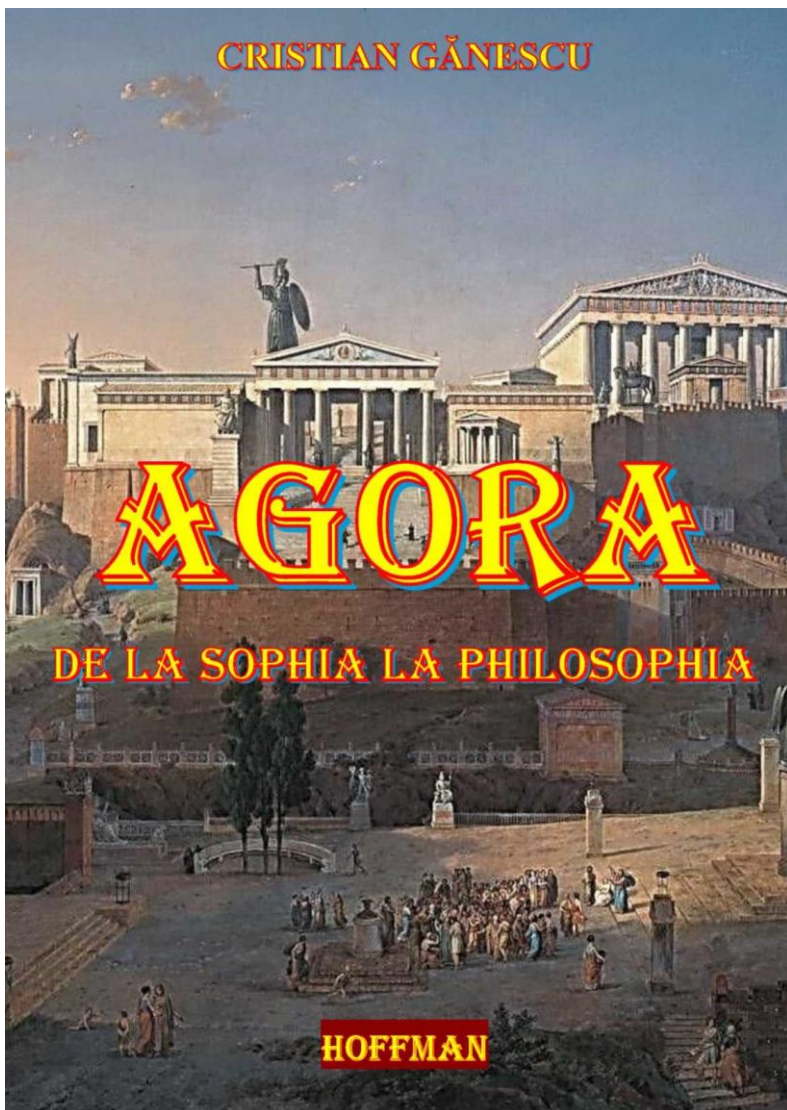

CRISTIAN GĂNESCU
AGORA - DE LA SOPHIA LA PHILOSOPHIA

CRISTIAN GĂNESCU

AGORA
DE LA SOPHIA LA PHILOSOPHIA

☞ HOFFMAN ☞

2024

© Cristian Gănescu

Această carte este protejată prin Copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpu-nera în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

EDITURA HOFFMAN

Tel: 0740.984.910

contact@editurahoffman.ro

www.EdituraHoffman.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GĂNESCU, CRISTIAN

Agora - De la sophia la philosophia / Cristian Gănescu. - Caracal :

Editura Hoffman, 2024

ISBN

Distribuitor:

Oltenia Star SRL, Craiova, Str. Câmpia Islaz 85

biz.craiova@gmail.com

Cărțile se pot cumpara de pe www.cab.ro

Telefon: 0723663100

Concepția materialistă, îndrăgostită iremediabil de termenul “evoluție”, consideră că atât istoria oamenilor cât și istoria concepțiilor pe care aceștia le-au promovat de-a lungul timpului au avut un caracter evolutiv; pe măsură ce au “evoluat” oamenii, au “evoluat” și concepțiile. Totuși, cercetarea nepărtinitoare și nepreconcepută a evenimentelor istorice indică contrariul. Cele mai “evolute” concepții au apărut chiar la începutul istoriei umanității, nefiind rezultatul unei “evoluții” intelectuale, mentale sau culturale. Grecia, Persia și India sunt doar trei exemple care demonstrează acest aspect. Încă de la început, atât în Grecia, cât și în Persia și India, adică la antipodi, au apărut în mod independent concepții spiritualiste care au fost adoptate de mari mase de oameni și care apoi s-au perpetuat în timp. Aceste concepții devenite rapid *zeitgeisturi*, adică “atitudini conceptual formulate”, au fost elaborate de o categorie ilustră de persoane: *sophosi* la vechii greci, *magi* la vechii perși, *rishi* la vechii indieni. Modalitatea prin care (în mod independent unii de alții) *sophosii*, *magii* și *rishii* au obținut informațiile ce au stat la baza coagulării concepțiilor pe care le-au promovat a fost contactul spiritual (psihotronic) cu zeii - cu tot ce derivă din aceasta: inducția spirituală, accesul la memoria lumii imprimată în “cronica akasha”, voiajul extracorporal în palierele și sferile transfizice etc. Bunăoară, vechii greci afirmă că primii lor educatori au fost denumiți *sophos*, adică “înțelepți”. Grecii desemnau înțelepciunea prin termenul *sophia*. Vechii greci erau convingeți că zeii au decis să încredințeze *sophia* acelor oameni pe care i-au ales. Despre *sophosi*, istoricii antici afirmă că au primit *sophia* în dar de la zeii (“*sophia* ca dar al zeilor”). *Sophosii* au fost considerați “stăpânitorii de adevăr” ai grecilor. Primii *sophosi* au fost *iatromanții* (vraci care aveau și capacități vindecătoare) și *aezii* (poetii inspirați). După *iatromanți* și *aezi* au urmat *inițiații*. La mijlocul secolului al V-lea înainte de întruparea lui Iisus Hristos, locul *sophiei* a fost luat de *philosophia*. Etimologia cuvântului *philosophia* (filozofie) poate oferi câteva informații cu privire la această schimbare. După cum se știe, cuvântul grecesc *philosophia* înseamnă “iubire de înțelepciune”, fiind un cuvânt compus, format

din *philos*, “iubire” și *sophia*, “înțelepciune”. Între *sophia* și *philosophia* există însă o diferență esențială. *Sophia* este orientată în special spre înțelegerea aspectelor transcendente ale lumii. În schimb, *philosophia* este orientată spre înțelegerea aspectelor concrete ale lumii fizice și, în special, spre deslușirea aspectelor naturale și sociale. Locul predilect de manifestare al *philosofilor* - și, implicit, locul unde s-a coagulat *philosophia* în prima sa formă a fost *agora* Atenei, marea piață publică în care cetățenii greci aveau posibilitatea de a spune ceea ce le trecea prin minte fără a fi penalizați pentru delict de opinie. De altfel, în *agora* (fiecare cetate din Grecia antică avea *agora* sa) și-a făcut ucenicia chiar și democrația. În antichitate, concepții spiritualiste autentice au fost formulate nu doar de *sophosii* greci, ci și, în mod independent, de *magii* perși și de *rishii* indieni. Astfel, în Persia antică, magul Zarathustra a elaborat o concepție spiritualistă încă din secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos. Tot astfel, în India antică, înțelepții denumiți *rishi* au dezvăluit oamenilor o concepție “revelată” de zei, denumită *shruti*. În mod independent de concepțiile *sophosilor*, *magilor* și *rishilor*, a apărut încă din zorile istoriei o concepție spiritualistă promovată de o categorie aparte de înțelepți denumiți *profeți* și *văzători* (profeți: *nabi*; “văzători”: *roeh*). Cei mai importanți profeți au fost Enoch și Moise. Dacă *sophosii*, *magii* și *rishii* și-au elaborat concepțiile în urma contactului cu zeii, profeții (*nabi*) și văzătorii (*roeh*) și-au elaborat concepțiile în urma contactului spiritual cu Dumnezeu. Deși, în mod aparent, metodele de accesare a informațiilor de natură spirituală ale celor menționați au fost cam aceleași, sursa conectării a fost diferită. Principala diferență a constatat în elucidarea *problemei principiului*. În timp ce *sophosii*, *magii* și *rishii* au considerat că *principiul* este fie o stare primordială denumită Haos, fie un zeu oarecare, Enoch și Moise au afirmat că *principiul*, “Cel care întemeiază tot ce există”, este Dumnezeu. Enoch și Moise au afirmat la unison că Dumnezeu, care este Unul, este mai presus de toți zeii, astfel că nu trebuie confundat sau identificat cu niciun zeu - acesta a fost mesajul transmis contemporanilor și generațiilor viitoare de cei doi mari profeți.

PROLOG

“STĂPÂNITORII DE ADEVĂR”

☞ Iatromanții și aezii ☞

Primii educatori ai vechilor greci au fost denumiți *sophos*, adică “înțelepți”. Lor le este atribuită apariția concepției spirituale care s-a răspândit în Grecia antică Grecii desemnau înțelepciunea prin termenul *sophia*.

De fapt, vechii greci erau convinși că înțelepciunea - *sophia* - este apanajul exclusiv al zeilor. Deloc întâmplător, miturile Greciei antice precizau că zeița Mentis (zeița minții) a fost “înghițită” de Zeus, care la rândul său a născut-o pe Atena, zeița înțelepciunii. Zeița Atena a fost născută chiar din capul (mintea) lui Zeus. Miturile grecilor afirmă că zeița Atena s-a născut deja matură, pregătită de luptă, cu lance, scut și coif, “din ochii ei minunați, albaștri-verzui, emana înțelepciunea” (*sophia*), iar “toată făptura sa strălucea de o cerească frumusețe”. Datorită faptului că Atena s-a născut din capul lui Zeus printr-un act violent, marcat de durere, înțelepții grecilor erau convinși că *sophia* nu poate fi obținută de oameni decât în urma unei suferințe, aspect punctat de pitagoricieni prin maxima “suferind înveți”. La rândul său, subliniind diferența dintre înțelepciunea oamenilor și a zeilor, filozoful Heraclit din Efes era convins că “cel mai înțelept dintre oameni, față de un zeu, este (ca) o maimuță.” (22)

Zei înșiși au decis să încredințeze *sophia* acelor oameni pe care i-au ales. Aceștia au fost *aleșii* zeilor. *Aleșii* zeilor au fost desemnați de vechii greci prin expresia *sophos*. *Sophosii* au fost “stăpânitorii de adevăr” ai grecilor antici.

Sophosii au primit direct de la zei înțelepciunea ca pe un dar. Acesta este motivul pentru care această formă de înțelepciune poate fi denumită “*sophia* ca dar al zeilor”. Datorită acestui dar, *sophosii* au obținut informații de natură transcendentă cu privire la zei, cu privire la cosmogonie, cu privire la “geografia” cosmosului spiritual și cu privire la destinul post-mortem al oamenilor. De fapt, prin intermediul *sophosilor*, zeii au transmis oamenilor informații referitoare nu numai la aspectele transcendente, ci și la modul în care să se organizeze politic, social și cultic. Grecii considerau că, fiind inspirate de zei, concepțiile “stăpânitorilor de adevăr” reflectă adevărul și, mai mult decât atât, au eficacitate magică.

Primii *sophosi* au fost *iatromanții* (vraci sau profeți care aveau și capacități vindecătoare) și *aezii* (poeții inspirați). Scriitorul creștin Clement din Alexandria a prezentat în cartea sa *Stromata* numele celor mai importanți *iatromanți* greci: “Pitagora, Abaris din Hyperborea, Aristeu din Proconessos, Epimenide din Creta, Zoroastru din Media, Empedocle din Agrigent, Phormion din Sparta, Polyaratus din Thasos, Empedotimus din Siracusa, Ocrate din Atena”. Tot în categoria *iatromanților*, Clement l-a inclus pe Socrate. Alți autori antici l-au inclus în această categorie pe Empedocle, despre care afirmau că este specialist în experiențe extracorporale. După cum informează biograful Diogene Laërtius, Empedocle a scris un tratat pe această temă intitulat “Despre starea la limita morții” (*Peri ten apnouri*). (22)

Iatromanții aveau caracteristici denumite astăzi șamanice, fiind simultan “vraci” (*iatros*), “prezicători” (*mantis*), “purificatori” (*kathartes*), “autori de oracole”

(*chresmologos*), “călători prin aer” (*aithrobates*) și “făptuitori de miracole” (*thaumaturgos*). Totodată, despre *iatromanți* există informații că puteau acționa asupra fenomenelor meteorologice prin vrăji. Unii doxografi greci din antichitate l-au inclus și pe Orfeu în categoria *iatromanților*, în timp ce alții l-au inclus în categoria *aezilor*. În orice caz, indiferent în ce categorie ar fi fost inclus, vechii greci l-au considerat pe Orfeu fondatorul tuturor misteriiilor și inițierilor. (24)

Cei mai importanți *aezi* ai grecilor au fost, fără nici o îndoială, Homer și Hesiod. Cei doi mari *aezi* ai grecilor au precizat în scrierile lor că au primit *sophia* de la zei prin intermediul Muzelor. Ei au oferit cetățenilor greci principalele concepții spirituale după care să se ghideze. “Sophia ca dar al zeilor” a fost în opinia vechilor greci primul *zeitgeist* (“atitudine conceptual formulată”) din istorie.

După *iatromanți* și *aezi* au urmat inițiații. Inițiații au dorit să obțină singuri *sophia*. Totuși înțelepciunea *sophosilor* (“sophia ca dar al zeilor”) era diferită de cea a inițiaților. Înțelepciunea inițiaților era de fapt o “înțelepciune dobândită”. “Înțelepciunea dobândită” a fost atribuită celor care s-au inițiat în Misterii - în Misteriile de la Eleusius, în Misteriile lui Dionysos, în Misteriile lui Orfeu etc. “Înțelepciunea dobândită” a mai fost atribuită celor șapte înțelepți ai grecilor și anume lui Thales, Solon, Periandru, Cleobul, Chilon, Bias și Pittacos, care au trăit între secolele al VI-lea și al IV-lea înainte de Iisus Hristos. Totuși, “sophia dobândită” era doar o reflectare a înțelepciunii zeilor (“singura și adevărata înțelepciune”, după cum considerau vechii greci), fiecare dintre inițiați dobândind-o în funcție de meritele personale.

Cu câteva secole înainte de nașterea lui Iisus Hristos - mai precis la mijlocul secolului al cincelea - locul *sophiei*, ca *zeitgeist* (ca “atitudine conceptual formulată”), a fost luat de

philosophie. Această schimbare s-a produs destul de lent și a necesitat mai multe etape intermediare. Etimologia cuvântului *philosophia* (filozofie) poate oferi câteva informații suplimentare cu privire la această schimbare.

După cum se știe, cuvântul grecesc *philosophia* înseamnă “iubire de înțelepciune”, fiind un cuvânt compus, format din *philos*, “iubire” și *sophia*, “înțelepciune”. Cu privire la acest subiect, Diogenes Laërtius (180-240 înainte de Iisus Hristos), care a fost cel mai mare biograf grec al antichității, afirma în scrierea sa *Viețile și doctrinele filozofilor* că, înainte de apariția filozofilor, “înțelepciunea” era numită *sophia*, iar cei care o dețineau erau numiți *sophos*, “înțelepți”. Filozofia, afirma Diogenes Laërtius, “se numea mai înainte *sophia* și cel care o profesa era numit înțelept, *sophos*, pentru a arăta că a ajuns la cel mai înalt grad de perfecțiune omenească; filosoful era însă iubitorul de înțelepciune”. Diogenes Laërtius preciza că deși primul care s-a numit pe sine filozof a fost Pythagoras, unii autori antici au atribuit pentru prima oară această denumire lui Herculit din Efes. Diogenes Laërtius era așadar convins că filozofii sunt doar “iubitori” sau mai exact spus “căutători de înțelepciune”, nu “înțelepți” (*sophos*). *Sophosii*, în opinia lui Diogenes Laërtius, au avut acces direct la înțelepciunea zeilor. (23)

Totuși, istoricii moderni sunt de părere că originea *sophiei*, ca “înțelepciune a zeilor”, trebuie căutată în Egipt. De exemplu, istoricul Constantin Daniel preciza că, din punct de vedere etimologic, termenul grecesc *sophia* provine din termenul egiptean *safe* sau *sove* care era folosit de egipteni cu aproape o mie de ani înainte de a fi folosit în limba greacă; la egipteni termenul *safe* însemna “învățat”, “maestru” sau “dascăl”. Din termenul egiptean *sove*, afirmă autorul citat, “a derivat la greci *sofe* în virtutea faptului că “**f**” grecesc provine (sau mai degrabă este echivalent n.n.) din “**b**” egiptean.” (52)

Indiferent însă de originea termenilor *sophia* sau *philosophia*, doar grecii i-au acordat ultimului sensul de “iubire de înțelepciune”. După cum afirma scriitorul Cosmin Dumitrescu într-un studiu dedicat acestui subiect, cei denumiți *philosophus* pot fi încadrați într-o formă specială a *sophiei* și anume în “*sophia* dorită”. În această categorie intră toți cei pe care vechii greci i-au denumit *philosophus* și anume Thales, Anaximandros, Anaximene, Xenofan, Parmenide, Heraclit, Empedocles, Anaxagoras, Zenon etc. (15)

Între *sophia* și *philosophia* este o diferență esențială. *Sophia* este orientată în special spre înțelegerea aspectelor transcendente ale lumii. În schimb, *philosophia* este orientată spre înțelegerea aspectelor lumii fizice și spre deslușirea aspectelor naturale și sociale sau, precum afirma Aristotel, spre înțelegerea “organizării polis-ului, precum și toate acele legături care țin laolaltă părțile unei cetăți”. (11)

Dacă *sophosii* au privit mai mult în sus, spre aspectele transcendente, filozofii au privit mai mult în jos, spre aspectele fizice, concrete. Această diferență s-a perpetuat neîncetat de-a lungul timpului, până în prezent.

❧ Paradigmele sophiei ❧

Sophia promovată de *iatromanții* și *aezii* grecilor se aseamănă în linii generale cu concepția spiritualistă modernă. De fapt, *sophia* poate fi considerată primul avatar în spațiu și timp al concepției spiritualiste moderne.

Pe scurt, principalele paradigme ale concepției spiritualiste moderne sunt, în ordine, următoarele: prima paradigmă se referă la problema principiului și, prin derivație, la problema cosmogonică. A doua se referă la natura și la alcătuirea cosmosului. A treia se referă la clasificarea ființelor din cosmos. A patra se referă la lupta dintre bine și rău. A

cincea se referă la natura și alcătuirea ființei omenești. A șasea se referă la cunoaștere. A șaptea se referă la istoria umanității. A opta paradigmă se referă la fenomenul morții, iar a noua se referă la dezvoltarea spirituală a oamenilor.

Este evident că *sophia* promovată de *iatromanții*, *aezii* și, în sens larg, de *sophosii* grecilor se referă la aceleași paradigme ca și concepția spirituală modernă; acesta este de altfel motivul pentru care *sophia* grecilor poate fi considerată primul avatar sau, altcumva spus, poate fi considerată precursora concepției spiritualiste moderne.

Prima paradigmă se referă așadar la problema *principiului* și, prin derivație, la *problema cosmogonică*. După formularea folosită de Aristotel în cartea sa *Metafizica*, “principiul este acel ceva care întemeiază tot ce există”. Principiul este *Cauza primă* a existenței cosmosului sau, după formulările lui Aristotel, *Primul motor* sau *Mișcătorul Nemișcat* (“Cel care le mișcă pe toate fără ca el să se afle în mișcare”). Premisa de la care a pornit Aristotel în *Metafizica* este că lanțul causal al universului trebuie să se oprească undeva, astfel că nu poate fi infinit, pentru că altfel am cădea în capcana logică denumită *regresus ad infinitum*. (12)

Așadar, spre deosebire de concepția materialistă care postulează preeminența unui principiu de ordin material (materia), pentru concepția spiritualistă principiul are o natură de ordin spiritual. Totuși, nu este suficientă doar constatarea cu caracter general că la temelia cosmosului se află un principiu de natură spirituală; *principiul* (“Cauza Primă”) trebuie identificat și definit în termeni optimi, iar pentru aceasta trebuie aplicată una dintre caracteristicile definitorii ale concepției spiritualiste moderne: orientarea creștină.

Orientarea creștină a concepției spiritualiste are ca punct de plecare afirmația că la originea cosmosului, a oamenilor și a istoriei se află Dumnezeu. Așadar, *Cauza Primă* a tot ce

există este Dumnezeu. Dumnezeu este creatorul întregului cosmos - a “cerurilor” și a “pământului”. În mod evident, această paradigmă nu a fost împărtășită de înțelepții grecilor, care au considerat că *principiul* (“acel ceva care întemeiază tot ce există”) este fie o stare (stază) primordială denumită Haos, fie un zeu.

A doua paradigmă se referă la natura și alcătuirea cosmosului. Dacă pentru concepția materialistă cosmosul este alcătuit doar din aspectul material, pentru concepția spiritualistă cosmosul are o natură binară, fiind alcătuit pe de-o parte din aspectul material, iar de cealaltă parte dintr-un aspect spiritual, transfizic; aspectul spiritual este alcătuit din mai multe “sfere” cerești sau paliere transfizice. Concepția spiritualistă modernă a desemnat palierele transfizice prin denumiri precum “palierul eteric”, “palierul astral”, “primul inel fluidic”, “al doilea inel fluidic” etc. Concepția *sophosilor* a desemnat sferile sau palierele prin denumiri arhaice, precum Olimp, “văzduh”, “lumea de dincolo”, “regatul morților”, “Hades”, “Insulele fericiților” (*Elysion Pedion; Elysium*) etc.

A treia paradigmă se referă la clasificarea ființelor; dacă pentru concepția materialistă există doar trei “regnuri” (categorii) de ființe, adică regnul oamenilor, regnul animalelor și regnul vegetalelor, concepția spiritualistă ia în considerare și existența ființelor transfizice; pentru concepția spiritualistă modernă există mai multe categorii de ființe transfizice, precum îngeri, zei și oameni decorporați. În schimb, concepția vechilor *sophosi* ai grecilor a pus un accent deosebit pe cunoașterea zeilor și a aportului pe care aceștia l-au avut în procesul teogonic, cosmogonic și antropogonic. Una din preocupările *sophosilor* a fost clasificarea zeilor.

A patra paradigmă a concepției spiritualiste moderne se referă la clasificarea morală a ființelor - fie a celor care-și desfășoară existența la nivelul palierului material, fie a celor

transfizice. Clasificarea are la bază, firește, respectarea legilor morale; din acest punct de vedere ființele pot fi clasificate binar - bune sau rele. Ființele care respectă legile cosmosului sunt de partea binelui, iar ființele care aduc distrugerea reprezintă răul. În cazul concepției *sophosilor* greci această paradigmă a fost formulată ceva mai complicat. Vechii *sophosi* au menționat în repetate rânduri că s-au desfășurat interminabile războaie între zei, între diferite categorii sau generații de zei (gigantomahia sau titanomahia), astfel că zeii s-au situat cu aproximație de-o parte sau de alta a unei ipotetice linii de demarcație între bine și rău. Una dintre caracteristicile zeilor din panteonul grecilor a fost încălcarea tuturor regulilor morale; mitologia grecilor este plină de adultere, înșelăciuni și asasinat comise de zei în dauna altor zei sau chiar în dauna unor muritori.

A cincea paradigmă se referă la alcătuirea ființei omenești; pentru concepția materialistă, ființa omului este alcătuită doar din trup. În schimb, pentru concepția spiritualistă omul are o natură binară, fiind alcătuit dintr-un aspect de natură materială, trupul, și dintr-un aspect de natură spirituală - desemnat prin termeni precum spirit, suflet, duh (corp eteric, corp astral etc.). Concepția *sophosilor* greci se înscrie pe aceeași linie ca și concepția spiritualistă modernă, întrucât afirmă că ființa omului are o alcătuire duală; omul este alcătuit dintr-un element material care este trupul și dintr-un element de natură transfizică - sufletul denumit *psyche*.

A șasea paradigmă se referă la cunoaștere, care nu poate fi decât binară. Dacă cosmosul are două aspecte, iar omul are, de asemenea, două aspecte, material și spiritual, tot astfel se poate spune despre cunoaștere. Prima formă de cunoaștere se realizează prin intermediul trupului și, implicit, al organelor de simț. A doua formă este cunoașterea aspectului spiritual, transcendent și nevăzut al lumii. Această formă de

cunoaștere poate fi dobândită de oameni în două cazuri existențiale diferite. În primul caz, oamenii sunt aleși de ființe transfizice pentru a le manifesta interesele în lumea materială. Acesta a fost cazul *aleșilor* zeilor desemnați prin termenul generic de *sophosi*. “Sophia ca dar al zeilor” este chiar forma de cunoaștere transfizică specifică *aleșilor*. Cunoașterea *aleșilor* greci s-a realizat în principal prin *inducție spirituală*; *aleșii* puteau cunoaște doar ceea ce doreau zeii. În cazul *sophosilor* greci, intermediari între zei și oameni au fost Muzele (“fiicele lui Zeus”). În al doilea caz, oamenii pot accede la cunoașterea aspectelor de ordin spiritual ale cosmosului prin intermediul unui program de inițiere. Cei care au urmat un program de inițiere pot fi denumiți inițiați, cu precizarea că înțelepciunea inițiaților era de fapt o “sophia dobândită”. Atât *aleșii* zeilor, cât și inițiații pot fi desemnați prin termenul de *specialiști ai conectării*.

A șaptea paradigmă a concepției spiritualiste moderne se referă la istoria umanității, care nu trebuie redusă doar la investigarea vestigiilor arheologice precum procedează concepția materialistă. Istoria umanității nu are doar un aspect material, ci și un aspect cu caracter spiritual. Pentru *sophosii* grecilor istoria spirituală a lumii era simultan o teogonie, o cosmogonie și o antropogonie.

A opta paradigmă se referă la fenomenul morții. Dacă concepția materialistă consideră că moartea este finalul definitiv al existenței oamenilor, concepția spiritualistă modernă afirmă că, într-un fel sau altul, o parte din ființa oamenilor supraviețuiește morții. Tot astfel, dar cu variațiunile de rigoare, *sophosii* grecilor au încercat să înțeleagă care este destinul sufletelor defuncților în “lumea de dincolo” (Hades) și, mai ales, care sunt ritualurile ce trebuie făcute la înmormântare pentru ca defuncții să străbată cât mai ușor “cărările” întortochiate ale Hadesului.

A noua paradigmă se referă la dezvoltarea spirituală a oamenilor. În epoca modernă au fost elaborate diverse tehnici “de autoîmbunătățire” sau de “evoluție personală”. Spre deosebire de epoca modernă, în antichitatea grecească dezvoltarea spirituală a oamenilor a avut un caracter inițiativ realizându-se în cadrul unor instituții denumite Misterii.

În fine, despre *philosophus* - “iubitorii de înțelepciune” - se poate afirma că au încercat să obțină înțelepciunea doar în urma unei detente intelectuale, fără să fi fost inițiați și, cu atât mai puțin, fără să fi fost *aleși* ai zeilor. Doar cu privire la primii *philosophus* poate plana bănuiala că fie au fost inițiați în Misterii, fie au intrat în contact cu informațiile vehiculate acolo, pe care însă le-au interpretat potrivit nivelului de înțelepciune atins. De altfel, pe primii *philosophus* ai grecilor (întemeietorii filozofiei clasice grecești) i-a interesat mai mult definirea *Cauzei prime* a cosmosului, pe care au identificat-o fie cu un element stihial precum Haosul, fie cu un element fizic (aerul, apa, aerul sau pământul).

Locul predilect de manifestare al *philosophilor* - și implicit locul unde s-a coagulat *philosophia* în prima sa formă (ca *zeitgeist* - atitudine conceptuală pe deplin formulată) a fost *agora*, marea piață publică în care grecii din antichitate aveau posibilitatea de a spune ceea ce le trecea prin minte fără a fi penalizați pentru delict de opinie. În *agora* (fiecare cetate din Grecia avea *agora* sa) și-a făcut ucenicia chiar și democrația.

Referitor la “*sophia* dorită” denumită ulterior *philosophia*, scriitorul Rene Guenon, căruia nu i-a scăpat diferența esențială dintre *philosophia* și *sophia*, afirma că “devenirea ulterioară (a *philosophiei*) a făcut ca un studiu tranzitoriu să fie luat drept țel final. Filozofia profană, clasică - afirma Rene Guenon -, este doar “o pretinsă înțelepciune, pur omenească, care s-a substituit adevăratei înțelepciuni (*sophia*)”. (31)

☞ Sophia în Persia și India ☞

Înțelepciunea de tip *sophia* (“înțelepciunea zeilor”) a fost menționată nu doar de vechii greci, ci și, în mod independent, de vechii perși și de vechii indieni.

Astfel, în Persia antică, înțelepciunea de tip *sophia* a început încă din secolul al șaselea înainte de Iisus Hristos, când zeul suprem al perșilor, pe nume Ahura Mazda, s-a făcut cunoscut (s-a dezvăluit) unui *ales* al său pe nume Zarathustra (grecizat Zoroastru). Concepția lui Zarathustra, care era doar un *zohan* (mag ; preot sacrificator) printre mulți alții, a fost formulată de-a lungul a nu mai puțin de zece ani, răstimp în care, fiind aflat în stare de extaz, Zarathustra a primit, fie direct de la Ahura Mazda (*Ahura*: “Domn”, *Mazda*: “Înțelept” - “Domnul Înțelept”), fie de la arhanghelii săi informații referitoare la teogonie, cosmogonie și antropogonie. (2)

Concepția magului Zarathustra a fost consemnată chiar în timpul existenței sale trupești în scrierea *Gatha*. Ulterior, după câteva sute de ani, concepția lui Zarathustra a fost resintetizată (cu unele adaosuri) în *Zand Avesta*. Cu aproximativ două secole înainte a erei creștine, din concepția originară a lui Zarathustra s-a ramificat concepția zurvanistă, care, deși a păstrat suficiente elemente doctrinare din concepția originară, a introdus element noi; elementele noi au fost introduse datorită efortului unor înțelepți denumiți *magi*.

În cele din urmă, precum în cazul “sophiei ca dar al zeilor” din Grecia antică, concepția originară a alesului Zarathustra a fost radical modificată de concepția promovată de un pseudo-învățător pe nume Mani (216-277 după Iisus Hristos), care a prezentat multe caracteristici comune cu *philosophii* agorei ateniene.

Concepția lui Zarathustra a prezentat, uneori într-o formă extrem de elaborată (și, totodată, inedită), paradigmele

ce pot fi regăsite în concepția spiritualistă modernă. Precum *sophosii* Greciei antice, Zarathustra a prezentat în *Gatha* problema principiului: principiul este de natură spirituală, nu materială. “Cauza primă”, afirma Zarathustra, este zeul Ahura Mazda, “Domnul Înțelept” sau “Domnul cel Bun”, care a creat cosmosul prin intermediul gândirii. Scrierea *Gatha* afirmă că Ahura Mazda a creat la începuturi două ființe egale: Spenta Mainyu și Angra Mainyu. Cele două ființe, prin alegerea fiecăreia, au ales însă drumuri diferite: Spenta Mainyu a ales binele, fiind numit “Duhul Binefăcător”, iar Angra Mainyu a ales răul, devenind “Spiritul distrugător”.

Concepția lui Zarathustra afirmă că lumea are o natură duală: spirituală și materială. La început, afirmă Zarathustra, zeul Ahura Mazda a creat lumea spirituală, denumită *menok*, iar apoi a creat lumea materială, denumită *getik*. În lumea spirituală, Ahura Mazda a creat o categorie aparte de ființe omenești denumite *fravasi*, care au ales ulterior să se întreprindă în lumea materială. Tot astfel, în lumea materială (*getik*), Ahura Mazda a creat o altă categorie de oameni; primul om creat în lumea materială a fost denumit Gayomart.

Pentru Zarathustra, ființa omului are o natură duală: un aspect de natură spirituală (*menok*) și un aspect de natură materială (*getik*). Zarathustra era convins că zeul Ahura Mazda a conferit oamenilor liberul arbitru, dar în funcție de alegere, duhurile acestora ajung după moarte fie în “sfera paradisului”, fie în “lăcașul beznelor”. Zarathustra afirma că oamenii pot cunoaște aspectele spirituale ale lumii printr-o inițiere ce presupunea o serie de ritualuri: aprinderea focului sacru (*yasna*), recitarea unor formule și consumarea băuturii *haoma*, care era purtătoarea unei energii luminoase. La capătul procesului inițiativ, practicanții deveneau capabili să atingă “extazul mistic”, și “iluminarea spontană” ce permitea separarea părții spirituale de ființa trupească.

Urmașii lui Zarathustra au modificat treptat concepția prezentată în scrierea *Gatha*, astfel că în cele din urmă au deformat-o. Precum au făcut *philosophii* în Grecia antică cu concepția *sophosilor*, urmașii mai puțin inspirați ai lui Zarathustra au modificat concepția originară, promovând un dualism exagerat.

Înțelepciunea de tip *sophia* a fost atestată și în India antică. Autorii *de facto* ai concepției vechilor indieni au fost o categorie aparte de înțelepți, denumiți *rishi*, care au elaborat o concepție spirituală “revelată” de zei denumită *shruti*.

Precum în cazul concepției *sophosilor* greci și precum în cazul concepției *magului* Zarathustra, concepția *shruti* promovată de *rishi* a prezentat în mod explicit toate paradigmele unei concepții spiritualiste autentice. De fapt, și concepția *rishilor* trebuie considerată o precursoră a concepției spiritualiste moderne.

Marea diferență dintre concepția *shruti* a *rishilor* indieni și concepția spiritualistă modernă este aceeași ca în cazul *sophiei* grecilor: *rishii* nu l-au recunoscut pe Adevăratul Dumnezeu ca fiind *Cauza Primă* a tot ce există. *Rishii* au considerat că *principiul* (“acel ceva care întemeiază tot ce există”) este fie o stare (stază) primordială denumită Brahman (genul neutru în limba sancrită), fie “Oceanul primordial”, fie unul dintre zeii panteonului indian; unii *rishi* au acordat această onoare zeului Brahma (genul masculin), alții au acordat-o zeului Vishnu. Uneori, *Cauza primă* a fost denumită “Unu”. Rezultatul eforturilor înțelepților *rishi* care au formulat concepția *shruti* a fost concretizat în mai multe lucrări de mare anvergură precum *Vedele* și *Upanișadele*.

Precum omologii lor din Grecia și Persia, *rishii* indieni au afirmat că lumea are două aspecte: un aspect spiritual și un aspect material. Aspectul material este derivat din cel spiritual; dacă aspectul material este alcătuit din “elemente

grosiere”, aspectul spiritual este alcătuit din “elemente subtile” (denumite în limba sanscrită *tattva*). Procesul cosmogonic, afirmau *rishii*, constă în transformarea succesivă a elementelor subtile (*tattva*) în elemente grosiere.

Despre lumea materială, *rishii* indieni afirmau că este *maya* - “iluzie cosmică”. Totodată, *rishii* au pus un accent deosebit pe cunoașterea istoriei și activității nenumăraților zei ce populează panteonul indian. În general, zeii din panteonul indian au caracteristici și funcții multiple, cumulând atât aspecte creatoare, cât și aspecte distrugătoare și, uneori, terifiante. Bunoară, despre zeul Vishnu, *rishii* afirmau că cumulează atât funcția de creator, cât și funcția de distrugător al lumii. *Rishii* erau convinși că distrugerea lumii se produce periodic la finalul unor perioade mari de timp denumite *kalpa* sau *mahakalpa*.

Și cu privire la alcătuirea ființei omului, *rishii* au căzut de acord că este alcătuită dintr-un aspect material și un aspect spiritual; aspectul material este, firește, trupul, iar aspectul spiritual este “spiritul” denumit *atman* sau *purusha*. Una din ideile fundamentale elaborate de *rishii* indieni este că spiritul omului, *atman*, este identic cu spiritul universului, *brahman*.

Rishii considerau că moartea este doar o etapă în circuitul etern al reîncarnărilor (*samsara*). După moarte, spiritele (*atman*) sunt translatate în una dintre nenumăratele “lokas-uri” transfizice din “lumea de dincolo” (palierele subtile ale cosmosului - de exemplu “*kamaloka*”, “*brahmaloka*”, “*shivaloka*” etc). În funcție de karma acumulată, spiritele oamenilor din lokas-urile transfizice se reîncarnează apoi în lumea materială. Ceea ce generează karma oamenilor și implicit, ciclul transmigrației spiritelor (*samsara*) este “ignoranța metafizică”, denumită *avidya*.

Ignoranța metafizică (*avidya*), afirmau *rishii*, poate fi vindecată. “Vindecarea de existență” presupunea în primul

rând abolirea condiției omenești profane. Mijlocul indicat de *rishi* pentru “vindecare” este asceza denumită *tapas*. Asceza permite, afirmau *rishii*, nu numai abolirea condiției omenești profane, ci și obținerea unor capacități spirituale sau “puteri magice” redutabile (denumite *siddhis*). Totuși, atrăgeau atenția *rishii*, “puterile magice” constituie o piedică serioasă în vederea obținerii eliberării finale, denumită *moksha*.

Eliberarea finală pentru înțelepții Indiei consta în identificarea spiritului individual denumit *atman* cu Spiritul universului, Brahman. Brahman a fost comparat de scrierile Indiei antice cu un foc care în procesul combustiei împrăștie împrejur nenumărate scânteii. Scânteile sunt chiar spiritele (*atman*), care apoi sunt implicate în circuitul reîncarnărilor, *samsara*. Eliberarea presupune tocmai ieșirea din ciclul reîncarnărilor, descoperirea spiritului propriu, *atman*, și reîntoarcerea în Brahman.

O dată cu Upanișadele, concepția *shruti* a luat sfârșit. Toate concepțiile apărute ulterior au fost denumite *smrti*, adică “reperceperea tradiției primordiale (*shruti*) printr-o revelație provocată de studierea primeia”.

Concepțiile apărute ulterior în arealul panindian s-au ocupat mai mult de preamărirea zeilor prin devoțiune (*bhakti*); astfel au apărut noi orientări doctrinare precum shivaismul, vishnuismul și multe altele. Mai mult decât atât, precum *philosophia* din Grecia antică, unele concepții apărute ulterior în arealul panindian s-au ocupat în mod exclusiv de cunoașterea lumii materiale. Dintre acestea trebuie menționate concepția *vaisesika* care a prezentat o concepție atomistă asupra lumii, concepția *nyaya* care s-a ocupat cu precădere de logică sau chiar concepția *mimamsa*, care a prezentat o concepție ontologică.

Budhismul, care a apărut în secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos, a preluat puține elemente din concepția rishilor

primordiali, fiind bazat în exclusivitate pe experiențele prințului Siddharta devenit apoi Gautama Buddha, care a obținut iluminarea sub un smochin, iar apoi a intrat în *nirvana*, obținând “eliberarea finală”. Buddhismul a reprezentat de fapt o reacție împotriva brahmanismului și a vechilor întocmiri sociale și spirituale promovate de *rishii* primordiali, fiind îmbrățișată rapid de o mare parte a populației Indiei. Buddha a respins concepția despre *atman* (*purusha*), afirmând că tot ce există este rezultatul “ignoranței” (*avidya*).

Totuși, spre deosebire de greci și, întrucâtva de perși, la vechii indieni trecerea de la concepția *shruti* specifică *rishilor* la concepțiile derivate ce pot fi încadrate în categoria *philosophiei* a fost mult mai lentă și cel mai adesea neconcludentă, având prea puțini adepți.

PARTEA ÎNTÂI:
“SOPHIA CA DAR AL ZEILOR”

ODISEEA GRECILOR: ÎNAINTE ȘI DUPĂ ODISEU

☞ Creta regelui Minos ☞

Odiseea civilizației materiale și spirituale a grecilor a început prin cel de-al treilea mileniu înainte de Iisus Hristos, când mai multe triburi nomade indoeuropene s-au stabilit în centrul și sudul Greciei continentale, întemeind civilizația denumită de istorici *heladică*.

Cam în aceeași perioadă, alte triburi indoeuropene au migrat în Insulele Cyclade situate în Marea Egee, dezvoltând, la rândul lor, o formă de civilizație denumită *cicladică*. Ambele forme de civilizație, heladică și cicladică, s-au perpetuat între anii 3200 și 1050 înainte de Iisus Hristos. (1)

Atât pe continent, cât și în Insulele Cyclade, triburile indoeuropene s-au sedentarizat, au început să practice agricultura, creșterea animalelor și pescuitul, au construit edificii denumite *megaronuri* (care aveau o încăpere centrală despărțită la intrare fie de ziduri, fie de șiruri de coloane) și chiar locuințe cu două etaje, alcătuite din camere delimitate de coridoare.

Sedentarizarea populației a dus în final la apariția unor sate prospere, iar în jurul anului 1600 a primelor orașe-state conduse de conducători militari (dictatori). Inițial, satele și orașele au fost construite pe dealuri joase fără să fie protejate

de fortificații, dar ulterior au fost construite pe dealuri ceva mai înalte, fiind înconjurate de fortificații; în sate, iar apoi în orașele-state, locuințele erau construite unele lângă altele, fiind delimitate de străduțe înguste. Negoțul pe mare a cunoscut un avânt considerabil, astfel că între orașele-state s-a accentuat concurența pentru dominarea mărilor - *thalassokratia*. Fiecare conducător militar (dictator) a încercat să-și extindă dominația asupra celorlalte orașe-state; astfel, unele dintre orașele-state au prosperat, în timp ce altele au regresat. (1)

În cadrul civilizațiilor heladică și cicladică a predominat cultul zeitelor-mamă, ceea ce înseamnă că încă de la debutul civilizației grecești a fost elaborată o concepție spirituală de tip *sophia*. Mai întâi a existat concepția, iar apoi, pe baza acesteia, au fost realizate principalele artefacte și edificii ce serveau cultului. Evident, *sophia* a fost rezultatul eforturilor unor aleși ai zeilor, denumiți *sophos*. Zeițele-mamă erau reprezentate artistic prin figurine de lut sau de marmură, care aveau forme alungite, cam de vioară, cel mai adesea cu gâturi lungi; particularitatea statuetelor descoperite este că nu aveau membre și capete.

Cea mai importantă formă de civilizație din perioada de debut a civilizației grecești s-a dezvoltat însă în Insula Creta, unde s-a dezvoltat civilizația și cultura minoică, al cărei nume derivă de la regele legendar Minos, cel care, într-un veac îndepărtat, a pus să se construiască un celebru labirint.

Civilizația cretană a fost descoperită în epoca modernă de arheologul englez Sir Arthur Evans (1851-1941), el fiind cel care i-a atribuit titlatura *minoică*.

La apogeul dezvoltării sale, civilizația cretană a avut o influență foarte mare asupra formelor de civilizație heladică și cicladică. De fapt, scriitorii antichității, în frunte cu Homer, considerau Creta ca fiind leagănul civilizației grecești. Homer

afirma bunăoară că, în perioada de apogeu, existau în Creta nu mai puțin de 90 de orașe, iar istoricul Tucidide (decedat în jurul anului 400 înainte de Iisus Hristos) afirma că cretanii au câștigat la un moment dat războiul pentru stăpânirea mărilor - *thalassokratia* - în detrimentul cetăților din Grecia continentală, menționând chiar și existența unui “imperiu” cretan; acest ultim aspect a fost însă contestat de istoricii contemporani. În orice caz, civilizația minoică s-a dezvoltat nestingherită mai multe secole, până ce a fost parțial distrusă în jurul anului 1680 înainte de Iisus Hristos, de erupția vulcanului Santorini din insula Thera. (5)

Primele vestigii arheologice ale civilizației cretane datează din mileniul al III-lea înainte de Iisus Hristos. Între anii 2700-2500 s-a produs o creștere fără precedent a dezvoltării economice ce a permis constituirea mai multor așezări de dimensiunea unor sate, conduse de regi locali care au înființat centre de autoritate puternice. Creșterea economică a cretanilor a fost generată de producția uleiului de măsline, a vinului, dar și de practicarea intensivă a agriculturii și a creșterii animalelor. După alte câteva sute de ani, în care au predominat frământări sociale și migrații (sau invazii) ale triburilor din Grecia continentală, cretanii au început să domine mările și să stabilească colonii pe insulele învecinate, precum Thera, Rhodos sau Melos.

În jurul anului 2000 înainte de Iisus Hristos, în Creta s-au coagulat cel puțin cinci centre de autoritate (capitale) importante: Cnossos în partea de nord, Faistos în cea de sud, Malia în partea centrală, Kato Zacros în partea de est și Chania în partea de vest. Fiecare centru de autoritate era condus de un rege local, care dispunea de puteri foarte mari. Spre deosebire de Grecia continentală, unde regii aveau atribuții militare foarte clar conturate, regii cretani aveau mai mult atribuții sacerdotale și juridice. În jurul anului 1700, civilizația

minoică a atins apogeul. Schimburile comerciale au adus o prosperitate neegalată de nici un alt popor. Fiind negustori și meșteșugari pricepuți, dispunând de o flotă vastă, cretanii au stabilit schimburi comerciale de mare anvergură cu Grecia continentală, cu Egiptul, cu Ciprul, cu Mesopotamia și cu Anatolia, corăbiile creatane ajungând până în sudul Spaniei. În afara produselor de lux, confecționate din aur și argint, cretanii exportau vase din ceramică, unelte din bronz, piper, tămâie, ulei de măsline și vin de calitate.

Puterea economică a regilor locali s-a materializat prin ridicarea unor palate monumentale, construite din piatră, cu acoperișul plat, din gresie sau ipsos; pereții erau cel mai adesea pictați în culori vii. Predominau frescele ce înfățișau femei și bărbați; femeile erau reprezentate pictografic cu pielea palidă, iar bărbații cu pielea roșiatică. (16)

Fiind amplasate pe dealuri mici în diverse puncte strategice ale insulei, palatele aveau cel puțin un etaj (uneori aveau chiar și patru etaje), fiind dotate cu intrări monumentale, scări de piatră, portice, coloane, încăperi spațioase ce serveau nu numai locuirii, ci și practicării cultului. Palatele erau orientate nord-sud, având mai multe aripi formate din încăperi mici ce formau un labirint sofisticat: în mijlocul palatului era o curte dreptunghiulară. Aripile palatelor urmau cele patru puncte cardinale; încăperile din aripa de vest erau destinate activităților cultice, iar cele din partea de est serveau depozitării.

Palatele aveau fântâni și dispuneau de un sistem complex de canalizare și colectare a apei; apa potabilă era adusă prin apeducte de piatră de la izvoare destul de depărtate, iar apa menajeră era dusă în afara palatelor prin conducte de lut. Pe timpul zilelor friguroase, palatele erau încălzite cu ajutorul unor vetre. În jurul palatelor erau dispuse magazine, ateliere meșteșugărești și negustorești, clădiri funcționărești

necesare unui aparat birocratic stufos, format din personalul administrativ și din scribii care inventariau cu minuțiozitate produsele depozitate, vândute și cumpărate; scribii întocmeau inclusiv registre unde erau trecute datoriile clienților și recensămintele de animale.

În apropierea palatelor gravitau orașe și sate, care erau legate prin drumuri pavate cu dale de piatră tăiate cu fierăstraie speciale; bine întreținute, drumurile erau dranate cu șanțuri pentru scurgerea apei. Cel mai impunător palat a fost construit la Cnossos, dar nici palatele de la Faistos sau Malia nu erau mai prejos. Palatele erau decorate invariabil cu semnele sacralității cretane: securea dublă denumită *labrys* și coarnele de taur stilizate. Ele au devenit atât reședințele regilor locali, de unde aceștia își exercitau autoritatea, cât și locuri unde era practicat cultul. (5)

Societatea cretană era alcătuită din nobili, țărani, meșteșugari, funcționari și sclavi. Clasa aristocratică era formată din familii nobiliare ce locuiau în edificii de tipul vilelor (*vila rustica*) romane de mai târziu, care copiau întrucâtva, dar la o scară mai mică, reședințele regilor. Oamenii de rând locuiau în locuințe de multe ori prospere, amplasate de-a lungul străzilor înguste ale orașelor și satelor.

Cretanii creșteau capre, oi, cornute mari, porci, albine, cultivau grâu, orz, năut, mazăre, morcovi, salată verde, țelină; de asemenea aveau mari plantații de măslini, smochini și viță de vie, la care se adăugau plantațiile de maci, probabil pentru opiu. Ca îmbrăcăminte, cretanii purtau kilturi și pânze în jurul coapselor; femeile purtau robe sau fuste cu mai multe volane, iar în timpul sărbătorilor religioase lăsau să li se vadă sânii.

În jurul anului 1700 înainte de Iisus Hristos civilizația cretană a fost cvasidistrusă de un cutremur foarte puternic. Puțin mai târziu, între anii 1627-1600, vulcanul Thera din insula Santorini a erupt brusc, provocând valuri tsunami care

au distrus mai multe orașe și sate din Creta și din insulele din apropiere. Capitala Cnossos a fost avariata. După dezastru, pe fundalul slăbirii civilizației minoice, insula a fost invadată de populații venite din Grecia continentală și probabil din Egipt. *Talassokratia* cretană s-a încheiat, dominarea mărilor revenind cetății Micene. După anul 1580 înainte de Iisus Hristos (mai exact spus între 1580-1400) palatele din Cnossos, Faistos, Malia și Zakros au fost reconstruite, dar arhitectura și cultura cretană tradițională a fost influențată masiv de cultura Greciei continentale, în special de cea a cetății Micene, aflată în plină afirmare. Palatul din Cnossos a fost distrus definitiv în urma unui cutremur produs în anul 1375 înainte de Iisus Hristos, iar în jurul anului 1100 civilizația cretană era deja o amintire. (16)

La debutul istoriei lor, cretanii foloseau scrierea denumită de istorici “Lineraul A”, încă nedescifrată, iar începând cu secolul al XVIII-lea înainte de Iisus Hristos, au folosit “cretana hieroglifică”, ale cărei semne erau asemănătoare cu hieroglifele egiptene și cu semnele cuneiforme din Mesopotamia.

Concepția spirituală a cretanilor a avut ca element central o “mare zeiță mamă”. Unii istorici afirmă că “marea zeiță mamă” a fost înfățișată în fresce în mai multe ipostaze; alți istorici sunt însă de părere că locuitorii cretani venerau mai multe zeițe. Este însă mult mai probabil ca, de fapt, multe dintre reprezentările feminine să fi fost doar preotese ale zeiței. Rolul femeilor în societatea cretană era foarte important atât din punct de vedere religios, cele mai vrednice dintre ele devenind preotesele cultului, cât și juridic, în sensul că moștenirile erau transmise cu precădere pe linie maternă; de aceea, în frescele de pe pereții palatelor cretane femeile erau pictate cu pielea albă, spre deosebire de bărbați, care erau reprezentați cu pielea roșiatică.

Cutul public dedicat mării zeițe-mamă consta în sacrificii de animale și ofrande depuse în peșteri, grote, păduri considerate sacre sau pe culmile munților. Nu este exclus ca, în cadrul cultului public, marea zeiță mamă să se fi revelat prin teofanii (fenomene de materializare, ectoplastie sau aport). De asemenea, cultul se desfășura în palatele regilor locali, în săli special amenajate. În cadrul uneia dintre sărbători, participanții, bărbați și femei, săreau peste un taur; frescele prezintă cum participanții apucau taurul de coarne, iar aceștia îl arunca în spatele său. Zeițele erau reprezentate în fuste în formă de clopot, cu sânii goi sau doar acoperite cu un voal. În majoritatea cazurilor, zeițele erau purtătoare de sceptru; uneori ridicau mâinile în semn de binecuvântare; altele își strângeau sânii cu palmele, ceea ce pare să accentueze aspectul matern al acestora. (2)

Defuncții erau înmormântați în morminte săpate în piatră, denumite *pithoi* și *larnakes*, dar nu se cunoaște cu exactitate concepția minoică referitoare la viața de după moarte. Treptat, sub influența grecilor din cetatea Micene, cretanii au început să construiască morminte de tip *tholos*, care în Grecia continentală erau dedicate războinicilor. De exemplu, a fost descoperit mormântul unui rege din Cnossos (mai exact al unui preot-rege), săpat în stâncă, care avea tavanul vopsit cu un pigment albastru, reprezentând cerul.

Indicii prețioase privind concepția despre lumea de dincolo au fost descoperite în situl arheologic cretan Agia Triada pe un sarcofag pictat, datat secolul al XI-lea înainte de Iisus Hristos; prima scenă pictată pe sarcofag prezenta sacrificarea unui taur, a doua scenă prezenta o libație funerară adusă de o preoteasă care răstoarnă un lichid roșu dintr-o cupă (denumită *crater*) într-o urnă, iar a treia scenă îl prezintă chiar pe defunct stând în fața mormântului, privind cum trei preoți îi aduc ca ofrandă doi viței și o barcă mică. Asemănarea

ultimei scene cu ceremoniile Misteriilor grecești de mai târziu este frapantă; în acest sens s-a exprimat și Mircea Eliade, care considera că este vorba despre o inițiere a defunctului, barca având rolul de a-l duce într-un loc paradisiac, identificat de unii autori cu “Insulele fericirilor”. (2)

Cel mai important mit rămas de la cretani a fost, fără nici o îndoială, mitul referitor la regele Minos, cunoscut astăzi doar din surse grecești tardive. Potrivit mitului, înainte de a deveni rege, Minos a cerut zeului mărilor, Poseidon, un semn că el este *alesul* și nu fratele său. Poseidon i-a trimis un taur alb, foarte frumos, cu condiția ca, după ce va deveni rege, Minos va trebui să i-l jertfească. Minos, fermecat de aspectul taurului a recurs la un șiretlic: a jertfit un alt taur, în speranța că zeul Poseidon nu va observa substituirea. Dar s-a înșelat, stârnind furia zeului. Poseidon s-a răzbunat, făcând-o pe Pasiphae, soția lui Minos să-și piardă rațiunea și să se îndrăgostească de taur. Nu numai ca regina s-a îndrăgostit de taur, dar s-a împerecheat cu acesta, fiind sprijinită în acest demers chiar de arhitectul principal al regelui, pe nume Dedal, care i-a construit o vacă de lemn, goală pe dinăuntru, dar acoperită cu pielea unei vaci. Regina a intrat în structura de lemn acoperită cu piele, astfel că taurul a fecundat-o. Rodul acestei acuplări contra firii a fost un copil cu trup omenesc dar cu cap și coadă de taur, denumit *Asterius* (“Cel strălucitor”), care a intrat în istorie prin denumirea de “Minotaur” (*minotauros*: “taurul lui Minos”). Regele Minos a mai avut încă un fiu, pe nume Androgeus.(16)

După ce a consultat Oracolul din Delphi, regele Minos a cerut arhitectului Dedal să construiască un labirint subteran unde să fie închis Minotaurul, care a devenit la maturitate o fiară feroce. După finalizarea Labirintului, Minos l-a închis acolo pe Dedal și pe fiul acestuia, Icar. Inginer priceput, Dedal a fabricat aripi de ceară pentru el și pentru Icar într-o tentativă

temerară de evadare prin zbor de pe insula Creta. Probabil aripile construite de Dedal erau asemănătoare cu aripile unui deltaplan din zilele noastre. Dedal a ajuns în cele din urmă în Sicilia, dar Icar n-a ascultat sfatul tatălui său “de a nu se apropia de Soare” în zborul său planat; datorită căldurii Soarelui, aripile i s-au topit, iar Icar a căzut în mare.

Evenimentele s-au precipitat apoi destul de rapid, dat fiind faptul că, pe de-o parte, Androgeus, fiul (uman) al lui Minos a fost asasinat de atenieni, iar pe cealaltă parte, Minotaurul (fiul neuman) închis în Labirint a cerut să-i fie aduși anual șapte băieți și șapte fete pentru a-i devora. Există două variante ale asasinării lui Androgeus; potrivit primei variante, acesta a participat la Jocurile panateneice (precursoarele ateniene ale Jocurilor Olimpice din Olimpia, Peloponez), dar atenienii, invidioși pe victoriile sale, l-au asasinat. După a doua variantă, Androgeus a fost asasinat la Marathon de taurul zeului Poseidon, acțiune care n-a fost străină de uneltirile regelului Atenei, Aegeus.

Minos a rezolvat ambele situații printr-o singură acțiune: a pornit război contra cetății Atena, a obținut victoria, iar ca tribut a cerut ca anual - sau, după o sursă alternativă, la fiecare nouă ani - atenienii să-i timită nouă băieți și nouă fete pentru a fi devorați de Minotaur. Dar socoteala regelui Minos de acasă nu s-a potrivit cu cea din târg, căci destinul a decis altceva prin intrarea în scenă a unuia dintre cei mai iubiți eroi ai mitologiei grecești, Theseu, care era chiar fiul regelui atenian Aegeus.

Mitul afirmă că, primind binecuvântarea tatălui său, Theseu a fost inclus în cea de-a treia serie de nouă băieți și nouă fete ce trebuiau jertfiți Minotaurului în Labirint. Dar înainte de a pleca spre Labirintul cretan, Theseu i-a spus tatălui său, regele Aegeus, că dacă va scăpa cu viață, la întoarcere va înlocui pânzele negre ale corabiei cu unele albe.

Înainte de a pătrunde în Labirint, Theseu a avut timp să se îndrăgostească de fiica regelui Minos, Ariadna (*Ariadne*: “Cea mai pură”), care, fiind la rândul ei îndrăgostită de eroul atenian, i-a dăruit o sabie magică și un ghem de ață. Theseu a deșirat ghemul de ață când a intrat pe culoarele întortochiate ale Labirintului pentru a descoperi ulterior ieșirea, a ucis Minotaurul cu sabia magică dăruită de Ariadna, iar în cele din urmă și-a scos tovarășii de suferință la lumina zilei.

Peripețiile lui Theseu n-au încetat nici pe drumul spre casă. Deși i-a promis Ariadnei că o va duce la Atena pentru a o salva de furia regelui Minos, Theseu a părăsit-o la jumătatea drumului, pe insula Naxos; după unele surse, Ariadna a fost cerută ulterior în căsătorie de zeul Dionysos. Theseu a ajuns cu bine în rada cetății natale, Atena, dar a uitat să înlocuiască pânzele negre ale corabiei cu cele albe. Văzând de la distanță pânzele negre, tatăl său, regele Aegeus, crezându-l mort pe Theseu, s-a sinucis aruncându-se în mare; de atunci marea a primit numele său, Aegeus (Egee). (17)

Devenit rege, Theseu a săvârșit nenumărate fapte de eroism, ucigând tot felul de monști care terorizau ținuturile. Ulterior, Theseu a unificat Attica, construind chiar și un palat pe Acropola ateniană. De asemenea, Theseu a participat la expediția argonauților.

La rândul său, regele Minos a pierit precum a trăit; pentru a-l captura pe inginerul Dedal, constructorul Labirintului, Minos a declanșat războiul împotriva regelui Cocalus, care-l adăpostea la curtea sa, dar a fost ucis din răzbunare de fiicele acestuia.

Istoricii nu au căzut la un acord unanim cu privire la rolul pe care l-a avut Labirintul lui Minos în religia cretană, după cum nu au căzut la un acord în ceea ce privește etimologia termenului; pentru unii istorici, Labirintul lui Minos a fost doar un mit, adică o istorisire fantezistă, iar

pentru alții o grotă reală, construită artificial, a cărei localizare precisă nu a fost însă stabilită. Cei mai mulți istorici au legat etimologia termenului labirint de termenul *labrys*, care avea sensul de “casă a securii duble” - acesta fiind de fapt numele prin care era desemnat palatul din Cnossos. Totuși, cel mai probabil, Labirintul a fost o construcție subterană amplasată sub “casa securii duble”, adică sub palatul regal. O opinie aparte a avut Mircea Eliade, care considera că Labirintul servea unor inițieri: “a pătrunde într-o peșteră sau într-un labirint echivala cu o coborâre în infern, altfel zis cu o moarte rituală de tip inițiativ”. Cât privește etimologia termenului “labirint”, Mircea Eliade a respins opiniile majorității istoricilor, considerând că provine din cuvântul asiatic *labrallaura*, care avea sensul de “piatră” sau “grotă”. (2)

De fapt, Creta era celebră pentru nenumăratele peșteri și grote în care se realizau ceremonii religioase, sacrificii de animale și inițieri. Printre grotele din arealul cretan în care se realizau ceremonii religioase și inițieri se numără grota de la Amnissos, lângă Cnossos, care era dedicată zeiței nașterii, Eileithyia, peștera de pe muntele Diete, unde se adunau Cureții, și peștera de pe muntele Ida, unde se adunau Dactylii, care au fost considerați o rasă de oameni scunzi la statură, născuți din Mama Geea. Tradiția afirma că pe muntele Ida din Creta, în peștera cu același nume, s-a născut Zeus.

❧ Micene, cetatea lui Perseu ❧

În jurul anului 2000 înainte de Iisus Hristos, noi valuri de migratori indoeuropeni au început să cucerească Grecia continentală, ajungând până pe coastele Asiei Mici; o parte, denumiți ahei, au fondat cetatea Micene (Mikenes). Ulterior, aheii au mai întemeiat câteva cetăți care au jucat un rol important în istoria Greciei: Argos, Atena, Teba, Tyrint.

La început, micenienii au stabilit relații comerciale cordiale cu Creta, dar în cele din urmă au ajuns să o domine din punct de vedere militar, politic și economic; în final, cam în jurul anului 1400 înaintea de Iisus Hristos, micenienii au dat lovitura de grație civilizației minoice, cucerind Creta aproape complet și jefuindu-i bogățiile.

Astăzi istoricii folosesc des formularea *civilizație miceniană*, care este însă pur convențională; prin această formulare istoricii indică de fapt epoca în care cetățile locuite de ahei (Micene, Argos, Atena, Teba, Tyrint) și-au extins hegemonia asupra teritoriului Greciei continentale și asupra insulelor din Marea Egee. Civilizația miceniană a debutat în jurul anului 1600 și s-a încheiat în jurul anului 1100 înainte de Iisus Hristos, când cetatea a fost devastată. (5)

Cetatea Micene a fost construită pe un deal, fiind compusă din “orașul de sus”, Acropolis, unde locuia regele și nobilii, și “orașul de jos”, unde locuiau oamenii de rând. În centrul Acropolisului micenian era situat palatul regal; cea mai importantă încăpere a palatului regal era *megaronul*, o sală a tronului, unde, la porunca regelui, se adunau periodic războinicii și nobilii de vază.

Acropolisul cetății Micene era înconjurat de ziduri ciclopice, formate din blocuri masive de piatră puse una peste cealaltă cu o precizie milimetrică. Miturile grecești afirmă că zidurile de piatră au fost construite de ciclopi, făpturi cu statură uriașă; uneori ciclopul au fost reprezentați pictografic cu un singur ochi, dar cele mai vechi tradiții grecești nu menționează decât că aveau staturi uriașe.

Întrarea în cetatea Micene se realiza printr-o poartă impunătoare denumită “Poarta Leilor”, dincolo de care era amplasată *agora*, piața publică, palatul regal și locuințele nobililor și ale războinicilor. În spatele Acropolei erau situate mormintele regilor și ale războinicilor proeminenți.

În perimetrul Acropolei au fost descoperite două zone funerare: “Cercul funerar A” ce conține mormintele a nouă femei și a opt bărbați și “Cercul funerar B” care conține mormintele războinicilor bogați. Ulterior au început să fie construite morminte circulare de tip *tholos* - cu cupolă falsă, acoperită cu pământ. Mormântul de tip *tholos* descoperit la Micene măsoară 13 metri înălțime și 15 metri diametru. (5)

Cetatea Micene era condusă de un rege, denumit *wanaka*, și de clasa nobililor, denumiți *tereta*; regele avea în subordine o puternică administrație și pe conducătorul armatei denumit *lewagetas*; armata era bine dotată, inclusiv cu care de război. O parte a populației lucra pentru rege și pentru întreținerea palatului acestuia, iar o altă parte lucra în mod independent; cei care desfășurau activități independente aveau loturi de pământ, dar existau și persoane care primeau loturi în arendă. Toate categoriile sociale plăteau impozite în natură către rege, administrația inventariind activitățile economice.

Fiind controlată de rege și de aparatul său administrativ, economia miceniană era una dintre cele mai prospere în epocă; toate produsele erau inventariate, sistemul de colectare în depozite și hambare fiind organizat minuțios. Principalele produse pe care micenienii le exportau erau cerealele, uleiul de măsline, vinul, mierea, veșmintele din in și, în special, din lână (la mare căutare erau cele realizate din prima lână a oilor), parfumurile și aromele bazate pe uleiuri, produsele metalurgice, inclusiv diferite tipuri de săbii, pumnale, sulițe, scuturi, armuri, diverse bijuterii din materiale prețioase (aur, argint), precum și o mare varietate de produse de olărie - vase, potire, amfore, inclusiv celebrele *kratere*, ulcioarele în care se amesteca apa și vinul. (1)

Poarta de acces în cetatea Micene, denumită *Poarta Leilor*, ce măsoară 3,10 metri lățime și 2,95 metri înălțime, avea în partea superioară frizele a doi lei cărora nu li se mai

păstrează capetele. Este mai mult decât probabil ca imortalizarea leilor să aibă legătură cu ritualurile unei inițieri de tip mistico-militar, în care neofiții se identificau cu leii.

Poate fi menționat în acest context că în mitologia grecească, leii erau asociați eroului Heracle, cel care a omorât leul din Nemeea (Nemea), iar apoi s-a înveșmântat în pielea sa. Leul din Nemeea era de fapt o ființă hibridă, născută după chipul și asemănarea părinților săi: Typhon și Echidna. Monstrul Typhon, bunăoară, care avea o sută de capete, a fost fiul lui Tartarus (zeul abisului) și al Geei (zeița pământului). Miturile grecești afirmă că Typhon a vrut să-l detroneze pe Zeus, dar acesta l-a înfrânt cu fulgerele sale, iar apoi l-a aruncat în Tartar, de unde venise. Echidna era, la rândul ei, o făptură monstruoasă, jumătate femeie, jumătate șarpe, care locuia într-o peșteră întunecoasă și care lua uneori forma unei femei frumoase pentru a atrage bărbații; cei care cădeau în capcană erau uciși. Dintre progeniturile celor doi monștri s-au numărat Himera, Cerberul, Hidra și leul din Nemeea. (17)

Precum maică-sa Echidna, leul din Nemeea se transforma uneori într-o femeie care se prefăcea a fi rănită pentru a atrage bărbați, iar apoi le sfășia trupurile, oasele fiind oferite zeului Hades (zeul infernului). Tocmai acest leu feroce a fost înfrânt de eroul Heracles în prima dintre “muncile” sale (din totalul celor douăsprezece). Cele douăsprezece “munci” ale lui Heracles par să fi fost de altfel trepte ale unei inițieri ce era rezervată probabil doar celor mai curajoși războinici, care în final aveau dreptul de a se înveșmânta cu pielea leului ucis. Este la fel de posibil ca trupurile leilor reprezentați pe friza de la Micene să fi avut captele omenești, care însă fie au fost distruse deliberat, fie s-au deteriorat în timp.

Miceniienii au avut aceiași zei ca și ceilalți locuitori ai Greciei continentale: în perioada veche predomina o mare zeiță (Diwia), iar ulterior au dobândit importanță zeii clasici

ai mitologiei grecești: Zeus, Poseidon, Hera, Dionysos etc. Totuși, nu au fost descoperite prea multe vestigii arheologice ale unor temple dedicate zeilor; istoricii presupun că activitatea cultică se desfășura pe culmile munților, unde erau amplasate altare pe care erau aduse jertfe. (2)

Potrivit miturilor grecești, cetatea Micene a fost întemeiată de eroul Perseu, care a fost fiul lui Zeus și al unei muritoare pe nume Danae, care la rândul ei a fost fiica lui Acrisios, regele cetăților Argos și Tyrint. Mitul afirmă că Zeus a pătruns sub forma unei ploii de aur în palatul subteran de bronz în care regele o ținea ascunsă de orice privire indiscretă pe frumoasa Danae; rodul unirii lui Zeus cu Danae a fost Perseu. Pentru a se răzbuna pe Zeus, regele Acrisios i-a închis pe Danae și pe Perseu într-o ladă pe care a lăsat-o să plutească pe mare; lada a fost descoperită de pescarul Dictys, care i-a dus pe ambii supraviețuitori la regele Polydectes care domnea asupra insulei Serifos din Ciclade.

La maturitate, Perseu a fost trimis de regele Polydectes să-i aducă capul Medusei, o ființă monstruoasă din familia Gorgonelor; miturile grecești precizează că Gorgonele aveau capacitatea de a transforma în statui de piatră pe orice muritor care le-ar fi privit în mod direct. Dar înainte de a pleca în călătoria inițiativă, Perseu a fost dotat de zei cu o serie de artefacte miraculoase; astfel, zeul Hermes i-a oferit spada sa, singura din lume care o putea străpunge pe Medusa, zeița Atena i-a oferit un scut de bronz în care se putea vedea ca într-o oglindă, zeul Hades i-a oferit coiful său, care pus pe cap asigură invizibilitatea purtătorului, nimfele i-au oferit sandale înaripate și o traistă ce se putea mări sau micșora pe măsură ce era umplută. (17)

La începutul călătoriei sale, Perseu a făcut o vizită fulger pe tărâmul bătrânelor *Graie* (*graii* înseamnă “bătrâne”), care i-au dezvăluit locația exactă a insulei Gorgonelor. Ajuns pe

insula Gorgonelor, Perseu le-a găsit adormite, astfel că nu a fost în pericol să fie prefăcut în stană de piatră. Pe Medusa, Perseu a văzut-o reflectată în scut, dacapitând-o cu o singură lovitură de sabie, fără să le trezească pe suratele acesteia. Chiar și după decapitare, ochii Medusei și-au păstrat puterea ucigătoare, transformându-i în statui de piatră pe cei asupra cărora erau ațintiți. Mitul mai afirmă că din trupul Medusei a ieșit calul înaripat Pegasus și un uriaș pe nume Chrysaor.

Pe drumul de întoarcere, Perseu a străbătut mai întâi Lybia; mitul afirmă că, datorită faptului că din capul Medusei curgeau picături de sânge care s-au transformat în șerpi, teritoriul Lybiei s-a transformat în deșert. Apoi Perseu l-a vizitat pe titanul Atlas, care fusese informat în prealabil că un fiu al lui Zeus voia să-i fure merele de aur, motiv pentru care nu s-a arătat prea binevoitor. Ca răspuns, Perseu i-a arătat capul Medusei și l-a transformat în stană de piatră. Următoarea escală a lui Perseu a fost Ethiopia, unde a salvat-o pe Andromeda, fiica regelui Kefeus, care fusese înlănțuită de o stâncă pentru a fi devorată de un monstru al adâncurilor. Aflat în fața monstrului, Perseu a scos din traistă capul Medusei, astfel că și acesta a fost împietrit. O altă victimă a privirii ucigătoare a Medusei a fost regele Polydectes, care a vrut să o necinstească pe mama lui Perseus.

Ajuns pe meleagurile natale, Perseu a înapoiat darurile primite de la zei, devenind rege al cetății Argos și, apoi, al cetății Tyrint. Perseu a întemeiat ulterior cetatea Micene, devenind în final rege al celor trei mari cetăți. Andromeda i-a născut lui Perseu șapte copii, fiecare dintre ei întemeind câte o linie genealogică care s-a perpetuat în timp; dintre urmașii lui Perseu, cei mai cunoscuți au fost Autochtoe (*Autohtona*: “născută din pământul acesta”), Castor și Pollux, Clitemnestra, care la un moment dat s-a măritat cu regele Agamemnon, cu care a avut trei copii. (17)

Cetatea Micene a fost devastată în jurul anului 1100 înainte de Iisus Hristos. Majoritatea istoricilor atribuie devastarea cetății Micene invaziei “popoarelor mării” sau, după o altă denumire, “popoarelor nordului”. Istoricii consideră că la începutul secolului al XIII-lea înainte de Iisus Hristos s-a produs o migrație masivă - atât pe mare, cât și pe uscat - a unei populații provenită din nordul și centrul Europei, care a invadat zona Anatoliei și insulele din partea de est a Mării Mediterane, inclusiv Grecia. Cauza migrației nu a fost însă foarte clară; unii istorici o atribuie unor evenimente geologice cu caracter cataclismic produse în nordul continentului european, alții o atribuie unor molime sau unor schimbări climaterice care au generat o perioadă de foamete. Indiferent de cauze, “popoarele nordului” au devastat zone întinse din Asia Mică, Grecia, Cipru, ajungând până în Egipt, de unde au fost însă izgoniți. (5)

Primele escavații arheologice de la Micene au fost realizate încă din anul 1841 de arheologul grec Kyriakos Pittakis, dar impulsul decisiv în descoperirea cetății i-a aparținut “diletantului” în arheologie, germanul Heinrich Schliemann care, bazat doar pe lecturile din *Iliada* și *Odiseea*, a avut intuiția genială de a face escavații arheologice chiar în locația descrisă de poetul Homer. În încercarea sa de a dovedi comunității științifice că războiul troian nu este ficțiune, arheologul german a descoperit Troia în cadrul săpăturilor desfășurate în anii 1871-1872, pe un deal din localitatea turcă Işalıc din Turcia, iar apoi, în anul 1876 a descoperit Micene.

La Micene, după ce a decopertat cetatea, Heinrich Schliemann a descoperit două artefacte importante, pe care le-a denumit “masca lui Agamemnon” și “cupa lui Nestor”. S-a dovedit ulterior însă că cele două artefacte sunt ceva mai vechi decât războiul troian, care se presupune că a avut loc în jurul anului 1200 înainte de Iisus Hristos.

Ulterior, arheologii au descoperit că în perimetrul cetății Troia există mai multe straturi arheologice - mai exact spus nouă straturi. În cele nouă straturi (numerotate cu cifre romane) au fost construite, începând cu mileniul al treilea înainte de Iisus Hristos, nu mai puțin de 9 cetăți care au fost distruse succesiv. Astfel, Troia I a fost construită între anii 3000-2600 înainte de Iisus Hristos; Troia II a existat între anii 2600-2250; Troia III a fost construită între anii 2250-2100, Troia IV a existat între anii 2100-1950, Troia V era în funcțiune în jurul anului 1700, Troia VI încă exista în jurul anului 1400, Troia VII pare să fi atins apogeul între anii 1300-1190, acesta fiind de fapt orașul menționat de Homer că a fost distrus în urma războiului troian. În fine Troia VIII a fost construită între anii 900 și 700, iar Troia IX a fost ridicată în primul secol de dinaintea erei creștine. Cercetările arheologice au dezvăluit că distrugerea Troiei VII, menționată de Homer, s-a produs în jurul anului 1190, dată apropiată de cea menționată de scriitorii antichității; bunăoară Herodot afirma că războiul troian a avut loc în anul 1250, iar Eratostene dădea ca sigură data de 1334 înainte de Iisus Hristos.

Actualmente, unii istorici se îndoiesc de localizarea Troiei în Turcia actuală, dar în antichitate nu exista o astfel de dilemă; mai toți istoricii antichității au localizat Troia pe o colină în apropierea râului Scamandru (care se numește astăzi Kramenderes); diferențele constau în faptul că, în jurul anului 2100, râul Scamandru se vărsa în mare cu aproximativ 5 kilometri mai în interior decât în prezent. Se știe de asemenea că Alexandru Macedon s-a deplasat la Troia în anul 334 pentru a cinsti memoria eroilor Ahile și Patrocle, care au murit acolo în cursul războiului troian. (5)

Unii istorici moderni afirmă că troienii au fost înrudiți cu tracii. Miturile grecești afirmă însă că fondatorul Troiei a fost Dardanus, originar din Arcadia; despre Dardanus,

miturile grecești afirmau că a fost fiul lui Zeus și al Electrei. Dardanus a înființat regatul denumit Dardania. Tros, nepotul lui Dardanus, devenind rege, a întemeiat la rândul său regatul Troada, iar locuitorii au fost redenumiți troieni. Fiul lui Tros, pe nume Illus, a redenumit Troia după numele său: Illion.

Miturile grecești acordă o aură de mister istoriei Troiei. Ele precizează că în perioada domniei fiului lui Illus, pe nume Laomedon, zeii Poseidon și Apollon au construit zidurile de fortificație ale Troiei. Datorită faptului că regele Laomedon a refuzat să plătească pentru serviciile făcute de zei, Poseidon a inundat ținutul, cerându-i să-și jertfească fiica unui monstru marin. Ulterior, Heracles i-a ucis pe regele Laomedon și pe fiii săi, cu excepția lui Priam, care a devenit apoi regele Troiei.

În *Iliada* (15337 hexametri; 24 cânturi), Homer insistă asupra faptului că istoria timpurie a Troiei a fost influențată de zei, în special de Zeus, care își avea reședința în apropierea cetății, pe Muntele Ida (“Muntele Zeiței”) - echivalentul Muntelui Olimp din Grecia continentală și Muntelui Ida din Creta. În toată perioada războiului troian, zeii priveau de pe Muntele Ida desfășurarea ostilităților. (6)

Războiul troian a fost declanșat de prințul Paris, fiul regelui Priam, care a răpit-o pe Elena, prințesa miceniană a Spartei. Pentru a se răzbuna pe troieni, 28 de orașe-state aheene, plasate sub comanda regelului orașului Micene, Agamemnon, au mobilizat peste 100000 ostași și 1200 de corăbii pentru a asedia Troia. La războiul troian au participat, de-o parte sau de cealaltă a baricadei o pleiadă de mari eroi: Ahile, Ulyse (Odiseu), Ajax, Patrocle, Hector etc. După un asediu prelungit, care a durat cam 10 ani, aheii au pătruns în cetate printr-un vicleșug școlăresc conceput de Ulyse: s-au prefăcut că se retrag, lăsând în fața porților cetății un uriaș cal din lemn, în care erau ascunși ostași. Troienii au crezut că este un dar din partea aheilor, au introdus calul în cetate,

veselindu-se prematur pentru victorie. La adăpostul nopții, Ahile și ceilalți războinici ahei s-au strecurat din uriașul cal, au deschis porțile cetății pentru grosul trupelor, au incendiat cetatea și i-au masacrat populația. Prințesa Elena a fost înapoiată Spartei. Mulți eroi troieni și ahei au pierit în îndelungatul asediu al Troiei; printre aceștia s-au numărat Hector, fratele lui Paris, Ajax, Patrocle și Ahile. (6)

Nici supraviețuitorii războiului troian n-au fost peste măsură de fericiți atunci când s-au întors pe meleagurile natale. Bunăoară, după cum afirmă poetul Homer în *Odiseea*, Ulise (Odiseu) a trebuit să suporte zece ani o călătorie presărată cu numeroase peripeții pentru a se întoarce acasă, în regatul Ithaca, la Penelope, soția sa credincioasă.

Nici Agamemnon, regele cetății Micene, fiul și succesorul regelui Atreu, nu a avut ceva de câștigat: a fost asasinat destul de repede de soția sa Clitemnestra și de amantul acesteia, Egist. Cei doi asasini au pierit la rândul lor, fiind uciși de fiul lui Agamemnon, Oreste, care a fost ajutat de sora sa Electra și de prietenul său Pylade.

❧ Nașterea democrației ❧

Datorită reliefului predominant muntos, greu de străbătut, în Grecia au fost întemeiate de timpuriu mai multe orașe-state autonome. Datorită faptului că în jurul orașelor-state orbitau mai multe sate și așezări, teritoriul Greciei a cunoscut o regionalizare timpurie.

Astfel, la apogeul procesului de regionalizare, Grecia continentală era alcătuită din următoarele regiuni: Locrida, Dorida și Focida în partea centrală, Beoția, Attica și Megarida în partea de apus, Aetolia, Acarnania în partea răsăriteană, Elimeia, Pieria, Orestida și Macedonia la nord, Tesalia la nord-est și Epir la nord-vest. În peninsula Peloponez s-au

dezvoltat regiunile Arcadia, Argolida, Corintia, Achaia, Elida, Mesenia, Laconia. De asemenea, orașele-state din insulele Mării Egee și din Asia Mică și-au continuat propria lor dezvoltare autonomă. (5)

În jurul anului 1100 sau chiar mai devreme s-a produs invazia triburilor doriene în arealul grecesc, care a spulberat întocmirile etnice deja formate. Arheologii afirmă că dorienii au introdus în Grecia metalurgia fierului. Inițial, dorienii au întemeiat cetatea Corint, de unde au început să domine întreaga Grecie. Fiind împinși de doriene spre răsărit, ionienii din Grecia continentală (Attica și Insula Evia), aheii din Pelopones (Arcadia și Ahaia) și eolienii din Thesalia și Beoția au recolonizat coastele Asiei mici, precum și insulele Mării Egee, inclusiv Cicladele și Samos. Totuși, destul de multe zone au rezistat invaziei doriene. O parte a triburilor aheie din Arcadia au ajuns până în Cipru, unde deja locuiau triburi de pelasgi și de fenicieni. Nici dorienii n-au rămas toți în Grecia continentală, continuându-și expansiunea în insulele Mării Egee și pe litoralul Asiei Mici. (5)

Pe de-o parte sfârșitul civilizației miceniene, declanșat cel mai probabil de invazia “popoarelor nordului”, iar de cealaltă parte invazia dorienilor au marcat începutul a ceea ce istoricii denumesc “evul întunecat al Greciei”, care a durat din secolul al XI-lea până în secolul al VIII-lea înainte de Iisus Hristos. “Evul întunecat” al Greciei (denumire alternativă: “epoca homerică” întrucât rânduiețile sociale și economice din acea perioadă au fost descrise în operele lui Homer) a fost comparat de istorici cu evul mediu al Europei. În “evul întunecat” s-au prăbușit toate vechile întocmiri și rânduieți sociale, economice și politice; cetățile dominante de regi și de aristocrație au dispărut, fiind părăsite aproape complet, nu au mai fost ridicate edificii din piatră, arta a decăzut, scrierea nu a mai fost folosită, iar schimburile comerciale au încetat.

Pe fondul declinului economic accentuat, populația s-a diminuat considerabil; de fapt, cam 70% din populație a dispărut pur și simplu, nefiind evidențiate vestigii arheologice majore ca semn al prezenței lor în vechile vetre de civilizație. Chiar și satele erau atât de izolate unele de altele, încât nu putea fi vorba despre un comerț între regiuni și zone. În “evul întunecat”, societatea grecească s-a reîntors la vechile întocmiri sociale de tip gentilic și tribal, în care se practica o economie de tip “natural”, bazată pe creșterea vitelor și pe o agricultură sătească destul de rudimentară, în care se cultivau cu precădere orzul și grâul. Aristocrația era alcătuită din cei care aveau cele mai numeroase turme de vite și cele mai întinse suprafețe de teren arabil. Slavii erau destul de puțini, având un caracter casnic. Și meșteșugarii s-au împuținat, iar produsele muncii lor erau extrem de modeste în comparație cu cele produse în epocile anterioare. Comunitățile erau conduse de “basilei” (*basileus*) și de un “sfat al bătrânilor” (*gerontes*); uneori, la luarea deciziilor importante, *basileii* cereau acordul bărbaților majori ai comunității, care formau “poporul”.

Datorită faptului că în “epoca întunecată” scrierea nu a mai fost folosită, s-a dezvoltat cultura orală; creatorii culturii orale au fost *aezii* (sing: *aed*). Folosind tehnici de compunere complexe, *aezii* au dezvoltat cu precădere poeme orale versificate, cu o ritmicitate suavă; poemele epice orale ale *aezilor* aveau un accentuat caracter mitologic și eroic, reamintind epoci de mult apuse, populate de zei și de războinici temerari, capabili de fapte impresionante de vitejie.

Operele *aezilor* s-au perpetuat până în secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos, prin intermediul *recitatorilor* formați în școli speciale, care aveau misiunea de a le memora întocmai și a le reda auditoriului cu intonația necesară. Abia începând cu secolul al VI-lea, operele transmise oral din generație în generație au început să fie transpuse în scris.

Cei mai cunoscuți *aezi* au fost Homer și Hesiod. De la Homer au parvenit până în zilele noastre *Iliada* și *Odiseea*. *Iliada* lui Homer descrie războiul troian, iar *Odiseea* descrie peripețiile regelui Odiseu (Ulyse) de-a lungul celor zece ani petrecuți pe drumul de întoarcere de la Troia la Ithaca. Și de la *aedul* Hesiod (originar din Boetia) s-au păstrat două opere: *Theogonia* și *Munci și zile*. În *Theogonia*, Hesiod a prezentat istoria cosmosului, istoria zeilor și istoria oamenilor (cosmogonia, teogonia și antropogonia). *Munci și zile* este o frescă a societății pastorale din acea perioadă. Hesiod a adus însă un element novator în poemele sale orale: a reflectat propria sa experiență și propria sa gândire cu privire la societatea de tip pastoral în care și-a desfășurat existența.

Atât Homer, cât și Hesiod afirmă că au fost inspirați de Muze, astfel că s-au considerat pe de-o parte intermediari dintre zei și oameni, iar de cealaltă parte s-au considerat îndreptățiți să ofere sfaturi referitoare la modul de comportament al oamenilor. Dacă idealul lui Homer era războinicul capabil de fapte de eroism, idealul lui Hesiod era omul obișnuit care se străduiește să-și desfășoare activitatea cotidiană în acord cu poruncile zeilor.

Epoca întunecată s-a încheiat cu o lungă perioadă de foamete, generată de limitele precare ale economiei de subzistență. Majoritatea micilor agricultorilor a dat faliment, fiind deposedată de terenuri; odinioară oameni liberi și prosperi, micii agricultori au devenit în scurt timp sclavi.

După epoca întunecată a urmat, începând cu anul 800 înainte de Iisus Hristos, ceea ce istoricii denumesc “epoca arhaică”, iar apoi, timp de 200 de ani, de-a lungul secolelor al V-lea și al IV-lea, “epoca clasică”.

Principalele caracteristici ale celor două epoci au fost reconsolidarea cetăților, creșterea populației, dezvoltarea comerțului, întemeierea unor colonii peste mări și țări și,

evident, revoluția intelectuală ce poate fi urmărită atât în ceea ce privește arta și arhitectura, cât și în ceea ce privește documentele scrise.

Istoricii consideră că dacă în anul 800 populația Greciei era de aproximativ opt sute de mii de locuitori, în jurul anului 400 înainte de Iisus Hristos populația a numărat cu aproximație zece milioane. Supradimensionarea populației a declanșat migrația masivă a grecilor peste mări și țări și întemeierea unor colonii. Cele mai multe colonii au fost întemeiate pe coastele Asiei Mici, Mării Marmara, Mării Negre, Ciprului, Siciliei, Italiei, Franței, Spaniei și Egiptului. Cele mai importante colonii au fost întemeiate la Tarent, Sybaris, Crotona, Siracusa, Messana, Messalia (Marsilia), Byzantium, Histria, Tomis, Calatis, Sinope, Tanais, Olbia etc. Între cetățile din arealul grecesc și colonii au fost stabilite schimburi comerciale intense ce au dus nu numai la prosperitatea părților implicate, ci și la răspândirea culturii grecești peste mări și țări.

La începutul “epocii clasice”, în Grecia existau câteva sute de orașe-state, care erau independente. Începând cu anul 650, cele mai importante cetăți - *polisuri* - grecești au devenit Sparta, Atena, Theba și Corintul, care s-au impus ca puteri maritime, negustorești, meșteșugărești și militare. (5)

Putere militară redutabilă, fiind întemeiată de doriene în Peninsula Peloponez, Sparta a beneficiat de timpuriu de reformele sociale ale unui conducător luminat, Licurg, care pentru a preîntâmpina inechitățile sociale, a dat o serie de legi ce au reformat sistemul social și economic; totodată, reformatorul Licurg a decretat ca fiecare bărbat să devină soldat pe viață și să jure loialitate absolută față de stat. Copiii spartanilor jurau credință statului de la vârsta de 7 ani, fiind apoi supuși unor antrenamente militare extrem de dure până la sfârșitul vieții; copii cu dizabilități ori diformități erau uciși.

De-a lungul istoriei sale, Sparta a rămas o monarhie autoritaristă cu caracter militar accentuat, condusă de doi regi, de “Colegiul celor cinci efori” (magistrați aleși anual, care controlau activitatea celor doi regi), de “Sfatul bătrânilor” (*gerousia*), din care făceau parte bărbații de peste 60 de ani, și de “Adunarea poporului” (*apella* sau *ecclesia*) din care făceau parte doar cetățenii care depășiseră vârsta de 30 de ani; în fruntea societății erau aristocrații (*aristoi*). Un rol important în economia spartană l-au avut sclavii denumiți *hiloți*, care s-au răscolat de nenumărate ori de-a lungul timpului. De asemenea, un rol important în economie l-au avut agricultorii și meșteșugarii care erau oameni liberi, denumiți *perieci*. O lungă perioadă, spartanii nu au avut o flotă impresionantă, dar au avut o armată terestră extrem de reductabilă. (5)

Spre deosebire de Sparta, cetatea Atenei a optat încă din anul 682 pentru republica aristocratică; de fapt, încă din jurul anului 800, Atena a fost condusă de doi arhonți, unul cu atribuții administrative, iar celălalt cu atribuții militare. După anul 682, Atena a început să fie condusă de nouă *arhonți* aleși din rândul marilor familii aristocratice, care primeau mandat de un an de la un consiliu numit *Areopag*. Cei mai importanți erau *arhonte* *eponim* (funcție judecătorească), *arhonte* *basileu* (funcție religioasă) și *arhonte* *polemarh* (funcție militară); restul arhonților îndeplineau funcții judecătorești, fiind denumiți *tesmoteți*. (21)

În prima perioadă a istoriei sale, cetatea Atena a demarat greoi reformele sociale, având parte nu numai de inechități sociale acute, ci și de revolte interminabile ale locuitorilor. Clivajul dintre aristocrația ateniană și masa populației s-a adâncit considerabil. În timp ce foametea generalizată se profila la orizont, micii agricultori s-au văzut nevoiți să se îndatoreze, unii dintre ei chiar să-și piardă parcelele în cazul neplății datoriilor și să devină sclavi. Astfel că nemulțimirile

populare erau gata să irupă în orice moment; de multe ori chiar au izbucnit revolte. În anul 621, pentru a pune capăt revoltelor, arhonte atenian Dracon a aplicat reforme severe (“draconice”), care nu au fost suficiente decât pe termen scurt.

Atenienii au avut însă șansa implicării în treburile cetății a *sophos*-ului Solon, considerat unul dintre cei șapte mari înțelepți ai Greciei, care a aplicat, începând cu anul 594 înainte de Iisus Hristos, o serie de reforme legislative care au adus o stare de stabilitate.

Solon a fost ales arhonte prin mandat excepțional, promulgând o serie de legi și modificări legislative; pentru a fi cunoscute de toți cetățenii, legile lui Solon au fost scrise pe niște tăblițe de lemn ce se roteau în jurul unui ax; tăblițele au fost amplasate chiar pe Acropolele Atenei (acropole: “orașul de sus”). Pentru a-și pune în aplicare reformele, Solon a promovat două principii fundamentale: redarea statutului de cetățean liber tuturor locuitorilor, ceea ce presupunea pe de-o parte eliminarea sclaviei pentru cei ce deveniseră datornici, iar de cealaltă parte “lepădarea puterii” (gr: *seisachteia*) de aristocrație; “*pământul patriei, odinioară sclav, acum este liber*” - a decretat Solon. (22)

De asemenea, Solon a permis tuturor cetățenilor dreptul la vot, extinzând “adunarea poporului” (*demos*; *ecclesia*) care a dobândit noi atribuții, printre care și alegerea funcționarilor publici. Pentru a-și duce la îndeplinire reformele, Solon a creat un consiliu de cetățeni cu atribuții judecătorești; totodată, a formulat obligații militare pentru toate categoriile de cetățeni, în funcție de venit. Locuitorii Atenei au devenit astfel deopotrivă cetățeni, proprietari și soldați care erau obligați să se supună “bunei rânduiei a treburilor obștei” - *eunomia*. Cei care nu doreau să participe la război li se anula calitatea de cetățean. Solon a stat în fruntea cetății zece ani, după care a părăsit puterea de bună voie.

Începând cu anul 546, pe timpul conducătorului Pisistrate (și, ulterior, al fiilor săi), Atena a căzut din nou în tiranie. În anul 510, cu ajutorul Spartei, locuitorii Atenei conduși de aristocratul Clistene au reușit să doboare tirania. Nu mult după aceea, același Clistene a dat semnalul emancipării politice față de Sparta, stabilind totodată că fiecare cetățean atenian de sex masculin, indiferent de starea socială și economică, să fie liber să participe la viața politică, să aibă drept de vot, să ia cuvântul în “adunarea poporului” și să candideze pentru obținerea unor funcții publice. Acesta a fost debutul democrației pe plan mondial.

Clistene a introdus principiul *isonomiei*, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, principiu opus tiraniei, iar locul în care cetățenii se puteau exprima liber a devenit *agora*, piața publică unde se ținea “adunarea poporului” - *ecclesia*.

La Atena, “adunarea poporului” se ținea de trei ori pe lună sau ori de câte ori era cazul. Vorbitorii din *agora* purtau pe cap o coroană de mirt sau de măslin.

❧ Agora ❧

Ulterior, *isonomia* a fost instituită cu succes în toate cetățile din Grecia continentală, fiind importată și în Ionia. Instaurarea *isonomiei* în cetățile grecești de pe țărmurile Asiei Mici, din Ionia, în frunte cu Miletul, a fost însă blocată de invazia perșilor conduși de regele Darius, motiv pentru care cetățile ionice s-au răscolat.

Fiind susținute firav de cetățile din Grecia continentală, cetățile ioniene nu au fost capabile să facă față despotismului oriental, fiind cucerite de regele Darius una câte una. Miletul, care în anul 500 a fost primul oraș ionic care instaurase *isonomia*, a fost șters de pe fața pământului de armatele persane în anul 494, iar locuitorii săi au fost deportați.

Acesta a fost începutul războaielor medice, care s-a încheiat în anul 448 înainte de Iisus Hristos. Prima expediție întreprinsă de armata perșilor (ale cărei efective au fost estimate de istoricii antici la aproximativ 200000 luptători, estimare considerată însă exagerată de istoricii moderni), îmbarcați pe 600 de corăbii, s-a soldat însă cu un memorabil eșec. Deși a debarcat pe coastele Greciei, armata persană a regelui Darius a fost oprită pe câmpia de la Marathon, aflată la 42 de kilometri de Atena. Armata grecilor a fost condusă de generalul Miltiades, unul dintre cei zece strategii ai Atenei, care cunoștea bine tacticile perșilor (participase la incursiunea regelui Darius în Sciția din anul 514); în fruntea a 10000 de ostași, la care s-au adăugat sclavii eliberați în pripă de atenieni, generalul Miltiades a reușit să oprească armata persană și să îi provoace daune serioase. În timp ce perșii încă descărcau corăbiile pe țărm, falanga grecilor a atacat în pas alergător, străpungând liniile persane. După cum afirmă Herodot, văzând cum pornesc grecii la atac, fără cavalerie și fără arcași, perșii au crezut inițial “că i-a cuprins nebunia”. Dar grecii au operat o dublă învăluire, atacând armata persană pe flancuri, iar apoi au înaintat spre centru. În pofida faptului că săgețile trimise de arcașii perși “au întunecat cerul”, armata grecească a reușit să străpungă liniile de apărare compacte.

Suferind mari pierderi de efective (în jur de 6400 de morți și 7 corăbii incendiate), armata persană s-a retras pe corăbii, intenționând o a doua debarcare chiar lângă Atena, dar armata generalului Miltiades s-a întors în marș forțat de la Marathon pentru a-și apăra cetatea, iar perșii n-au mai insistat.

Atenienii au aflat vestea victoriei de la mesagerul grec Fidipide, care a străbătut în fugă distanța de 42 de kilometri dintre Marathon și Atena; ajuns la Atena, Fidipide nu a apucat decât să strige *Nenikikamen*, adică “Am învins”, după care a murit, epuizat din cauza efortului. (5)

Perșii însă nu au renunțat să cucerească Grecia. Zece ani mai târziu, regele Xerxes, succesorul lui Darius, în fruntea unei armate colosale, formată atât din trupe de uscat, cât și dintr-o flotă de 1200 corăbii (unele fiind conduse de marinari fenicieni), estimată de istoricul Herodot la peste două milioane și jumătate de luptători (istoricii moderni estimează că armata persană a avut aproximativ trei sute de mii luptători, inclusiv trupele auxiliare), a trecut Hellespontul (strâmtoarea Dardanele, al cărei nume vine de la Dardanus, care are 61 km lungime și între 1,2 și 6 km lățime) în anul 480 pe un pod de vase și a atacat Grecia. În armata lui Xerxes erau incluși și cei zece mii de “nemuritori”, trupele regale de elită.

În fața pericolului persan s-au aliat 31 cetăți, cele mai importante fiind Atena, Sparta, Epidaur, Corint, precum și cetățile din Insulele Ciclade. Momentul cheie al războiului i-a aparținut însă regelui spartan Leonidas care, în fruntea a 300 de războinici de elită (*hippoliți*: infanteriști), a blocat trecerea armatei perșilor prin trecătoarea de la Thermopile, permițând celorlalte trupe să se retragă și apoi să se regrupeze. Când regele persan Xerxes i-a cerut regelui Leonidas să-i predea armele, acesta a răspuns: “*Vino și ia-le*”. (5)

Datorită unui trădător care a divulgat o potecă ascunsă, perșii au reușit să se infiltreze în spatele spartanilor, astfel că cei 300 de eroi de la Thermopile au fost în final masacrați (inițial, celor 300 de hippoliți spartani li s-au adăugat 700 de luptători din Thespos și 400 de luptători din Theba, deci în total au fost în jur de 1500 luptători). Victorioși la Thermopile, perșii au ocupat apoi Attica și au incendiat Atena, care fusese deja părăsită de locuitori. Un rol decisiv în bătălia împotriva perșilor l-a avut generalul Themistocle, care, cu puțin timp înainte de invazia perșilor, i-a îndemnat pe locuitorii atenieni să se retragă în cetatea Troizen. Pe Acropola Atenei a rămas un mic detașament de luptători care au opus o rezistență dârză.

Cu câțiva ani înainte, tot la îndemnul generalului atenian Themistocle, grecii construiseră o flotă foarte puternică, formată în mare parte din *trireme* (vase foarte solide cu trei rânduri de rame suprapuse). După devastarea Atenei de armata perșilor, flota cetăților grecești (Atena, Sparta, cetățile din insulele Ciclade, Epidaur, Corint etc) s-a retras cu tot efectivul în golful insulei Salamira. Flota grecească, formată din 366 *trireme*, avea foarte puțini marinari, cei mai mulți fiind infanteriști. Sub privirile regelui Xerxes care-și amplasase (ca la spectacol) corturile și punctul de observare pe coasta unui munte din apropierea țărmului, vasele celor două flote s-au ciocnit în strâmtoarea Salamira, formând un fel de platformă gigantică pe care zeci de mii de infanteriști din ambele tabere au luptat corp la corp cu îndârjire, ore în șir, într-o încheștare pe viață și pe moarte.

Lupta navală s-a transformat într-un dezastru pentru perși datorită pe de-o parte eroismului ostașilor greci, iar de cealaltă parte manevrelor iscusite ale conducătorilor de *trireme*. De asemenea, a contat intervenția rapidă, atunci când a fost necesar, a unei mici flote formate din 30 de vase grecești, care a fost ascunsă într-un golf din apropiere; flotila aflată în rezervă a atacat și distrus *triremele* din ariergarda persană, chiar în momentul în care acestea se pregăteau să se retragă. La bătălia de la Salamira a participat și scriitorul grec Eschil, care a scris despre ea în tragedia "Perșii".

După bătălia de la Salamira, fiindu-i frică de o înfrângere totală, regele Xerxes s-a retras în grabă din teatrul de război, fugind la Hellispont, nu înainte însă de a lăsa pe generalul Mardonius să continue lupta în fruntea celor 300000 de ostași. Generalul Mardonius a fost înfrânt în anul 479 de armatele aliate ale grecilor - atât terestru, la Plateea, cât și naval, la Capul Mycale (lângă Insula Samos). O dată cu aceste bătălii s-au încheiat războaiele medice.

După războaiele cu perșii, grecii au conștientizat că nu pot face față inamicilor decât dacă sunt uniți, astfel că principalele cetăți au pus la cale constituirea unor alianțe militare puternice și durabile, denumite *symmachii*. Astfel s-a ajuns la constituirea Ligii de la Delos, la care au aderat 275 cetăți grecești. De fapt, cele 275 de cetăți s-au aliat Atenei, care a exportat propriile rânduieli sociale, politice, economice și militare ce aveau ca element central *ecclesia*, “adunarea poporului” și principiile democrației.

La început, Liga de la Delos avea un consiliu denumit *sunedrion*, unde, anual, fiecare cetate își trimitea reprezentanții; fiecare cetate, indiferent de mărime, avea un singur vot. Scopul Ligii era de a asigura permanența unei flote puternice, cu echipaje complete și foarte bine antrenate, care avea scopul de a apăra fiecare dintre cetățile aliate. Pentru menținerea flotei, fiecare cetate era obligată să trimită un tribut anual denumit *phoros*, care era trezorzat pe insula Delos, unde se afla un important sanctuar. Cel care a conceput structura Ligii și cuantumul plății tributului a fost, în anul 478, politicianul atenian Aristerdes. În acea perioadă de timp, cetatea Atenei deja intrase în conflict cu Sparta, care la rândul ei avea propriile sale planuri hegemonice în regiune.

După o serie de aventuri maritime reușite pe coastele Asiei Mici, inclusiv după o victorie strălucită împotriva perșilor (anul 469, Pamphylia), care au adus profituri substanțiale Ligii de la Delos, s-a produs primul recul după o acțiune nereușită desfășurată tocmai în Delta Nilului, unde flota grecească, venită să-i sprijine pe egipteni, a fost înfrântă de perși. Auzind vestea înfrângerii, mai multe cetăți aliate au vrut să se retragă din Ligă, dar atenienii au întreprins rapid mai multe acțiuni de pedepsire și de readucere la ascultare a cetăților rebele. Consecința imediată a fost că Atena a mutat în anul 454 tezaurul Ligii de la Delos pe Acropole, în templul

Atenei Parthenos; fiecare dintre cetățile Ligii s-a angajat să ofere ca ofrandă zeiței a 60-a parte din tribut. În urma acestei mutări foarte abile, Atena a devenit centrul politic, economic, cultural și militar al Greciei. (5)

Dezvoltarea Atenei a cunoscut apogeul între anii 443-429, când a fost condusă cu pricepere de un mare om politic și strateg militar: Pericle (născut în anul 495).

Provenit dintr-o distinsă familie aristocratică (mama sa era nepoata lui Clistene, iar tatăl său luptase împotriva perșilor la Capul Mycale), Pericle a adus Atenei o strălucire neegalată. Atena a devenit puterea hegemonică a Greciei, devenind principala forță militară, economică și comercială a regiunii. Pe timpul conducerii sale de 15 ani, în care a fost ales în fiecare an de cetățeni, Pericle a fost susținătorul neobosit al culturii, artei și arhitecturii. În perioada în care Pericle a fost conducătorul Atenei, au fost construite stadioane, teatre și multe alte edificii civile. Cel mai important edificiu a fost însă Parthenonul de pe Acropole.

Începând cu anul 431, nemulțumită de hegemonia Atenei și de ascendența Ligii de la Delos, Sparta a constituit propria sa alianță de cetăți, denumită Liga Peloponesiacă. Războiul dintre cele două Ligi a debutat în anul 431, când Potideea, una din coloniile Corintului, a fost asediată de atenieni; imediat după aceea, corintienii au cerut ajutorul Spartei care, fără să stea prea mult pe gânduri, a atacat nu numai Atena, ci și cetățile aliate din Liga de la Delos. Astfel a început războiul peloponesiac, care avea să se sfârșească abia în anul 404, printr-un uriaș dezastru pentru atenieni. (5)

Dezastrul atenienilor a fost amplificat de epidemia de ciumă din anul 429, când însuși Pericle a căzut victimă bolii necruțătoare, cât și de neînțelegerile interne ale politicianilor; totodată s-au amplificat neînțelegerile dintre atenieni și cetățile aliate. În urma bătăliei de la Asinaros, lângă Siracusa,

din fatidicul an 413, au fost executați de spartani nu mai puțin de 12000 de ostași atenieni în frunte cu generalii lor. Puțin mai târziu, în urma bătăliei de la Aigos Potamos și a instituirii unei puternice blocade, ateniei și-au predat flota spartanilor (care se aliașeră cu perșii), iar apoi și-au distrus fortificațiile; doar astfel au reușit să scape de spectrul foametei ce se instaurase în cetate. Abia în urma războiului denumit de istorici “corintic”, desfășurat între anii 395 și 387, atenienii - care se aliașeră cu cetățile Argos și Theba - au reușit să oprească hegemonia Spartei. După ce Sparta a fost înfrântă în anul 371 la Leuctra de armatele cetății Theba (pierind pentru totdeauna mitul invincibilității spartane), și mai ales după anul 361 când, la rândul lor, thebanii au fost înfrânți la Mantinea, nici o cetate n-a mai fost capabilă să domine arealul grecesc.

După anul 338, slăbite în urma nenumăratelor războaie, cetățile din arealul grecesc au intrat sub influența macedonienilor. În urma acțiunilor militare ale regelui Macedoniai, Filip al II-lea (tatăl lui Alexandru Macedon), cetățile grecești și-au pierdut pe rând independența.

☞ Secolul de aur ☞

Apogeul civilizației grecești s-a produs în perioada “clasică”, care a durat între anii 479 și 332 înainte de Iisus Hristos. Apogeul s-a produs însă între anii 443-429, când Atena a fost condusă de strategul Pericle; de altfel, secolul al cincelea a fost denumit “secolul de aur” al lui Pericle.

În perioada “clasică”, baza economiei atenienilor era furnizată pe de-o parte de micii agricultori, care cultivau cereale, viță de vie, măslini, smochini, iar de cealaltă parte de meșteșugari. Pe plan intern, schimburile comerciale aveau la bază trocul. Pe plan extern, grecii exportau masiv uleiul de măsline, vinul și ceramica de calitate. În perioada sa de glorie,

Atena dispunea de o flotă impresionantă formată din 370 vase comerciale protejate de vase de război foarte bine echipate. După ce Atena a emis propria sa monedă, bancherii au început să ofere împrumuturi cu dobândă.

Viața de toate zilele a oamenilor obișnuiți din Grecia antică s-a caracterizat prin sobrietate. Vestimentația era compusă pentru bărbați dintr-o tunică scurtă până la genunchi, ce era închisă pe umărul stâng cu o fibulă, la care se adăuga uneori o manta denumită *himation*; ostașii și, în special, călăreții purtau o manta de culoare purpurie prinsă pe umăr cu o agrafă, denumită *hlamidă*. Femeile purtau robe colorate, asezonate cu bijuterii și cu coafuri adesea complicate susținute de panglici colorate; cele mai elegante femei își vopseau părul în nuanțe de blond. Femeile erau exceptate de la treburile cetății, activitatea lor rezumându-se la treburile gospodărești și creșterea copiilor; femeile trebuiau să dea ascultare taților și soților, astfel că existența lor se desfășura cât mai discret posibil.

În Grecia antică, educația fetelor era asigurată de mame începând cu vârsta de 7 ani; cel târziu, la vârsta de 15 ani, fetele se măritau. Scopul lor era procreția, creșterea copiilor și îndeplinirea treburilor casnice. În epocile mai vechi, femeile nici măcar nu luau masa împreună cu soții. Într-o locuință grecească, spațiul rezervat femeilor era despărțit de cel rezervat bărbaților. Cea mai importantă cameră a unei locuințe era sufrageria, denumită *triclinium*, iar cea mai importantă piesă de mobilier era patul, acolo unde grecii mâncau stând întinși (precum ulterior romanii).

Ospetele comune erau rezervate doar bărbaților; fiecare participant își aducea hrana de acasă. Partea a doua a unui ospăț, denumit *symposion*, era dedicată discuțiilor și distracției. Discuțiile, de regulă pasionate, aveau ca subiecte teme politice de actualitate și, uneori, teme mitologice sau

filozofice; de altfel, *symposionul* debuta cu o libație dedicată zeului Dionysos, iar apoi participanții beau dintr-un *krater* (vas) în care amestecau vinul cu apa; în orice caz, scopul *symposionului* era ca participanții să schimbe opinii și, în general, să se simtă bine.

Grecii au pus un accent deosebit pe educația băieților (fetele erau lăsate în grija mamelor). În toate cetățile grecești și, mai cu seamă, în Atena sistemul educațional începea la vârsta de 7 ani, cuprinzând însușirea de către băieți a cititului și scrisului, a aritmeticii și a muzicii, iar după vârsta de 20 ani accentul era pus asupra studiului textelor mitologice, dramaturgice sau, eventual, a celor filozofice. Datorită faptului că învățământul avea un caracter privat, conta foarte mult starea materială a părinților și calitatea profesorilor. De asemenea, se punea un accent deosebit pe exercițiile fizice iar, de la vârsta de 18 ani, a pregătirii militare. În Atena, stagiul militar, denumit *efebia*, dura 2 ani. În schimb, la spartani, pregătirea militară a băieților începea la șapte ani, durând cam toată viața. Orice spartan de sex masculin era considerat proprietatea statului, astfel că era obligat să devină ostaș loial. De cele mai multe ori, pregătirea militară se făcea la spartani în detrimentul celei intelectuale.

Societatea grecească din epoca clasică a fost autoarea mai multor revoluții; pe lângă revoluția socială, care a promovat pentru prima oară în istoria cunoscută principiile democrației prin definirea rolului *ecclesiei* (“adunarea poporului”) și asigurarea dreptului la vot a cetățenilor, grecii au realizat o revoluție în ceea ce privește urbanismul, arhitectura, arta, scrierea, filozofia și multe altele. De fapt, revoluția intelectuală a grecilor a declanșat o reacție în lanț, determinând reformarea tuturor celorlalte domenii. Cele mai spectaculoase reforme au fost realizate în domeniul urbanismului, arhitecturii și artei. În domeniul urbanisticii,

grecii au aplicat principii geometrice, împărțind perimetrul fiecărei cetăți în cvartale. Cvartalele erau despărțite de drumuri drepte, paralele sau perpendiculare unele pe altele, respectându-se principiile hipodamice (denumire dată după numele lui Hippodamos din Milet, care a fost primul arhitect care a aplicat principiile geometrice în urbanistică). (66)

Punctul central al unei cetăți era *acropolis*, (“orașul de sus”; de la *akros*: “ridicat”; *polis*: “cetate”) care de regulă era situată pe cel mai înalt amplasament natural. De exemplu, acropola Atenei este situată la altitudinea de 156 metri; în antichitate acropola era înconjurată de ziduri groase de până la 6 metri; la nordul Acropolei era amplasat zidul lui Temistocle (decedat în anul 459 înainte de Iisus Hristos), iar la sud zidul lui Kimon. Pe Acropola Atenei au fost construite doar edificii cu caracter religios - în primul rând, templul zeiții tutelare a cetății, Atena. Lângă acropole era amplasată *agora* - marea piață publică, locul unde se ținea *ecclesia*, “adunarea poporului”.

Un rol extrem de important l-au jucat în antichitatea grecească edificiile destinate spectacolelor. În *teatre*, erau jucate piese de teatru, în *odeoane* erau ascultate piese muzicale, *stadioanele* erau dedicate întrecerilor atletice, *hipodroamele* erau pentru cursele de cai, *palestrele* erau pentru luptele corp la corp, *orhestrika* pentru dansuri rituale, iar *gimnasion* pentru exerciții gimnastice.

La baza revoluției intelectuale a grecilor a stat însă mutarea centrului de greutate dinspre zei spre oameni - ceea ce a primit numele de “umanism”. Dacă în epoca arhaică, grecii considerau că zeul este “măsura tuturor lucrurilor”, în epoca lui Pericle acest rol i-a revenit omului. *Motto-ul* umanismului grec a fost sintetizat de filozoful Protagoras: “omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt pentru că sunt și a celor ce nu sunt pentru că nu sunt”. (22)

Filozoful Protagoras (490 - 420 înainte de Iisus Hristos), deși era originar din cetatea Abdera, și-a făcut cunoscute opiniile în fața atenienilor datorită faptului că a devenit unul din prietenii strategului Pericle. Chiar dacă a fost doar oaspete al cetății Atena, Protagoras a fost considerat cel mai de seamă orator sofist al timpului său. Protagoras a avut însă nenumărați adversari; cel mai reductabil a fost, desigur, filozoful Platon, care a scris un celebru dialog (denumit “Protagoras”) pentru a-i combate opiniile. Spre deosebire de Protagoras, Platon considera că “zeul este măsura tuturor lucrurilor”. După moartea prematură a lui Pericle, concepția lui Protagoras nu a mai fost bine primită de atenieni, iar una din cărțile sale, denumită “Despre zei”, a fost arsă în public în anul 411. După ce a fost obligat să părăsească Atena, Protagoras a murit într-un naufragiu în drum spre Sicilia. (22)

Chiar dacă nu a fost apreciat de o însemnată parte a populației, *motto-ul* lui Protagoras a fost însă preluat de artiști, de pictori și de sculptori. Omul a devenit “măsura tuturor lucrurilor” mai ales în sculptură, unde artiștii și-au arătat măiestria în redarea proporțiilor și armoniei trupului. De fapt, măiestria era deopotrivă apanajul artiștilor și al meșteșugarilor, fiind desemnată prin termenul *techne*.

Cei mai mari sculptori ai Atenei au fost Fidias, Policlet, Myron (care au trăit în secolul al V-lea), Praxitele, Scopas și Lysip (secolul al IV-lea). Ei au fundamentat în sculptură idealul de frumusețe al trupului omenesc, în care predomină proporțiile și armonia.

Fidias (Phidias; 500/490 - 430) a fost considerat cel mai mare sculptor al Greciei antice, opera sa fiind bazată pe conceptul *kalocagatia* - în traducere: “frumos și bine”. Pe lângă faptul că a devenit “șeful de șantier” al edificiilor construite pe acropola Atenei, Fidias a realizat nenumărate sculpturi; printre operele sale cele mai celebre s-au numărat

statuia zeiței *Atena Promochos* (cu casca pe cap) din bronz, înaltă de 12 metri (cu tot cu soclu), și statuia lui Zeus din Olimpia, realizată din aur și fildeș, înaltă de 15 metri, care a fost considerată una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

Un alt mare sculptor al Greciei a fost Policleet (*Polykleitos*; 480 - 420), care și-a realizat sculpturile ținând cont de proporțiile ideale ale trupului omenesc, urmând un canon matematic al armoniei ce trebuia să oglindească ideea că frumusețea fizică este reflectarea frumuseții spiritului. Dintre statuile celebre ale lui Polycleet s-au numărat “Purtătorul de lance” și “Diadumenul”.

Și sculptorul Myron (480 - 420), autorul statuii denumită “Discobolul”, a pus un accent deosebit asupra proporțiilor matematice ale trupului omenesc, căutând să reflecte în sculpturile sale mișcarea și dinamismul.

Pe aceeași linie s-au situat și sculptorii din veacul al IV-lea, în frunte cu Praxitele, Scopas, Lysip și Apoxiomenos, care au încercat să redea în sculpturile lor nu numai proporțiile trupului omenesc, ci și să oglindească trăsături precum grația, suavitatea, senzualitatea sau delicatețea.

Armonia proporțiilor a fost reflectată și în arhitectură, în special în ceea ce privește edificiile de pe Acropola Atenei, care au început să fie construite începând cu anul 447. (67)

❧ **Atena Parthenos** ❧

Pentru a realiza construcțiile de pe acropola Atenei, supervizorul Pericle i-a avut ca arhitecți principali pe Ictinos, Callicrates, Mnesicles și Carpion, care au acționat sub directa supraveghere a “intendentului general al artelor frumoase”, Fidias, care îndeplinea și funcția de “șef de șantier”. (69)

Prima construcție de pe Acropole au fost *propyleea* (*propylon*: avanpoartă), prin care vizitatorii pătrundeau în

zona considerată sacră a templelor. Propileea delimita spațiul profan al cetății de cel sacru. Construită din marmură, propileea era formată din două corpuri delimitate de un portic cu șase coloane dorice; culoarul de trecere era format din trei încăperi (nave) flancat de colane. (26)

În imediata apropiere a propileei era amplasat templul tetrastil (8,27 m x 5,44 m) denumit *Nike Apteros*, *Atena Nike* sau “Templul Victoriei Înaripate”, în care, la loc de cinste se afla un relief (friză) ce o înfățișa pe zeița Atena legându-și sandaia de la piciorul drept. Templul a fost construit chiar pe locul unde, încă din preistorie, se afla un altar dedicat zeiței Atena. În partea opusă templului *Atena Nike* se afla *Pinacoteca*, unde se păstrau darurile primite de zeiță de la enoriași. Alături se afla *Chalkoteca*, unde se afla depozitul în care erau adunate prăzile de război; în același perimetru a fost construit un mic templu dedicat lui *Zeus Polieus* (Atena era fiica lui Zeus), un altar închinat zeiței în ipostaza *Atena Hygieia* - zeiță a sănătății - și alte clădiri mai mici. În fața propileei se afla imensa statuie a zeiței *Atena Promachos*, înaltă de 7 - 9 metri, turnată din bronz chiar de sculptorul Fidiias, care era amplasată pe un pedestal de 2 metri. Statuia o înfățișa pe zeiță în ipostaza ei războinică: pe cap purta un coif de aur, în mâna dreaptă lancea, iar în stânga scutul. În spatele statuii trona cel mai impunător templu al Acropolei, *Parthenonul*, care a fost dedicat zeiței *Athena Parthenos*. Construit între anii 447-432, Parthenonul a fost creația arhitecților Ictionos și Calicrates, care au lucrat sub directa supraveghere a lui Fidiias. (66)

Parthenonul era un templu doric, octrasil (opt coloane dorice), cu lungimea de 69,5 metri, lățimea de 30,8 metri și înălțimea de 13,7 metri, care avea un pronaos, un naos (cella) și un *opistodom* (camera sacră a zeiței). Între naos și *opistodom* era intercalată o încăpere cu 4 coloane. Camera

sacră a zeiței, denumită de greci *opistodom*, era echivalentul *adytonului* din templele egiptene. *Parthenonul* era înconjurat de 8 coloane; pe laturile lungi avea 17 coloane. Intrarea era situată la vest, coloanele fiind ușor orientate spre naos (diferența era de 7 centimetri) pentru a asigura pe de-o parte stabilitatea edificiului, iar de altă parte pentru a elimina efectele optice nedorite. În naosul *Parthenonului* trona statuia zeiței *Athena Parthenos*, înaltă de 15 metri; în mâna stângă zeița ținea scutul și lancea, iar în mâna dreaptă ținea statuia de un metru a zeiței Nike (Victoria). Fiind realizată de sculptorul Fidias, statuia zeiței avea aplicații de fildeș pe față și membre, iar veșmântul era placat cu aur. Scutul, sandalele și postamentul erau acoperite cu scene din istoria grecilor.

Pe frontoanele *Parthenonului* erau prezentate principalele mituri legate de zeița Atena: pe frontonul situat în partea de est era prezentată nașterea zeiței. Miturile grecești precizau că zeița Atena s-a născut din capul lui Zeus. Martori ai nașterii zeiței Atena au fost zeii Olimpului: Dionysos, Hera, Apollon, Afrodita etc. Frontonul din partea opusă prezenta disputa dintre zeiță și zeul Poseidon pentru stăpânirea cetății Atena și a întregii Attici. În cadrul disputei, Poseidon a lovit cu lancea o stâncă, iar din acel loc a ieșit apa; în schimb, zeița Atena a lovit cu lancea pământul, iar din acel loc a crescut un măslin. Martori la confuntarea celor doi zei au fost de data aceasta oamenii (figurați mai mici decât zeii), care au decis cui să atribuie stăpânirea cetății. Friza exterioară a *Partenonului* conținea 92 de metope separate, iar cea interioară era lungă de 160 metri și lată de 1 metru; uriașul basorelief avea nu mai puțin de 600 de figuri - 400 umane (zei și oameni) și 200 animaliere. (66)

Atena a fost o zeiță cu caracter special a mitologiei grecești, îndeplinind funcția de protectoare a cetății cu același nume. De fapt, fiecare cetate grecească (și nu numai

grecească) avea ca protectoare o zeiță; precum cetatea Atena avea ca protectoare zeița cu același nume, cetatea Micene avea ca protectoare pe zeița Mykenai, iar cetatea Theba pe zeița Thebai. Aceeași funcție o avea de exemplu Isis la egipteni și zeița Uzza la locuitorii cetății Petra.

Etimologia numelui Atena avea sensul, după cum afirmă Socrate, de “inteligență divină” (*theou noesis*) sau de “purtătoare a cunoștințelor divine” (*ta theia noousa*). Platon a optat pentru etimologia *Atheonoa* (*nous*: mental, înțelepciune; *theos*; zeu), în traducere “înțelepciunea zeiască”. Alți filozofi afirmau că numele zeiței are sensul de “înțelepciune morală” (*en ethei noesin*). De fapt, zeița Atena era înfățișată în mai multe ipostaze, care erau legate de diferite atribuții funcționale. Astfel, sub numele *Atena Poliouchos* (*polis*: cetate) Atena avea atribuții legate de statalitatea cetății; zeița avea totodată și atribuții războinice sub denumirea *Athena Promachos*, dar și atribuții meșteșugărești sub denumirea *Ergane*. Datorită virginității sale, Atena a fost denumită *Partenos* - în traducere: “cea virgină”. Templul *Parthenon* era dedicat chiar acestei ipostaze (caracteristici) a zeiței Atena. Ea era de obicei prezentată cu cască, lance și scut; uneori era reprezentată doar printr-o bufniță sau printr-un măslin. (17)

Miturile grecilor precizau că Atena s-a născut gata echipată de luptă din capul lui Zeus, după ce acesta i-a poruncit lui Hephaistos să-i despică capul cu o seceră. Același Hefaistos a încercat să o violeze, dar datorită împotrivirii zeiței, n-a apucat decât să ejaculeze pe piciorul ei; imediat după aceea, scârbită, zeița s-a șters pe picior cu o bucată de lână pe care a aruncat-o pe pământ; în acel loc s-a născut singurul fiu al Atenei, pe nume Erihtonios sau Erichthonius (*htonos*: pământ), căruia, ulterior, zeița a încercat să-i confere nemurirea. Atunci când Consiliul zeilor a decis împărțirea teritoriului Greciei, Atena a concurat cu zeul Poseidon pentru

obținerea patronajului regiunii Attica și a cetății ce-i va purta numele. Darul zeiței, măslinul, a fost considerat de locuitorii cetății mai de preț decât izvorul dăruit de Poseidon.

Ulterior, zeița Atena a fost implicată în multe acțiuni cu caracter eroic, precum războiul zeilor cu Giganții, sprijinirea lui Perseu în acțiunile pe care le-a întreprins, sprijinirea lui Heracle în celebrele sale “munci”, protejarea lui Iason, cel plecat în căutarea lânii de aur; de asemenea, Atena i-a sprijinit pe ahei în războiul troian și pe Odiseu (Ulyse) de-a lungul îndelungatei sale întoarceri acasă.

Atât nașterea, cât și acțiunile eroice ale zeiței au fost prezentate detaliat pe frizele *Parthenonului*. Una dintre frizele Parthenonului (friza denumită ionică) prezenta festivitatea *Panathenaia*, în care ateneenii își cinsteau zeița. Inițial, la celebrarea zeiței participau doar locuitorii cetății Atena, motiv pentru care sărbătoarea a primit numele *Atenee*; ulterior celebrarea zeiței a primit numele *Panatenee* datorită faptului că la sărbătoare au fost invitați și cetățenii altor cetăți.

Pentru cinstirea zeiței au fost instaurate atât ceremonii anuale, denumite “Micile Panatenee”, cât și, după anul 566, ceremonii ce se țineau o dată la patru ani, denumite “Marile Panatenee”. “Micile Panatenee” țineau două zile, cuprinzând jocuri atletice și o cursă cu torțe, iar “Marile Panatenee” țineau nouă (sau doisprezece) zile, cuprinzând în afara întrecerilor atletice, concursuri de ștafete cu torțe, curse ecvestre, concursuri muzicale, dansuri cu arme și o regată dedicată zeului Poseidon, ce pornea din Pireu și se încheia în dreptul capului Sunion, unde se afla templul acestuia. Câștigătorii primeau în dar o amforă plină cu ulei extras din măslinii considerați sacri ai zeiței; amforele erau decorate cu figuri negre, motiv pentru care au fost denumite amfore pantenaice.

Ultima zi a cinstirii zeiței includea o mare procesiune ce începea din zona Pireului și se încheia pe Acropole; urma

sacrificarea a o sută de oi și vite, a căror carne era apoi împărțită locuitorilor în cadrul unui mare ospăț ce dura toată noaptea. Friza amplasată în partea superioară a naosului Pantheonului prezintă chiar procesiunea locuitorilor cetății care, sub ochii vigilenți ai zeilor Olimpului, urcau pe amplasamentul Parthenonului pentru a aduce zeiței un dar, denumit *peplos*, care consta dintr-o broderie realizată de fecioarele din clasa aristocratică; broderia conținea scene ce prezentau faptele eroice ale zeiței. Darul era așezat pe un cal alb aflat în fruntea procesiunii; urma grupul fecioarelor, apoi veneau reprezentanții cetății, delegații cetățitorilor străine, atleții, cavaleria și, în final, mulțimea poporului. (2)

În partea nordică a Acropolei era amplasat *Erechtheionul*, templul dedicat deopotrivă zeiței Atena și zeului Poseidon, care a fost proiectat de arhitectul Mnesicles și construit din marmură între anii 421-405. De dimensiuni mai mici, 15 m lățime și 30 m lungime, *Erechtheionul* avea în aria sa câteva vestigii cu valoare sacră: acolo se afla mormântul primului rege al Atenei, pe nume Cecrops.

Tot în *Erechtheion* se afla urma fulgerului cu care Zeus îl lovise pe Erechtheus, izvorul lui Poseidon și măslinul zeiței Atena. Herodot afirmă că la o zi după distrugerea Acropolei de către persi (în perioada războaielor medice), din trunchiul măslinului zeiței a ieșit un puiet, semn al renașterii cetății.

Erechtheionul era compus din trei corpuri: templul propriu-zis, loggia cariatidelor și o extensie situată în partea de nord - în total 9 sanctuare. Partea de est era dedicată zeiței sub ipostaza *Atena Polias*, iar partea de vest era dedicată zeului Poseidon.

Cele mai spectaculoase sculpturi ale *Erechtheionului* erau cariatidele, în număr de șase; fiind amplasate în "Pridvorul fecioarelor", cariatidele sunt considerate de istorici reprezentări ale servitoarelor zeiței care aduceau daruri în

coșuri la cermoniile anuale cu caracter agrar. Trupurile cariatidelor sprijină tavanul, alcătuind fusele coloanelor, iar coșurile formează capitelurile templului.

Mult mai degrabă cariatidele-fecioare erau ființe de ordin zeiesc subordonate Atenei, cărora în cadrul ceremoniilor anuale le corespundeau fecioare alese din clasa aristocratică. Fiecare statuie de cariatidă are o înfățișare diferită de a celorlalte.

❧ Teatrul lui Dionysos ❧

Tot la poalele Acropolei se afla Teatrul zeului Dionysos, primul teatru din lume construit din marmură. Construit într-un loc unde înaintea secolului al V-lea se defășurau serbări în cinstea zeului Dionysos, teatrul putea găzdui aproximativ 17000 spectatori.

Teatrul avea o scenă circulară denumită “orchestra”, în mijlocul căreia se afla altarul zeului Dionysos. În spatele “orchestrei” se afla o scenă rectangulară unde erau jucate piesele de teatru, iar dincolo de aceasta se afla fațada unui edificiu ce semăna cu cea a unui templu, unde se retrăgeau actorii pentru a-și schimba costumele și pentru a se odihni.

Dacă inițial pe scena teatrului erau prezentate doar spectacole inspirate din activitatea zeului Dionysos, ulterior au început să fie prezentate piese de teatru cu subiecte mitologice și cu caracter eroic.

Teatrul lui Dionysos a fost prototipul tuturor teatrelor din lume. În faza inițială, rolul primordial l-a avut corul, care era format din 50 de cântăreți. Cântecele narau auditoriului episoade din activitatea zeilor și, ulterior, a eroilor. În pauza dintre cântece, când cântăreții își trăgea sufletul, conducătorul corului continua să recite o parte din conținutul mitului. Cu timpul însă, raportul s-a inversat: a predominat activitatea

narativă a recitatorului, iar activitatea corului s-a diminuat. În cele din urmă, activitatea narativă a fost susținută de actori profesioniști ce purtau măștile personajelor interpretate, iar activitatea corului, restrâns la doar 15 membri, s-a redus la întreținerea atmosferei prin intervenții între acte.

Dacă, inițial, intrarea era liberă, ulterior, datorită aflului mare de spectatori, administratorii teatrului au perceput o taxă de intrare. S-a încetățenit treptat obiceiul ca spectatorii să se manifeste în mod critic - fie prin aplauze, fie prin tăcere, atunci când nu erau de acord cu conținutul piesei de teatru. Cele mai bune piese erau premiate, astfel că spectatorii trebuiau să participe la spectacole de-a lungul întregii zile pentru a desemna câștigătorul.

De-a lungul timpului, în Teatrul lui Dionysos au fost puse în scenă nenumărate piese de teatru. Sursele antice menționează numele a 40 de autori, dintre care cei mai importanți au fost Eschil, Sofocle, Euripide și Aristofan.

Eschil sau, după numele grecesc *Aischylos*, care a trăit între anii 524-425, a fost de neam nobil, fiind născut în apropierea sanctuarului de la Eleusius, în Misteriile căruia a fost de altfel inițiat la maturitate. Când avea în jur de 45 de ani, Eschil a participat activ la bătăliile contra perșilor de la Marathon și Salamina, fiind și martorul incendiului cetății Atena de regele persan Xerxes. Experiențele sale de ostaș i-au generat o perspectivă tragică asupra existenței, pe care a reflectat-o apoi în tragediile sale.

Considerat părintele tragediei, Eschil a scris peste 90 de piese de teatru, dintre care s-au păstrat “Rugătoarele”, “Cei șapte contra Tebei”, “Prometeu înlănțuit”, “Perșii” și “Orestia”. În tragediile sale, Eschil a folosit un ton grav, cu puternică încărcătură emoțională; cel mai adesea, eroii săi erau într-o perpetuă încheștare cu destinul generat de zei. Totuși, supunerea față de zei era una din trăsăturile tragediilor

sale, alături de practicarea virtuții și de dragostea față de cetate. Eschil a introdus al doilea actor în reprezentațiile teatrale, a diminuat rolul corului și a extins partea dramatică a pieselor. Eschil a câștigat de cel puțin 13 ori concursurile desfășurate în Teatrul lui Dionysos.

Demn continuator al lui Eschil, **Sofocle** (496-406) a scris peste 120 piese de teatru, din care s-au păstrat șapte: “Electra”, “Oedip la Colonos”, “Oedip rege”, “Antigona”, “Ajax”, “Filoctet” și “Trahinienele”. În tragediile sale, Sofocle a introdus al treilea actor, a acordat o importanță deosebită costumelor și decorului, dezvoltând tehnica dialogurilor. Sofocle a obținut de 24 de ori premiul I la concursurile din Teatrul lui Dionysos.

Euripide, care a trăit între anii 480-406, a scris 92 piese de teatru, dintre care s-au păstrat 17, printre care “Andromaca”, “Ifigenia”, “Medeea”, “Hecuba”. Euripide a câștigat de cel puțin patru ori locul I la concursurile din Teatrul lui Dionysos. La fel ca Eschil, Euripide a revoluționat teatrul, restrângând rolul corului; de asemenea, a introdus în tragediile sale prologul, intriga, peripeția și elementul comic. Prologul pieselelor lui Euripide debuta cu coborârea pe scenă a actorului ce interpreta rolul zeului cu ajutorul unei macarale, procedeu denumit ulterior *deus ex machina* (*deus ex machina* a ajuns să semnifice rezolvarea unei acțiuni prin intervenția unei ființe transfizice). Influențat de sofști și mai ales de Protagoras, Euripide a mutat centrul de greutate al tragediilor sale de pe activitatea zeilor pe cea a oamenilor, laicizând totodată temele mitice. Eroii săi au o mare doză de libertate individuală, nefiind supuși destinului inexorabil generat de zei, precum în piesele lui Eschil și Sofocle.

La rândul său, **Aristofan**, care a trăit cu aproximație între anii 456 - 386, considerat “părintele comediei”, a scris în jur de 40 de piese de teatru, din care s-au păstrat 11; dintre

acestea, cele mai de seamă sunt: “Baccanalele”, “Viespiile”, “Norii”, “Pacea”, “Păsările”. Piesele sale aveau un caracter politic, satirizând conducătorii politici din timpul său, motiv pentru care a fost adus de multe ori în fața tribunalului. Aristofan a câștigat de 9 ori locul I.

Teatrele, odoanele, stadioanele și celelalte edificii publice au avut un rol foarte important atât în ceea ce privește socializarea locuitorilor cetăților grecești, cât și în ceea ce privește dragostea față de cetate. Tot astfel, sărbătorile publice închinat zeilor - de exemplu: marile și micile Dionysii dedicate zeului cu același nume -, care începeau invariabil cu aducerea de jertfe și continuau cu desfășurarea unor spectacole teatrale, în special tragedii (termen care provine de la animalul totem al lui Dionysos, țapul - care era denumit de greci *tragos*), cu spectacole muzicale și cu întreceri atletice. Toate spectacolele excelau pe de-o parte printr-o înaltă ținută artistică, iar de cealaltă parte printr-o organizare eficientă.

Atât sărbătorile religioase, cât și spectacolele teatrale erau subvenționate de cetate, mai precis de membrii bogați ai comunității, denumiți *choregi*. La piesele de teatru participa atât clasa aristocratică, funcționarii publici, care aveau rezervate primele rânduri, cât și poporul; de asemenea, cei mai săraci primeau jetoane (o indemnizație specială denumită *theorikon*) ce le permitea participarea la spectacole. Nu de puține ori, participau la spectacole nenumărați străini. Spectacolele aveau un caracter concurențial; la finalul unei zile, un juriu prezidat de un *arhonte* decidea câștigătorul, care primea o cunună de iederă.

Cu timpul, spectacolele au devenit din ce în ce mai complexe, fiind angrenat un personal numeros, în frunte cu corul, actorii principali (nu mai mulți de 2-3 pentru fiecare piesă), instrumentiștii, dansatorii, creatorii de decoruri și costume etc. Și, evident, compozitorii, coregrafii și regizorii,

precum și autorii textelor dramatice, care aveau *copyrightul* asigurat. Toate cheltuielile erau suportate de *choregi*, care deveneau ceea ce poartă astăzi numele de *producer*. La încheierea sărbătorilor, *ecclesia* (adunarea poporului) analiza ținuta artistică și rezultatele spectacolelor, onorând-i pe cei merituoși.

Un rol important în viața socială a cetății a revenit *agorei*, marea piață, care, la Atena era situată chiar la poalele Acropolei. În agora ateniană se discutau probleme politice, economice, strategice, mitologice și filozofice. Străjuită de portice, în agora au răsunit cândva discursurile înflăcărâte ale lui Socrate, certurile sofistilor și predicile pline de însuflețire ale Apostolului Pavel. În arealul agorei s-au aflat cândva “Școala filozofilor”, “Porticul lui Attalos”, dar și nenumărate fântâni, canale de drenaj și edificii publice. Spațiul de promenadă al agorei a fost înfrumusețat neconținut prin plantarea unor arbori și prin construirea unor altare și mici temple dedicate zeilor; dintre templele dedicate zeilor cele mai importante erau cele dedicate lui Hefaistos și lui Apollon.

În era creștină, mai precis în anul 161, Herod Atticus din Marathon a construit la baza Acropolei Atenei un amfiteatru denumit *Odeon*. Săpat în scobitura naturală de la baza dealului, Odeonul putea găzdui peste 5000 spectatori dispuși pe mai multe rânduri circulare. Dată fiind acustica excepțională a Odeonului, spectatorii puteau auzi fără probleme chiar și șoaptele actorilor de pe scenă. În spatele scenei era un zid înalt, placat cu marmură și ceramică, ce permitea chiar și reconstituirea unor bătălii navale.

Prin intermediul tragediilor, comediilor și satirelor teatrul grecesc a pus în fața locuitorilor cetății problematice și teme diverse, de la temele cu conținut mitologic - și implicit reliefaarea modului în care oamenii trebuie să se raporteze la zei - și până la problemele politice și sociale ale vremii.

Satirele și comendiile prezentau nu numai tarele societății din acele vremuri, ci și, deseori, se constituiau a fi critici acerbe și foarte acide aduse potentatilor momentului.

Tragedia, comedia și satira au fost instrumentele predilecte de consolidare a *demos*-ului, iar “opinia publică” a devenit un factor de luat în seamă; nici un potentat nu a scăpat de criticile comedianților, nici măcar Pericle.

Dezvoltarea teatrului a coincis cu maturizarea democrației ateniene; democratizarea opiniilor și libera exprimare nu au ocolit nici concepțiile mitologice, care au cunoscut o laicizare fără precedent.

“VIERSUL DIVINELOR IMNURI”

Teogonia

La originea mitologiei grecești, așa cum este cunoscută în ziua de astăzi, stau operele celor doi *sophosi*, Homer și Hesiod, al căror geniu poetic nu încetează să uimească.

Majoritatea istoricilor moderni afirmă că cei doi *sophosi* n-au făcut altceva decât să preia concepțiile mitice care circulau în epoca respectivă, pe care le-au prelucrat și sintetizat prin geniu lor poetic. Totuși, ar fi o imensă eroare reducerea aportului celor doi *sophosi* doar la sintetizarea unor informații mitologice, a unor teme sau tradiții străvechi.

Într-adevăr, informațiile referitoare la zei sunt anterioare construirii primelor temple pe teritoriul Greciei continentale și insulare. În mod firesc, la început a fost elaborată concepția, iar apoi, pe baza acesteia, au fost construite statui, sanctuare și alte artefacte. La fel de evident este faptul că concepția despre zei a fost elaborată cu mult timp înaintea “erei întunecate” a grecilor, implicit înaintea perioadei în care au trăit Homer și Hesiod (secolul al VIII-lea înainte de Iisus Hristos), iar cei care au elaborat pentru prima oară concepțiile au fost denumiți tot *sophosi*.

Totuși, nu există nici un fel de informații cu privire la activitatea primilor *sophosi* ai grecilor, cei care au elaborat concepția despre zei cu mult timp înaintea “erei întunecate”.

Poate fi dedus că, pe de-o parte, informațiile despre zei ale primilor *sophosi* erau destul de laconice, iar pe de altă parte trebuie dedus că multe dintre ele s-au pierdut în perioada de hiatus a “epocii întunecate”, astfel că a fost nevoie să fie reformulate și actualizate. Astfel că a devenit o necesitate ca zeii să aleagă iarăși persoane capabile să manifeste “sophia ca dar divin” și, mai ales, să o transpună într-un limbaj adaptat acelei epoci. Homer și Hesiod s-au încadrat în cerințele zeilor, astfel că au reușit să compună și să transpună în versuri informațiile primite de la zei prin intermediul Muzelor. Abia după o perioadă în care au fost transmise doar oral, operele celor doi *sophosi* ai gecilor au fost transpuse în scris.

Sursa inspirației celor doi mari barzi ai grecilor, Homer și Hesiod, au fost Muzele, ființe transfizice care aveau ca obiect de activitate transmiterea către muritori a marilor taine ale zeilor. Atât Homer, cât și Hesiod au confirmat textual, fiecare în stilul său caracteristic, că sursa propriei inspirații au fost Muzele. “Spuneți acum mai departe, exclamă Homer în *Iliada* - voi Muzelor olimpiene. Voi doar zeițe sunteți și ca martore totul cunoașteți. Veștile noi auzim, dar faptele nu le cunoaștem”. (6)

Nici Hesiod nu s-a lasat mai prejos, afirmând următoarele: “Viersul divinelor innuri, Muzele olimpiene, zâne fecioare, născute din Zeus ce poartă egida. Vorbele-acestea întâi au glăsuț către mine. Fiicele marelui Zeus, ce drept glăsuiesc, îmi vorbiră. Astfel și sceptru mi-au dat, vâlstare-nverzite de dafin. Ele atunci le-au tăiat din creanga abia-nmugurită. Viers de profet insuflându-mi, să cânt îmi dădură poruncă. Haide să-ncepem cu Muzele care în cânturi desfată; Marele Duh al lui Zeus ce stăpânește Olimpul”. (28)

Atât Homer, cât și Hesiod au prezentat în scrierile lor istoria cosmosului, a zeilor și a oamenilor, precizând la unison că la început, în *primordium*, a existat un principiu de ordin

spiritual, denumit Haos. Astfel, Homer afirma că din Haos au apărut Gaia (Pământul) și Eros, energia formatoare a universului. La rândul ei, Gaia a născut o ființă egală cu sine: Uranos, Cerul, care a acoperit totul. “Plin de iubire”, Uranos a adus Noaptea (Erebus), pentru a înveli Pământul-Gaia. Din Noapte s-au născut Ziua și Aetherul. Totodată, din Gaia s-au născut Tartarul întunecat, Munții și Marea cea sterilă (Pontos). La început, Gaia și Uranos erau uniți într-o “îmbrățișare sacră”. Vechii grecii au desemnat “îmbrățișare sacră” prin termenul *hierogamos*. Din Gaia și Uranos s-a născut apoi a doua generație de zei alcătuită din șase Titani - Coelus, Crius, Kronos, Hyperion, Iapetus, Okeanos -, șase Titanide - Mnemosyne, Febe, Rhea, Theia, Themis, Thetis -, trei Ciclopi și trei ființe atipice denumite Hecatoncheiri. (6)

La Hesiod cosmogonia este totodată o teogonie: fiecărui element cosmic corespunzându-i un zeu: “Muze, acestea să-mi spuneți voi, doamne-n olimpice case; Și la-nceput povestiți-mi ce-a fost înainte de toate. Haos a fost la-nceput. Pământul cu largile-i coapse. Casă temeinică dată nemuritorilor care au stăpânire pe culmea Olimpului plin de troiene. Tartarul întunecat, sub pământul cu drumuri întinse. Eros apoi, printre zeii nemuritori, cel mai gingaș îmblânzitor, ce supune pe oameni și zei deopotrivă; Gândul în piept amăgind și voia cea înțeleaptă. Noaptea cea neagră și Erebus apoi se iscară din Haos. Ziua, Eterul venit-au pe lume născute din Noapte, roadă prinzând din iubirea cu întunecatul Erebus. Gea, slăvită, născu mai întâi asemenea sieși Cerul cu stelempânzite, de jur împrejur s-o cuprindă, zeilor celor ferice în veci lăcaș să le fie. Munții înalți au născut și grotle-adânci, hărăzite Nimfelor, Zâne ce-n peșteri de munți își fac locuința. Fără-a rodi din iubire născu-a marea cea stearpă, marea vrăjmașă ce-și umflă unda-n vâltoarea furtunii. Iar, din unirea cu Cerul, născu pe-nspumatul Okeanos: Coeus și Crius, Iapet,

Hiperion, zeul luminii, Theia și Rheia, apoi Temis și Mnemosyne, Febe cu-aleasă cunună și Tethys cea iubitoare. Și după toți, cel din urmă, pe Kronos cu gânduri ascunse”. (28)

Nu după mult timp însă, cei doi parteneri primordialii, Uranos și Geea - Cerul și Pământul - au fost deranjați de activitatea primilor născuți: Titanii și Titanidele. Uranos, pe de-o parte, era îngrozit de aspectul și de puterea progeniturilor sale, motiv pentru care i-a ascuns la scurt timp după naștere în “adâncurile pământului” denumite Tartar, iar de cealaltă parte Geea era obosită de chinurile nașterii, care se tot repetau, datorită dorinței obsesive a lui Uranos de a se împreuna cu ea.

La îndemnul Geei, unul dintre zei, Kronos, și-a detronat tatăl, pe Uranos, castrându-l cu un cosor (secure) și aruncându-i organele sexuale în mare. Din sângele organelor sale s-au născut Ernye-le (Furiile), Giganții și Nimfele, iar din spuma mării unde au fost azvârlite acestea a apărut, frumoasă și voluptoasă, Afrodita. După ce Uranos a fost castrat, Kronos a devenit regele zeilor. O dată cu domnia lui Kronos a început “Era de aur”. Cu soția sa Rheia, Kronos a avut șase progenituri: Poseidon, Hades, Zeus, Demetra, Hestia și Hera. Dar pe măsură ce i se nășteau copii, de frică să nu fie detronat, Kronos a decis să-și înghită nou-născuții, reținându-i înăuntrul său.

Sfătuită de Geea, Rheia l-a salvat pe Zeus, învelind o piatră în hainele sale, pe care Kronos a înghițit-o crezând că este fiul său. Zeus copil a fost ascuns de Rheia într-o peșteră din insula Creta, unde a fost alăptat și crescut de capra Amaltheia. La maturitate, cu ajutorul Geei, Zeus s-a răzvrătit împotriva lui Kronos, obligându-l să-i regurgiteze pe cei cinci copii înghițiți anterior, declanșând *titanomanhia*; de-o parte a baricadei s-au situat Kronos și ceilalți Titani, iar de cealaltă parte Zeus și frații săi: Poseidon, Hades, Zeus, Demetra, Hestia și Hera. După zece ani de lupte, Kronos și ceilalți Titani au fost exilați în Tartar - “adâncurile pământului”. (28)

Deși mulți istorici afirmă că etimologia numelui Kronos derivă de la *kreno*, care înseamnă “a governa”, este mult mai probabilă etimologia *keiro* - de la rădăcina indoeuropeană *kre* - care înseamnă “a tăia”. Lui Kronos miturile grecești îi atribuie pe de-o parte “tăierea” sau “despărțirea” cerului de pământ, iar de cealaltă parte îi atribuie stăpânirea asupra timpului. De fapt, timpul a început să se deruleze imediat după “tăierea” sau despărțirea cerului de pământ. Kronos a fost denumit de romani Saturn, fiind cunoscut mai ales sub ipostaza de “Tată al Timpului”. Vechii greci aveau o sărbătoare a recoltei care se numea *kronia*, dedicată evident zeului Kronos, iar romanii au denumit a șaptea zi a săptămânii *Dies Saturni*, adică “Ziua lui Saturn” (sâmbăta). De asemenea, sărbătoarea Saturnaliilor a fost dedicată de romani aceluiași zeu. Numele zeului Saturn a fost acordat ulterior unei planete.

După eliminarea lui Kronos, Zeus a fost obligat să facă față nu numai uneltirilor mamei tuturor, Geei, ci și uneltirilor celorlalți zei. Zeus a trebuit să-l înfrunte și să-l învingă pe monstrul Typhon, fiul Geei și al lui Tartarus. Prin caracteristicile sale distructive, monstrul Typhon se înscrie în categoria ființelor întunecate: “din umerii săi - afirmă Hesiod - ieșeau o sută de capete de șerpi, de balauri îngrozitori, săgetând din limbile negre; din ochi îi țâșnea o lumină de foc”. Lovit de fulgerele lui Zeus, Typhon a fost aruncat în Tartar.

Apoi, Zeus i-a învins pe Giganții (Gigas) născuți din Geei fecundată de sângele lui Uranos. Geei i-a născut pe Giganți - Alcyoneus, Clythius, Enceladus, Ephiltus, Eurytus, Hyppolitus, Mimas, Pallas, Plybotes, Porphiryon și Thoas - tocmai pentru a-i răzbuna pe Titani exilați în Tartar de Zeus. Angrenați în confruntarea de proporții epice denumită *giganomahie*, Giganții au atacat Olimpul, dar au fost înfrânți. Deși aveau un gabarit impresionant, giganții puteau fi înfrânți doar prin puterea reunită a zeilor și a muritorilor, motiv pentru

care zeii au apelat la propriile progenituri născute în lumea materială, eroii - dintre care cel mai important a fost Herakles. După victorie, devenit suveran al lumii și rege al zeilor, Zeus a reorganizat cosmosul, păstrând însă structura elementelor cosmogonice primordiale. Nyx (Noaptea), Pontos (Marea cea sterilă), Styx (fluviul ce separă lumea aceasta de lumea de dincolo) și Okeanos și-a păstrat caracteristicile inițiale, iar Haosul a rămas la locul lui, temelie a tuturor proceselor cosmogonice. Deși Kronos a fost scos din Tartar și strămutat la capătul lumii, în “Insulele fericiților” - *Elysum* -, ceilalți Titani au rămas închiși în Tartar. (28)

Activitatea lui Zeus nu s-a încheiat însă în acest punct. Zeus a împărțit zonele cosmice celor doisprezece zei olimpieni, denumiți de greci prin termenul *dodektheon*: Hera, Poseidon, Demetra, Atena, Hestia, Apollon, Artemis, Ares, Afrodita, Hefaistos, Hermes, Hades. Și pentru ca nici unul dintre ei să nu se supere, Zeus a folosit tragerea la sorți. Astfel, Poseidon a luat Oceanul, Hades a primit lumea subterană (infernul), Atena a devenit zeița înțelepciunii, Hestia a devenit zeița vetrei și a familiei, Demetra a devenit zeița fertilității și a agriculturii, Hefaistos a devenit meșteșugarul zeilor, Artemis a devenit zeița vânătorii, Apollon a devenit zeul luminii solare, Afrodita a devenit zeița frumuseții, Ares a devenit zeul războiului, Hermes a devenit mesagerul zeilor, Hera a devenit regina zeilor.

De-a lungul domniei sale tumultuoase, Zeus a avut mai multe soții; prima a fost Metis, Prudența, pe care ulterior a înghițit-o; au urmat Themis (Dreptatea), Euryonome și Mnemosyne cu care a avut progenituri pe cele trei Muze; apoi, Zeus a avut relații cu Demeter, care a născut-o pe Persephone, dar și cu Leto, care i-a născut pe Apollon și pe Artemis; ultima pe listă a fost Hera. Chiar și după ce a s-a însoțit cu Hera, Zeus a avut relații “incestuoase” cu mai multe zeițe.

Reședința celor doisprezece zei era Olimpul, care a fost identificat de istorici cu muntele grecesc cu același nume. Totuși, Olimpul menționat în textele lui Homer și Hesiod era o enclavă transfizică, o “sferă” cerească, a cărei amplasare corespundea oarecum cu muntele fizic ce poartă acest nume.

Sfera transfizică denumită Olimp nu era situată la nivel material, ci la nivelul “eterului”. Miturile grecești afirmă că între pământ și eter există o conexiune de forma unei “frânghii de aur”. Despre “frânghia de aur”, discipolii lui Orfeu afirmă că face legătura dintre eter și pământ, asigurând coeziunea și unitatea tuturor elementelor cosmosului, “pentru ca totul să fie una și părțile (să fie) distincte”. În mod similar, în *Iliada*, Homer menționa “lanțul cu inele de aur”: “legați de cer un lanț cu inele de aur - afirmă Zeus în *Iliada* - , apoi atârnați-vă de el, voi toți, zei și zeițe: nu veți putea să-l trageți din cer pe pământ pe Zeus, stăpânul suprem, oricât v-ați da osteneala. Dar dacă eu însumi, cu dinadinsul, aș vrea să trag, pământul întreg și marea, laolaltă cu voi le-aș trage în cer. Aș lega apoi lanțul în vârful Olympului, și toate ale lumii ar flutura în slăvi, întru pedeapsa voastră. Iată cu cât sunt mai puternic decât toți zeii și oamenii.” (6)

Istoricii moderni afirmă că pantheonul grecesc a fost împrumutat ulterior de romani. Astfel, în lumea romană, Zeus a fost identificat cu Jupiter, Hera cu Junona, Artemis cu Diana, Apollon cu Febus, Afrodita cu Venus, Eros cu Cupidon, Hephaistos cu Vulcan, Ares cu Marte, Atena cu Minerva, Poseidon cu Neptun și așa mai departe.

❧ Prometeu la Mykone ❧

În mod firesc, originea oamenilor i-a interesat în cel mai înalt mod pe *sophosii* grecilor. Opinia generală în antichitatea grecească a fost că oamenii au fost creați de zei.

De fapt, fiecare grup - trib, etnie sau populație ce ocupa un teritoriu, de exemplu populația unei cetăți - era interesată de originea sa; unele grupuri afirmău că se trag din împreunarea unui zeu cu o muritoare, altele afirmău că se trag dintr-un erou sau dintr-un semizeu. Originea fiecărui grup etnic era pusă în legătură cu zeul principal al cetății sau al teritoriului ocupat de membrii săi. În marea majoritate a cazurilor, membrii unei comunități considerău că se trag din zeul patron al cetății sau al arealului în care locuiau și căruia i-au construit sanctuare.

Cadrul general al concepției antropogonice grecești a fost stabilit de Hesiod, care afirmă că oamenii au o origine comună cu zeii. “Zei și muritorii au aceeași origine”, afirmă Hesiod; oamenii au fost născuți din pământ, iar zeii au fost zămisliti de Geea. La fel cum au existat mai multe generații de zei, tot astfel au existat mai multe generații de oameni. Hesiod afirmă că au existat patru generații de oameni, corespunzătoare celor patru mari epoci sau ere: generația de aur a trăit în era de aur, generația de argint a trăit în era de argint, generația de bronz a trăit în era de bronz și generația de fier a trăit în era de fier; în afara celor patru generații de oameni a mai existat generația eroilor, majoritatea fiind progenituri ai unor zei cu muritoare. (28)

Prima generație de oameni, generația de aur, formată exclusiv din bărbați, a trăit alături de zei - “frații lor mai puternici” afirmă Hesiod. Bărbații primei generații își desfășurau existența într-un mediu paradisiac, departe de griji, nevoi, necazuri și mizerii, nu munceau întrucât natura le oferea cu bunăvoință tot ce aveau nevoie; de aceea, viața lor se desfășura în “dansuri, sărbători și bucurii”; ei “nu cunoșteau nici bolile, nici bătrânețea, nici moartea, și când mureau era ca și cum ar fi căzut în somn”. La sfârșitul erei, “oamenii generației de aur au fost acoperiți cu pământ”. A

doua generație, care a trăit cam în prima perioadă a domniei lui Zeus, a fost “generația de argint”; existența ei nu a fost prea lungă, fiind distrusă datorită faptului că nu dorea să aducă sacrificiile cuvenite zeilor. A urmat generația de bronz, formată din oameni războinici și violenți care s-au decimat între ei. După dispariția celei de-a treia generații, a urmat o generație atipică, generația eroilor, în marea lor majoritate progenituri ale zeilor, care a luptat în marile războaie ale antichității, inclusiv în războiul troian. Unii dintre eroi au fost strămutați după moarte în *Elyseu* (Elysum), “Insulele preafericților”, situate la marginea pământului, unde domnea Kronos. Ulterior, în “Insulele preafericților” au fost strămutate după moarte și sufletele inițiaților. Despre a patra generație, cea de fier, Hesiod nu oferă prea multe detalii. (30)

Surse mitice complementare au completat subiectul, afirmând că oamenii din generația de aur aveau suflete de aur, cei din generația de argint aveau suflete de argint și așa mai departe, dar nu este menționată nicăieri diferența ontologică dintre ele, evident cu excepția generației de aur care a trăit foarte mult în lumea materială.

Totuși, poate fi remarcat cu ușurință că nu toți oamenii au avut o origine comună cu a zeilor, precum au dedus istoricii moderni, care au interpretat în mod eronat afirmația lui Hesiod, ci doar oamenii generației de aur și, parțial, eroii; în schimb, oamenii din toate celelalte generații - din generațiile de argint, bronz și fier -, au fost considerați fii ai zeilor, astfel că nu aveau același statut ontologic cu cei din prima generație și cu eroii; ei erau datori să aducă jertfe zeilor și să perpetueze cultul în temple.

Un rol important în configurarea relațiilor dintre zei și oameni l-a avut titanul Prometeu, fiul lui Iapet și al uneia dintre fiicele lui Okeanos. Prometeu a fost fratele lui Atlas și al lui Epimeteu (toți au făcut parte din categoria Titanilor). La

rândul său, Prometeu a fost tatăl lui Deucalion. Unii mitografi afirmă că în afara lui Deucalion, Prometeu a avut mai multe progeneruri; în schimb, alți mitografi afirmă că progenerurile i-au aparținut de fapt lui Deucalion; dintre progenerurile date ca sigure ca fiind ale lui Prometeu se numără Licos și Himerea, iar dintre progenerurile lui Deucalion se numără Tebe, Etneos și Elen - ultimul fiind strămoșul eponim al elenilor. (17)

Activitatea lui Prometeu (desemnat ca “Vestitor al Titanilor” de surse complementare scrierilor lui Hesiod) este legată de Mekone, o localitate din nordul Peloponesului, unde, în timpuri imemorabile, oamenii au decis pentru prima oară să sacrifice zeilor un taur pentru a consfinți legătura dintre ei. Prometeu a intervenit chiar în momentul sacrificiului: a așezat oasele și pielea taurului sub un strat de grăsime, iar carnea și măruntaiele le-a ascuns în burta acestuia. Zeus a fost atras de partea cea mai grasă, alegând de fapt oasele și pielea, oamenilor revenindu-le carnea și măruntaiele. Mare a fost însă mânia lui Zeus când și-a dat seama că a fost înșelat de Prometeu: le-a luat oamenilor focul. Dar Prometeu a furat focul din ceruri și l-a redat oamenilor. Miturile grecești afirmă că Prometeu a ascuns semințele de soare într-o tulpină de soc pe care a adus-o în lumea oamenilor. După alte surse, Prometeu a furat focul din atelierul zeului Hephaistos, meșteșugarul și artizanul zeilor, autor al mai multor artefacte magice.

Supărarea lui Zeus a fost exponențială: l-a înlănțuit pe Prometeu pe stânca Kazbek din Muntele Caucaz și a pus un vultur (progenerură a zeilor Tiphon și Echidna) să-i devoreze zilnic ficatul, care noaptea se regenera. În perioada cât Prometeu a fost înlănțuit, fratele său Epimeteu a acceptat “darul tuturor zeilor”, în ciuda sfaturilor primite anterior de la același Prometeu. “Darul tuturor zeilor” a fost Pandora, o

femeie de o frumusețe răpitoare prin intermediul căreia, după cum se exprimă Hesiod într-un mod extrem de vehement, “au pătruns toate relele în lume”. Din Pandora, “frumoasa calamitate”, a purces - afirmă Hesiod în scrierea sa Munci și zile - “spița, seminția blestemată a femeilor, osândă teribilă instalată în mijlocul muritorilor, capcană adâncă și fără ieșire sortită oamenilor”. (28)

Prometeu a fost eliberat ulterior de Herakles care, în drum spre grădina Hesperidelor, a trecut prin Caucaz și a ucis vulturul cu una din săgețile sale otrăvite; ca semn de recunoștință Prometeu l-a ajutat pe Herakles să obțină merele de aur ale Hesperidelor. Fiice ale titanului Atlas, Hesperidele erau nimfe (zeițe ale apelor) ce locuiau într-o grădină cu aspect paradisiac situată fie în Munții Arcadie, fie în apropierea Munților Atlas din Africa. Mărul ce făcea poame de aur a fost dăruit de zeița Gea (Pământul) soției lui Zeus, Hera, cu ocazia căsătoriei.

Un ultim avatar al mitului lui Prometeu a fost relatat de Eschil în “Prometeu înlănțuit”, care i-a atribuit titanului câteva dintre caracteristicile unui erou civilizator. Până la Prometeu, oamenii locuiau în peșteri și întuneric, afirmă Eschil, dar acesta i-a scos din traiul lor lipsit de speranță, învățându-i tainele agriculturii, domesticirii animalelor, meseriilor și științelor. Prometeu a intrat în conflict cu Zeus, care s-a răzbunat, înlănțuindu-l. Eschil a lăsat să se înțeleagă că conflictul a fost rezolvat prin eliberarea lui Prometeu. (17)

Totuși, cele mai vechi mituri grecești precizează că, fiind deranjat de intervenția lui Prometeu în istoria oamenilor și, mai ales, fiind iritat de incidentul de la Mekone, Zeus a declanșat potopul. Așadar, intervenția lui Prometeu de la Mekone nu a fost benefică pentru oameni și nici măcar pentru el însuși. Oamenii aveau deja focul, dar mica șmecherie a lui Prometeu l-a determinat pe Zeus să-l retragă din lumea

oamenilor. În acest sens, Mircea Eliade afirma cu îndreptărire că “departe de a fi binefăcătorul omenirii, Prometeu este responsabil de decăderea ei actuală. La Mekone, el a provocat separarea definitivă dintre zei și oameni. Apoi, răpind focul, l-a scos din fire pe Zeus.” (2)

Singurii supraviețuitori ai potopului au fost Deucalion, fiul lui Prometeu și al Pyrrei, fiica lui Epimeteu și al “frumoasei calamități”, Pandora. Din Deucalion și Pyrrea, s-a născut după potop o nouă generație de oameni, care însă nu trebuie identificată cu generația de fier menționată de Hesiod. Locul de origine al noii generații de oameni a fost Muntele Parnas din Grecia, unde, sfătuiți de zeița Themis, Deucalion și Pyrrea au aruncat pe spate “oasele zeiței Gee”, adică pietre, din care au ieșit trei băieți și trei fete. Băieții au ieșit din pietrele aruncate de Deucalion, iar fetele din pietrele aruncate de Pyrrea. După potop, Deucalion a adus jertfă zeilor în mod corect (după dorința lui Zeus), anulând astfel efectele nefaste ale incidentului de la Mekone; astfel, șmecheria lui Prometeu a fost anulată. În cadrul ritualului instituit de Deucalion, o parte a jertfei animale era arsă pe altar pentru zei, iar cealaltă parte era consumată de cei ce ofereau sacrificiul; acest tip de ritual a devenit un model pentru generațiile următoare, fiind denumit de greci *thysia*.

În veacurile ce s-au scurs de la apariția operelor lui Homer și Hesiod și până la finalul antichității, grecii au fost interesați de alcătuirea ființei omului; concluzia tuturor a fost că ființa omului este alcătuită dintr-un aspect material, trupul și dintr-un aspect de natură spirituală, denumit *psyche*. În sens larg, *psyche* s-ar traduce prin termenul modern “suflet”. Tot astfel, vechii greci au desemnat prin *pneuma* suflul de viață și, în sens larg, prin derivație, energia ce susține viața trupească.

Ceea ce avea o mare importanță la vechii greci era însă destinul post-mortem al sufletelor (*psyche*), care a fost

prezentat extrem de sumbru: după moarte, oamenii devin umbre vrednice de plâns în Hades. Homer preciza, bunăoară, că sufletul (*psyche*) continuă să supraviețuiască morții, prezentându-se ca un “fum” sau ca o “umbră” care la deces iese pe gura, prin diafragmă sau, uneori, prin rănilor deschise ale muribundului. Diafragma, pentru vechii greci era locul unde, în răstimpul existenței fizice, sufletul este legat de trup.

Vechii greci afirmău că, după momentul morții, *psyche* păstrează “imaginea”, denumită de vechii greci *eidolon*, a defunctului din timpul vieții. Homer îl prezintă de exemplu pe Ulyse (Odiseu) privind “umbrele” cunoscuților săi, rude sau tovarăși de arme decedați, plutind într-o stare de relativă imponderabilitate la porțile lumii de dincolo - Hadesul. Tot astfel, unul dintre eroii războiului troian, Achile a observat sufletul lui Patrocle, prietenul său, la scurt timp după moartea acestuia. Achile a observat cu claritate “umbră” lui Patrocle, adică “imaginea” (*eidolon*) sa eterată ce se prezenta aidoma celei din timpul vieții: “O, zei, exclamă Achile, este deci adevărat că și în sălașul lui Hades mai există sufletul (*psyche*) și umbra omului, dar fără diafragmă”. (29)

Destinul post-mortem al oamenilor a fost explicat ulterior, într-un alt cod, de filozoful Platon, care afirma că oamenii sunt suflete căzute în închisoarea trupului. Oamenii întrupați nu trăiesc în “adevăratul pământ”, spunea Platon, ci într-o zonă inferioară a sa. “Adevăratul pământ” - desemnat de același filozof prin termenul de *Antipământ* - este înconjurat de *Oceanul de aer*. “Așa cum oamenii întrupați brăzdează întinsul mărilor cu vasele lor, tot astfel ființele ce locuiesc *adevăratul pământ* se deplasează prin aer”, afirma Platon. Pentru a pătrunde în “adevăratul pământ”, oamenii trebuie să practice un mod de viață “filozofic”, ce constă în eliberarea de dorințele trupului. Platon afirma că doar sufletele care au atins desăvârșirea “vieții filozofice” pot pătrunde după

moarte în “adevăratul pământ”. După aceea, sufletele vor fi atrase iarăși în lumea materială, unde se vor reîntrupa, într-un lung proces de metempsihoză. (10)

Sophosii greci erau conștienți de faptul că orice dizarmonie, orice dezordine, împietate sau crimă atrag răul asupra comunității; de aceea, răul se cerea îndepărtat cât mai rapid. Spus în limbaj modern, *sophosii* erau conștienți de faptul că dizarmoniile, impietățile la adresa zeilor și omuciderile generează noxe energetice ce atrag nenorociri, astfel că trebuie expiate rapid. *Sophosii* și, după ei, *iatromanții* desemnau noxele energetice prin termenul generic *miasma*.

Pentru a îndepărta *miasma*, grecii recurgeau la ritualuri desfășurate în temple, în care aduceau ofrande unor zei, sau chiar foloseau principiul “țapului ispășitor”. Inițial, țapul ispășitor era un om, care, după ce era încărcat magic (printr-un ritual) cu toate păcatele comunității, era alungat din cetate; ulterior, omul a fost înlocuit cu un țap: “țapul ispășitor”.

De fapt, religia grecilor a avut patru scopuri principale: aducerea de jertfe zeilor, alungarea răului prin procese purificatoare sau expiatoare, abolirea distanței dintre zei și oameni, transcenderea condiției profane și “îndulcirea” existenței post mortem, în condițiile în care, așa cum a fost specificat, grecii erau conștienți de faptul că, după moarte, devin umbre rătăcitoare în Hades.

Datorită faptului că au existat mai multe categorii de zei, au existat mai multe tipuri de temple și, în consecință, mai multe tipuri de ritualuri. Istoricii religiilor sunt de părere că, dintre toate tipurile de ritual, două se disting ca fiind principale. Primul tip de ritual, care se practica în templele dedicate zeilor “htonieni” (zeii pământului), avea drept scop oferirea unor jertfe de sânge, pentru îmbunare. În templele dedicate zeilor htonieni, în care ceremoniile aveau loc doar la apusul Soarelui, altarele erau foarte joase, fiind prevăzute cu

orificii prin care sângele animalelor sacrificate se scurgea în pământ. După sacrificare, victimele erau arse în întregime. Al doilea tip de ritual se practica în templele zeilor “olimpieni”.

Ritualurile se bazau pe sacrificiul unor animale și pe consumul în comun al acestora. Animalul era dus în procesiune până la altar, unde era tăiat în bucăți. Grăsimea și oasele erau arse pentru zeii olimpieni, în timp ce carnea era friptă și consumată de oameni.

☞ Apollon la Delphi ☞

Destinul grecilor a fost influențat în mod deosebit de zeul Apollon. Miturile grecești afirmă că Apollon a fost fiul lui Zeus și al titanei Leto.

Miturile prezentate de *sophosii* Greciei antice afirmă la unison că spre disperarea soției sale Hera, Zeus a întreținut relații sexuale cu multe alte zeițe și chiar cu muritoare. Printre acestea s-a numărat titana Leto care, însămintată de Zeus, a căutat zadarnic un loc unde să nască, în condițiile în care, de frica mâniei Herei, nu era acceptată niciunde pe suprafața pământului. Pentru a o împiedica pe Leto să nască, Hera l-a trimis pe monstrul Python, balaurul-femelă din Delphi, în urmărirea ei. Sprijinul a venit însă de la un alt Titan, Poseidon, zeul mărilor, care pentru a o ajuta pe Leto, a scos din valurile mării insula Delos. După nouă zile și nouă nopți, Leto a născut pe insula Delos doi gemeni, un băiat și o fată: Apollon și Artemis, care au crescut foarte repede, astfel că au fost capabili să realizeze în scurt timp fapte memorabile.

În ceea ce-l privește pe Apollon, acesta s-a deplasat rapid la Delphi, unde l-a ucis pe monstrul-femelă Python, cel trimis de Hera în urmărirea mamei sale, titana Leto. Cu această ocazie, Apollon a înființat la Delphi oracolul ce-i poartă numele și a instituit “Jocurile pythice”.

Istoria zeului Apollon a fost zbuciumată. După eliminarea monstrului Python, Apollon l-a executat pe gigantul Tityas, care a încercat să-i violeze mama. Apoi, împreună cu sora sa Artemis, Apollon i-a executat pe copiii reginei Thebei, Niobe, prima muritoare cu care Zeus a avut progenituri. Mânată de un orgoliu nesăbuit, Niobe îi reproșase titanei Leto că dintre toate amantele lui Zeus, ea ar fi trebuit să fie cea mai onorată pentru că a avut cele mai multe progenituri cu acesta: șapte băieți și șapte fete. Ofensa Niobei a declanșat reacția sângeroasă a lui Apollon și a Artemisei, care i-au ucis copiii, cu excepția a doi dintre ei. Zdrobită de durere, Niobe s-a transformat într-o stâncă.

Apollon a ucis, de asemenea, trei ciclopi doar pentru a se răzbuna pe Zeus. Supărat că Zeus, cu fulgerul său, l-a ucis pe fiul său, Asclepios, Apollon s-a răzbunat pe cei trei ciclopi datorită faptului că ei au fabricat fulgerul folosit de acesta. Reacția lui Zeus s-a datorat faptului că Asclepios, inițiat în tainele medicinei de centaurul Chiron, nu s-a mai mulțumit doar să vindece oamenii, ci și să-i înnvie, act considerat inacceptabil de Zeus. Pentru uciderea celor trei centauri, Apollon a fost pedepsit de Zeus la un an de sclavie în lumea materială; de-a lungul aceluși an, Apollon a fost văduvit de puterile sale, fiind obligat să se comporte ca un om obișnuit.

Apollon a avut multe iubite de-a lungul îndelungatei sale cariere de zeu, dar de cele mai multe ori nu a stat prea bine cu dragostea. Apollon a iubit atât femei (nimfe sau muritoare: Cirene, Cassandra), cât și bărbați (Adonis, Helenus). Cea mai celebră poveste de iubire a fost cea neîmpărtășită pentru nimfa Daphne, care i-a cerut tatălui ei, zeul râului Peneu, să o scape de pretendent; frumoasa nimfă a fost transformată de tatăl ei într-un dafin (laur). Impresionat, Apollon a sărutat scoarța copacului, iar apoi și-a confecționat o cunună de laur pe care și-a pus-o pe cap.

Unii istorici antici au contestat originea grecească a zeului Apollon, insistând asupra originii sale “hiperboreene”. Pentru vechii greci, teritoriul denumit *Hiperboreea* se afla în partea de nord a continentului european, unde sufla cu putere Boreas, Vântul de Nord. Hiperboreea a fost localizată de istoricii antichității în *septentrion*, dincolo de albia fluviului Dunărea sau chiar pe teritoriul Scytiei. Despre hiperboreeni, poetul Pindar afirma că pot să trăiască o mie de ani, că nu muncesc și nu poartă războaie, petrecându-și viața într-o continuă sărbătoare, dansând și cântând din liră și din flaut. Totuși, pentru ca oamenii să ajungă în Hiperboreea, trebuie să străbată o “cale minunată”. “Nimeni, nici pe pământ, nici pe mare - afirma Pindar -, nu poate descoperi calea minunată care ducea către locurile de adunare ale hyperboreenilor”. (4)

Pentru a desemna “calea minunată care ducea către locurile de adunare ale hyperboreenilor”, istoricii greci au folosit cuvântul *exampaeos*, iar cei romani au folosit expresia *Termini Liber Patris* - expresie folosită și de poetul Ovidiu când s-a referit la “Căile triumfale din Scytia”. *Hiperboreea* situată în *septentrion* prezintă caracteristici comune cu *Elysum* (Insulele preafereiților), și de ce nu, cu *Antipământul* (un pământ eterat, paralel celui fizic) menționat de Platon.

Miturile grecești mai precizează că deși a fost însărcinat de Zeus să comunice muritorilor principalele legi, norme de comportament și cutume referitoare la cultul dedicat zeilor greci, Apollon a ales să se reîntoarcă anual, timp de trei luni, în ținuturile hiperboreenilor. În restul anului, Apollon revenea în Grecia pentru a se dedica principalei sale meniri, ce i-a fost încredințată de Zeus încă de la naștere. Homer preciza în acest sens că, la scurt timp după naștere, Apollon a exclamat: “Să mi se dea lira și arcul încovoiat; voi vesti oamenilor voința inflexibilă a lui Zeus.” Deloc întâmplător, Platon l-a desemnat pe Apollon prin expresia “exegetul național”: *patriots*

exegetes. Poruncile lui Zeus - regulile de comportament și preceptele liturgice - erau comunicate în principal la Delphi (dar și la Atena sau în Sparta), adică în locul unde Apollon ucisese monstrul femeie Python. (22)

La Delphi, Apollon a întemeiat cel mai important oracol de pe teritoriul Greciei, care a fost condus de preoteasa Pythia (au fost mai multe preotese ce purtau acest nume). Profețiile rostite de preoteasa Pythia erau apoi transmise în restul Greciei prin intermediul unor “vestitori”, denumiți *exegetai*, care explicau conținutul acestora. În momentul comunicării legilor și profetiilor primite de la Apollon, atât Pythia, cât și *vestitorii* erau cufundați într-o stare de extaz: “extazul apollonic”. Platon desemna acest tip de extaz prin termenul *manike* (de unde a provenit în limbaj modern termenul *mantică*). Zeul Apollon vorbea la Delphi doar prin gura preotesei sale, Pythia.

Importanța arealului considerat sacru de la Delphi a fost extrem de mare de-a lungul întregii antichități grecești. De altfel, cu mult timp înainte de instituirea cultului lui Apollon, la Delphi exista un sanctuar dedicat Mamei Geei - Mama Pământ. Miturile grecești afirmă că, cu mult timp înainte de ascensiunea zeului Apollon, Zeus a dat drumul la doi vulturi, fiecare de la câte un capăt al pământului, care s-au întâlnit chiar la Delphi. De aceea, grecii antici considerau că la Delphi se află “buricul pământului” (centrul lumii) - *omphalos*. La Delphi, poziționarea exactă a *omphalos-ului* era marcată de o piatră. Abia ulterior în acel areal a fost construit templul dedicat zeului Apollon. (2)

Termenul *delphi* are însă o etimologie incertă. Dat fiind faptul că unele mituri afirmă că Apollon a venit din Creta la Delphi pe spinarea unor “delphini”, unii istorici afirmă că etimologia celor două cuvinte, *delphi* și *delphinus*, este comună; alți istorici dau ca sigură etimologia comună cu

dafinul (laurul), din al cărui frunze Apollon și-a fabricat cununa. Totuși, etimologia cea mai plauzibilă este *delphis* care înseamnă “matrice”; o “matrice”, în sensul antic, presupunea existența unei cavități subpământene (cu sensul de “vagin” al Mamei Geea - pământul). (4)

Templul lui Apollon de la Delphi a fost amplasat pe versantul muntelui Parnassus, pe un platou semicircular denumit Phaedriades. Ansamblul arhitectonic de la Delphi a fost construit și distrus de mai multe ori. Cel mai vechi templu a fost construit de arhitecții Throponius și Agamedes în secolul al VII-lea înainte de Iisus Hristos. Datorită unui incendiu produs în anul 548, templul a fost reconstruit cu sprijinul financiar al familiei Alcmaeonidae, dăinuind până în anul 373, când a fost transformat în moloz de un cutremur. Templul a fost iarăși reconstruit în anul 330 de arhitecții Spintharos, Xenodoros și Agathon. Apoi, templul a fost consolidat pe timpul împăratului roman Domitian, dar a fost închis definitiv de împăratul creștin Teodosius în anul 390.

Fiind construit în stil doric, din calcar și marmură, templul lui Apollon de la Delphi măsoară 58,2 x 21,6 m (sau 60,32 x 23,82 m), avea 6 coloane în partea frontală și 15 coloane pe părțile laterale. Pereții exteriori erau decorați cu scuturi capturate în războaiele medice. Pe frontispiciul templului lui Apollo din Delphi erau scrise două *motto*-uri care au făcut carieră de-a lungul timpului: “Cunoaște-te pe tine însuși” și “Nimic în exces.” Pe pereții templului mai erau notate aforisme ale celor șapte înțelepți ai grecilor. (17)

Unii istorici sunt de părere că, la fel ca celelalte temple grecești, templul lui Apollon de la Delphi era alcătuit din pronaos și din *adyton*. În *adyton* (camera zeului) se afla statuia din aur a lui Apollon. Alți istorici afirmă însă că *adytonul* templului se afla în subteran, acolo unde se realizau profețiile. În *adytonul* subteran se ajungea printr-un tunel. Tot acolo se

afla *omphalosul*, marcat de o piatră, și izvorul Castalia, a cărui apă servea purificărilor. În *adytonul* subteran era amplasat un trepied pe care se așeza Pythia când profetea. De asemenea, în *adytonul* templului se aflau statuile celor doi vulturi ai lui Zeus.

În afara templului principal dedicat lui Apollon au fost construite la Delphi și alte edificii ce serveau unor scopuri administrative. Dintre acestea, un rol important l-a avut *Trezoreria* unde erau depozitate trofee cucerite de greci în războaie, inclusiv la Marathon. La fel de importantă era “Calea sacră”, *exampaeos*, lată de patru, cinci metri ce pornea din colțul sud-estic și șerpuia pe o distanță de aproximativ 400 de metri până la intrarea în templul lui Apollon. De-a lungul “Căii sacre” erau dispuse statui și alte artefacte donate de beneficiarii profețiilor zeului Apollon.

Pentru a intra în transă, Pythia se așeza pe un mic scăunel de forma unui trepied, care era amplasat în cripta subterană, deasupra unei crăpături din care istoricii moderni presupun că emanau vapori cu o bogată concentrație de bioxid de carbon, care aveau caracteristici halucinogene.

Mulți istorici moderni și-au făcut un titlu de glorie în a lansa presupoziții referitoare la modalitatea efectivă prin care Pythia intra în extazul apollinic de tip *manike*; numitorul comun al acestor presupoziții este exacerbarea rolului vaporilor proveniți din crăpături, care ar fi avut rolul de declanșa stări modificate de conștiență. De fapt, nu numai istoricii moderni, ci și scriitorii antici au acordat un rol important vaporilor emanați prin crăpătura din stâncă. Plutarhos afirmă bunăoară că “*adyton-ul*, ca un izvor, lasă să urce această boare, comparabilă cu aromele cele mai dulci și mai scumpe”. Până și încăperea unde se adunau cei ce consultau oracolul (denumită *dicos*) “se umplea cu o boare plăcut mirositoare”, afirma Plutarhos. La rândul său, scriitorul

Strabon compara boarea ce emana prin crăpătură cu un suflu (*pneuma*). În schimb, scriitorul Lucanus (care a trăit între anii 39-65, era creștină) considera că boarea ce se insera prin deschizătură ca un suflu i-a provocat Pythiei tulburări serioase, inclusiv moartea. (22)

Mai trebuie evidențiat că profețiile Pythiei erau versificate; deloc întâmplător, Platon compara extazul apollinic de tip *manike* cu starea de “inspirație poetică” provocată de Muze ori cu “elanul amoros” provocat de Afrodita. La rândul său, Plutarhos constata că “zeul se mulțumește să o umple pe Pythia de viziunile și lumina care clarifică viitorul”. (22)

Extazul Pythiei era însă departe de stările provocate de consumul de substanțe halucinogene din epoca modernă. Dimpotrivă; pe documentele figurative, Pythia a fost prezentată mereu calmă și senină, extrem de concentrată și total dedicată operațiunii. Înainte de a intra în transă, Pythia bea apă din izvorul Castalia pentru a se purifica, mesteca frunze de laur (dafin), iar apoi se așeza pe trepidul oracular, care era așezat deasupra crăpăturii de unde emanau vaporii.

Firește, nu trebuie contestată importanța vaporilor ce ieșeau din măruntaiele pământului. Totuși, vaporii aveau doar rolul de a grăbi starea de extaz. De aceea, trebuie considerat că accentul pus de istoricii moderni asupra importanței vaporilor în declanșarea profețiilor pythice este excesiv și disproporționat, în sensul că nu are cum să explice fenomenul în toată amploarea sa.

Influențarea organismului uman de vaporii bogați în bioxid de carbon este utilizată ca procedeu terapeutic și în prezent, fiind cunoscut sub numele de mofetă. Mofetele sunt emanații de bioxid de carbon care emană prin crăpăturile scoarței terestre fie la întretăierea unor falii tectonice, fie în regiunile vulcanice, fie prin foraje sau fie prin degazificarea

apelor minerale. Componenta principală a mofetelor este dioxidul de carbon (cel puțin 90 %), iar cea secundară este constituită în proporții variabile de alte gaze cum ar fi hidrogen sulfurat. Actalmente, cele mai puternice mofetarii din lume sunt situate în America de Sud și pe teritoriul României - cu precădere în zona Carpaților de curbură (în special în localitatea Covasna, unde se află cel mai important mofetariu din Europa) care au o concentrație de bioxid de carbon de 95-98%. După cum afirmă Dr. Maria Hristache, medic specialist la clinica de boli cardio-vasculare din localitatea Covasna, “tratamentul cu mofete se realizează în spații special amenajate de forma unui amfiteatru cu o adâncime de zece - cinsprezece metri. Fiecare pacient trebuie să se obișnuiască treptat cu emisiile de bioxid de carbon, durata ședinței de tratament crescând de la 3-4 min în prima zi, la max 15 min de ședință, dar nu mai mult de 15 zile succesiv”. Mofeta, mai afirmă autoarea citată, “induce pacientului o senzație plăcută; din cauza dilatării vaselor capilare, picioarele lui se incalzesc imediat. Concentrația de bioxid de carbon stimulează respirația, deci și transportul de oxigen către țesuturile organismului, inclusiv către creier, ceea ce duce la creșterea performanțelor intelectuale. Interesant este faptul că scriitorii și pictorii au adevărate explozii de inspirație”. (70)

Așadar, nimic nou sub soare. În afara efectelor terapeutice notabile, emisiile de vapori denumite astăzi mofete declanșează “explozii de inspirație” la persoanele sensibile. Deloc întâmplător, în apropierea mofetariului din localitatea Covasna, vechii daci au construit cu mult timp înainte de debutul erei creștine una din cele mai importante cetăți din zona Carpaților de curbură: “Cetatea Zânelor”. Tot astfel, vechii greci au construit în antichitate templul oracular de pe versantul Muntelui Parnassus, la Delphi, dovedit recent

de geologi ca fiind zonă amplasată chiar la intersecția a două falii tectonice. Acesta este de fapt motivul pentru care vechii greci au denumit locul *delphis*, adică “matrice”, ce desemna de fapt “vaginul” Mamei Geea, Pământul.

Este evident că nu sunt povești de adormit copii nici relatările istoricilor antici cu privire la efectele nefaste ale vaporilor încărcăți cu bioxid de carbon emanați prin “vaginul” Mamei Geea de la Delphi. În mod sigur, vaporii au afectat secole de-a rândul starea de sănătate a preteselor denumite Pythia, provocându-le tulburări somatice extrem de serioase, iar cel puțin uneia dintre ele i-a cauzat moartea. Astfel de tulburări sunt frecvente și în prezent la mofetarul din localitatea Covasna, unde au fost raportate nu numai pierderi ocazionale ale cunoștinței în rândul unor pacienți mult prea îndrăzneți, ci și decese.

Pythia nu era conștientă de profețiile pe care le făcea în stare de extaz, cazul ei fiind similar cu cel al lui Edgar Cayce, “profetul adormit”, care afla conținutul predicțiilor sale abia când se trezea din transă. Precum Edgar Cayce era mereu însoțit de un secretar care nota conținutul afirmațiilor sale din timpul transei (extazului), tot astfel Pythia era însoțită de un preot care îndeplinea funcția de *exagetate*, care-i tălmăcea cuvintele profetice. În consecință, este eronată presupuziția majorității istoricilor moderni care au exacerbat rolul vaporilor toxici, și de asemenea, este eronată presupuziția acelor istorici care sunt convinși că la Delphi se puneau la cale, cu acordul profetesei de serviciu, șarlatanii prin intermediul cărora era manipulată sau chiar prostită populația.

Predicțiile și profețiile Pythiei erau corecte, dar este posibil ca uneori cei ce le interpretau, preoții însoțitori denumiți *exegetai*, să nu fi reușit o decodare corespunzătoare a acestora. Cel mai adesea, întrebările celor ce consultau oracolul erau puse Pythiei ca alternativă: dacă să facă sau să

nu făcă cutare lucru, iar răspunsurile erau adesea ambigue. Întrebările solicitanților, care aveau grijă în prealabil să se purifice și să aducă jertfă zeului o capră, se refereau la întemeierea unor orașe, la deznodământul războaielor, perioadelor de foamete, catastrofelor și al molimelor, dar și la structura cultului, a ofrandelor ce trebuiau acordate zeilor ori a ritualurilor de purificare ce trebuiau să urmeze săvârșirii unor fapte aflate în dezacord cu poruncile zeilor. Acesta este motivul pentru care Apollon a fost considerat de vechii greci zeul care îndepărtează răul (*apotropaïos*) și purifică (*katharsios*). El însuși a avut nevoie de purificare după uciderea monstrului Python.

Așadar, vechii greci erau conștienți de faptul că orice crimă și orice împietate declanșează (spus în limbaj modern) noxe malefice de natură energetică, denumite *miasma*, care afectează nu numai destinul făptașilor, ci și destinul întregii comunități. Apollon a fost singurul zeu care, în opinia grecilor, prin purificările sale, putea îndepărta *miasma*.

❧ Dionysos Eleutherius ❧

Un alt zeu care a influențat în mod semnificativ destinul vechilor greci a fost Dionysos. Miturile grecilor afirmă că Dionysos s-a născut din împreunarea lui Zeus cu Semele.

Muritoarea Semele era fiica regelui Cadmos al Thebei. Datorită “sfaturilor” Herei care le dușmănea pe toate amantele lui Zeus, muritoarea Semele i-a cerut lui Zeus să-și arate înfățișarea adevărată. Zeus și-a arătat într-adevăr înfățișarea de zeu, fiind înconjurat de tunete, fulgere și alte fenomene bioplasmatică, ceea ce însă a cauzat moartea Semelei. Zeus a salvat copilul nenăscut al Semelei, cusându-l în propria sa coapsă, iar apoi l-a născut. Copilul, care a primit numele Dionysos, a fost așadar “născut de două ori”. (17)

Uneltirile Herei n-au încetat nici după nașterea lui Dionysos, astfel că Zeus l-a ascuns pe acesta în palatul regelui Athamas și al soției sale, Iao. Hera l-a descoperit chiar dacă Dionysos a fost îmbrăcat în haine femeiești, iar ca răzbunare le-a luat mințile celor doi părinți adoptivi. Zeus nu s-a lăsat și, prin intermieniul lui Hermes, l-a încredințat pe Dionysos unor nimfe, care l-au crescut pe muntele Nysa, a cărui amplasare geografică este destul de ambiguă; unii autori au situat Muntele Nysa în India, alții în Orientul apropiat, iar alții pe teritoriul european.

Ulterior, Dionysos a participat la gigantomahie - războiul zeilor cu giganții. Apoi a cutreierat întregul pământ, promovându-și singur cultul în toate colțurile lumii: în Tracia, în Grecia, în Egipt, în Orientul apropiat și, mai cu seamă, în India, unde a locuit doi ani, de unde a revenit în Grecia. Toți cei care i s-au împotrivit lui Dionysos au avut parte de o soartă crudă. Față de muritori, Dionysos a fost uneori binevoitor: i-a învățat să cultive vița de vie și să fabrice vinul; miturile precizează că în momentul în care Dionysos lovea cu bastonul pământul, țâșnea lapte, miere și vin. De-a lungul călătoriilor sale, Dionysos a luat-o de soție de Ariadna, fiica regelui Minos, care a fost abandonată de eroul Tezeu pe insula Naxos. Dionysos a coborât apoi în regatul morților, Hades, pentru a o scoate de acolo pe mama sa, muritoarea Semele, care fusese trăznită de Zeus. Cu acceptul zeului Hades, Dionysos a scos-o pe Semele din infern și a dus-o în Olimp. De asemenea, Dionysos l-a adus în Olimp pe Hephaistos, artizanul zeilor, care se afla în dizgrațiile Herei datorită aspectului său diform. Tot în Olimp a dus-o Dionysos pe muritoarea Ariadna, soția sa, nu înainte însă de a avea cu ea cinci copii.

Reîntoarcerea lui Dionysos în Grecia a constituit un mare triumf; după cum este prezentat pe un sarcofag grecesc, zeul s-a reîntors în Grecia într-un car tras de pantere, fiind

însoțit de sileni și satiri (ființe jumătate oameni-jumătate țapi), de animale sălbatice precum lei, girafe, elefanți, dar și de nenumărați adepți și, mai ales, adepți; denumite *menade* și *bacante*, femeile ce însoțeau cortegiul zeului purtau tirsuri (toiege) împodobite cu conuri de pin, iedera și viță de vie. (2)

Dionysos a fost promotorul unui tip de transă desemnat (deloc metaforic) de istoricii antici și moderni prin expresia sugestivă de “nebunia dionisiacă”, care era bazată pe ingerarea în exces a vinului; transa dionisiacă declanșa la participanți o stare de nebunie foarte periculoasă, caracterizată prin pierderea lucidității, excese sexuale și comiterea unor acte de o violență extremă - de exemplu, sfâșierea cu mâinile goale și cu dinții a animalelor sălbatice. Adepții lui Dionysos, denumite *menade* și *bacante*, străbăteau în stare de posedare crestele munților și câmpiile, sfâșiind cu mâinile goale animalele sălbatice și hrănindu-se cu carnea lor crudă. “Nebunia” dionisiacă este diferită de extazul apollonic.

Destinul lui Dionysos a fost însă tragic: a fost în cele din urmă sfâșiat de Titani, care au acționat la îndemnul Herei, necruțătoare cu copiii nelegitimi ai lui Zeus. Vopsindu-și fața cu ipsos pentru a nu fi recunoscuți (astfel că semănau cu fantomele), Titanii l-au atras pe copilul Dionysos cu niște jucării - o oglindă, o clepsidră, un joc de arșice, o minge, o sfârlează și un romb -, iar apoi l-au masacrat. I-au tăiat trupul în bucăți, l-au fiert într-un cazan, iar apoi l-au mâncat. Supărat, Zeus i-a trăznit pe Titani, iar una dintre puternicele zeițe ale pantheonului, Rhea (după alte surse Atena sau Demeter), i-a salvat inima și a ascuns-o într-un sîpet. (17)

O variantă a mitului precizează că, mișcat de cele întâmplate, Zeus l-a făcut pe Dionysos să renască sub numele Zagreus (*zagreus*: “mare vânător”). O altă variantă (care a fost prezentată de Cicero) precizează că Dionysos a fost înviat de zeița Rhea care i-a reunit părțile sfărtecate ale trupului.

În amintirea asasinării lui Dionysos, adeptele denumite *menade* au instituit un ritual anual, practicat în adâncurile pădurii, în care simulau “prin țipete stranii nebunia unui suflet furios”, rememorând suferințele atroce ale celui sfâșiat de Titani, ocazie cu care, fiind transfigurate de nebunia dionisyacă, “sfășiau un taur de viu doar cu dinții”. (2)

Deși unii istorici consideră că originile lui Dionysos trebuie căutate în afara arealului helenic, în Tracia sau Frygia, numele său pare să aibă o etimologie grecească, fiind compus din *dios*, adică zeu, și *nysos*, numele insulei unde a copilărit.

Filozoful Heraclit din Efes, în încercarea de a simplifica lucrurile, l-a identificat pe Dionysos cu Hades: “Hades și Dionysos sunt unul și același”, afirma acesta. Dionysos a fost identificat și cu Osiris; ambii zei au fost asasinați, iar trupurile le-au fost tăiate în bucăți. Herodot afirma că “Osiris, în limba greacă este Dionysos”, aspect reiterat la vremea sa și de filozoful Plutarhos. Într-un dialog cu conducătoarea menadelor de la Delphi, filozoful Plutarhos s-a arătat convins de faptul că Dionysos și Osiris sunt unul și același: “Că Osiris este același cu Dionysos, cine ar putea să o știe mai bine decât voi, care ați fost inițiați de către tatăl vostru și mama voastră în Misterele lui Osiris?”. Plutarhos era convins și de faptul că Dionysos care “renăștea ca Zagreus era în același timp Dionysosul teban, fiul lui Zeus și al lui Semele.” (25)

Totuși, în Grecia, cultul lui Dionysos a pătruns destul de anevoios. O imagine amplă referitoare la debutul cultului lui Dionysos în arealul grecesc a fost furnizată de Euripide în “Bachantele”. Euripide afirma că, abia sosit din Asia, Dionysos a fost indignat că cultul său nu a fost încă acceptat la Theba, localitatea natală a mamei sale Semele. La Theba domnea în acea vreme Pentheu, urmașul regelui Cadmos, bunicul lui Dionysos după mamă; de asemenea, cele trei surori ale mamei sale încă trăiau, dar refuzau să creadă că sora lor,

Semele, avusese relații cu Zeus, motiv pentru care Dionysos le-a lovit cu “neburnia” sa specifică, iar acestea, împreună cu alte femei, au fugit în munți unde s-au dedat la ritualuri orgiastice. Regele Thebei, Pentheu, care era fiul uneia dintre cele trei fiice ale lui Cadmos, a interzis cultul lui Dionysos, deși primise informații de la un slujitor că femeile cetății, printre care se afla și mama sa, alergau despletite prin munți și pe câmpii dansând în sunete de flaute și timpane; slujitorul i-a raportat regelui său că, fiind îmbrăcate în piei de căprioare, femeile cetății se încinseseră cu șerpi în dreptul brâului, își acoperiseră părul cu iederă, alăptau la sânii pui de lup sau de căprioare, sfășau tauri cu mâinile goale, lovind cu tirsurile în stâncile din care țâșnea vin sau apă. (2)

Regele Pentheu a refuzat să accepte cultul lui Dionysos întrucât considera că acesta corupe fecioarele și femeile, fiind convins că “de îndată ce se arată vinul la o petrecere de femei, totul este nesănătos.” În opinia regelui, zeul străin “cu frumoase bucle blonde, înmiresmate, cu obrajii trandafirii și ochii dogorind de harurile Afroditei”, nu era decât “un vrăjitor”. În cele din urmă, Pentheu l-a luat prizonier chiar pe Dionysos care se deghizase într-un ofician al cultului. “Aceste mistere, după tine, ce sunt?” l-a întrebat regele Pentheu pe Dionysos deghizat. La care zeul a răspuns: “Taina lor interzice să fie arătate celor ce nu-s bachanți. Nu-mi este permis să îți arăt, dar sunt lucruri care merită să fie cunoscute.” Dionysos a scăpat ușor din prizonierat, convingându-l pe Pentheu să meargă în munți și să le spioneze pe femeile devenite menade. Spre pieirea sa, Pentheu s-a grăbit să purceadă în munți, unde a fost descoperit și rupt în bucăți de menade; chiar mama sa, una din fiicele lui Cadmos, i-a adus capul în cetate, crezând că aduce capul unui leu. (2)

Nici la Atena cultul lui Dionysos nu a pătruns decât după ce zeul a adus o plagă locuitorilor cetății. Abia când

locuitorii cetății au decis să-i accepte cultul, Dionysos s-a îmbunătățit și a anulat efectele plăgii, devenind pentru atenieni *Dionysus Eleutherius* (“Eliberatorul”). Atenienii au sărbătorit evenimentul printr-o mare procesiune, care a devenit apoi o mare sărbătoare anuală: *dionysia*, care se ținea în luna martie.

Totodată, atenienii i-au construit lui Dionysos un sanctuar chiar pe versantul sudic al Acropolei. Ulterior, sanctuarul a fost transformat într-un amfiteatru unde au început să se joace primele piese de teatru din lume. La sărbătoarea *Dionysiei* participau atât cetățenii atenieni, cât și străinii. Nu puțini erau oaspeții străini care soseau la Atena doar pentru a urmări întrecerile atletice și piesele de teatru.

Teatrul propriu-zis s-a dezvoltat pornind de la ritualurile ce se practicau în timpul *Dionysiei* și, mai ales, de la vestitele *ditiramburi*, cântece rituale ce însoțeau sacrificarea animalelor. În cadrul cultului lui Dionysos, *ditiramburile*, care erau însoțite de mișcări ritmice, sunete rituale, aplauze frenetice și tânguiri exagerate, aveau rolul de a declanșa transa dionysiacă. Pe măsură ce ritualurile dionysiace au devenit spectacole publice, *ditiramburile* au fost cântate de coruri numeroase. Inițial, în economia pieselor de teatru predominau fragmentele corale, dar ulterior accentul a fost pus asupra interpretării actorilor, fragmentele corale fiind inserate doar în răstimpul în care actorii își trăgeau sufletul. Dacă, inițial, piesele de teatru îl aveau ca protagonist doar pe Dionysos, ulterior personajele pieselor de teatru s-au diversificat.

Nu numai Theba și Atena au fost principalele focare ale propagării cultului lui Dionysos, ci și Delphi. La Delphi, Dionysos era celebrat ca zeu principal în cele trei luni din an în care Apollon era plecat în Hiperboreea. La Delphi, ritualurile s-au axat cu precădere asupra reînvierii zeului în ipostaza Zagreus. De altfel, începând cu secolul al V-lea, grecii au decis să dedice zeului Dionysos mai multe sărbători

anuale. Astfel, *Dionysiile mari* se țineau în luna martie, iar *Dionysiile câmpenești* se țineau în luna decembrie. La *Dionysiile câmpenești* avea loc o procesiune a locuitorilor cetății în care era purtat pe străzi un *phalus* (penis) imens; apoi mulțimea înfierbântată asista la concursuri și la defilări în care purtătorii de măști își etalau priceperea.

Istoricul Tucidide afirma însă că cele mai vechi sărbători dedicate zeului Dionysos erau *Anthesteriile*, care se țineau timp de trei zile la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lui februarie, când se sărbătorea întoarcerea zeului din infern; în prima zi se deschideau butoaiele cu vin, iar în a doua zi aveau loc concursuri de băut. Tot în a doua zi, pentru a marca ieșirea din infern (Hades) a zeului, avea loc un ritual ce presupunea *hierosgamos* (împreunare sacră) între soția conducătorului cetății (*arhon basileus*) și zeul însuși.

Împreună cu Dionysos, în ziua a doua a *Anthesteriilor* ieșeau din infern spiritele morților și entități malefice denumite *kere*, care erau însă alungate în a treia zi, în care luau amploare ritualurile orgiastice.

❧ Orfeu, fondatorul inițierilor ❧

Începând cu secolul al cincelea înainte de Iisus Hristos, concepția mitică a grecilor, bazată în special pe moștenirea homerică și hesiodică, a cunoscut o modificare substanțială prin promovarea concepției unui mare înțelept grec: Orfeu.

Orfeu a avut o înrâurire semnificativă asupra concepțiilor ulterioare și chiar asupra debutului filozofiei clasice grecești. Platon a prezentat în Dialogurile sale mai multe mituri care au fost identificate ca fiind orfice.

Despre Orfeu, ca personaj istoric, se știe destul de puține lucruri, iar cele ce sunt cunoscute s-au perpetuat prin pana discipolilor săi. Cele mai vechi surse mitice l-au

prezentat pe Orfeu ca fiind fiul direct al zeului Apollon și al muzei Calliope. Scholiații greci din epocile ulterioare l-au prezentat însă pe Orfeu ca pe un personaj istoric enigmatic, fiu al unui rege trac pe nume Oeagrus și al nimfei Calliope, care a trăit în Tracia cu o generație înainte de Homer. (4)

Miturile consemnează și faptul că Orfeu i-a civilizat pe oameni cântând la liră. O versiune alternativă afirmă că Apollon i-a dăruit lui Orfeu lira, iar Muzele l-au învățat să cânte. Orfeu era reprezentat întotdeauna pe documentele arheologice figurative cântând la liră, fiind înconjurat de animale sălbatice, de păsări, de nimfe și de oameni.

Învățând de la Apollon meșteșugul cântatului, Orfeu i-a încântat deopotrivă pe muritori, pe nimfe și pe zei; mai mult decât atât, Orfeu încânta cu muzica sa elementele naturii; peștii din mări, animalele sălbatice, pietrele, copacii și obiectele naturale îl însoțeau adesea pentru a asculta minunatele sale acorduri muzicale. Acesta a fost motivul pentru care, în tinerețea sa, Orfeu a fost cooptat să participe la expediția argonauților, devenind unul dintre cei 54 de argonauți plecați în căutarea lânii de aur. În expediția condusă de Iason, Orfeu a domolit cu muzica sa atât valurile furtunoase ale mării în timpul furtunilor, cât și chemările amăgitoare ale sirenelor, alinând totodată sufletele marinarilor.

Reîntors în Tracia, Orfeu s-a îndrăgostit de nimfa Euridice (*driadă* din categoria *neadelor*, adică o zână a copacilor). Mitul afirmă că, fugind de un păstor pretendent pe nume Aristaeus, Euridice a fost mușcată de un șarpe veninos și a murit, ajungând în regatul lui Hades. Doborât de durere, după ce a plâns-o mult, Orfeu a coborât în regatul morților pentru a o scoate pe Euridice; muzica sa l-a convins pe tartorele regatului morților să o elibereze, fermecând deopotrivă duhurile oamenilor și celorlalte spirite ce adăstau acolo. Însă Orfeu nu a respectat porunca primită, de a nu privi

înapoi spre iubita sa Euridice până nu trece pragul regatului lui Hades. Chiar la hotarul dintre cele două lumi, nerăbdător, Orfeu a privit înapoi, iar Euridice a fost atrasă înapoi în adâncurile Hadesului precum o corabie avariata e aspirată în adâncul mării. Frustrarea pierderii ființei iubite l-a determinat pe Orfeu să insulte femeile din Tracia, ceea ce i-a declanșat sfârșitul; stârnind mânia lui Dionysos, Orfeu a fost sfâșiat de *menadele* aflate sub influența nebuniei dionysiace.

După moarte, Muzele au adunat rămășițele trupești ale lui Orfeu, îngropându-le la Libetra, pe Muntele Olimp, iar capul și lira i-au fost aruncate într-un râu, de unde au fost purtate de valuri până la mare; dacă lira a fost luată de zei pe muntele Olimp, capul lui Orfeu a plutit pe Marea Egee până pe Insula Lesbos, unde a fost așezat într-un oracol. O perioadă de timp, capul său a continuat să procească, dar în cele din urmă zeul Apollon i-a curmat acest har.

Este evident că Orfeu poate fi încadrat în categoria *sophosilor*, aspect remarcat de istoricii moderni care au evidențiat similitudinile dintre concepțiile sale și cele șamanice. Orfeu era un specialist ale cărui practici contrastau cu spiritualitatea grecească din secolele al VI-lea și al V-lea înainte de Iisus Hristos, aspect consemnat de Mircea Eliade astfel: “la fel ca și șamanii, el este vindecător și cântăreț; el farmecă și stăpânește fiarele sălbatice; el coboară în infern pentru a o scoate pe Euridice”. (2)

Totuși, Orfeu a fost mult mai mult decât un șaman; deloc întâmplător, scholiații grecilor au considerat la unison că Orfeu a fost întemeietorul tuturor misteriiilor și inițierilor autohtone. Astfel, Euripide era convins că Orfeu “a arătat făcliile misterelor de nerostit” și că a fost “fondatorul tuturor inițierilor”. O opinie atipică a avut-o Diodor din Sicilia care considera că Orfeu “a transmis în ceremoniile misteriiilor sfâșierea lui Dionysos”. Afirmația lui Diodor i-a pus pe

gânduri pe istoricii moderni, întrucât Orfeu a fost legat în special de zeul Apollon și mai puțin de Dionysos; totuși, moartea sa violentă a fost interpretată de istoricii moderni ca o inițiere în misteriiile lui Dionysos, iar asemănarea dintre coborârea în regatul morților (*catabasis*: “coborârea în infern”) a lui Orfeu în căutarea Euridicei și coborârea lui Dionysos în căutarea mamei sale, Semele, este prea evidentă pentru a nu fi interpretată ca atare. Acest ultim aspect a fost remarcat de Mircea Eliade care constata că Orfeu se apropie mai mult de Zalmoxis ca întemeietor de misterii, decât de ceilalți zei olimpicieni. Dacă Zalmoxis a fost întemeietorul misteriiilor geților “care se cred nemuritori”, Orfeu a fost “fondatorul tuturor inițierilor” din arealul panhelenic; ambii au devenit educatori ai etniilor din care au făcut parte. (2)

Se știe că discipolii lui Orfeu au propovăduit doctrina sa în lumea panhelenică o lungă perioadă de timp. Prin Orfeu, cărțile au dobândit o importanță deosebită, devenind principalul mijloc de transmitere a cunoștințelor inițiatice. Cărțile ajută oamenii, afirmau discipolii lui Orfeu, să transeandă lumea materială și să obțină nemurirea sufletului.

Transcenderea propriu-zisă era realizată de orfici printr-o inițiere individuală, cărțile fiind doar adjuvantul indispensabil. La baza inițierii orfice s-au aflat o serie de revelații cu privire la cosmogonie, antropogonie și, mai ales, cu privire la existența post-mortem a oamenilor; inițierea orfică a indicat totodată mijloacele prin care oamenii puteau accede la aceste revelații: cumpătare, asceza, viața morală, vegetarianism, purificări (*katharsis*).

Învățăturile lui Orfeu erau însă diferite de cele prezentate de Homer și de Hesiod - în special cosmogonia. Cosmogonia orfică conținută în Imnurile (atribuite) lui Orfeu, afirma că în *primordium*, adică “la începuturi” a existat o ființă primordială denumită Kronos (Timpul); unele surse

orifice afirmă că Kronos coexista cu Chaos (Haos). Kronos a conceput în Aither (Ether) un Ou primordial, din care s-a născut primul zeu: Phanes (Eros). Din Phanes s-au născut toți ceilalți zei, printre care și Zeus. Orficii afirmă că succesiunea zeilor a avut loc în “prima lume”, care a avut o istorie îndelungată și s-a sfârșit cu un război între zei. Câștigătorul războiului a fost Zeus, care - afirmă Imnurile orifice - l-a “înghițit” pe Phanes, iar apoi a format o nouă lume - a doua.

Un text orfic, papirusul Derveni, descoperit în anul 1962 în Tesalonic, a pus accentul pe activitatea cosmocreatoare a lui Zeus, care a fost considerat “începutul, mijlocul și sfârșitul tuturor lucrurilor”. Prin atribuirea lui Zeus a rolului de cosmocreator, Papirusul Derveni a deschis astfel calea spre definirea unei forme de monoteism în religia grecilor.

Există mai multe versiuni ale concepției orifice, dar diferențele dintre ele sunt de detaliu. Astfel, în *Argonauticele*, scriitorul Apollonius din Rhodos a prezentat una dintre cele mai complete cosmogonii orifice: “divinul Orfeu prinde în mâna stângă lira și încearcă un cântec. Prinde să cânte, cum Pământul, Cerul și Marea, odinioară confundate într-o unică formă, au fost despărțite în două de funesta Vrajbă; apoi cântă granița pe vecie statornicită în văzduh pentru lună, celelalte astre și cărările soarelui; formarea munților, a fluviilor, cu unde clipocind la mișcarea nimfelor și a tuturor animalelor câte se târăsc. El mai cântă cum la început Ophyon și Eurynome, fiica Oceanului, domneau peste vârful înzăpezit al Olimpului, până ce, izgoniți cu forța, au fost siliți fiecare să lase locul, el, lui Kronos, și ea, Rheeli. Apoi au căzut în valurile Oceanului. Noua pereche a domnit peste fericirii Titani atâta vreme cât Zeus era încă copil. Pe atunci gândurile lui erau încă cele ale unui copil nevârstnic. El locuia într-o peșteră din muntele Dikte și Ciclopaii, fiii Pământului, nu-i înarmaseră încă mâinile cu tunetul și fulgerul, titlul de glorie al lui Zeus.” (22)

La rândul său, Aristofan, în *Păsările*, a prezentat astfel procesul cosmogonic în cod orfic: “Chaos era la-nceput și Noaptea și Erebul cel negru. Și Tartarul cel încâpător: nu erau deocamdată Pământul, nici Aer și Cer; dar, în sânul fără sfârșit al Erebului, Noaptea cu negrele-i aripi naște un Ou, de vânturi purtat, din care sorocul aduse pe lume pe Eros. Cu două aripi de aur strălucitoare pe spate, ca ale vântului repezi vârtejuri, acesta se uni cu Chaosul înaripat, la vreme de Noapte, în largul Tartar și neamului nostru naștere a dat, scoțându-l primu-n lumină. Vița zeilor nemuritori nu fusese-nainte ca Eros să se unească cu toate. Dar, după ce se uniră unele cu celelalte, de îndată se născură Cerul, Oceanul, Pământul și neamul nepieritor al tuturor zeilor”. (22)

Concepția orfică considera că au existat șase etape cosmogonice. Prima etapă îi are ca protagoniști pe Kronos, Aither și Chaos; în a doua etapă a apărut Oul cosmic; a treia etapă a debutat cu nașterea zeului Phanes, denumit și Eros; în a patra etapă s-au născut Noaptea, Uranos și Gaia; în a cincea s-au născut Zeus și Hades, iar în a șasea s-a născut Dionysos.

Și concepția antropogonică a orficilor a fost diferită de concepția promovată de Homer și Hesiod. Oamenii, afirmau orficii, au fost creați din cenușa Titanilor. Totuși, elementul titanic din structura oamenilor conținea esența trupului lui Dionysos copil (Dionysos Zagreus). Orficii erau convinși că structura titanică trebuia purificată prin inițiere, pentru a se dezvolta elementul dionysiac. Inițiatul care reușea această performanță devenea un *bakhos*.

Concepția antropogonică a orficilor a fost însoțită de o concepție specifică despre destinul post-mortem al oamenilor și despre lumea de dincolo. Textele orfice scrise pe lamelele (foițele de aur) de la Petelia precizează ce trebuie să facă sufletele oamenilor în drumul lor spre “lumea de dincolo” (Hades). Astfel, pentru sufletele ce trec de poarta morții există

două drumuri spre lumea de dincolo: drumul din dreapta și drumul din stânga. Pe drumul din dreapta pășesc oamenii buni, iar pe drumul din stânga pășesc cei răi. “Salut ție, cel care călătorești pe drumul din dreapta spre câmpiile sfinte și codrii Persephonei. La stânga de lăcașul lui Hades, vei găsi un izvor, alături de care vei găsi un chiparos alb; nu te apropia prea tare de acest izvor. Ci vei găsi un altul: apa proaspătă care țâșnește din Lacul Memoriei și paznicii stau acolo de pază. Spune-le: sunt fiul Gliei și al Cerului înstelat, voi știți acest lucru; dar sunt însetat și pe punctul de a muri. Dați-mi degrabă apă proaspătă din Lacul Memoriei.” (22)

Cea mai amplă variantă orfică cu privire la călătoria sufletului în lumea de dincolo a fost însă prezentată de Platon care, în câteva dintre cele mai importante dialoguri ale sale - *Phaidros* și *Republica* -, afirma că după moarte sufletele oamenilor sunt supuse unei judecăți individuale și trimise în locuri de ispășire sau de plăceri, în funcție de meritele lor. Oamenii răi, afirma Platon, vor fi “aruncați în mlaștină, ei se vor vedea meniți unui chin pe măsura murdăririi lor morale, asemenea porcilor, cărora le place să se tăvălească în băltoacă”. În schimb, oamenii buni au posibilitatea eliberării. Elementul ce poate schimba radical soarta oamenilor după moarte este, în opinia lui Platon, reamintirea: *anamnesis*. (10)

Platon îndemna sufletele defuncțiilor să nu mai bea “sorbitura de uitare și de răutate” (precum a denumit-o în dialogul *Phaidros*) din Fântâna Uitării (Lete), ci doar din “Fântâna memoriei”, denumită Mnemosyne. Cei care beau din Fântâna Lete, își asigura Platon cititorii, își uită adevărata identitate, dar cei care beau din Fântâna Memoriei (Mnemosyne) vor avea parte după moarte de continuitatea conștiinței, conștiinței și memoriei. De aceea, pentru Platon, “a cunoaște” era echivalent cu “a-ți reaminti” (*anamnesis*). “Sorbitura de uitare” din fântâna Lete se producea însă atât

înainte de întruparea sufletului, cât și după pragul morții; înainte de întrupare, “sorbitura” declanșa uitarea identității personale și a marilor taine ale cosmosului pe care sufletul le contemplase în cer, iar după moarte “sorbitura” declanșa uitarea a ceea ce omul a fost în existența materială, astfel că defunctul devenea o biată umbră lipsită de conștiință, conștientă și memorie, precum l-a descris la vremea sa Homer.

De asemenea, “sorbirea de uitare și răutate” din Fântâna Lete declanșa circuitul transmigrației, reîncarnarea periodică a sufletelor. Platon afirma că sufletele se reîncarnează cam la 1000 de ani în lumea materială, cele mai multe suflete având la activ în jur de 10 reîntrupări. Dar la capătul tuturor reîncarnărilor se află eliberarea, aspect punctat astfel de Platon: “am țâșnit din ciclul crudelor dureri și osteneli și m-am îndreptat cu pas ferm către coroana râvnită. M-am refugiat la sânul Doamnei, regina Infernului. Zeița răspunde: O, prea norocosule, o fericitule! Din om ce erai ai devenit zeu.” (10)

Platon afirma că, înaintea întrupării, sufletele oamenilor află tainele cosmosului prin contemplarea Ideilor eterne, care se află în cer. Cunoașterea tainelor obținută prin contemplarea Ideilor este latentă în fiecare om întrupat, acesta fiind de altfel motivul pentru care atât Platon, cât și Socrate au pus un accent deosebit pe îngrijirea sufletului, mijlocul cel mai eficient fiind instruirea și, mai ales, autoinstruirea. În acest context, *maieutica*, metoda lui Socrate, se constituia a fi poarta spre o realitate mult mai înaltă; tot astfel, *filozofia* era înțeleasă de Socrate ca “o pregătire pentru moarte”.

Doar prin reamintire (*anamnesis*), afirma Platon, poate fi transcens dramaticul destin post-mortem funest al oamenilor, prezentat la vremea sa de Homer, dar și de alți autori ai antichității grecești, de suflete lipsite de memorie și de conștiință, ce rătăcesc apatice prin Hades.

❧ Misteriile de la Eleusis ❧

Vechii greci și-au dat seama că dezideratele principale de ordin spiritual - adică alungarea răului prin procese purificatoare sau expiatoare, abolirea distanței dintre zei și oameni, transcenderea condiției umane și ameliorarea existenței post mortem a defuncțiilor - pot fi îndeplinite mult mai eficient prin instituțiile denumite *Misterii* (sing: *misteriu*).

În *Misterii* se efectuau ritualuri și inițieri secrete, rezervate unui cerc restrâns de participanți, care se angajau prin jurământ să nu divulge tainele. Cele mai importante Misterii din arealul grecesc a fost cele de la Eleusis, care au avut la bază mitul zeiței Demeter (Demetra sau Damater), a cărei fiică, Persephone, a fost răpită de către Hades în Infern.

Numele zeiței Demeter sau Damater a avut ca etimologie probabilă *da* sau *de*: “pământ”; *meter*: mamă; sens general: “Mama dătătoare de hrană”. Socrate afirma că numele zeiței are înțelesul “*darul hranei pe care (zeița) o dă ca o mamă*”. Demeter era prezentată purtând o torță, o sabie și o seceră, fiind înfățișată călătorind într-o șaretă trasă de doi șerpi zburători. Homer afirma că Demeter era fiica zeului Kronos și a zeiței Gea, făcând așadar parte din a doua generație de zei. Locuința zeiței Demeter era Olimpul. (2)

Mitul promovat de Homer preciza că zeița Demeter a avut cu Zeus o fiică, pe Persephona (Kore), care a fost răpită de zeul infernului, Hades. La baza acestei răpiri s-a aflat, și de această dată, o decizie controversată a lui Zeus, care a plecat urechea la rugămintea fratelui său, Hades, care s-a îndrăgostit de zeiță și o dorea de soție. Înainte de a fi răpită, adolescenta Persephona huzurea alături de zeițele Artemis și Atena, în compania nimfelor. Mitul precizează că în timp ce Persephona culegea flori pe un câmp, pământul s-a deschis sub picioarele ei și a fost aspirată direct în infern (Hades). (6)

Locul exact al răpirii Persephonei este incert; Homer menționează orașul Mysa (neidentificat), dar unii autori antici menționează localitatea Enna din Sicilia ca posibil loc al evenimentului; alți autori antici afirmă că evenimentul s-a produs în regiunea Arcadia, la poalele unui munte, dar cei mai mulți istorici înclină să creadă că locul răpirii a fost chiar Eleusis; în orice caz, în fiecare dintre aceste locuri se presupune că exista din vremuri imemorabile o grotă în care se afla o “poartă” spre Hades. (17)

Homer precizează că zeița Demeter a auzit strigătele fiicei sale și s-a grăbit să porceadă în căutarea sa. A căutat-o nouă zile și nouă nopți cu câte o torță în fiecare mână. Abia în a zecea zi a întâlnit-o pe zeița Hecate, care auzise și ea țipetele Persephonei din momentul răpirii, dar nu văzuse făptașul întrucât capul acestuia “era învăluit în întuneric”. Helios, soarele, căruia nu-i scapă nimic, văzuse însă tot ce se petrecuse, destăinuindu-i zeiței Demeter cine a fost făptașul.

Înfuriată, zeița Demeter a abandonat Olimpul ca reședință, făgăduind să nu se mai întoarcă până când nu își va regăsi fiica. Zeus l-a trimis atunci pe mesagerul zeilor, Hermes, să o scoată pe Persephona din regatul morților stăpânit de Hades. Persephona avusese însă naivitatea să mănânce în Hades un sâmbure de rodie, astfel că nu mai putea fi scoasă de acolo; sensul este clar: mâncând din fruct, Persephona a asimilat substanța Hadesului. La insistențele zeiței Demeter, Zeus a binevoit în cele din urmă să ofere un compromis: a decis că Persephona va sta șase luni în Hades, întrucât mușcase din rodie, iar restul anului va locui pe pământ cu mama sa.

În perioada în care și-a căutat fiica de-a lungul și de-a latul pământului, zeița Demeter a devenit protagonista unor evenimente legate în mod direct de Eleusis. Mitul precizează că, în tentativa de a-și găsi fiica, zeița a ajuns la Eleusis, unde,

sub înfățișarea unei femei bătrâne, s-a așezat pe piatra denumită “piatra nefericirii”, care era amplasată în apropierea “Fântânii fecioarelor”; celor mirați de prezența ei, zeița le-a spus că se numește Doso și că a scăpat de piraiți. Fiind remarcată de Celeos, regele cetății, zeița a fost angajată ca doică pentru Demofon, fiul reginei Metaneira. Zeița nu a acceptat însă paharul de vin oferit de regină, ci a cerut *ciceon*, un amestec de boabe de orz, apă și “busuiocul cerbilor”. Însă în loc să-l alăpteze pe Demophon ca orice doică, zeița i-a administrat acestuia ambrozie, iar pe timpul nopții “îl ascundea în foc, ca pe un tăciune”. Până într-o noapte însă, când a fost surprinsă de mama copilului, regina Metaneira. Pusă în fața țipetelor disperate ale reginei Metaneira care a acuzat-o că-i arde odrasla în foc, zeița a replicat: “oameni neștiutori și smintiți, care nu vă cunoașteți nici norocul nici fericirea!”.

Imediat după aceea, zeița Demeter s-a dezvăluit ca zeiță “într-o lumină orbitoare”, poruncindu-le celor prezenți să-i construiască “un mare templu cu un altar dedesubt”. Demeter s-a retras apoi în templu plângându-și durerea, răstimp în care o mare secetă a învăluit pământul. Pământul întreg a intrat în colaps vegetal, căci holdele nu s-au mai copt, iar vegetația a pălit. Cât despre Demophon, acesta a pierdut șansa de a deveni aidoma zeilor, adică “veșnic tânăr și nemuritor”. Abia după regăsirea Persephonei, Demeter a acceptat să se reîntoarcă în Olimp, iar vegetația de pe pământ a revenit la viață. (2)

Înainte de a se reîntoarce în Olimp, zeița le-a arătat oamenilor riturile ce trebuie îndeplinite la Eleusis. Primii oameni care au beneficiat de dezvăluirile zeiței au fost Triptolemos, Diocles, Eumoplus și Celeos. Triptolemos a fost considerat, de altfel, primul inițiat al misteriiilor. Misteriile de la Eleusis s-au ținut neîntrerupt aproape două milenii, fiind interzise abia după triumful creștinismului în imperiul roman printr-un decret dat de împăratul Theodosiu I în anul 382.

La Eleusis erau celebrate două tipuri de misterii: “Micile misterii” denumite *Myesis*, care erau celebrate primăvara, și “Marile misterii”, denumite *Teletai*, care erau celebrate toamna, la mijlocul lunii octombrie. “Micile misterii” se țineau într-un sanctuar din Atena, amplasat nu departe de Eleusis. “Marile misterii” începeau la Atena și se terminau la Eleusis. “Marile misterii” comportau două feluri de ritualuri: unele exoterice și altele esoterice. Dacă cele cu caracter exoteric erau destinate tuturor participanților, cele esoterice erau destinate doar celor care doreau să se inițieze. Ritualurile de tip exoteric sunt oarecum cunoscute datorită informațiilor furnizate de scriitorii antichității; în schimb, despre ritualurile cu caracter esoteric nu se știe aproape nimic datorită regulii tăcerii impusă inițiaților.

În antichitate aprecierile referitoare la Misteriile de la Eleusis erau la superlativ. Astfel, în “Imnul către Demeter”, Homer exclamă entuziasmat: “Fericit acela dintre oamenii de pe pământ care a văzut aceste misterii. Dar cel care nu a fost inițiat și nu a luat parte la rituri nu va avea parte, după moarte, de toate splendorile lumii de dincolo, din sălașurile întunecate”. Peste câteva secole, scriitorul Pindar a folosit o formulare asemănătoare: “Fericit cel ce a văzut aceasta înainte de a pleca sub pământ. El cunoaște sfârșitul vieții ! El îi cunoaște începutul !”. Tot astfel, Sofocle afirma următoarele: “O, de trei ori fericiți sunt acei muritori, care după ce au contemplat aceste Misterii au plecat la Hades; numai ei vor putea trăi; pentru ceilalți totul va fi suferință”. (25)

Participanții la Misteriile de la Eleusis trebuiau să se fi purificat în prealabil, astfel încă să aibă “mâinile pure”; de asemenea, trebuiau să cunoască limba greacă, astfel că cel puțin o lungă perioadă de timp străinii nu au fost admiși în Misteriile de la Eleusis. Erau însă admiși grecii din toate categoriile sociale, inclusiv sclavii și femeile.

Participanții la “Marile misterii”, desfășurate toamna, trebuiau să fi participat anterior la “Micile misterii”, desfășurate primăvara la Atena, unde se afla sanctuarul unde aveau loc purificările și aducerile de jertfe. Ceremoniile “Marilor misterii” (denumite de greci *Teletai*) aveau loc sub supravegherea directă a unor hierofanți, dintre care cei mai importanți erau: Hierofantul suprem, Purtătorul Făcliei (Deducos), Crainicul Sfânt (Hierokerys) și Preotul care celebra efectiv misteriiile (Epibomios); aceștia erau probabil ajutați de mai mulți *mystagogi*, care îndeplineau funcția de tutore pentru cei care doreau să se inițieze. Cei care doreau să se inițieze purtau numele generic de *mysti*.

Primele patru zile ale “Marilor misterii” (*Teletai*) erau dedicate purificărilor rituale ale participanților și aducerii de jertfe. Participanții se deplasau de la sanctuarul din Atena la malul mării pentru a spăla în valuri un purceluș, care era sacrificat la întoarcerea în cetate. Marele sacrificiu era însă efectuat în ziua a treia de conducătorul cetății, *Archon Basileus* și de soția sa. În zorii celei de-a patra zile era organizată o mare procesiune în care era purtată statuia Persephonei pe străzile Atenei; procesiunea semnifica răpirea zeiței de către Hades.

În ziua a cincea, participanții, cu făclii în mâini, făceau o lungă procesiune care semnifica căutarea Persephonei de către mama sa, zeița Demeter. La finalul zilei, participanții se deplasau în procesiune de la Atena în curtea sanctuarului de la Eleusis; între sanctuarul din Atena și cel din Eleusis exista un drum sacru, *exampaeos*, cu o lungime de aproape 20 de km. În noaptea ce urma, participanții o celebrau pe zeița Demeter cântând și dansând. În ziua următoare aveau loc noi purificări și noi sacrificii de animale, iar noaptea aveau loc inițierile mult așteptate, care culminau cu *epopteia*, marea epifanie a zeiței Demeter - *mysteryum magnum* pentru adepții

cultului de la Eleusis. Deveneau părtași la marea epifanie a zeiței doar cei care fuseseră inițiați cu un an în urmă. Ceilalți participanți se mulțumeau doar cu scenele de teatru în care preoți mascați interpretau rolul zeilor implicați.

Ultimele două zile ale ceremoniilor erau dedicate cultului morților, iar în a noua zi participanții se întorceau la Atena. În tot acest răstimp, neofiții recitau formule scurte de tipul invocațiilor, care trebuiau rostite doar în limba greacă, motiv pentru care străinii (nevorbitori ai limbii grecești) erau excluși de la ceremonii. Doi scriitori ai antichității, Proclus și Hippolyt afirmă că la un moment dat *mystii* priveau cerul și strigau “plângi”, iar apoi priveau pământul și strigau “concepe”. De asemenea, în partea finală a ceremoniilor, neofiții participau la o masă solemnă care debuta cu băutul *ciceonului*, amestecul de orz, apă și busuiocul cerbilor, care fusese oferit *ab initio* de regina Metaneira zeiței Demeter. (2)

Majoritatea istoricilor moderni consideră că ceremoniile de la Eleusis trebuie legate de funcția zeiței Demeter de stăpână a vegetației și, implicit, ca protectoare a agriculturii, ea fiind considerată totodată descoperitoarea grâului; de aceea, pentru majoritatea istoricilor moderni, scopul final al misteriiilor era legat de reînnoirea vegetației după lunile de iarnă. Așadar, pentru majoritatea istoricilor moderni, Misteriile de la Eleusis n-a fost altceva decât o sărbătoare agrară. (25)

O opinie aparte a fost formulată de Mircea Eliade care, deși nu a negat caracteristicile agrare ale ceremoniilor de la Eleusis, afirmă că scopul Misteriilor de la Eleusis era mai degrabă de regenerare a sufletului omenesc: “ca urmare a celor văzute la Eleusis, sufletul inițiatului se va bucura după moarte de o existență fericită. El nu va fi cătuși de puțin o umbră tristă și decăzută, lipsită de forță și de memorie, condiție atât de temută de eroii homerici”. Totodată, autorul

citat a subliniat importanța rolului lui Demophon, fiul reginei Metaneira, constatând că Demeter “era pe punctul de a transforma un om într-un zeu. Zeițele aveau această putere de a acorda nemurire oamenilor, și focul, sau coacerea neofitului, se număra printre cele mai reputeate mijloace. Dar imnul nu face nici o aluzie la eventuala generalizare a acestei tehnici de obținere a imortalității, adică la întemeierea unei inițieri susceptibile de a-i transforma pe oameni în zei prin intermediul focului”. (25)

Și totuși, generalizarea acestei practici la toți oamenii a fost tocmai temeiul existenței Misteriilor de la Eleusius. Imnul dedicat lui Demeter nu face, într-adevăr, referire directă la acest aspect tocmai datorită faptului că procedeul în sine avea un caracter esoteric. Dorința zeiței Demeter de a-l substitui pe Demophon fiicei pierdute este absolut firească, integrându-se în logica evenimentelor; la fel de firească este și reacția sa în momentul în care a fost surprinsă în exercițiul funcțiunii de zeiță, când “îl ardea pe Demophon în foc”, ca pe un tăciune.

În aceeași logică a evenimentelor se înscrie și dorința zeiței de a-i fi construit un sanctuar unde să-i inițieze pe oameni. Pur și simplu, zeița dorea un loc unde să continue cu alți oameni ceea ce începuse cu Demophon, primul ei inițiat. Nu avea nici o importanță pentru zeiță că inițierea lui Demophon a fost întreruptă brusc, în condițiile în care avea la dispoziție material uman din belșug. Așadar, la fel de firesc, scopul instituirii Misteriilor de la Eleusius nu putea fi altul decât “coacerea” oamenilor la focul inițierii. Doar în acest sens poate fi înțeleasă *epopteia*, adică epifania zeiței într-o lumină intensă. Nu este deloc întâmplător că scriitorii antichității au raportat că în seara în care se producea *epopteia*, participanții erau martori ai manifestării unei mari lumini, care a fost considerată de istoricii moderni ca fiind generată de un foc fizic. De altfel, istoricii moderni s-au așteptat să descopere

la Eleusis urme ale unei vetre în care se făcea un mare foc de tabără ce lumina chipurile tuturor participanților, dar spre marea lor dezamăgire nu au descoperit nimic. Tot astfel, istoricii moderni s-au așteptat să descopere la Eleusis pasaje subterane sau alte vestigii arheologice care să demonstreze că participanții coborau într-o grotă ce *simboliza* regatul subteran al morților, Hadesul, dar și de această dată au fost dezamăgiți; nu a fost descoperit nimic în acest sens.

De fapt, nici nu aveau ce să descopere: sub sanctuarul de la Eleusis nu a existat nici o grotă subterană și nici scări, după cum nu există urmele unui foc de tabără. Singurul aspect care ar fi trebuit să-i pună pe gânduri pe istoricii moderni este însă termenul a *simboliza*, pe care l-au folosit total eronat.

Mystii nu coborau *symbolic* în regatul morților, ci în mod real, ca suflete, în stare de transă (comparabilă cu fenomenul denumit *out of body experience*) indusă de contactul cu zeița. Acest ultim aspect a fost confirmat de scriitorul Strobaios care, preluând surse mai vechi citate de Plutarhos, compara experimentele inițiaților de la Eleusis cu trăirile sufletelor celor ce trec prin moarte. Strobaios afirma că precum sufletul celui trecut prin poarta morții, inițiatul “rătăcește în întuneric și suferă tot felul de terori și spaime: apoi, brusc, este izbit de o lumină miraculoasă și descoperă locuri și pajiști pure, aude voci și zărește dansuri”. Mystul, cu o cunună pe creștet, se alătură “oamenilor sfinți și puri; îi contemplă pe neinițiați, îngrămădiți în noroi și în ceață, rămași în mizeria lor din pricina spaimei de moarte și din neîncrederea în lumea de dincolo”.

Mystii învingeau așadar întunecimile lumii morților, scăpând de destinul funest de umbre inconștiente și amorfe, menționat de Homer. Acest aspect a fost punctat *ad litteram* de Imnul dedicat zeiței Demeter: “Fericit acela dintre oamenii de pe pământ care a văzut aceste misterii. Dar cel care nu a

fost inițiat și nu a luat parte la rituri nu va avea parte, după moarte, de toate splendorile lumii de dincolo, din sălașurile întunecate”. (22)

Scopul misteriiilor instituit de zeița Demeter era de a-i ajuta pe participanți să transeandă condiția profană, să se cunoască pe ei înșiși și, în final, să se elibereze de trauma morții. În urma participării la *epopteia*, care poate fi considerată un act suprem de cunoaștere, mystii erau transfigurați spiritual și dobândeau o nouă înțelegere a lumii.

Prin acest act transfigurator, participanții la Misteriile de la Eleusis se conformau, în mod efectiv, vestitului *motto* înscris pe frontispiciul templului lui Apollon din Delphi: “Omule, cunoaște-te pe tine însuși, căci cunoscându-te pe tine însuși vei cunoaște universul”.

DE LA SOPHIA LA PHILOSOPHIA

☞ Cei șapte înțelepți ☞

Cei mai cunoscuți “înțelepți” desemnați de vechii greci prin termenul *sophos* au fost în număr de șapte. Totuși, cei denumiți “înțelepți” trebuie incluși în a treia formă de sophia - “înțelepciunea dobândită”.

În scrierea *Viețile și doctrinele filozofilor*, biograful Diogenes Laërtius afirma că cei șapte înțelepți au fost, în ordine “Thales, Solon, Periandru, Cleobul, Chilon, Bias, Pittacos”. La aceștia au fost adăugați ulterior Anacharsis Scitul, Myson din Chenai, Ferekyde (Pherekydes) din Syros, Epimenides din Creta. Unii numără și pe tiranul Pisistrate. Aceștia deci sunt înțelepții”. Același Diogenes Laërtius era informat că “cei șapte înțelepți se reuneau regulat, în cadrul unui banchet (gr. *symposion*)”.

La rândul său, Aristotel afirma în scrierea sa *Despre filozofie* (scriere pierdută astăzi, din care s-au păstrat doar câteva fragmente) că cei șapte înțelepți “și-au îndreptat privirile asupra organizării *polis*-ului și au născocit legile, precum și toate acele legături care țin laolaltă părțile unei cetăți; acestei născociri i-au pus numele înțelepciune, ei fiind cei care au născocit virtuțile proprii cetățeanului.” (21)

Solon din Salamina a fost considerat primul și cel mai important dintre cei șapte înțelepți (*sophos*) ai grecilor, el fiind

și autorul primei constituții ateniene. Nu sunt cunoscute detalii referitoare la concepția lui Solon despre cosmos, dar sunt cunoscute fundamentele concepției sale despre societate.

Concepția socială a lui Solon s-a transformat în faptă o dată cu alegerea sa ca arhonte al Atenei, fiind transpusă în prima constituție ateniană, care, precum a fost menționat, a stat la baza nașterii democrației grecești. În încercarea de a reforma societatea grecească, Solon a împărțit puterea politică între cei 9 arhonți, Senat, Areopag (tribunal ce judeca crimele) și Adunarea poporului (*ecclesia*). La fel de important a fost faptul că Solon a redat libertatea grecilor prin desființarea datoriilor contractate de cei care, neputând plăti, deveniseră sclavi.

Solon considera - după cum afirma biograful Diogenes Laërtius - că “vorba este imaginea faptelor, că regele este acela care are cea mai mare putere și că legile seamănă cu pânza de păianjen: când cade într-însa ceva mai ușor și slab, ea ține; pe când un lucru mai mare o sparge și trece printr-însa. Avea obiceiul să spună ca vorba să fie pecetluită de tăcere, iar tăcerea de timpul potrivit”. “Fii blînd și bun” își îndemna Solon compatrioții. “Cinstește-i pe zei, dar preocupă-te de lucrurile importante. Nu-ți face repede prieteni, iar pe cei pe care-i ai nu-i renega prea repede”. “Dovedește cele nevăzute prin cele văzute”, mai afirma Solon. (22)

După ce a intrat în conflict cu tiranul Pisistrate, care a fost preferat de cetățenii ateniени în detrimentul său, Solon a părăsit Atena, călătorind în Egipt, Cipru și, în cele din urmă, în Lydia unde a fost găzduit până la venerabila vîrstă de 80 de ani la curtea bogatului rege Cresus. Ultimele cuvinte pe care Solon le-a spus în fața cetățenilor ateniени au fost: “Țara mea, te-am slujit cu vorba și cu fapta”.

Un alt mare înțelept al grecilor (din cei șapte) a fost **Bias din Priene**, despre care însă există destul de puține informații.

Una din informațiile referitoare la el au fost furnizate de același biograf Diogenes Laërtius, care afirma că atunci când a primit un trepid pe care scria “Cel înțelept”, Bias nu l-a primit, afirmând că “doar zeul Apollon este înțelept”.

Înțeleptul Bias a dobândit o mare faimă datorită implicării sale în procese, ca orator care s-a situat doar de partea dreptății. “Prețuiește înțelepciunea - afirma Bias. Atribuie zeilor faptele tale bune. Fă-ți provizii de înțelepciune pentru călătoria de la tinerețe la bătrânețe, căci aceasta e mai sigură decât toate celelalte bunuri. Nu lăuda pe un netrebnic pentru că-i bogat. Puterea trupului e opera naturii; însă puterea de a arăta prin cuvinte ceea ce-i de folos patriei e un dar al sufletului și al minții. Cel care nu poate suporta o nenorocire este un adevărat nenorocit. E o boală a sufletului să te îndrăgostești de lucruri imposibile și să nu te poți gândi la nenorocirile altora”. “Să iubim - mai afirma Bias - ca și cum va trebui mai târziu să urâm.” Întrebat care este cel mai greu lucru în viață, Bias a răspuns: “să suporti cu demnitate o schimbare în mai rău.” (25)

Bias a murit precum a trăit. Diogenes Laërtius afirmă că, deși era “foarte bătrân, a apărut pe cineva într-un proces. Când a terminat discursul, își rezemă capul pe pieptul nepotului său de fiică. După ce judecătorii dădură hotărârea în favoarea celui apărut de Bias, se ridică ședința și el fu găsit mort, la pieptul nepotului său. Cetatea Priene îi făcu o înmormântare măreață și pe mormânt îi puseră această inscripție: “Doarme aici Bias, născut pe pământul Prienei. Faimă adus-a trăind, țării ionice-n veac.” (22)

Dacă informațiile referitoare la Solon și la Bias se referă mai mult la activitatea politică și socială, informațiile referitoare la **Pherekydes din Syros** (decedat în anul 520), sunt mult mai complexe. De fapt, Pherekydes a fost considerat primul *sophos* care a scris despre natură și despre zei.

Diogenes Laërtius afirmă că Pherekydes avea capacitatea premoniției: “când mergea odată de-a lungul coastei a prezis că o corabie se va scufunda foarte repede, ceea ce s-a întâmplat imediat sub ochii lui; tot astfel, pe când bea apă dintr-un izvor a prezis că în trei zile va fi un cutremur, ceea ce iarăși s-a întâmplat”. (22)

Citând surse mai vechi, biograful Diogenes Laërtius afirmă în *Viețile și doctrinele filozofilor* că în timpul războiului dintre Efes și Magnesia, Pherekydes “sprijini cauza celor din Efes. Întrebă un trecător de unde venea și, la răspunsul din Efes, îi spuse aceluia: Trage-mă de picioare și așează-mă pe pământul Magnesiei; apoi vestește pe ai tăi că după izbândă să mă îngroape în acest loc și că aceasta a cerut-o Pherekydes. Omul vesti aceasta efesienilor, iar aceștia atacară a doua zi și învinseră pe magnesieni; găsiră pe Pherekydes mort și chiar pe locul acela îl înmormântară”. (22)

Despre Pherekydes din Syros (insulă în Ciclade, vecină cu Delos), contemporanii afirmă că înțelege limba zeilor, el fiind cel care a furnizat istorisiri care le-au completat pe cele ale lui Homer. Diogenes Laërtius afirmă că de la Pherekydes s-a păstrat o lucrare care începea astfel: “Zas, Chronos și Chthonie au fost dintotdeauna; iar Chthonie a fost numită Ge din cauză că Zas i-a dat pământul ca dar”. Și biografii mai vechi (printre care Aponius, Damascius și Probus), afirmă că Pherekydes considera că primele trei principii au fost Zas, Chthonia și Cronos; “Zas este văzduhul, Chthonia pământul, Cronos este timpul; văzduhul este cel ce acționează, pământul (este) cel ce suportă acțiunea, iar timpul (este) elementul în care se desfășoară toate cele câte se petrec. Soarele însuși este chiar Zeus”. Pherekydes considera că oamenii au “un spirit celest și un al doilea plămădit din semințe telurice”. (22)

Despre Pherekydes (dar și despre alți *sophosi* sau filozofi ai antichității) există informații și în *Lexiconul Suda* (*Suidas* sau *Souidas*), o enciclopedie-compilație mamut - o compilație de compilații - apărută în varianta actuală prin secolul al X-lea era creștină, scrisă în limba greacă bizantină, care conține în jur de 31000 de termeni și articole și un milion și jumătate de cuvinte. De fapt, *Lexiconul Suda* conține articole, sinteze biografice și bibliografice, dicționare de cuvinte grecești rare preluate din domenii diverse: filozofie, istorie, știință, geografie. Denumirea lexiconului provine fie de la autorul principal sau coordonatorul compilației, fie de la un acronim care desemnează “material clasificat alfabetic”.

Lexiconul Suda afirmă că Pherekydes din Syros, “fiul lui Babys, s-a născut în timpul regelui Alyattes al lydienilor, fiind contemporan cu cei șapte înțelepți ai Greciei. Apogeul activității sale a fost în jurul celei de a 45-a olimpiade (anul 600 înainte de Iisus Hristos). Pherekydes, afirmă același lexicon, a consemnat originea și genealogia zeilor într-o lucrare intitulată *Heptamychos* (“Genunea cu șapte abisuri”) sau, alternativ, *Theokrasia* (“Amestecul neamurilor de zei”). Lexiconul precizează că “Pherekydes nu a avut nici un profesor, ci s-a străduit să se instruiască singur, deținând cărțile apocrife ale fenicienilor; tot el a introdus cel dintâi teoria cu privire la metempsihoză. Pherekydes a rivalizat prin învățătura sa cu Thales”. (22)

Una dintre istorisirile atribuite lui Pherekydes o prezintă pe Myrina, regina amazoanelor, al cărei mormânt a fost menționat și de Homer în *Iliada*. Homer afirma că mormântul s-a aflat în apropierea Troiei: “S-află-naintea cetății un deal (gorgan), pe câmpie departe, drept-răsărit (spre soare-răsare). Oamenii-l cheamă Batia, iar zeii mormântul Myrinei, sprintena fată amazoană.” Despre acest mormânt, Homer afirmă că se numește Batia, dar Pherekydes atrage atenția că

numele date de oameni erau diferite de cele date de zei. După cum afirmă scriitorul Pierre Grimal, “Myrina era o amazoaă care a declarat război atlantiilor, care locuiau într-un ținut situat lângă Okeanos Potamos, unde se spunea că se născuseră zeii. Cu ajutorul unei armate de trei mii de amazoaane, care luptau pe jos, și douăzeci de mii care luptau călare, ea a cucerit mai întâi teritoriul din jurul unei cetăți atlante, numite Cerne”. Distrugând cetatea din temelii, Myrina i-a trecut “pe toți bărbații prin sabie, luând femeile și copiii în captivitate. Ceilalți atlanti, înspăimântați, au capitulat imediat. Myrina i-a tratat cu generozitate, a încheiat un tratat de alianță cu ei, a construit o cetate pe care a numit-o *Myrina*, în locul celei pe care o distrusese și a dăruit-o prizonierilor”. (61)

Istoria Myrnei nu se oprește însă aici. La cererea atlantiilor, Myrina și amazoaanele ei au luptat apoi împotriva gorgonelor, un alt popor războinic din străvechime. După lupte crâncene, gorgonele au fost învinse de amazoaane, dar la scurt timp după victorie, “într-o noapte, gorgonele ținute prizoniere într-o tabără a amazoaanelor au luat armele paznicilor și au ucis pe multe din ele. Amazoaanele și-au revenit și le-au măcelărit pe captivile revoltate. Myrina a adus mari onoruri supuselor sale care pieriseră în această luptă și le-a ridicat un mormânt compus din trei gorgane de înălțime egală, care, în epoca istorică erau cunoscute sub numele de Mormintele Amazoaanelor. În ciuda înfrângerii, gorgonele au reușit să-și restabilească puterea astfel că, mai târziu, Perseu, apoi Heracles, au trebuit să lupte împotriva lor”.

Ulterior, Myrina a întreprins o mare expediție în Africa de Nord și Orientul apropiat, cucerind Libia, iar apoi a poposit în Egipt unde domnea Horus, cu care a încheiat un tratat de prietenie; apoi Myrina și amazoaanele sale au cucerit Siria, au trecut munții Taurus până în regiunea Caic”. În cele din urmă, Myrina a fost ucisă de regele Mopsos. (61)

✿ Întemeietorii filozofiei clasice grecești ✿

Trecerea de la *sophia* la *philosophia* a fost reflectată în concepțiile filozofilor greci care au trăit între secolele al VI-lea și al IV-lea înainte de Iisus Hristos. Aceștia au fost: Thales, Anaximandros, Anaximene (școala milesiană), Xenofan, Parmenide, Zenon (școala eleată), Heraclit din Efes, Empedocles, Anaxagoras din Klazomene și Pythagoras. Toți au fost denumiți *philosophos* - filozofi. Toți acești filozofi au fost considerați întemeietori ai filozofiei clasice grecești.

Din păcate, operele majorității întemeietorilor filozofiei clasice grecești s-au pierdut în colbul timpului (precum s-au pierdut și operele celor șapte *sophosi*); despre ele nu mai există decât mărturii fragmentare compilate în scrierile unor biografi, *exegetai*, *doxografi* și *scholiați* (comentatori; analiști cum se spune astăzi), care au trăit câteva secole mai târziu. Printre biografi, la loc de cinste trebuie menționat Diogenes Laërtius (180-240 după Iisus Hristos), a cărui operă, *Viețile și doctrinele filozofilor*, se detașează prin claritate și coerență. De asemenea, *Lexiconul Suda* a oferit, pe baza unor surse antice pierdute în colbul timpului, informații prețioase cu privire la concepțiile acestor filozofi.

Deși majoritatea comentatorilor moderni îi suspectează pe întemeietorii filozofiei clasice grecești de promovarea unui “naturalism naiv” și a unui “materialism rudimentar”, la o analiză mai atentă se poate remarca că este vorba doar despre transpunerea, într-o formă inedită pentru acea epocă, a străvechii concepții referitoare la aspectele nevăzute ale cosmosului, care a fost împărtășită de *sophosi*.

Primul element de noutate adus de întemeietorii filozofiei clasice grecești a fost tocmai transformarea *sophiei* în *philosophia*. Al doilea element a fost detașarea de vechii zei - iar acesta a fost un eveniment de maximă importanță care a

fost remarcat de majoritatea istoricilor moderni. Istoricii moderni au constatat, cu o evidentă satisfacție, că întemeietorii filozofiei clasice grecești au devenit subit “raționaliști” și “materialiști”.

În ceea ce privește calificativul “materialism primitiv” pe care istoricii moderni le-au acordat primilor filozofi trebuie ținut cont de faptul, destul de simplu, că în acea perioadă nu existau deosebiri actuale între fizică, metafizică, știință, religie și mitologie, astfel că o astfel de interpretare este eronată. De altfel, în prima fază a filozofiei clasice grecești, materia nici nu avea vreo denumire. Pe de altă parte, trebuie ținut cont de faptul că întemeietorii filozofiei clasice grecești erau pe deplin conștienți de faptul că manifestările lumii materiale sunt însuflețite de unul sau mai multe principii transfizice, eterne și imuabile. De-o parte, se afla principiul transfizic, etern și imuabil, iar de cealaltă parte se afla lumea materială. De aceea, cercetările primilor filozofi au oscilat de la definirea principiului la decelarea manifestărilor acestuia în lumea materială.

Întemeietorii filozofiei clasice grecești au situat la temelia manifestării lumii, ca principiu, unul dintre cele patru elementele ale lumii: apa, focul, aerul, pământul - căroră li s-au adăugat, ulterior, un al cincelea element, eterul. Totuși, nici într-un caz, elementele considerate principii nu au fost identificate de întemeietorii filozofiei grecești cu aspectele lor concrete, sensibile, materiale. Era vorba doar despre *aspectele transcendente ale acestor elemente*, nu despre elementele fizice așa cum sunt definite în ziua de astăzi.

Existența celor patru (cinci) elemente fundamentale ale cosmosului a fost cunoscută, sub alte denumiri, de toți cei care s-au inițiat în Misteriile grecești - și oricum, de cei care au avut contact cu vechea formă de cunoaștere a *sophosilor*. Atât *sophosii* (“înțelepciunea ca dar al zeilor”), cât și cei care s-au

inițiat în Misterii (“înțelepciunea dobândită”), considerau că *dincolo* de elementele fizice se află zeii; considerau, de exemplu, că zeii se manifestă prin intermediul elementelor fizice. Astfel, ei afirmau bunăoară că Zeus se manifestă prin intermediul elementului aer (văzduh), că Okeanos se manifestă prin intermediul elementului apă și așa mai departe. Aceasta este cheia înțelegerii corecte a originii filozofiei clasice grecești.

Primul mare întemeietor al filozofiei grecești, care de altfel a făcut parte din grupul celor șapte *sophosi*, a fost **Thales din Milet**, care a trăit cu aproximație între anii 640 și 540 înainte de Iisus Hristos. Biograful Apollodor din Atena afirma că Thales s-a născut în primul an al celei de a 35-a Olimpiade, adică în anul 640 și a murit în timpul Olimpiadei a 58-a. Unii biografi ai antichității considerau că Thales aparținut unei familii grecești din Milet, dar alte surse - preluate ulterior și de Diogenes Laërtius - afirmau că Thales aparținut “familiei Thelizilor, fenicieni dintre cei mai nobili urmași ai lui Agenor și Cadmos”. Originea feniciană a lui Thales a fost susținută de majoritatea biografiilor greci din antichitate, care afirmau că a fost exilat din Fenicia, devenind cetățean al Miletului. Diogenes Laërtius afirma că Thales a fost “primul bărbat căruia i s-a dat numele *sophos*”. (22)

Bun prieten cu alți trei înțelepți (dintre cei șapte) - cu Solon din Salamina, cu Pherekydes din Syros și cu Bias din Priene -, Thales a călătorit foarte mult în arealul panmediteranean, ajungând până în Egipt, unde s-a inițiat în temple. Diogenes Laërtius, menționa că Thales “nu a avut nici un profesor; s-a dus doar în Egipt și a stat câtva timp în apropierea preoților de acolo”. (22)

Un alt biograf antic, Pamphile, afirma că Thales “a învățat geometria de la egipteni și că el a înscris pentru prima dată un triunghi dreptunghic într-un cerc, prilej cu care a jertfit

un bou”. În antichitate, concepțiile lui Thales au stârnit admirația lui Heraclit din Efes, a lui Democrit și a lui Herodot; de asemenea, Aristotel a analizat în scrierile sale concepția promovată de Thales. Observațiile lui Thales asupra naturii au fost extrem de precise, motiv pentru care a fost considerat primul mare filozof al grecilor. Filozoful german G. F. Hegel l-a considerat pe Thales “primul filozof al naturii”. (67)

Thales a fost primul înțelept care a introdus în Grecia conceptul de “element unic” despre care afirma că se află la originea lumii. Thales afirma că la originea lumii se află elementul apă; din apă s-au născut, în mod succesiv, focul, aerul și pământul. Totuși, apa menționată de Thales nu trebuie identificată cu apa concretă, așa cum afirmă majoritatea istoricilor moderni. Ca element unic și principiu cosmic, apa menționată de Thales nu are legătură cu niciuna dintre formele concrete ale apei - nici cu apa ce izvorăște din pământ, nici cu apa ce cade din cer. Apa, ca “început al tuturor lucrurilor”, a avut nevoie, afirma Thales, de un “suflet mișcător”. Transformarea apei sub acțiunea “sufletului mișcător” s-a concretizat prin apariția pământului. Pământul, afirma Thales, este un disc plat ce plutește pe ape, iar cutremurele de pământ sunt provocate de valuri în răstimpul furtunilor.

În mod cert, pentru a-și expune în arealul grecesc ideile cosmogonice, Thales a folosit informații vehiculate în miturile grecești, feniciene, mesopotamiene și egiptene. Concepția despre apă ca “început al tuturor lucrurilor”, sub influența unui “suflet mișcător”, figura atât în miturile cosmogonice sumeriene (Apsu-Tiamat din poemul *Enuma Elis*) și feniciene (marea era regatul zeului Yam), cât și în cele egiptene (Nun, oceanul primordial). Apa lui Thales corespunde “abisului” sau “genunii” menționată de Moise la începutul Genezei. Unii scholiați ai grecilor erau de părere că apa menționată de Thales este doar forma de manifestare a zeului Okeanos,

menționat atât de Homer, cât și de Hesiod. Asemănarea era atât de evidentă încât scholiatul Sextus Empiricus chiar l-a acuzat pe Thales că l-a plagiat pe Homer.

Lui Thales îi aparține o maximă celebră care indică tipul de concepție pe care a promovat-o: *panta plere theon*: “totul este plin de zei” (varia: “lumea este însuflețită de daimōni”; la filozofii greci termenul *daimōn* desemna un zeu de anvergură mai mică, adică o ființă spirituală “aproape divină”). Biografiile antichității considerau că Thales a fost primul dintre greci care afirma că sufletul omului este nemuritor datorită faptului că este identic cu “apa primordială”.

În încercarea de a oferi date concrete navigatorilor, Thales s-a dedicat studiilor astronomice. Biograful grec Diogenes Laërtius spunea că “Thales a fost primul care a determinat cursa Soarelui de la un solstițiu la celălalt. Se spune că el a descoperit cele patru anotimpuri ale anului și l-a împărțit în 365 de zile”. La rândul său, istoricul Herodot istorisește că Thales a prezis eclipsa de soare din anul 584 înainte de Iisus Hristos.

Un alt biograf al antichității, Hieronymus din Rhodos, afirma (fiind confirmat și de Aristotel) că Thales a măsurat înălțimea piramidelor din Egipt, folosind umbra unui om; el a determinat momentul zilei în care umbra unui om este egală cu înălțimea. Un alt istoric al antichității, Pliniu, afirmă că pentru a măsura piramida, Thales “a înfipt un băț în vârful umbrei piramidei, apoi a măsurat umbra bățului și umbra piramidei și a stabilit proporția; “umbra piramidei se raportează la umbra bățului, precum înălțimea piramidei se raportează la înălțimea bățului, aceasta în baza asemănării celor două triunghiuri formate”. (22)

Thales era atât de absorbit de studiul astrelor, încât - după cum menționa Platon în unul dintre Dialogurile sale - cercetând stelele de pe cer, a căzut la un moment dat într-o

fântână. Indiferent însă de conținutul anecdotic al istorisirii lui Platon, Thales a fost considerat primul om de știință în accepțiunea modernă.

De asemenea, Thales s-a dedicat studiului geometriei, fiindu-i atribuite câteva teoreme. Astfel, Thales a demonstrat că un cerc poate fi împărțit în două părți egale; că unghiurile bazei unui triunghi isoscel sunt congruente; că un triunghi poate fi determinat dacă sunt date o latură și unghiurile adiacente; că unghiul înscris într-un semicerc este unghi drept; că o paralelă dusă la una dintre laturile unui triunghi formează segmente proporționale pe celelalte două laturi ale triunghiului dat. Multe dintre cercetările lui Thales au avut un vădit caracter practic, servind navigației pe mare. Thales a realizat studii aprofundate asupra mișcării stelelor din Carul Mic, după care, de secole, navigau fenicienii.

Pe mormântul lui Thales a fost scris următorul epitaf: “Aici, într-un mormânt strâmt zace marele Thales; totuși renumita sa înțelepciune a ajuns la ceruri”. (22)

Al doilea mare filozof (philosophos) al grecilor a fost **Heraclit (Herakleitos) din Efes**, care a trăit între anii 539 și 470 (sau 535 - 475) înainte de Iisus Hristos.

Biograful Diogenes Laërtius afirma că Heraclit, fiul lui Blosson, era originar din Efes. Această informație a fost confirmată și de *Lexiconul Suda*, care afirma că Heraclit a fost originar din Efes, fiind “fiul lui Blosson” sau, după unii, “al lui Heracin”. Heraclit, afirmă același lexicon, “n-a fost discipolul nici unuia dintre filozofi, ci singur a pătruns tainele învățaturii prin talentul și hărnicia sa neobosită. Unii totuși spun că i-a audiat pe Xenofan și pe Hippiasos pithagoricul. El a atins vârsta maturității în timpul celei de-a șazezici și noua olimpiadă (anii 504 - 501) sub Darius, fiul lui Rystaspes, și a scris multe opere într-un stil poetic”. Biograful Diogenes Laërtius a completat subiectul, afirmând că Heraclit “s-a dovedit plin de

trufie și dispreț ca nimeni altul; încă din copilărie a stârnit mirare; ca adolescent, susținea că nu știe nimic, iar ca om matur că le știe temeinic pe toate. Nu a fost discipolul nimănui, ci pretindea că s-a cercetat pe sine și că toate le-a învățat de la sine însuși”. (23)

Despre Heraclit, biografii greci afirmă că a scris o lucrare, astăzi pierdută, din care s-au mai păstrat în jur de 139 mici fragmente. Lucrarea lui Heraclit, care a fost denumită simplu “Cartea”, era împărțită în trei părți, conținând o parte ce trata cosmogonia, o parte ce trata teologia și o parte ce trata politica. Despre *sophia*, Heraclit afirma că înseamnă “un singur lucru: să înțelegi rațiunea cosmică, ea singură fiind aceea care cârmuiește toate lucrurile prin toate, căci unul singur este înțeleptul care are cunoașterea Științei, cea care cârmuiește totul prin toate”. (22)

Anthologia Palatina - o culegere substanțială de epigrame ale unor autori greci ai antichității, apărută pentru prima oară la mijlocul secolului al X-lea era creștină, și redescoperită în anul 1606 la biblioteca Palatina din Heidelberg - menționează o epigramă referitoare la Heraclit al cărei enunț pare a-i lămuri personalitatea: “nu te grăbi să desfășori în pripă cartea lui Heraclit din Efes, căci nespuse de grea este cărarea ce o ai de străbătut. N-ai să dai decât de obscuritate și de un întuneric în care nu licărește nici o lumină. Dacă însă te conduce un inițiat, cartea devine mai luminoasă decât strălucirea soarelui”. Această constatare a fost împărtășită de Socrate care i-ar fi spus lui Euripide următoarele: "Partea pe care am înțeles-o (din cartea lui Heraclit) e minunată și îndrăznesc să cred că e la fel și cea pe care n-am înțeles-o; dar este nevoie de un cufundător din Delos (care practică extazul n.n.) spre a înțelege totul.” (22)

În antichitate, Heraclit din Efes a fost denumit “obscurul” parțial datorită comportamentului său straniu sau

măcar atipic, iar de cealaltă parte datorită conținutului opac al “Cărții” sale. În ceea ce privește comportamentul său, *Lexiconul Suda* afirmă că “îmbolnăvindu-se de hydropsie, nu s-a dat pe mâna doctorilor care voiau să-l vindece, așa cum credeau ei, ci, acoperindu-se în întregime cu gunoi, așteptă ca gunoiul să se usuce la soare; pe când zăcea, câinii, care-i dădeau târcoale, l-au sfâșiat în bucăți. După o altă variantă ar fi murit sub nisipul pe care-l îngrămădisise deasupra-i”. Cât privește concepția considerată “obscură” a lui Heraclit, aceasta poate fi sintetizată într-o singură frază: “lumea aceasta, aceeași pentru toți, nu a fost creată de nici un zeu, de nici un om, ci a fost, este și va fi un foc veșnic care se aprinde după măsură și se stinge după măsură”. (22)

Heraclit considera că focul este principiul ce stă la temelia lumii. Despre concepția lui Heraclit, Diogenes Laërtius afirma următoarele: “principiul este focul; toate lucrurile din univers sunt transformări ale focului și iau ființă prin condensare. Toate lucrurile se nasc din contrarii și totul curge - așa cum ar curge un râu. Universul e limitat și nu există decât o singură lume. Ea se naște din foc și iarăși se întoarce în foc, aprinzându-se rând pe rând, după perioade determinate, în veci de veci. Toate acestea au loc în conformitate cu destinul. Dintre contrarii, cel care conduce spre naștere se numește “război” sau “ceartă”, iar cel care duce spre dizolvare prin foc se numește “înțelegere” și “pace”. Schimbarea este numită drumul în sus și-n jos, în conformitate cu care se naște lumea. Focul, îngroșându-se, se lichefiază și, căpătând consistență, se transformă în apă, iar apa, iarăși, întărindu-se, se preface în pământ. Acest proces, el îl denumește “drumul în jos”. Pe urmă iarăși pământul se lichefiază și dă naștere în modul acesta apei și din aceasta derivă toate celelalte. Astfel, el reduce aproape toate lucrurile la exhalarea care are loc din mare. Procesul acesta este “drumul în sus”. Exhalările se

ridică atât din pământ, cât și din mare; cele din mare sunt luminoase și pure, cele din pământ sunt întunecoase. Focul este nutrit prin exhalările luminoase, iar elementul lichid de către exhalările întunecoase.” (22)

Așadar, pentru Heraclit, “focul veșnic viu” este principiul formator și obârșia a tot ce există. Din foc, prin transformări succesive, s-a născut tot ce există - spunea Heraclit. Totuși, unii scholiați ai antichității au considerat că Heraclit era de părere că în spatele “focului veșnic viu” se află Logosul, “Divinitatea care le gospodărește pe toate”. Sub acțiunea Logosului, focul se transformă în apă, în pământ și în aer. Moartea focului este nașterea aerului; moartea aerului este nașterea apei, moartea apei este nașterea pământului, moartea pământului este reparația focului. Există “o cale descendentă în care focul se transformă în celelalte elemente și o cale ascendentă, în care totul revine la foc”, afirma Heraclit. (22)

Motorul transformării este ceea ce Heraclit a desemnat prin termenul exhalatie, care are o natură duală: o exhalatie luminoasă și o exhalatie întunecată. Diogenes Laërtius confirmă că “prima transformare a focului este marea; jumătate din mare este pământ, iar cealaltă jumătate este “trombă arzătoare”. Apoi pământul va deveni apa mării. Focul se transformă în apă, iar apa se transformă în pământ - acesta este “drumul în jos”. Când pământul se transformă în apă, iar apa în foc prin exhalatia luminoasă, aveam de-a face cu “drumul în sus”. De aceea, “exhalările din mare sunt luminoase și pure, cele din pământ sunt întunecoase”. (23)

Heraclit afirma că totul este format din contrarii. “Viața unora înseamnă moartea celorlalți, iar viața acestora înseamnă moartea celor dintâi”. De asemenea, Heraclit afirma că “nemuritorii sunt muritori și muritorii, nemuritori; viața unora este moartea celorlalți, moartea unora, viața celorlalți”. Heraclit mai spunea că “lipsa este formarea lumii, iar prisosul

este incendiul universal”. Nu este însă foarte clar dacă Heraclit a considerat că cosmosul se va sfârși printr-un incendiu universal; referitor la acest subiect încă se mai poartă discuții între istoricii moderni. Se pare că da, din moment ce Heraclit afirma că dacă totul a început de la “focul veșnic viu”, trebuie să se reîntoarcă tot în el.

Dincolo de contrarii, afirma Heraclit, regăsim unitatea tuturor lucrurilor. “Dându-mi nu mie dreptate, ci Logosului, înțelept este să cădeți de acord că toate sunt una”. Pentru că, dincolo de aparențe, există doar Întregul - în grecește: *to pan* (care este) - “divizat-nedivizat, născut-nenăscut, muritor-nemuritor, logos-veșnicie, tată-fiu, divinitate-dreptate.” (22).

Existența, pentru Heraclit, însemna schimbare perpetuă: “nimeni nu se scufundă de două ori în apa aceluiași râu, deoarece nici râul și nici omul nu mai sunt la fel” - spunea o maximă antică atribuită lui Heraclit. Totuși, mulți comentatori i-au atribuit maxima unui scholiast grec pe nume Simplicius din Cilicia, care a încercat să caracterizeze printr-o maximă filozofia lui Heraclit. Tot astfel, lui Heraclit i-a fost atribuită o altă maximă celebră: *panta rei*: “Totul curge, nimic nu rămâne neschimbat”. (22)

Un alt mare înțelept al grecilor a fost **Anaximandros**, originar tot din Milet (610-546 înainte de Iisus Hristos), despre care se spune că a fost discipol și prieten al lui Thales.

Precum Thales (și precum majoritatea întemeietorilor filozofiei clasice grecești), Anaximandros a fost preocupat atât de problema principiului, cât și de studiul naturii, aducându-și contribuția directă la inventarea unui ceas solar denumit *gnomon*. De asemenea, Anaximandros a realizat un glob al bolții cerești și o hartă bazată pe cunoașterea punctelor cardinale. Importanța deosebită acordată determinării poziției stelei polare a fost extrem de utilă navigatorilor din vremea sa. A participat la întemeierea coloniei grecești Apollonia, de pe

țărmurile Mării Negre. Diogenes Laërtius a confirmat că Anaximandros a inventat *gnomonul* și că “a explicat în același timp solstițiile și echinocțiile și a construit instrumente pentru măsurarea timpului. El, cel dintâi a făcut o hartă a pământului și a mării și a construit o sferă cerească”. (23)

Lexiconul Suda preciza că “Anaximandros, fiul lui Praxiades, filozoful din Milet, de aceeași obârșie, discipolul și urmaș al lui Thales, a fost primul care a descoperit echinocțiul, solstițiile și instrumentele pentru măsurarea timpului și a afirmat că pământul se află în centrul universului; a născocit *gnomonul* și a făcut o expunere succintă a geometriei. A scris următoarele cărți: “*Despre natură*”, “*Înconjurul lumii*”, “*Despre stele fixe*,” “*Despre sfera (celestă)*”. Anaximandros a fost cel care a folosit pentru prima oară cuvântul *arche* pentru a desemna principiul. (22)

După cum ne informează Diogenes Laërtius, fiind confirmat și de Simplicius (scholiat din secolul al III-lea), Anaximandros a susținut că la orbârșia lucrurilor se află elementul denumit *apeiron* (*a-perion*, trad. aproximativă: “nemărginit”, “fără limită”; termen format din *a* privativ, care indică “absența” și *peras*, “limită”). Din *apeiron*, afirma la rândul său Aetius, un doxograf din primul secol al erei creștine, citând o scriere astăzi pierdută a lui Anaximandros, “se nasc toate și toate în acesta pier; de aceea se și nasc lumi infinite și pier din nou în ceea ce le-a dat naștere”. (22)

Anaximandros afirma că *apeiron* este un principiu necorporal, din care “s-au născut cerurile și lumile cuprinse în ele”. Pieirea și nașterea își trag obârșia din eternitatea înfinită a *apeironului*. “De unde vine nașterea tot de acolo vine și pieirea, potrivit necesității, căci ele trebuie să dea socoteală unele altora, pentru nedreptatea făcută, potrivit cu rânduiala timpului” - consemna scholiatul Simplicius, citându-l pe Anaximandros. Același Simplicius afirma că, deși

Anaximandros nu a precizat “dacă *apeironul* este aer, apă sau altceva”, era convins că “părțile se schimbă, iar întregul rămâne imuabil”. Diogenes Laërtius a atribuit lui Anaximandros opinia că universul se prezintă ca o sferă, iar “pământul se află în centrul universului. Luna are o strălucire falsă, deoarece primește lumina de la soare, iar soarele nu este mai mic decât pământul și este un foc deosebit de pur.” (22)

Doxografii și scholiații greci de mai târziu au identificat cam hazardat *apeironul* cu materia. Astfel, scholiatul Aetius considera că Anaximandros greșește “deoarece nu arată ce înseamnă *apeiron*, dacă este cumva aer, apă, pământ sau vreo altă realitate corporală. Greșește deci, atunci când pune în joc materia, dar suprimă cauza eficientă. Într-adevăr, *apeiron* nu este nimic altceva decât materie, iar materia nu poate trece în act, dacă nu are la bază cauza eficientă” - afirma Aetius. (22)

La rândul său, Aristotel consemna în “Fizica” că “orice lucru se înfățișează sau ca un principiu, sau rezultă dintr-un principiu, dar *apeiron* nu are un principiu anterior lui, deoarece acesta ar constitui pentru el o mărginire. Pe lângă aceasta, fiind un principiu, *apeiron* este nenăscut și nepieritor, într-adevăr, orice lucru născut este obligat să aibă un sfârșit și există un sfârșit pentru orice proces de pieire. De aceea, nu există un principiu al *apeironului*, el fiind principiul celorlalte lucruri, cuprinzând totul și conducând totul”. (21)

Un alt mare înțelept al grecilor a fost **Anaximenes din Milet** (care a trăit între 585-525 înainte de Iisus Hristos), care a audiat în tinerețea sa cuvântările lui Anaximandros, al cărui prieten a fost.

Anaximenes era de părere că la originea lucrurilor, ca principiu absolut, se află aerul. Comentând concepția lui Anaximenes, scholiatul Simplicius constata cu satisfacție că, spre deosebire de Anaximandros, acesta considera că aerul este “un principiu definit, pe când *apeironul* este un principiu

indefinit”, astel că aerul trebuie considerat “principiul tuturor lucrurilor”. Simplicius constata că aerul este, de fapt, un “apeiron definit”, din care, prin condensări succesive, s-a născut tot ce există; “când se rarefiază, aerul devine foc, iar când se comprimă se transformă în aer, apoi în nor și mai departe în apă, apoi în pământ, în pietre și în celelalte lucruri care sunt formate din acestea. Și acesta (Anaximenes) consideră mișcarea ca fiind veșnică și că datorită ei are loc devenirea”. (22)

La rândul său, scholiatul Aetius, constata și el că Anaximenes era convins că “precum sufletul nostru care este aer ne stăpânește pe noi, tot astfel tot universul este cuprins de suflare și aer”. Aerul, care este “nelimitat și viu”, suferă nenumărate transformări: se dilată, se rarefiază și devine foc, se condensează pentru a naște norii, ploaia, gheața etc.

Un filozof de prestigiu al vechilor greci, **Empedocles din Agrigent** (484 - 424 înainte de Iisus Hristos) a încercat să unifice concepțiile înaintașilor săi, afirmând că la temelia cosmosului, ca principii eterne, se află toate cele patru elemente: apa, focul, pământul și aerul. Medic, poet, filozof, magician și cercetător al naturii, Empedocles și-a uimit contemporanii prin săvârșirea unor acte magice, prin sobrietate și prin afirmații insolite de genul: “vin printre voi nu ca un muritor, ci ca un zeu, care e fără frică de moarte”. De altfel, se spune că Empedocles și-a găsit sfârșitul în vulcanul Etna, în al cărui crater s-a cufundat în mod voluntar.

După cum avea să sintetizeze ulterior Aristotel în scrierea sa *Metafizica*, Empedocles considera că “cele patru elemente dăinuie veșnic și nu se nasc, ci doar se amestecă, unindu-se într-o cantitate mai mare sau mai mică, într-o singură unitate și iarăși se dezbină din această unitate”. (12)

Un element important al concepției lui Empedocles a fost identificarea parțială a focului cu eterul (în secolele

următoare, înțelepții greci considerau că eterul este un element de sine stătător). De altfel, Empedocles a lăsat să se înțeleagă că cele două elemente, focul și eterul sunt atât de apropiate încât pot fi identificate. Scholiatul Aetius, nota că - potrivit spuselor lui Empedocles - “eterul a fost separat primul, apoi a urmat focul; din eter s-a născut cerul, iar din foc soarele. Cerul este format din eter, mai afirma Aetius, citându-l pe Empedocles. Cerul este o boltă de aer, care sub acțiunea focului s-a solidificat aidoma unui cristal. Empedocle mai afirma că lucrurile materiale sunt alcătuite din părțile (atomi); ele se nasc și pier în urma asocierilor și disocierilor părțicelilor din care sunt formate.

Unii doxografi greci considerau că concepția lui Empedocles a fost preluată din miturile homerice și din Misterii. În ambele, focul era considerat manifestarea lui Zeus, aerul era considerat manifestarea soției acestuia, Hera, apa era considerată manifestarea lui Okeanos, cerul era considerat manifestarea zeului Uranos, iar Aitherul era considerat unul dintre Titani”. (21)

Scholiatul Simplicius a dezvăluit că Empedocles era convins că în cosmos există două forțe: cea a urii/dezbinării, numită *Neikos* și cea a iubirii, denumită *Philia*. Universul se distruge și se recrează permanent. *Philia* și *Neikos*, cele două forțe, înving și domină pe rând. *Philia* unește toate într-unul și distruge universul lui *Neikos*; în schimb, *Neikos* dezbină iarăși elementele și creează un alt fel de univers. “Când Întregul se desparte în cele patru elemente sub acțiunea *Neikos*-ului - sintetiza Aristotel concepția lui Empedocles -, focul și celelalte elemente se unesc într-o singură unitate; când iarăși sub acțiunea *Philiei*, ele se unesc laolaltă, părțile ce provin din fiecare sunt nevoite să se dezbină din nou”. (12)

La rândul său, scholiatul Hippolitos afirma că, pentru Empedocles, sufletul omului este format din toate elementele.

Sufletele, spunea Empedocles, sunt “demoni cu viață lungă, pentru că sunt nemuritoare și trăiesc lungi veacuri.” Empedocles credea în metempsihoză.

Un alt mare filozof al grecilor a fost **Anaxagoras din Klazomene**. Născut în jurul anului 500 înainte de Iisus Hristos, Anaxagoras a murit în jurul anului 428. Anaxagoras a fost prieten cu Euripide și cu Pericle; unii doxografi afirmă că, în tinerețe, Anaxagoras a audiat expunerile lui Anaximenes.

Diogenes Laërtius afirma despre Anaxagoras că a fost fiul lui Hegesibulos sau al lui Eubulos; “se spune că atunci când Xerxes trecea Bosforul, Anaxagoras avea 20 de ani și că a trăit 72 de ani, că s-a născut în olimpiada a 70-a (anii 500-497) și că a murit în primul an al celei de-a 88-a (anul 428). A început să se ocupe de filozofie la Atena, sub arhontatul lui Kallias” (anul 456). Anaxagoras, afirmă același Diogenes Laërtius, “se distingea prin originea sa nobilă și prin avere, dar și prin generozitate, deoarece a împărțit bunurile părințești la cei ai casei. Fiind învinuit că nu se îngrijește de ale sale, a spus: “pentru ce nu le îngrijiți voi?”, iar în cele din urmă s-a retras și s-a dedicat observației naturii, fără a se mai preocupa de treburile politice. Unuia, care îl întreba: “patria, deloc nu te preocupă?”, i-a răspuns astfel: “ia seama la ce vorbești; eu mă îngrijesc foarte mult de patrie și a arătat spre cer”. (23)

La fel ca și predecesorii săi, Anaxagoras considera că lumea poate fi explicată din două puncte de vedere: primul punct de vedere este cel al alcătuirii lucrurilor materiale, iar cel de-al doilea este cel al non-aparențelor - al principiului ordonator al lumii. Din punctul de vedere al lumii materiale, Anaxagoras afirma că tot ce există este compus din particule foarte mici denumite *spermata* - germenii sau semințe - ceva de genul atomilor. Aceste particule foarte mici au fost denumite de Aristotel prin termenul “*homoiomeri*”, adică

“părți asemănătoare”. Totuși, Anaxagoras era de părere că principiul fundamental este *Nous* (unii exegeți contemporani traduc *Nous* prin “spirit”, alții prin “gândire”; în general, exegeții materialişti, care au o jenă față de termenul “spirit”, preferă să traducă *Nous* prin “gândire”).

În opinia lui Anaxagoras, materia este un derivat al *Nous*-ului. Diogenes Laërtius afirma că Anaxagoras “a presupus cel dintâi că *Nous* este deasupra materiei, începându-și astfel scrierea sa, care e alcătuită în mod plăcut și generos: toate lucrurile erau deopotrivă, dar după aceea, intervenind *Nous*, le-a pus în ordine”. Totuși, după cum observa Aristotel, deși *Nous* are aceeași natură cu sufletul, este *dincolo* de el. *Nous* nu are însă nimic în comun cu gândirea sau cu simțurile - în sens modern, cu mentalul -, care face parte dintre lucrurile compuse din *homoimeri* (particule). (22)

Anaxagoras mai afirma că, din cauza simțurilor, oamenii nu mai sunt capabili să cunoască adevărul. De altfel, pentru oameni, *Nous* este incognoscibil. *Nous*, spunea Simplicius citând-l pe Anaxagoras, este infinit, suveran, neamestecat cu vreun alt element, izolat în sine. “*Nous* este cel mai subtil și mai pur dintre toate elementele, are cunoștință despre toate și este plin de forță. *Nous* dirijează și rotația cosmică, astfel că este factorul principal al acestei rotiri. Mai întâi a început să producă rotirea într-un spațiu restrâns. Acesta s-a extins mai departe și învârtirea a cuprins spații din ce în ce mai mari. De toate a avut cunoștință *Nous*”. (22)

Un filozof cu origini feniciene a fost **Zenon din Kition** (490 - 430 înainte de Iisus Hristos), fondatorul școlii filozofice a stoicilor (de unde provine termenul stoicism).

Diogenes Laërtius afirma că, fiind originar din Fenicia, Zenon a suferit un naufragiu pe țărmurile Greciei, astfel că, în jurul vârstei de 30 de ani, a ajuns la Atena, unde a întemeiat o școală: școala zenoniană, care a fost denumită

ulterior stoică. Despre filozoful Zenon, contemporanii săi afirmau că “avea o fire posacă și acră și o față crispată”, el fiind cel care a introdus cel dintâi în cultura grecească termenul de “îndatorire”, pe care o înțelegea ca fiind “o acțiune adaptată orânduirilor naturii”. Îndatoririle, afirma Zenon, sunt de două feluri: necondiționate și impuse de împrejurări. Îndatoririle necondiționate derivă din natura umană și privesc îngrijirea sănătății corporale și sufletești, iar cele impuse de împrejurări “sunt acelea care ne fac să ne mutilăm singuri sau să ne sacrificăm averea”. Zenon a introdus în cultura grecească conceptul de automutilare, pe care l-a preluat de la fenicieni; zeii fenicienilor impuneau automutilarea în diferite împrejurări - de exemplu, atunci când se rugau la zei, preoții fenicieni se creștau cu cuțitul. (68)

Zenon afirma că universul funcționează în mod mecanic. El era convins - și cu el întreaga filozofie stoică - că, la începuturi, zeul suprem s-a manifestat ca un germene de foc printr-o “epifanie primordială”. Omul și rațiunea sa sunt emaneate, spuneau stoicii, dintr-o scânteie divină, drept pentru care oamenii înțelepți, filozofii, sunt datori să conștientizeze faptul că în sufletul lor există același “logos” ca în cosmos.

Scopul lui Zenon era, de fapt, “o viață virtuoasă în acord cu natura”. Prin practicarea unui mod de viață adecvat, ce trebuia să aibă la bază îndeplinirea “îndatoririlor” (acțiuni adaptate orânduirilor naturii), sufletele oamenilor se pot elibera. Eliberarea presupunea atât elevarea spirituală, cât și anularea destinului post-mortem nefast. Eliberarea zenoniană a proclamat, pentru prima oară în istorie, egalitatea absolută a tuturor oamenilor, deziderat promovat ulterior de pitagoricieni, de platonicieni și de Misteriile elenistice.

Un alt exponent de frunte al filozofiei clasice grecești, **Xenophon din Colofon** (oraș situat în apropiere de Milet), născut în anul 570 înainte de Iisus Hristos, decedat

aproximativ 90 de ani mai târziu, a fost nevoit să fugă din orașul natal amenințat de armatele persane în jurul anului 540, refugiindu-se în sudul Italiei, la Elea, o colonie grecească situată în apropierea golfului Neapole. Unii istorici îl consideră pe Xenophon întemeietorul școlii filozofice eleate.

Concepția filozofică a lui Xenophon a fost amplu discutată în antichitate. Diogenes Laërtius îi atribuie următoarea concepție: “zice că elementele din care sunt alcătuite lucrurile sunt patru, că lumile sunt în număr nesfârșit, dar neschimbătoare, că norii se formează din aburul ridicat de soare, înălțat în spațiul înconjurător; că natura divinității e sferică, neavând nimic asemănător cu natura omului (în întregimea lui vede și în întregimea lui aude, dar nu respiră); că e tot numai inteligență și înțelepciune și că e veșnic. A fost cel dintâi care a susținut că tot ce se naște e pieritor și că sufletul e un abur. A mai spus că multiplicitatea lucrurilor e subordonată inteligenței”. Același Diogenes Laërtius afirma că Xenophon a scris “împotriva lui Hesiod și a lui Homer, muștrându-i pentru spusele lor în legătură cu zeii. Obișnuia să-și recite singur compunerile poetice. Se zice că ar fi propovăduit învățături potrivnice lui Thales și că s-ar fi măsurat și cu Epimenides”. (23)

Fiind preocupat de caracteristicile Ființei (Unu și Totul), Xenophon a afirmat că “acest Unul și Totul este Zeul; iar că e Unu, o dovedește faptul că e mai presus de toate. Divinitatea e veșnică; dacă Divinitatea e mai presus de tot ceea ce există, atunci trebuie să fie Unu. Nimic nu se naște, nici nu piere, nici nu se mișcă; totul e Unu, nesupus schimbării. Zeul e veșnic și Unu, identic în toate părțile”. Tot astfel, Xenophon i-ar fi sfătuit pe egipteni “să nu-l slăvească pe Osiris, dacă-l cred muritor, iar de-l socot zeu, să nu-l jelească”. Același sfat l-a dat despre zei în general: “dacă sunt zei, nu-i jeliți; iar dacă sunt oameni, nu le aduceți jertfe”. (22)

Un alt filozof a fost **Parmenide** (570 – 415) înainte de Iisus Hristos), fiul lui Pyres, originar din Elea, pe care unii istorici îl creditează ca fiind adevăratul întemeietor al școlii eleate. Unele surse afirmă că Parmenide a fost elevul lui Xenophon, iar alții că a fost discipolul unui pithagorician pe nume Ameinias. În dialogul platonician *Sofistul*, Socrate afirmă că l-a cunoscut pe Parmenide, “când eram tânăr tare, iar el tare bătrân și mi s-a părut înzestrat cu o profunzime total neobișnuită - totodată venerabil și temut”. (22)

Precum Hesiod, Empedocles și Xenophon, Parmenide și-a prezentat concepția în versuri. Deși, din scrierile sale nu s-au păstrat prea multe fragmente (s-au păstrat doar 158 de versuri), vechii biografi i-au menționat concepția în repetate rânduri. Astfel, Diogenes Laërtius afirma că Parmenide, “cel dintâi, a arătat că pământul este sferic și este așezat în mijlocul universului; că elementele primordiale sunt două - focul și pământul - și că unul îndeplinește funcția de creator, iar celălalt de materie”.

Pe Parmenide l-a preocupat îndeosebi problema ontologică - mai exact, problema Ființei (*to on*). “Ființa autentică este” (“ceea ce ființează”) - afirma Parmenide, stabilind totodată principiul identității între ființă (ființare) și gândire. Ceea ce nu este (nu ființează), nu poate fi gândit. În *Metafizica*, Aristotel consemna că Parmenide “care examinează mai cu atenție lucrurile, pare să spună ceva cu sens: căci, alături de ceea-ce-este, el socotește că ceea-ce-nu-este reprezintă nimicul. De aici, cu necesitate, el conchide că ceea-ce-este e chiar Unu și nimic altceva”. (22)

Deși mulți autori au respins o legătură conceptuală directă între filozofii Xenophon și Parmenides, respingând informația că cel de-al doilea a fost elevul sau discipolul primului, concepțiile lor s-au îngemănat. Acest aspect a fost remarcat de Aristotel care, în *Metafizica*, afirma că

“Parmenides, pare-se, a abordat Unul conceptual, susținând că Unul este limitat. Cât despre Xenophanes, primul dintre ei care unifică lumea - se spune că Parmenides ar fi fost discipolul său - el nici nu a clarificat nimic, nici nu pare a fi atins vreunul dintre cele două principii: rațiunea și materia. Privind către întregul cosmos, el afirmă că Zeul și Unul sunt totuna”. (22)

Printre filozofii antichității grecești, un loc aparte l-a ocupat **Pythagoras**. De neam “barbar” (cel mai probabil etrusc), Pythagoras s-a născut în prima jumătate a secolului al VI-lea, în insula Samos. Pythagoras spunea despre sine că s-a născut “din sămânța unor fapte mai puternice și mai presus de firea cea muritoare”. (22)

Părăsind insula natală la vârsta de 40 de ani, Pythagoras a călătorit foarte mult, poposind o perioadă de timp în Egipt, apoi a mers în Mesopotamia, unde a studiat cu înțelepții de acolo, inițiindu-se în diferite misterii. După ce s-a reîntors în Grecia, s-a stabilit la Crotona. Acolo, aflat fiind în floarea vârstei, era caracterizat ca fiind un bărbat impunător, cu o înfățișare de “om liber”, fermecător și armonios, cu harul vorbirii (vorbirea persuasivă cu care fermeca auditoriul).

Pythagoras a început să își propovăduiască concepția în cetatea Crotona, unde a înființat o școală celebră. Lui Pythagoras i se atribuie mai multe cicluri de scrieri, precum “*Hieros Logos*”, “*Mysticos Logos*” și mai multe lucrări scrise în hexametri: “*Despre univers*”, “*Despre suflet*”, care însă nu s-au păstrat. Lui Pythagoras i se atribuie niște imnuri reunite sub titlul “*Versurile de aur*”, care, mai degrabă, par să fi fost scrise de unul dintre discipolii săi.

De-a lungul vieții sale, Pythagoras a săvârșit mai multe acte magice. Dintre acestea se numără uciderea în Etruria a unui șarpe cu mușcătură mortală, pe care l-a mușcat el însuși, și apariția simultan în două locuri, prin bilocație, în cetățile

Crotona și Metapont. Se spune că, aflându-se la un teatru, Pythagoras a arătat tuturor semnul lui Apollon pe care-l avea întipărit pe coapsă, ce strălucea ca aurul (“coapsa de aur”). Pythagoras afirma că își cunoaște existențele anterioare și că își amintește cât a pățimit în Hades (infern). El afirma că în una din existențele anterioare a participat la războiul troian, iar în alta a fost un umil pescar.

Cunoscător al geometriei vechilor egipteni, se spune că Pythagoras a introdus la greci unitățile de măsură pentru lungime și greutate. Concepția lui Pythagoras a fost cunoscută în special datorită discipolilor săi, ale căror manuscrise, majoritatea opace neinițiatilor, au străbătut timpurile. Porfiro, unul dintre marii filozofi ai antichității, el însuși discipol al pithagoricienilor, afirma că învățătura comunicată de Pythagoras elevilor săi a rămas tăinuită; “nimeni n-ar putea spune cu siguranță (care a fost această învățătură); căci în cercurile lor tăcerea nu rămânea la voia întâmplării”. (22)

Pythagoras a fost primul filozof care a denumit “întinderea tuturor lucrurilor” prin termenul de *kosmos*. De fapt, prin *kosmos*, Pythagoras înțelegea “universul rânduie în armonie” (la polul opus era *haosul*, o lume lipsită de ordine și armonie). Principiul absolut, pentru Pythagoras, era Unu sau Monada. “Unu este Monada, iar Monada este Numărul stihial”. Kosmosul se desăvârșește ca Unu (Uni-vers), prin acordul principiilor contrare. Principiile contrare sunt “limita” sau “mărginirea”, denumită *peras* și “nelimitarea” sau “nemărginirea” denumită *apeiron*.

Diogenes Laërtius a confirmat că doctrina lui Pythagoras s-a bazat pe cunoașterea numerelor. “Principiul tuturor lucrurilor este unitatea, iar din unitate provine doimea nedefinită servind ca suport unității care este cauza. Din unitate și din doimea nedefinită se trag numerele, din numere punctele, din puncte liniile, din linii figurile plane, din figurile

plane figurile solide, din figurile solide corpurile solide, ale căror elemente sunt patru la număr: focul, apa, pământul și aerul. Acestea trec pe rând în toate lucrurile. Astfel se naște kosmosul însuflețit, înzestrat cu rațiune, sferic și cuprinzând la mijloc pământul” - afirma Diogenes Laërtius. (23)

Pythagoras a înființat o școală sau, mai degrabă, o confrerie, care i-a dus mai departe învățătura. Există astăzi o confuzie cu privire la atribuirea calificativului de pithagorician mai multor filozofi ai antichității. Exegeții moderni au ajuns la concluzia că pot fi denumiți pithagoricieni doar elevii direcți ai lui Pythagoras, cei care au făcut parte din confrerie, în timp ce elevii acestora din urmă și discipolii lor pot fi desemnați prin termenul de pithagorei. (22)

Elevii direcți ai lui Pythagoras erau împărțiți în mai multe categorii: *acusmaticii*, *matematicienii* (corect: *matematicii* - cuvânt care nu se mai folosește în prezent), *fizicienii*. Acusmaticii - de la *akusikoi*: “auditori” - erau, așa cum le spunea și numele, auditori ai concepției. Concepția era comunicată acusmaticilor sub forma unor aforisme, care nu erau demonstrate sau expuse sub o formă logică. În schimb, matematicienii ascultau concepția sub forma ei coerentă și logică. Ei studiau astronomia, matematica, geometria și muzica. Într-o altă fază a inițierii, elevii lui Pythagoras deveneau fizicieni - *phisikoi*. Fizicienii erau inițiați în tainele alcătuirii *kosmosului*, în tainele naturii și în tainele zeilor.

Prima perioadă a noviciatului în confreria lui Pythagoras presupunea o perioadă de tăcere și de ascultare - care presupunea o asceză a stăpânirii cuvintelor - care depășea adesea doi ani (unii autori dau ca sigură o perioadă de cinci ani). În mod paralel, se purificau printr-un regim vegetarian și prin diferite ritualuri cathartice. În perioada noviciatului, elevii acusmatici erau considerați a fi “în afară” - *exo*. După terminarea perioadei de tăcere și de ascultare, în urma unei

ceremonii ce presupunea un jurământ, discipolii erau invitați “înăuntru” - *eso*. Așadar, în prima perioadă, discipolii erau “exoterici”, iar în a doua perioadă erau “esoterici”. Cei mai buni dintre “esoterici” erau considerați “desăvârșiți”. Cei considerați “desăvârșiți” erau desemnați prin termenul *philosophus*. Pythagoras însuși, deși se considera *philosophus*, era mai degrabă un *sophos*, un înțelept, care avea acces, datorită originii sale de “ființă muritoare născută dintr-o sămânță nemuritoare”, la înțelepciunea zeilor.

Încă de la intrarea în confreria lui Pythagoras, discipolii erau obligați să-și pună averile în comun. Dacă erau nemulțumiți sau nu puteau rezista practicilor inițiatice, averea le era restituită. Dar în momentul în care păraseau confreria, erau declarați morți. Li se făcea un mormânt sau o stelă funerară, iar cei rămași în confrerie nu-i mai recunoșteau. În ultima perioadă a vieții maestrului, confreria a fost persecutată de autoritățile politice. Pythagoras însuși a scăpat prin fugă.

Unul dintre cei mai celebri discipoli ai lui Pythagoras a fost **Philolaos** (480-405 înainte de Iisus Hristos) care, la rîndul său, a scăpat prin fugă dintr-o casă incendiată, care servea ca loc de întrunire pentru confrerie. Refugiindu-se în cetatea Megara, Philolaos a studiat apoi la școala lui Euclid. Ulterior, Philolaos a călătorit în Egipt. Ceva mai târziu, fiind în drum spre Egipt, filozoful Philolaos a fost vizitat de Platon. Se spune că, la acea întâlnire, Philolaos i-a furnizat lui Platon, în schimbul unei sume de bani, un manuscris care a fost folosit de acesta ca sursă de inspirație la scrierea dialogului Timaios.

Philolaos a scris mai multe cărți. În una dintre ele, denumită probabil “Despre kosmos” sau “Despre natură”, Philolaos a încercat să explice pe larg concepția dascălului său, Pythagoras. El afirma că natura este îngemănarea celor fără de margine și a celor ce le mărginesc. Lucrurile existente sunt fie delimitări ce mărginesc, fie fără de margine, fie

simultan limitate și nelimitate. Existential, spunea Philolaos, nu poate ființa decât în urma tensiunii dialectice dintre finit și infinit. În kosmos lumina și întunericul, fierbintele și frigul, uscăciunea și umezeala se repartizează după proporții și numere. Numărul este substanța lucrurilor, mai spunea Philolaos. Toate cele cunoscute au la bază numerele; numerele sunt de două feluri: pare și impare.

În scrierile sale, Philolaos a făcut o precizare esențială, demnă de un mare filozof: kosmosul este constituit din numere, nu din unități. În opinia lui Philolaos, în centrul cosmosului se află Focul central - unde se află Vatra universului, denumită Hestia. Urmează Antipământul, Pământul, Luna care este Lăcașul Selenei, Mercur care este lăcașul lui Hermes, Venus care este lăcașul Afroditei, Soarele care este lăcașul lui Helios, Marte care este lăcașul lui Ares, Jupiter care este lăcașul lui Zeus, și Saturn care este lăcașul lui Kronos. Planetele, care pentru Philolaos sunt sfere zeești, au o rotație denumită “dans” (gr. *choros*). Dincolo de ele se află “Sfera stelelor fixe” și “Focul involucru” (gr. *peniekhon*), care învăluie tot ce există (existential). În adâncurile insondabile ale lumii se află Tartarul condus de Typhon, dușmanul lui Zeus. Așadar, pentru Philolaos topografia cosmosului este întreită; există trei mari regiuni. Prima regiune este cea terestră sau sublunară (a celor schimbătoare), care este circumscrisă de cer (zeul Uranos). A doua este supralunară (a planetelor), iar a treia regiune este cea eterică, ce se întinde dincolo de stele fixe. (22)

Rolul zeilor este important pentru tot universul, mai spunea Philolaos, întrucât ei se manifestă prin intermediul elementelor. Lui Kronos îi corespunde apa (“umezeala rece”), lui Ares îi corespunde focul (în sens larg: “arderile”), lui Dionysos îi corespunde aerul (aerul este o umezeală caldă, ce presupune evaporările), lui Hades îi corespunde substratul

germinativ al Pământului. Universul, afirma Philolaos, se întinde între cele două focuri: *Focul central* și *Focul involucru*. Focul din centru este *Hestia* - "Vatra universului". În *Focul central* sălășuiește o zeitățe-demiurg, care cârmuiește întregul univers. *Focul involucru* circumscrie și învăluie întregul univers, ca o membrană ignică. Termenul *peniekhon* desemna în limba greacă "focul-înveliș care învăluie și ține laolaltă" tot universul.

Philolaos mai afirma că zgomotul de fond al universului este Tăcerea. Pământul este sferic; el se rotește la fel ca orice altă planetă în jurul Centrului - spunea Philolaos, spre deosebire de contemporanii săi care aveau să afirme că Pământul este în centrul universului. Antipământul se rotește și el în jurul Centrului, pe aceleași urme ale Pământului, dar este invizibil percepției oamenilor. Această invizibilitate se datorează, spunea Philolaos, pământului fizic care se interpune și ecranează Antipământul. Luna nu are lumină proprie, ea împrumută lumina de la Soare. Razele soarelui penetrează eterul, dând naștere tuturor ființelor și lucrurilor.

Philolaos afirma că oamenii se aseamănă cu zeii, astfel că aceștia au grijă de oameni "prin intermediul gândului". Precum Pythagoras, Philolaos credea în metempsihoză.

❧ Socrate, fiu de moașă și sculptor de suflete ❧

Un alt mare filozof al antichității - probabil cel mai mare înțelept al tuturor timpurilor - a fost Socrate. Oracolul de la Delphi l-a desemnat "cel mai înțelept bărbat din lume".

Socrate a fost ultimul mare *sophos* al antichității, în a cărui operă s-a păstrat vie cunoașterea celor nevăzute. Socrate nu a scris nici o carte, dar concepția sa s-a păstrat în mărturiile contemporanilor săi, mai ales în scrierile lui Xenophon (430-455 înainte de Iisus Hristos) și Platon.

Năcut în Atena, în anul 467 (470) înainte de Iisus Hristos, Socrate s-a dedicat în prima parte a vieții sculpturii. Se știe că tatăl său era sculptor, iar mama sa era moașă. În tinerețe, Socrate a îmbrățișat meseria armelor, devenind ostaș și participând la câteva dintre confruntările militare ale vremii. S-a distins ca un brav oștean în bătăliile de la Potideea, Delion și Amphipolis. Ulterior, s-a îndreptat spre filozofie.

Biografiile antice afirmă că Socrate nu dă importanță aspectului exterior și bunurilor fizice. Loial, amabil, deschis, “stăpânit de puternice sentimente morale și religioase, plin de spirit și de umor, plin de curaj și gata să înfrunte pentru dreptate chiar și furia poporului”, Socrate a fost un model nu doar pentru contemporani, ci și pentru eternitate. De-a lungul vieții, Socrate a avut de înfruntat, dar nu pe câmpul de luptă ci în piața publică, antipatia unor pseudofilozofi denumiți sofști. Sofștii din timpul lui Socrates erau predicatori venali, gata să demonstreze orice prin abilități verbale; ei erau mereu gata să demonstreze că albul e negru și că negrul e alb prin fel de fel de pseudosubtilități de raționament care eludau orice logică. Evident, contra unor sume de bani. Cândva, sofștii erau ceva mai înțelepți - de fapt, cuvântul *sofist* provine de la *sophos*: “înțelept”. Ulterior, după ce au început să predea contra cost prin casele celor bogați, sofștii au descoperit gustul trufiei intelectuale, iar atenția lor a început să fie îndreptată spre lumea fizică - pe care au început să o considere ca fiind unica posibilă. Prin intermediul sofștilor, termenul *sophia* a cunoscut o viciere ce a rămas în limbajul cotidian până astăzi, iar sensul străvechi s-a pierdut în uitare.

Istoria filozofiei și, în special, știința logicii, a reținut și a amendat cele mai grave erori de logică ale acestor personaje pestrițe, motiv pentru care termenul de *sofism* (gr. *sophisma*) a ajuns să desemneze, în sens larg, orice eroare de raționament. În limbajul actual, prin sofism se înțelege un

raționament, aparent corect, care este construit doar pentru a induce în eroare. Logica formală afirmă că există două tipuri de sofisme. Primul tip este sofismul *in dictionem* - de limbaj -, care are ca specii echivocul, stilul prolix, parataxa (alăturarea de părți ale propoziției fără folosirea verbului de legătură). Al doilea este tipul *extra dictionem* - în afara limbajului; acesta este tipul propriu-zis de raționament fals, care, la rândul său, este de două feluri: material și formal. Sofismul material pornește de la premise false. Cele mai răspândite sofisme materiale sunt: *error fundamentalis*; *petitio principii*; *ignoratio elenchi* (înlocuiește demonstrația rațională cu exemplele). Sofismele formale constau în încălcarea legilor logice de derivare (eroare în subalternare, conversiunea ilicită, generalizarea pripită, extinderea unei însușiri esențiale a unei clase de obiecte la o altă clasă de obiecte chiar și atunci când, în afara asemănărilor, există incompatibilități; omiterea unei semnificații esențiale prin scoaterea din context etc.). (76)

Toate aceste sofisme, care pot fi denumite “maladii ale gândirii”, au cunoscut o largă răspândire până în ziua de astăzi, fiind folosite adeseori, de-a lungul istoriei, ca arme redutabile în procesul manipulării oamenilor. Adesea, ele par să reflecte procese reale și obiective, dar pornesc de la premise false și duc, firește, la concluzii eronate.

Spre deosebire de sofistii timpului său, care afirmau că știu totul, de la politică la filozofie, de la literatură la poezie și sculptură, Socrate afirma că nu știe nimic. Deși fondul concepției sale era prin excelență mitic, ca reacție la raționamentele sofistilor, Socrate a căutat să-și prezinte opiniile prin intermediul raționamentului. De aceea, Socrate a folosit în expunerile sale metoda inductivă. “Socrate pleca de la ceea ce este familiar și în afară de orice îndoială, de la ceea ce este elementar și oricum cunoscut, pentru a ajunge la adevărul universal, la definirea aceluia lucru”. (9)

Socrate își prezenta concepția oriunde: în casele oamenilor, pe stradă, în piețele publice. El nu ținea prelegeri, ci instruia cu ajutorul dialogului. Procedeu era foarte simplu. Cel mai adesea, preopinientul său afirma că cunoaște un anumit domeniu sau subiect, iar Socrate afirma că nu știe nimic. Treptat, în urma întrebărilor iscusite ale lui Socrate, interlocutorul își dădea seama că nu știe nimic cu privire la subiectul respectiv, iar din acel moment Socrate începea să folosească celebra sa metodă denumită *maieutică*.

Maieutica consta în scoaterea din mintea preopinientului, prin întrebări, a unor idei și noțiuni juste, de care acesta nu era conștient. Tuturor celor ce se aplecau doar asupra lumii materiale - sofistii și epigonii lor - Socrate le-a opus concepția bazată pe cunoașterea de sine a omului. "Omule, cunoaște-te pe tine însuși" era *motto*-ul lui Socrate, preluat de pe frontispiciul templului lui Apollon din Delphi. Socrate era conștient de faptul că, cunoscându-se pe sine, omul poate afla ceea ce este cu adevărat și ceea ce nu este, ce poate și ce nu poate să facă, ce trebuie și ce nu trebuie să facă. În opinia lui Socrate, abia după ce se cunoaște pe sine, omul devine capabil să se deschidă cosmosului și să-i cunoască legile de funcționare. "Căci cunoscându-te pe tine însuși vei cunoaște universul"- aceasta a fost mesajul pe care Socrate a încercat să-l comunice semenilor săi.

Acesta a fost motivul pentru care, potrivit lui Xenophon, Socrate afirma mereu că cei care se ocupă de studierea naturii (cosmosului) sunt "nebuni" dacă, în prealabil, nu se ocupă de studiul omului. "El cerceta, afirma Xenophon, să vadă dacă cei care se ocupau cu studiul naturii adânciseră îndeajuns cunoștințele omenești, pentru a se ocupa cu astfel de materii. Se mira cum de n-au înțeles cât de nepătrunse sunt aceste taine, de vreme ce chiar aceia care își închipuie că vorbesc mai cu pricepere de ele, seamănă cu niște nebuni." (75)

Evident, Socrate nu s-a opus, pur și simplu, studiului naturii, ci maculării acestui studiu. Socrate s-a opus studierii naturii de către cei nepregătiți - de exemplu, de către sofști -, care stăteau foarte prost în ceea ce privește cunoașterea de sine. Omul trebuie să se cunoască pe sine și abia după aceea trebuie să extindă studiul asupra naturii. De aceea, Socrate vorbea, cum ne informează Xenophon, despre “lucrurile omenești, căutând ceea ce este cuvios sau nelegiuit, ce este frumos sau urât, ce e înțelepciunea și ce e nebunia, ce curajul și ce nemernicia, ce e statul, ce înseamnă omul politic, ce va să zică o cârmuire și omul de guvernământ”. Virtutea, în opinia lui Socrate, este actul de a ști: virtutea este o știință. Nici un om nu este rău; răul provine doar din faptul că omul nu se cunoaște pe sine și nu știe ce vrea. Realizarea binelui duce, în cele din urmă, la fericirea personală și colectivă. Pentru Socrate, ignoranța este aducătoare de rău, iar pentru a o eradica trebuie folosită metoda *maieutică*, prin intermediul căreia, în urma unor întrebări bine puse, oamenii să înțeleagă ce vor, ce este binele și cum trebuie pus în aplicare. (75)

În cele din urmă, Socrate a fost acuzat public că strică tineretul și că “nesocotește zeii în care crede statul atenian și că se închină la zeități noi”. În urma unei parodii de proces public - un proces de aceeași factură ca cel în urma căruia a fost condamnat Iisus Hristos -, Socrate a fost condamnat la moarte și obligat să bea cupa cu cucută (în anul 399). În procesul intentat lui Socrate, au existat trei acuzatori: primul i-a reprezentat pe politicieni și pe meșteșugari, al doilea pe retorii sofști și al treilea pe poeți. Biograful Diogenes Laërtius a prezentat posterității actul acuzării din mascarada de proces intentat lui Socrate: “Socrate s-a făcut vinovat că nu recunoaște zeii cetății, pe care îi cinstește cetatea și de introducerea altor divinități. Este de asemenea vinovat de coruperea tineretului. Pedepșa cerută este moartea”. (23)

Unul dintre cei care s-a mirat tare de acuzațiile aduse lui Socrate a fost chiar Xenophon: “adeseori m-am mirat - afirmă acesta - de argumentele pe temeiul cărora acuzatorii au înduplecat pe atenieni să creadă că Socrate este vinovat de moarte față de cetatea lui. Mai întâi, cum dovedeau ei că nu crede în zeii în care crede cetatea ? Îl vedeau aducând jertfe, adesea la el, alteori pe altarele obștești; și nu era o taină pentru nimeni că se slujea de știința prorocirilor. Se răspândise doar vorba că Socrate pretindea că este inspirat de o divinitate (desemnată prin termenul de *daimōn* n.n); iată, fără îndoială, de ce l-au învinuit că aduce divinități noi ? Socrate care credea în zei, putea să le tăgăduiască existența ? Mi se pare vrednic de mirare, mai spunea Xenophon, cum de s-au lăsat unii înduplecați să creadă că Socrate strică tineretul, el care era omul cel mai cumpătat, cel mai răbdător și atât de obișnuit să trăiască cu atât de puțin”. “Părerea mea - mai spunea Xenophon - e că un om înzestrat cu o astfel de fire ca Socrate trebuia să se aștepte din partea Atenei mai degrabă la onoruri decât la pedeapsa cu moartea.” (75)

Iată, așadar, ce a nemulțumit într-o asemenea măsură “cetatea” (a se citi, autoritățile reprezentate prin cei trei acuzatori): credința și implicit, contactul lui Socrate cu o zeitate denumită *daimōn* (termen ce nu are nimic de-a face cu termenul latinesc *demon*, folosit mult mai târziu). Socrate nu a ascuns niciodată că este în contact direct cu un *daimōn*, după cum el însuși a afirmat. “Ci spune-mi scumpule Phaidros, spune textual personajul Socrate în dialogul platonician *Phaidros*, nu crezi și tu - mie așa mi se pare - că mă inspiră un zeu ?” “Așa-i Socrate - a răspuns cel întrebat -, parcă, altminteri, decât îți este felul, vorba ta curge în șuvoaie”. “Am, ce-i drept, mai afirmă Socrate, *darul de a vedea cu duhul, dar nu din cale afară*, ci - asemeni celor ce au deprins puțină carte - atât doar cât am eu trebuință. Adevărul, mai spune Socrate,

este că sufletul are darul de a străvedea - (clarvedea n.n)”. “Or, adevărul este - mai spunea Socrate în același dialog -, că cele mai de preț se nasc din nebunia dată nouă de către zei. Iat-o pe profetesa de la Delphi sau pe preotesele de la Dodona; în sfânta lor sminteală, ele i-au ajutat pe greci în multe și nenumărate feluri. Ce să mai spunem de Sibylla și de toți ceilalți care, prin *zeiescul dar de a străvedea cu duhul* i-au ajutat pe mulți, dezvăluindu-le ce îi așteaptă în viitor.” (10)

Așadar, datorită capacităților sale, Socrate a descoperit un “zeu nou” pe care l-a denumit “daimōn”, cu care comunica și care-l sfătuia uneori, nu tot timpul. Chiar acest “zeu nou” l-a sfătuit pe Socrate să nu fugă după proces, așa cum i-au sugerat prietenii, care-i pregătiseră deja evadarea. “Semnul daimōnic - spune Socrate - mă împiedică să împlinesc ceea ce tocmai am de gând să fac. Mi s-a părut că aud în preajmă un glas care-mi spune să nu plec mai înainte de-a ispăși ceea ce am greșit” - a conchis Socrate -, drept pentru care, cu cea mai mare seninătate, a băut cupa cu cucută, fără să țină seama de planurile de evadare ale grupului său de prieteni.

Despre Socrate se pot spune multe. Socrate a rămas în conștiința umanității ca fiind unul dintre cei mai mari înțelepți (*sophosi*) ai antichității. Deloc întâmplător, Oracolul lui Apollon de la Delphi, prin vocea Pithyei, afirma că Socrate este “cel mai înțelept dintre oameni”.

Socrate a murit așa cum a trăit: a fost fiu de moașă și de sculptor, el însuși sculptor și moașă de suflete. A fost ostaș și a murit fără frică, ascultându-și *daimōnul*.

❧ Platon - Ospățul de cuvinte ❧

Platon, cel mai important discipol al lui Socrate, s-a născut în Atena (după alte surse în Egina), în jurul anului 427 (după unele surse 428) înainte de Iisus Hristos. Platon se

trăgea dintr-o familie nobilă: mama sa era din neamul lui Solon, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei, iar tatăl său se trăgea din spița regelui Codrus.

Încă din copilărie, Platon a primit o educație aleasă: a studiat poezia, muzica, filozofia și pictura. Dintre filozofi, l-a studiat pe Heraclit și pe Anaxagoras. Ulterior s-a inițiat în tainele învățaturii lui Pythagoras. Momentul de cotitură al vieții lui Platon a fost, fără nici o îndoială, apropierea de Socrate.

După condamnarea și moartea lui Socrate, Platon a plecat din Atena. Prima escală a călătoriei sale a fost cetatea Cyrene, acolo unde a urmat învățătura matematicianului Theodorus. A doua escală importantă a fost Egiptul, iar a treia a fost Sicilia, unde, la curtea tiranului Dionysos, ajutat și de Dion, cumnatul acestuia, Platon a încercat să pună în practică o parte dintre concepțiile sale politice. În momentul în care Platon a fost exilat, Platon a pierdut orice sprijin, astfel că a fost expulzat și era să fie vândut ca sclav. A fost răscumpărat de filozoful Annikeris și s-a reîntors la Atena unde, la vârsta de 40 de ani, a înființat “Academia”.

După moartea tiranului Dionysos, Platon a mai întreprins două călătorii în Sicilia, dar eforturile de a pune în aplicare ideile sale politice (rezultat al ideilor filozofice) au fost sortite eșecului. De fiecare dată, Platon s-a reîntors la Atena, unde a continuat să scrie și, uneori, alături de alți filozofi, să-și prezinte concepția în cadrul Academiei. Academia lui Platon a devenit un veritabil *ospăț al filozofilor*.

Exegeza modernă a împărțit dialogurile lui Platon în funcție de vârsta la care le-a scris și în funcție de influențele pe care - s-a presupus - le-a primit. Dintre dialogurile de tinerețe pot fi citate *Apologia lui Socrate*, *Criton*, *Eutyphron* (Despre evlavie), *Laches* (Despre curaj), *Lysis* (Despre prietenie și dragoste). Dintre dialogurile de tranziție - care, în

marea lor parte, au fost scrise împotriva sofștilor - pot fi amintite: *Gorgias* (Despre retorică), *Menon*, *Euthydemos*, *Hippias*, *Kratylos*. Dialogurile de maturitate sunt *Banchetul* (Despre dragostea platonică), *Phaidon* (Despre nemurirea sufletului), *Phaidros*, *Republica* (statul ideal). Dialogurile de bătrânețe sunt: *Theaitetos* (problema științei), *Parmenides* (unul și multiplul), *Sophistes*, *Philebos* (problema moralei), *Politikos* (Omul de stat), *Timaios* (Cosmogonia), *Kritias* (Originea omenirii), *Legile*.

Majoritatea exegeților consideră că această clasificare a dialogurilor elucidează geneza concepției lui Platon. Este îndeobște acceptat faptul că dialogurile din tinerețe reflectă în principal opiniile lui Socrate; de aceea, aceste dialoguri pot fi definite drept socratice. Dialogurile considerate socratice dezbate, cu precădere, problemele morale. Exegeții moderni consideră că Platon a început să scrie cu trei-patru ani înainte de moartea lui Socrate. Diogenes Laërtius afirmă că Socrate și-a exprimat uimirea atunci când a aflat că tânărul său discipol a scris dialogul *Lysis*. Diogenes Laërtius mai afirmă că Socrate a fost, de asemenea, uimit, când a aflat despre “născocirile” pe care Platon le scrisese despre el. Această afirmație ar putea fi interpretată în sensul că, cel mai probabil, în dialogurile sale, Platon a inventat situații și afirmații care n-au fost niciodată rostite de preopinienți, dar care reflectă concepțiile acestora și în special, concepția lui Socrate - așa cum a cunoscut-o el. Concepția lui Socrate a fost prezentată de Platon în dialogurile sale sub o formă artistică, prin folosirea metodei *maieutice*. Din acest punct de vedere, elementele de umplutură ale dialogurilor - plasarea scenică, forma de prezentare a luărilor de cuvânt etc -, sunt, fără îndoială, simple “născociri”, așa cum afirmă Socrate, neobișnuit cu astfel de abordări. De altminteri, epoca respectivă era puțin familiarizată cu prezentarea unei

concepții sub o formă artistică. Până la Platon puțini autori mai folosiseră forma dialogurilor pentru a prezenta un subiect filozofic. Ceilalți filozofi ai antichității au folosit metoda didactică, a enunțurilor lapidare, pentru a-și transmite doctrina.

După cum constata Leon Robin, un critic avizat al operei lui Platon, alegerea metodei “dialogurilor” în locul metodei “didactice” pentru prezentarea unei concepții s-a datorat “temperamentului de artist” al lui Platon, care nu se potrivea cu cel didactic. Platon “era tentat să imagineze opere de artă în care se înfruntă, așa acum se întâmplă adesea în realitate, caractere individuale diferite, puse față în față cu o problemă filozofică”. Pentru a realiza aceasta, Platon a recurs la imitarea metodei lui Socrate - “logos socraticos”. De asemenea, el a intercalat în dialoguri o structură dramatică în care personajele intră în scenă treptat, ca într-o piesă de teatru; fiecare personaj are propria individualitate bine conturată și propria logică a expunerii. De altfel, exegeții moderni au remarcat o serie de anacronisme față de evenimentele istorice. De exemplu, în dialogul Banchetul, a cărui acțiune este plasată în anul 418 înainte de Iisus Hristos, Platon face referire la un eveniment petrecut cu peste 30 de ani mai devreme, iar în dialogul Menon, personajul Socrate face referire la un eveniment istoric petrecut după moartea sa. (64)

O explicație susținută inițial de doi cercetători scoțieni, John Burnet și Alfred E Taylor, și preluată apoi de alți exegeți, pornește de la presupunerea că dialogurile ce-l au ca personaj principal pe Socrate reprezintă un “memorial”, adică o trecere în revistă a afirmațiilor lui Socrate, prezentate de Platon sub forma artistică a dialogurilor, iar dialogurile în care Socrate apare episodic sau deloc reflectă ideile proprii ale lui Platon.

Totuși, pentru înțelegerea genezei dialogurilor platoniciene, trebuie ținut cont de un alt aspect, care a fost

adesea neglijat. Este foarte posibil ca Socrate să fi expus două doctrine (concepții) sau, mai corect spus, două aspecte ale aceleiași concepții: una în public, iar cealaltă în particular, împreună cu discipolii apropiați. Una din doctrine poate fi considerată exoterică, iar cealaltă esoterică. Concepția exoterică era prezentată de Socrate în funcție de conjuncturile istorice, politice, sociale și culturale ale momentului. Trebuie ținut cont și de faptul că dialogurile din tinerețe reflectă nu atât doctrina lui Socrate, cât mai ales reacția lui Platon la opiniile celor care au ajuns să pervertească sensul cuvintelor și al ideilor: sofistii. De aceea, în majoritatea prelegerilor sale, care au fost imortalizate în dialogurile de tinerețe ale lui Platon, Socrate a dezbătut doar problemele legate de om: ce este și ce nu este omul; ce poate și ce nu poate; ce poate cunoaște și ce nu. Paralel cu aceasta, el a stabilit liniile directoare ale *maieuticii*. Nici nu avea cum să nu facă astfel.

Bunăoară, înainte de a deschide discuția despre natură și despre cosmos, Socrate a fost nevoit să stabilească noțiunile și, mai ales, să pună accentul pe cunoașterea de sine a oamenilor - element fundamental pe care pervertiții sofisti l-au uitat. Abia după ce a stabilit principalele direcții ale cunoașterii de sine, Socrate a putut trece la discutarea aspectelor legate de cosmos, dar acest din urmă aspect nu l-a prezentat în mod public, ci doar în fața celor care-l puteau înțelege: cercul intim (*eso*: interior) de discipoli și de prieteni. Nu există nici un fel de argument împotriva faptului că, împreună cu discipolii apropiați, Socrate a discutat despre cosmos. Acest aspect a fost sesizat foarte exact de Diogenes Laërtius, care afirma textual că, după opinia lui, Socrate s-a ocupat și de științele naturii, deși, în public, i-a numit “nebuni” pe cei care se ocupau de problemele cosmosului.

Firește, se poate înțelege că Socrate nu i-a numit nebuni pe toți cei care se ocupă de problemele cosmosului, ci doar pe

cei care o făceau fără să fi rezolvat problemele legate de cunoașterea de sine. Este vorba doar despre o succesiune logică de priorități, care trebuiau să corespundă vestitului aforism înscris pe frontispiciul templului din Delphi: “Omule cunoaște-te pe tine însuși, căci numai astfel vei putea cunoaște universul”. Prima etapă propusă de Socrate presupunea așadar cunoașterea de sine și definirea termenilor ecuației cunoașterii, iar a doua a constat în cunoașterea cosmosului. Câți discipoli ai lui Socrate au devenit apți să acceadă în a doua etapă este greu de știut. Cel puțin unul dintre ei, și anume Platon, a atins această etapă; faptul că, adesea, în dialogurile sale, Platon a prezentat aceste aspecte, demonstrează că Socrate nu s-a limitat doar la cunoașterea de sine.

De asemenea, este interesant de remarcat că în dialogurile platoniciene în care Socrate este absent - de exemplu, în *Sofistul*, *Omul politic*, *Legile* - personajul principal este “un străin”, iar acest aspect indică faptul că informațiile și concepțiile prezentate nu au nimic de-a face cu Socrate. De asemenea, în Timaios, în rolul principal a fost distribuit personajului Timaios, care a fost pythagorician.

Exegeza modernă a stabilit că informațiile prezentate în aceste dialoguri au fost preluate de către Platon din varii surse - de la orfici sau de la pithagoricieni. Platon nu a făcut altceva decât să întregască doctrina prin aprofundarea lor. Aceste ultime informații nu sunt contrare spiritului lui Socrate și concepției sale. Dimpotrivă. Opera lui Platon trebuie înțeleasă integral și unitar, fără a se face, în mod artificial, diferențierea dintre ceea ce a aparținut unuia sau altuia.

Socrate, după cum singur afirma, a încercat să transmită oamenilor o concepție străveche sub o formă nouă, potrivit experiențelor personale. În acele timpuri, această concepție străveche era amenințată de asaltul sofistilor și nu numai al lor (uneori, pentru a-i desemna pe sofști, Platon folosește

termenul *antilogikoi*). Platon, prin geniul său artistic, a încercat să facă o sinteză a acestei concepții străvechi (*sophia*) în forma inedită a dialogurilor. Această sinteză s-a bazat, în primul rând, pe aportul lui Socrate, iar în al doilea rând pe aportul altor înțelepți și *sophosi* din epocă - unii cunoscuți, alții care s-au pierdut în uitare. Unii dintre ei erau adepții lui Apollon, alții erau adepții lui Orfeu, alții ai lui Pythagoras. Platon însuși nu pare să fi fost departe de trăirile și experiențele specifice unui *sophos* autentic.

Concepția platoniciană are la bază cunoașterea de sine a omului, dar și cunoașterea cosmosului (existentul). Există o “Lume a Ideilor”, spunea Platon, care conține esențele, modelele tuturor lucrurilor din lumea fizică. Lumea fizică este doar o “realizare” a Ideilor. Lucrurile fizice “participă” la Ideile lor - spunea Platon. De exemplu, toate actele virtuozose participă la ideea de virtute. “Lumea Ideilor” conține înțelesurile adevărate ale lucrurilor din lumea fizică. A înțelege înseamnă a justifica, iar a justifica înseamnă a găsi ceea ce este bine. De aceea, spunea Platon, ideea de Bine este ideea supremă din care provin toate celelalte.

Pentru a ilustra concepția cu privire la relația dintre lumea materială și “Lumea Ideilor”, Platon s-a servit de o alegorie: alegoria peșterii. “Închipuiește-ți niște oameni care trăiesc într-o lume subpământeană - scria Platon în dialogul *Republica* -, deschisă pe toată lungimea ei către lumină; că ei se găsesc în această peșteră încă din copilărie, cu picioarele și grumajii în lanțuri; că din pricina legăturilor nu se pot mișca din loc și nu pot privi decât înainte”. Prizonierii nu văd niciodată lumina Soarelui, ei văd doar umbrele obiectelor din afară, proiectate pe pereții peșterii. Unii prizonieri disting trecerea umbrelor, alții nu le disting. (10)

Peștera este, desigur, lumea materială, iar prizonierii sunt oamenii care nu văd ceea ce există dincolo de peșteră.

Lipsiți de lumina soarelui, oamenii cred că lumea peșterii este singura reală. Ei consideră reale doar aspectele fizice ale lucrurilor, când, în fond, acestea sunt doar reflectări ale Ideilor nepieritoare. Oamenii nu vor putea niciodată să înțeleagă ceea ce există în lumea materială decât dacă se pot ridica de la cele pământești spre contemplarea Ideilor eterne. Contemplarea Ideilor, mai spune Platon, necesită o obișnuire progresivă cu lumina soarelui. În cazul în care părăsesc peștera întunecoasă, oamenii se obișnuiesc greu cu lumina Soarelui. Când, în cele din urmă, se obișnuiesc cu ea, oamenii nu mai doresc să se întoarcă înapoi, în lumea umbrelor și a aparențelor.

Prima etapă a cunoașterii adevărate, afirmă Platon, este opinia. A doua etapă este cunoașterea prin intermediul noțiunilor - cunoașterea logică. Pentru a cunoaște prin intermediul noțiunilor, oamenii trebuie să clarifice sensul acestora. În fine, a treia etapă este reamintirea - denumită *anamnesis*, care este o cunoaștere interioară prin intermediul intuiției. *Anamnesis* este posibilă grație faptului că anterior întrupării, oamenii au contemplat Ideile în lumea aflată “dincolo”. Cei care pot ajunge la cunoașterea desăvârșită a ideilor sunt, în opinia lui Platon, filozofii. Totuși, nici filozofii nu pot atinge cunoașterea desăvârșită a Ideilor decât în măsura în care reușesc să scape de constrângerile trupului. Sufletul trebuie purificat în așa măsură încât să se elibereze de simțuri.

Sufletul este nemuritor, afirmă Platon; el a mai trăit și alte vieți. La nașterea în noul trup, sufletul uită ceea ce știa anterior, datorită faptului că, înaintea întrupării, a băut din fântâna Lete - a uitării. De aceea, pentru orice suflet este imperios necesar procesul de *anamnesis*, de reamintire a celor ce știa înainte de a se întrupa în lumea materială. “Dacă sufletul este într-adevăr nemuritor - spunea Socrate în dialogul *Phaedon* -, se cere ca el să fie îngrijit ținând seamă nu numai de acest răstimp pe care-l numim viață, ci de întreaga întindere

a timpului. Căci a nu-i acorda această îngrijire poate să pară acum o primejdie cumplită. Într-adevăr, dacă moartea ar însemna despărțirea de tot și de toate, ce noroc ar fi pentru cei răi ca, o dată morți și despărțiți de trup, să se despartă, cu relele lor, și de suflet ! Dar în clipa în care sufletul se arată ca fiind nemuritor, nu se mai află pentru el nici o altă scăpare și nici o altă mântuire decât în strădania de a deveni mai bun și mai înțelept. Căci, coborând la Hades, sufletul duce cu el cultura lui întru bine și felul în care s-a purtat în viață.” (10)

În Dialogurile sale, Platon a amplificat cât a fost posibil concepția lui Socrate despre *daimōn*. Încă din timpul vieții - mai spunea Socrate în același dialog -, fiecărui om îi este hărăzit un *daimōn*. După moarte, acel *daimōn* îl duce pe fiecare om la judecată și apoi în Hades. Apoi, după ce, în Hades, “are parte de ceea ce trebuia să aibă parte”, omul este adus din nou, de o călăuză, în lumea fizică, pentru a îmbrăca un nou trup. “Lucrurile acestea, spunea Socrate, se petrec în multe și lungi întoarceri ale timpului”. (10)

Călătoria unui defunct pe “celălalt tărâm” nu este chiar așa de simplă. “Mie însă nu mi se pare nici simplă, nici una singură - spunea Socrate în dialogul *Phaidon*. Dacă ar fi așa, la ce-ar mai fi nevoie de călăuze: cine s-ar putea rătăci în vreun loc al aceleiași drum. Se pare însă, dimpotrivă, că are nenumărate răspântii și răscruci. Judec așa întemeindu-mă pe riturile și obiceiurile de aici, din lumea noastră”. Explicația este că sufletul celui care s-a lăsat înrobitor de trup, după moarte este părăsit de *daimōn*ul său; de aceea, afirma Socrate, acesta “rătăcește singuratic, pradă tuturor nedumeririlor, până la împlinirea unor timpuri la sorocul cărora, în virtutea unor necesități, este dus în lăcașul ce i se cuvine”. În schimb, sufletul celui care și-a petrecut viața în cumpănare, este însoțit “de zei însoțitori și călăuzitori” și merge repede în locul deja statornicit. (10)

Locul unde ajung sufletele oamenilor după momentul morții, afirmă Socrate în dialogul citat, este în “cer”, adică în ceea ce cosmografi denumesc “eter”, acolo unde se află “adevăratul pământ”. “Aceste regiuni în care sufletele oamenilor merg după moarte, sunt multe și minunate”, mai spunea Socrate. Căci pământul - ținea el să se confeseze - , nu este nici ca alcătuire, nici ca mărime, așa cum îl înfățișează cei care obișnuiesc să trateze despre el” - adică cei pe care Socrate îi desemna drept “nebuni”. “Adevăratul pământ este pur și se află pe cuprinderea pură a cerului, acolo unde se află și astrele, în regiunea numită de cosmografi eter”. (10)

Oamenii se comportă la fel ca locuitorii hăurilor mării, spunea Socrate, servindu-se de o comparație similară cu cea a peșterii. Fiind “ființe încete și neputincioase”, locuitorii hăurilor mării n-au ajuns niciodată la suprafața apei pentru a sălta capul și a privi lumea. Dacă vreun om ar realiza performanța de a transcende lumea aceasta, la fel ca un locuitor al adâncurilor mării care ar scoate capul din apă, ar înțelege ce este cerul adevărat și lumina adevărată. “Căci pământul în care ne aflăm și stâncile lui și toate câte sunt aici sunt alterate și mâncate, așa cum sunt, de apele sărate, lucrurile mării”. Văzut de sus, mai spune Socrate în dialogul citat, pământul adevărat este “multicolor și seamănă cu acele mingi făcute din douăsprezece bucăți de piele colorate diferit” (Socrate se referă la dodecaedrul regulat, care era considerat de către pithagoricieni drept unul dintre cele cinci solide regulate, pe care-l compară cu “adevăratul pământ”). În “adevăratul pământ”, totul - munții, rocile, vegetația etc - este de o frumusețe fără seamăn; tot ce există acolo are culori perfecte, strălucitoare și pure. Pe pământul adevărat locuiesc un mare număr de ființe - îndeosebi oameni. În acele locuri minunate de pe adevăratul pământ, se află temple în care zeii locuiesc cu adevărat, în “înfățișări nemijlocite”. (10)

“Pământul adevărat” este palierul cuantic eteric din nomenclatorul concepției spiritualiste moderne, iar Socrate demonstrează în acest fragment că a avut *darul de a vedea cu duhul*, după cum singur preciza pentru toți cei care au urechi de auzit și minte să priceapă.

Socrate preciza că “pământul adevărat” are nenumărate regiuni interioare și hăuri. Între hăuri și caverne există nenumărate căi de trecere, prin care circulă râuri după principiul vaselor comunicante. Hăurile sunt străbătute, la rândul lor, de nenumărate râuri de foc prin care curge noroiul și lava. Cel mai mare hău este Tartarul. Există patru mari râuri, care delimitează regiuni întinse. Cel mai mare este denumit Ocean. Al doilea, denumit Aheron, curge în sens invers față de Ocean. Apele râului Aheron formează un lac numit Aherusias. Al treilea râu este Pyriphlegethon, care, în apropierea izvorului, cade într-un spațiu vast, ars de un foc uriaș, formând un lac în care clocotesc apa și noroiul. Al patrulea râu este Cocytos, care formează lacul Styx. (10)

După moarte, afirmă Socrate, oamenii sunt duși de *daimōnii* lor în diferite locații, în funcție de faptele fiecăruia, și supuși unei judecăți. Majoritatea oamenilor - adică cei care au dus o viață “mijlocie” - “sunt duși în apropierea lacului Aherusias. Ei locuiesc acolo atât cât este necesar, după care se reîntorc iarăși în lumea materială, pentru a se reîntrupa. În răstimpul cât stau în acele locuri, ei se purifică, ispășind diferite greșeli, dar primesc și răsplata pentru faptele bune. Cei care au comis repetate crime și furturi din temple, care sunt considerați fără leac, sunt azvârliți în Tartar, de unde nu mai ies niciodată. Cei considerați recuperabili - care s-au căit pentru faptele lor - nu rămân pentru totdeauna în Tartar, ci potrivit sorocului, sunt ejectați afară și duși de apele unuia dintre cele patru râuri, în funcție de natura greșelii. Astfel, cei care și-au ucis și cei care și-au brutalizat părinții, sunt duși de

apele râului Pyriphlegethon și, respectiv, ale râului Cocytos până în lacul Acherusias, unde încep să strige pe cei cărora le-au făcut rău, pentru a-și cere iertare. Dacă obțin iertarea, suferințele lor încetează, dar dacă victimele nu-i iartă, sunt luați de valuri și azvârliți iarăși în Tartar. În schimb, “filozofii”, cei care au dus o viață cumpătată, trăiesc în eternitate, total desfăcuți de trup, în “frumoase lăcașuri”. (10)

Un alt dialog important al lui Platon este *Timaios*. Dialogul *Timaios* a fost scris de Platon spre sfârșitul vieții. De fapt, gândul lui Platon de la sfârșitul vieții a fost să scrie o trilogie. Această trilogie ar fi trebuit să cuprindă, în afară de *Timaios*, dialogurile *Critias* și *Hermocrate*. Dialogul *Hermocrate* nu a mai fost scris, iar *Critias* nu a fost terminat.

Atât *Timaios*, cât și *Critias* au devenit celebre în epoca modernă datorită faptului că, în ele, Platon a dezvăluit existența, cu aproape 9000 de ani înainte de epoca sa, a continentului Atlantida. Descrierea Atlantidei, continentul dispărut în apele Oceanului Atlantic, a lăsat în umbră subiectul de bază al celor două dialoguri: cosmogonia - adică ceea ce marele maestru Socrate refuzase să comunice în public de-a lungul întregii sale vieți. Din păcate, acordând o importanță prea mare relatărilor cu privire la Atlantida, exegeții moderni au tendința de a omite esențialul și anume de a recepta cum se cuvine concepția cosmogonică prezentată de Platon în cele două dialoguri. Episodul Atlantida a fost doar o etapă, importantă desigur, dar numai o etapă, în istoria lumii. De aceea, enigma existenței continentului Atlantida poate fi descifrată doar prin raportare la concepția cosmogonică expusă de Platon în cele două dialoguri, nu printr-o scoatere arbitrară din context. Procedul scoaterii din context al unui subiect poartă numele de sofism. Normal ar fi ca, mai întâi, să fie analizată concepția cosmogonică a lui Platon și abia apoi să fie elucidată enigma continentului dispărut Atlantida.

După cum au remarcat majoritatea exegeților moderni, ca stil, dialogul *Timaios* pare a fi fost conceput ca un curs didactic destinat auditorilor “Academiei”, iar elementul dramatic, la fel ca și dialogul, sunt mult diminuate. Desfășurarea dialogului vorbește de la sine. La început, personajul Socrate vorbește despre modul în care ar trebui să se prezinte cetatea ideală, iar personajul Critias dă ca exemplu modul în care arăta vechea cetate a Atenei cu aproximativ 9000 de ani înainte de epoca în care are loc dialogul. Critias afirma că, în acea vreme, cetatea Atenei era contemporană cu o altă cetate puternică, cu cetatea Atlantidei, a cărei istorie o prezintă pe larg. Apoi Socrate se retrage din discuție și punctează expunerea prin întrebări. Cel care ține capul de afiș (cum se spune) este personajul Timaios care, potrivit exegezei moderne, a fost fie un pithagorician, fie un personaj fictiv introdus de Platon pentru a-și expune propria concepție cosmogonică. Oricum, concepția promovată de acest personaj este considerată de exegeza modernă ca fiind pythagoriciană.

Exegeza modernă mai presupune că, în scrierea dialogului, Platon a fost influențat de un manuscris ce circula în mediile pithagoreice. Se mai presupune că Platon a cumpărat manuscrisul respectiv de la filozoful Philolaos, care a fost unul dintre elevii de seamă ai lui Pythagoras.

Expunerea personajului Timaios poate fi sintetizată astfel. În prima parte a expunerii sale despre cosmos, personajul Timaios vorbește despre ființă și devenire, despre cauza devenirii care este Demiurgul, despre modelul etern al lumii și despre copia sa din lumea fizică. Lumea are un trup și un suflet, spune personajul Timaios. Trupul lumii este format din cele patru elemente - apa, aerul, focul și pământul. Cele patru elemente sunt numele unor însușiri, nu numele unor substanțe, atrage atenția Timaios. Forma trupului lumii este sferică. Trupul lumii are însă un suflet - sufletul fiind anterior

trupului. În lume, mai spune Timaios, există trei mari categorii de ființe: zeii, oamenii și animalele. Timaios le analizează pe fiecare în parte. Oamenii, la fel ca și lumea, au un trup și un suflet. Sufletul preexistă trupului și se întrupează la anumite intervale în lumea fizică.

Dialogul *Critias* continuă expunerea din *Timaios* cu discursul personajului Critias care reia subiectul Atlantidei și explică în detaliu evenimentele desfășurate cu 9000 de ani înainte de epoca sa. Critias afirmă că a preluat această istorisire de la bunicul său care nu a fost altul decât Solon, unul dintre cei șapte mari înțelepți ai Greciei. La rândul său, Solon a aflat aceste informații de la preoții egipteni, pe care i-a vizitat. “Aceste scrieri au aparținut bunicului meu, spune Critias în dialogul cu același nume, și acum îmi aparțin mie; iar eu le-am învățat de mic copil pe de rost.” (10)

Totul a început, povestește Critias, “pe vremea în care zeii și-au împărțit lumea”. Zeii Hephaistos și Atena au primit ținutul Greciei, iar Poseidon a primit insula Atlantida, care se afla dincolo de “coloanele lui Herakles” - stâncile Gibraltar. Atlantida era așadar amplasată în Oceanul Atlantic. Critias afirmă că zeul Poseidon însuși a organizat insula. Chiar în mijlocul insulei, pe un munte înalt aflat în mijlocul câmpiei centrale a insulei, locuia un om care se născuse “din pământ” (Critias spune că “era unul dintre oamenii care se născuseră acolo din pământ”), pe nume Evenor. El locuia împreună cu femeia lui, pe nume Leukipe. Evenor și Leukipe au avut o fată, Kleitho, pe care Poseidon însuși a luat-o apoi să-i fie țiitoare. Pentru Kleitho, Poseidon a construit în mijlocul insulei o cetate cu fortificații. Tot acolo a plantat o grădină fertilă, făcând să țâșnească din pământ două izvoare: unul cu apă rece și unul cu apă caldă. Poseidon a avut cu Kleitho zece fii, motiv pentru care a împărțit ulterior insula în zece regate. Cel mai mare dintre fii, pe nume Atlas, a primit regatul central, acolo

unde locuia mama sa Kleitho; chiar în centrul insulei a fost construit un sanctuar în care locuitorii aduceau ofrande lui Poseidon și mamei Kleitho. Inițial, oamenii din cele zece regate erau vrednici și gospodari. Ei au construit o civilizație materială avansată, dar la un moment dat au dorit să cucerească întreaga lume. Cei care i-au oprit au fost chiar războinicii atenieni. În cele din urmă, datorită decăderii morale a locuitorilor, Zeus a luat decizia de a distruge insula Atlantidei. Insula Atlantida, afirmă Critias, s-a scufundat în urma unor “năpraznice cutremure și inundații”, “produse într-o singură noapte și în crâncena zi ce i-a urmat”. (22)

Expunerea lui Critias din dialogul platonician cu același nume nu este unică în antichitate. La rândul său, Diodor din Sicilia îi menționează în scrierea sa “Biblioteca istorică” pe “atlanții care locuiesc în regiuni fertile de la țărmul Oceanului”. Un alt mare istoric al antichității, egipteanul Manethon a menționat “țara fabuloasă numită Siriath”, care s-a scufundat în urma unei catastrofe naturale pe timpul primului rege al Egiptenilor, pe nume Thoth. (4)

Tradițiile consemnate de Platon, Diodor și Menthon sunt în concordanță cu cele provenite de la locuitorii din regiunile podișului mexican, de la tolteci și azteci, care desemnau insula sau continentul aflat la răsărit de țara lor prin termenul Atztlan, apropiat fonetic de cel folosit de Platon. De altfel, Platon menționa în dialogul său că “dincolo de insula Atlantida se află un mare continent” - America.

“V-AM FĂCUT PE TOȚI RUDELE MELE”

☞ Homer, hierofantul zeilor ☞

Precum a fost menționat, primele temple din Grecia au fost construite cu mai bine de 2000 de ani înainte de întruparea lui Iisus Hristos, pe baza unei concepții preexistente.

Mărturie stau vestigiile arheologice descoperite în Creta, Micene, Atena, Sparta etc., care indică o concepție spirituală pe deplin formulată conceptual. Se poate deduce astfel, fără teama de a greși, că primilor înțelepți denumiți *sophosi* li se poate atribui concepția ce a stat la baza construirii templelor și a celorlalte artefacte religioase. Totuși, numele primilor *sophosi* ai grecilor nu au fost reținute de istoriografia modernă. Istoriografia a reținut doar numele *sophosilor* care și-au făcut cunoscută prezența în epoca “istorică”, adică în epoca care a început după “evul întunecat”.

De fapt, majoritatea documentelor referitoare la istoria timpurie a Greciei au început să fie consemnate începând cu secolul al V-lea înainte de Iisus Hristos. Se poate presupune că, după sfârșitul “erei întunecate”, concepțiile ce au stat la baza construirii primelor artefacte religioase (Creta, Micene etc.) au fost uitate, astfel că a fost nevoie de noi *sophosi* care să le readucă în atenția contemporanilor. Tot astfel, a fost nevoie de aportul unor arhitecți și constructori, care să participe la ridicarea unor noi edificii și artefacte. Ceea ce de

altfel s-a întâmplat. Consecința a fost că începând cu secolul al V-lea înainte de Iisus Hristos, a fost declanșat în arealul grecesc un amplu proces politico-social, intelectual, cultural și arhitectural care a culminat pe de-o parte cu coagularea unor noi concepții socio-politice, iar de cealaltă parte cu definitivarea unor concepții spirituale și, implicit, cu construirea unor edificii cu caracter religios. Promotori ai acestui amplu avânt social, politic, intelectual, cultural și arhitectural au fost pe de-o parte o pleiadă selectă de *sophosi* - *iatromanți* și *aezi* -, iar de cealaltă parte numeroși conducători politici și militari, arhitecți, sculptori, ingineri și constructori. Dintre *sophosi*, *iatromanți* și *aezi* la loc de cinste trebuie menționați Orfeu, Homer, Hesiod, Empedocles, Pythagoras, iar dintre conducătorii politici, arhitecții, sculptorii și constructorii care au participat la propășirea cetăților grecești trebuie menționați Solon, Pericle, Themistocles, Phidias, Miron etc. Amplul avânt spiritual, economic, politic și urbanistic a declanșat *nașterea democrației* și apariția *agorei*, piața publică din fiecare cetate grecească, în care orice cetățean putea să spună ceea ce-i trecea prin minte fără teama delictului de opinie.

Istoricii moderni afirmă aproape la unison că istoria *sophiei* în Grecia antică a început cu Homer și Hesiod, care au trăit în secolul al VIII-lea înainte de Iisus Hristos. Se poate obiecta totuși că primul *sophos* menționat cronologic și recunoscut ca atare de doxografii și biografii antichității a fost Orfeu. Spre deosebire de Homer și Hesiod care au fost oameni obișnuiți, Orfeu a fost considerat de vechii greci fiul unui zeu; după cum afirmau la unison doxografii antichității, Orfeu a fost fiul zeului Apollon și al muzei Calliope. Fiind fiul unui zeu și al unei muze, Orfeu a fost întemeietorul Misteriilor grecești sau, după cum s-a exprimat Euripide, a fost “fondatorul tuturor inițierilor”.

Biografia și doxografia antichității au insistat asupra faptului că Orfeu a trăit cu mult timp înainte de epoca lui Homer și Hesiod, din moment ce i-a însoțit pe argonauții lui Iason în căutarea “lânei de aur”, eveniment care - potrivit aceluiași doxograf - a avut loc cu aproximativ 50 de ani înainte de războiul troian (1198-1184 înainte de Iisus Hristos). Dat fiind faptul că Orfeu a fost fiul unui zeu, iar Homer și Hesiod au fost oameni obișnuiți, concepția primului trebuie tratată diferit, cu toate că, din punct de vedere cronologic, a fost promovată de discipolii săi abia începând cu secolul al V-lea înainte de Iisus Hristos.

Așadar, cel puțin din punct de vedere formal, Homer și Hesiod (secolul al VIII-lea înainte de Iisus Hristos) pot fi considerați cei mai importanți *sophosi* greci. Cu toate că unii doxografi greci i-au denumit *aezi*, adică “poeți inspirați”, atât Homer, cât și Hesiod prezintă caracteristicile definiției ale *sophosilor*. Cronologic, Homer și Hesiod au fost primii beneficiari ai “sophiei ca dar al zeilor”, fiind recunoscuți ca atare de istoriografia modernă. Deși au trăit în plină “epocă întunecată”, operele lor au fost transmise o lungă perioadă de timp doar pe cale orală, astfel că abia după secolul al V-lea au fost așternute în scris și au ajuns la cunoștința oamenilor obișnuiți. În operele lor, cei doi *sophosi* au menționat în mod explicit că au fost portavocea zeilor (prin intermediul Muzelor) în lumea oamenilor.

Primul mare *sophos* al grecilor a fost așadar Homer, poetul orb care a lăsat posterității *Iliada* și *Odiseea*. Deși Herodot și majoritatea doxografilor greci au afirmat că Homer a trăit în jurul anului 850 înainte de Iisus Hristos, unii istorici moderni sunt de părere că a trăit mai devreme cu cel puțin un secol; unii lingviști au constatat chiar unele “continuități lingvistice între scrierile miceniene din secolul al XIII-lea și poemele lui Homer”. Cert este că, la origine, numele lui

Homer a fost un calificativ care însemna “fiul ostatecului”, cu referire la o confrerie denumită *Homeridae*, alcătuită din urmașii prizonierilor de război ai grecilor, care neavând voie să fie recrutați în războaie, compuneau cânturi și poeme versificate despre evenimente istorice importante. Aceste cânturi versificate erau compuse ad-hoc, iar apoi erau memorate și transmise pe cale orală de la o generație la alta. Lingviștii moderni afirmă că operele lui Homer conțin fraze-tip ce se repetă de mai multe ori, care au fost versificate tocmai pentru a fi memorate ușor și a fi transmise pe cale orală. Abia ulterior, câteva secole mai târziu, aceste cânturi și poeme orale au fost înregistrate în scris.

La rândul său, *sophosul* Hesiod a fost un agricultor cuminte și așezat care - după informațiile pe care el însuși le-a prezentat în *Munci și zile* - a trudit toată viața pentru a transforma un teren arid de la poalele muntelui Helicon într-un teren fertil; terenul fusese lăsat moștenire de tatăl său, dar fratele său și câțiva judecători corupți l-au văduvit de o parte din moștenirea sa. Hesiod a dus o viață pastorală, elogiind în scrierile sale oamenii simpli care se luptă zilnic cu greutatea muncilor câmpului. Tocmai cuminența și onestitatea sa par să fi fost motivele pentru care a fost remarcat de zei, care l-au ales, prin intermediul Muzelor, să prezinte contemporanilor săi informații de natură spirituală. Aceste informații de natură spirituală au fost sintetizate de Hesiod în *Theogonia* (scrisă probabil între anii 730-700 înainte de Iisus Hristos). În *Theogonia* (1022 versuri), Hesiod a prezentat o cosmogonie, o genealogie a zeilor și un raport detaliat al istoriei lumii.

Dacă despre Homer și Hesiod se poate afirma fără teama de a greși că au fost *sophosi* (“sophia ca dar al zeilor”), despre unii dintre filozofii presocratici, precum Abaris, Hermitimus, Epimenide, Empedocles, Pythagoras sau chiar despre Socrate se poate afirma că fie au manifestat caracteristici ale

sophosilor, fie că au fost inițiați. Despre restul filozofilor din Grecia antică se poate afirma că n-au manifestat nici măcar “*sophia dorită*” - unii dintre ei au fost simpli “civili” rătăciți într-o lume căreia nu i-au priceput sensurile. Mai trebuie remarcat că *philosophii* din ultima categorie au profitat de nașterea democrației și de rolul *agorei*, piața publică, unde era permis - cu unele limite - ca orice cetățean să-și expună punctul de vedere fără să fie tras de urechi; acesta a fost motivul pentru care *agora* a devenit locul predilect de manifestare al unor demagogi de meserie denumiți sofști, a căror retorică amăgitoare avea darul de a atrage masele. Dacă în Grecia antică trebuie căutată originea democrației, tot acolo trebuie căutată și originea demagogiei; demagogia nu este domeniul exclusiv al politicii, ci și al filozofiei.

Cu toate acestea, concepțiile filozofilor presocratici au fost influențate decisiv de concepțiile lui Homer și Hesiod. Bunăoară, pentru a înțelege concepția homerică, unii dintre filozofii presocratici au adoptat interpretările alegorice care au atribuit un “sens ascuns” procesului cosmogonic și teogonic prezentat în *Iliada* și, parțial, în *Odiseea*. Termenul inițial prin care erau desemnate interpretările alegorice a fost *hyponoya* (“sens subiacent”), dar acesta a fost înlocuit ulterior cu termenul *allegoria*, care avea cam aceeași semnificație.

Totuși, sensul alegoric atribuit de filozofii presocratici nu a fost esoteric, ci naturist. Astfel, unii dintre aceștia considerau că denumirile zeilor, precum Haos, Okeanos, Gaia, Uranos, Erebos, Zeus, Poseidon, Hera, Hestia etc, indică fie elementele stihiale (precosmogonice) ale lumii (haosul, cerul, noaptea), fie elementele cosmogonice (eterul, aerul, pământul, apa, focul), fie (mai rar) denumirile entităților transfizice conducătoare ale acestora (zeii); înțelese din această perspectivă, luptele dintre zei și aventurile acestora indică procesul cosmogonic desfășurat în *primordium*.

Din acest punct de vedere, concepțiile filozofilor presocratici, în special concepțiile celor pe care istoriografia modernă i-a considerat în mod eronat ca fiind materialişti, dobândesc un alt înțeles. Filozofii “materialişti” au considerat de fapt că la originea lumii se află unul sau mai multe elemente precosmogonice stihiale (haosul, noaptea) sau chiar unul sau mai multe elemente cosmogonice (eterul aerul, apa etc.), care însă nu trebuie confundate cu elementele fizice; filozofii “materialişti” considerau că tocmai aceste elemente au fost desemnate de Homer și Hesiod prin denumirile unor zei.

Astfel, filozoful Thales afirma că la originea tuturor lucrurilor se află apa, iar unii istorici moderni s-au grăbit să identifice acest element cu apa râurilor și oceanelor. De fapt, Thales s-a referit la cu totul altceva, fiind tributار pe de-o parte concepției lui Homer, iar de cealaltă parte fiind tributар informațiilor culese din Misterii. Apa lui Thales era de fapt elementul stihial Okeanos, menționat foarte clar de Homer în Iliada astfel: “Okeanos, părintele zeilor, care este la originea tuturor ființelor”. De altfel, Thales a fost acuzat de câțiva dintre filozofii și doxografii greci (Heraclit, Sextus Empiricus etc.) că l-a plagiat pe Homer. Acest aspect nu i-a scăpat nici lui Aristotel care afirma următoarele: “Unii cred că încă din cea mai îndepărtată vechime, cu mult înainte de generația actuală, cei dintâi care au tratat despre zei au exprimat această opinie (că apa este primul principiu), căci făcuseră pe Okeanos și Thetis părinții tuturor nașterilor”. (11)

Nici filozoful Anaximandros nu se înscrie pe alte coordonate, deși opiniile sale sunt întrucâtva diferite de cele ale maestrul său, Thales. Dincolo de faptul că a fost primul filozof care a desemnat *principiul* (“Cel care întemeiază tot ce există”) prin termenul *arhe*, Anaximandros a situat la originea lumii *apeironul* (*a-perion*, o stare amorfă precosmogonică, nemărginită) din care “s-au născut cerurile și lumile cuprinse

în ele”. Procesul manifestării *apeironului* a fost dezvăluit de Anaximandros astfel: “în centru se condensează masa de apă, din care o parte formează aerul prin evaporare, iar alta, prin uscare, pământul; cât privește materia ușoară și aprinsă, ea formează un înveliș de foc”. (22)

Nici Anaximenes nu se depărtează prea mult de predecesorii săi, afirmând că principiul din care derivă tot ce există este aerul: “aerul nelimitat și viu” - afirmă Anaximenes - se dilată, se rarefiază și devine foc, ca apoi să se condenseze pentru a se manifesta ca vânt, nori, ploaie, gheață, pământ etc. Anaximenes afirma că aerul se manifestă între cer și pământ, precum se manifestă bunăoară zeița Hera; deloc întâmplător, despre Hera, Homer afirma că “a fost atârnată de Zeus cu nicovale legate la picioare”. Dacă Zeus a fost considerat stăpânul părții superioare a aerului, care poartă numele de eter (*aither*), atunci partea inferioară este chiar aerul stăpânit de soția sa, Hera. Chiar și Socrate îl consideră pe Zeus stăpânul aerului și al eterului: “o stăpîn suveran, aer fără margini, care susții pământul în spațiu, eter strălucitor”. (22)

Filozoful Anaxagoras a dus mai departe această idee, postulând preeminența simultană a aerului și a eterului ca principii: în timp ce aerul este opac, mai dens și mai rece, eterul este mai luminos, are o natură rarefiată și caldă. Zona eterului cuprinde și învăluie ca o cupolă, afirmă Anaxagoras, stratul de aer rece și opac cu care este învelit pământul.

Dar dincolo de eter se află un strat gros de foc, iar acest aspect a fost punctat de filozoful Parmenide, care afirma textual că după ce s-a înălțat dincolo de nori și de aer “pe carul înaripat oferit de Muze”, a văzut “porțile eterului strălucitor, care separă ziua de noapte”, iar dincolo de acestea se află cerul unde se află o zonă de foc, unde se află aștrii. (22)

Deloc întâmplător, chiar și elementul foc a fost situat la originea lumii de filozoful Heraclit din Efes, care considera că

focul este “Motorul prim” care le mișcă pe toate. Ca principiu, focul se transformă succesiv în apă, în pământ și în aer. Moartea focului este nașterea aerului; moartea aerului este nașterea apei, moartea apei este nașterea pământului, moartea pământului este reparația focului, afirma Heraclit.

Mult mai abil decât toți predecesorii săi în conceperea celor ce sunt, filozoful Empedocles considera ca principii toate cele patru elemente (devenite cinci prin adăugarea eterului): “din Unul ieșit-au mai multe; focul și apa și glia și aer în imensa-nălțime, pământul și marea cu valuri”. Totuși, pentru a desemna cele patru principii, Empedocle folosește și limbajul lui Homer, redând numele zeilor: “Zeus cel luminos și Hera, izvor de viață, Și Aidoneus (Aides sau Hades) și Nestis, ce udă cu lacrimi izvorul bieților oameni”. Într-un fragment atribuit lui Empedocles de scholiatul Aetius, este menționat și eterul: “aerul umed și-eterul, Titan ce-nconjură cerul în întregime”. În această clasificare se poate însă remarca o încercare de identificare între aer și eter (eterul este o varietate de aer mai subtilă). (22)

Abia Aristotel va opera clarificarea definitivă a elementelor, făcând distincția cuvenită între aer și eter; din eter, afirmă Aristotel, sunt alcătuite trupurile subtile ale zeilor. Astfel, prin adăugarea eterului, cele patru elemente au devenit cinci. Totuși, cu Aristotel, filozofia s-a desprins definitiv de “sophia ca dar al zeilor”, ocupându-se din ce în ce mai mult de cele materiale.

❧ Cosmopolites ❧

Socrate a fost ultimul *sophos* de seamă al antichității grecești. Discipolul său, Platon, a realizat o sinteză grandioasă a tuturor concepțiilor de tip “sophia ca dar al zeilor” care erau cunoscute în epoca sa, inclusiv cea a maestrului său.

Cu Platon, se încheie tranziția lungă și, uneori, neclară, de la *sophia* la *philosophia*. Această tranziție a început cu Thales, a continuat cu ceilalți filozofi din secolele VI-IV înainte de Iisus Hristos, și s-a încheiat cu Platon. Filozofia propriu-zisă a început cu elevul lui Platon, Aristotel, care a deschis o nouă epocă a cunoașterii: cunoașterea prin intermediul mentalului. Dacă Platon a sintetizat într-un mod magistral cunoașterea celor nevăzute, Aristotel a deschis drumul înțelegerii lumii materiale.

Născut în Stagira, în anul 384 înainte de Iisus Hristos, Aristotel a fost atras de timpuriu de filozofie, motiv pentru care la vârsta de 18 ani s-a deplasat la Atena unde a început să frecventeze “Academia” lui Platon. A stat alături de maestrul său aproape 20 de ani, iar după moartea acestuia l-a urmat pe prințul Hermeas Atarneus în Asia Mică, la Assos, unde a înființat o filială a “Academiei”. În Asia Mică, Aristotel s-a despărțit de concepția maestrului său și a promovat o nouă concepție, pe care a expus-o apoi, progresiv, în mai multe scrieri. Dintre cele mai importante scrieri ale lui Aristotel pot fi menționate *Logica (Organon; organon însemnând metodă)*, *Fizica, Metafizica, Etica, Poetica*. Regele Filip al Macedoniei l-a însărcinat pe Aristotel cu educația fiului său, Alexandru.

În anul 334, Aristotel s-a întors la Atena, unde a înființat în grădinile templului zeului Apollon Lykeiros o nouă școală: “Lyceul”. Caracteristica noii școli era că, în mare parte, cursurile se țineau în timpul unor lungi plimbări pe aleile templului - motiv pentru care a fost denumită peripatetică.

Aristotel s-a distanțat de teoria ideilor lui Platon și a elaborat o nouă concepție. Dacă Platon afirma că lumea materială este doar o reflectare a Lumii Ideilor, Aristotel afirma că realitatea se află în lumea materială: lucrurile individuale au o existență de sine stătătoare. Aristotel considera că Platon a dublat în mod inutil și artificial

realitatea. Pentru cercetarea lumii materiale, Aristotel a creat o metodă: metoda silogistică. Immanuel Kant a spus, multe secole mai târziu, că de la Aristotel și până în epoca sa nu s-a mai adăugat nimic nou logicii. Concepția denumită științifică a fost elaborată pornindu-se de la metoda lui Aristotel.

Pentru Aristotel, substanța este adevărata realitate a lucrurilor - deci întregul adevăr se află în lucrurile materiale. Cauzele generale ale lucrurilor - primele principii - au fost dezbătute de Aristotel în *Metafizica* (“dincolo de fizică”), iar lucrurile individuale au fost dezbătute în *Fizica*.

Pentru a defini substanța ca suport al lucrurilor materiale, Aristotel a introdus o serie de concepte fundamentale, precum materie, formă, putere, act. De exemplu, pentru Aristotel, o statuie este un lucru individual. Ea este formată din materie (aramă, piatra etc.) și are o formă (înfățișează o zeiță). Arta sculptorului era în potență (putere) înainte de a realiza statuia, dar a devenit act în momentul realizării efective. Trecerea de la potență la act, de la posibilitate la realizare, exprimă devenirea. Astfel, pentru Aristotel, devenirea înseamnă individualizarea naturii în forme. De aceea, Aristotel afirma că știința explică modalitatea de producere a devenirii, iar metafizica explică doar cauzele prime. Divinul este, pentru Aristotel, motorul prim care mișcă totul și care gândește în el toate lucrurile și devenirea lor. Totuși, Aristotel nu a reușit să răspundă acelei întrebări ce a stat pe buzele tuturor filozofilor presocratici, începând cu Heraclit: care sunt cauzele devenirii și care este natura adevărată a substanței. Adică “ce se transformă, devine și rămâne permanent în lucruri ?” (9).

Esența concepției lui Aristotel este de a trage concluzii dintr-un principiu general asupra unui caz particular. De aceea, aprecia el, trebuie făcută distincția între caracteristicile generale ale lucrurilor și cele accidentale. Știința nu se poate

apleca decât asupra esențelor - asupra caracteristicilor generale și nu are nimic de-a face cu cele accidentale. Filozofia lui Aristotel are la bază “fizica”. Fizica se ocupă cu studiul mișcării; mișcarea poate fi de loc, cantitativă sau calitativă. Cea mai înaltă sferă, spunea Aristotel, este cea a sferelor fixe, apoi urmează sfera lumii planetare și sfera lumii sublunare. Pământul este în centrul universului, deși, ca dispunere, face parte din lumea sublunară. Și istoria naturală l-a preocupat pe Aristotel, care a remarcat că există o ierarhie a speciilor animale. Aristotel a fost primul filozof care a considerat că vertebratele sunt superioare nevertebratelor. Studiul naturii l-a determinat pe Aristotel să considere că natura are un scop “teleologic”. Dacă tot ce există în natură este format din materie și formă, atunci în formă se află ideea de scop. Dacă pentru Platon, scopul se află dincolo de această lume, în Lumea Ideilor, pentru Aristotel scopul se află chiar în lumea formelor. Tot ce există în lumea formelor ascunde un scop, ceea ce înseamnă că totul este subordonat unei ordini globale, ultime.

Concepția promovată de Aristotel a fost viabilă până la finele Evului Mediu, fiind detronată în cele din urmă de concepțiile formulate de Galileo Galilei și Rene Descartes, pentru care universul nu are nici un fel de scop, astfel că poate fi înțeles ca un mecanism orb.

Aristotel a considerat că omul este “un animal înzestrat cu rațiune”. Omul are un suflet, afirma Aristotel, dar sufletul este o *entelechie* (un act) al corpului. La naștere, sufletul omului este *tabula rasa*: pe această pagină albă se imprimă experiențele dobândite de-a lungul existenței. Sufletul este întreit: o parte vegetativă, care este comună cu plantele, o parte senzorială care este comună cu animalele și o parte rațională, specifică oamenilor. A treia parte a sufletului, care este comună cu a zeilor, este nemuritoare.

Morala lui Aristotel diferă esențial de cea a lui Platon. Dacă pentru Platon fericirea consta în realizarea binelui (participarea la ideea de Bine), pentru Aristotel fericirea individuală, care nu poate fi separată de cea socială, este realizabilă doar prin acțiuni ce au la bază rațiunea. Omul este un animal politic - *zoon politikon* -, iar societatea, care este naturală pentru oameni, trebuie să aibă la bază familia și proprietatea. (11)

Cu Aristotel filozofia s-a desprins definitiv de *sophia*. Cu Aristotel, filozofia s-a desprins de Misterii, de numere, de elementele concepute ca principiu întemeietor, de Ideile atemporale și de cercetarea celor nevăzute, pentru a se apleca doar asupra celor văzute. Cu Aristotel, cele văzute au început să aibă o logică și o măsură.

Totuși, continuatorii lui Aristotel, atât cei din antichitate, cât și cei din Evul Mediu, nu au înțeles dreapta măsură a maestrului, a cărui concepție a încercat să reunească cele de sus cu cele de jos - cele din cer cu cele de pe pământ. Urmașii lui Aristotel au privit mai mult în jos, spre lumea materială, desprinzându-se, în cele din urmă, de cele spirituale. Cele spirituale au fost uitate treptat, iar cele materiale au dobândit o importanță din ce în ce mai mare. Cunoașterea de factură transcedentală a fost din ce în ce mai puțin luată în seamă, rolul cel mai important fiind atribuit cercetării lumii materiale prin intermediul mentalului.

Încă dinainte de epoca lui Aristotel, filozofii greci din școala eleată, în frunte cu Parmenide, au trebuit să facă față uneia dintre cele mai spinoase probleme ale filozofiei: de a arăta cum Principiul suprem se manifestă în lume. Încercarea de a soluționa această spinoasă problemă s-a soldat, în cele din urmă, cu separarea definitivă a spiritului de materie. Acceptarea acestei separări a devenit fundamentală pentru gândirea occidentală timp de peste două mii de ani: de-o parte

se află materia și de cealaltă parte spiritul. Cu timpul, spiritul a început să fie uitat, iar materia să fie ridicată la rang de principiu. Această separare a fost primul rezultat notabil al despărțirii celor ce-și spuneau *philosphos* de *sophosi*. De fapt, dihotomia spirit-materie a fost prefigurată chiar înainte de epoca lui Aristotel, prin opera a doi filozofi care au fost considerați “părinți ai materialismului”: Leucipp din Eleea și Democrit din Abdera.

Leucipp din Eleea (sau din Milet), care a trăit între anii 550 și 440, a fost, se pare, discipol al lui Parmenide. Deși unii biografi s-au îndoit de existența istorică a lui Leucipp, Aristotel nu le-a împărtășit opinia. Aristotel era foarte bine informat cu privire la doctrinele elaborate de filozofii ce trăiseră până în epoca sa, astfel că trebuie să i se acorde încrederea cuvenită. Despre viața lui Leucipp nu se cunosc prea multe. Se știe doar că Leucipp a prefigurată concepția atomistă în două cărți: *Megas Diakosmos* (“Marea ordine a cosmosului”) și *Peri Nous* (“Despre spirit”).

Cel care a configurat și sintetizat doctrina atomistă în forma ei finală a fost însă **Democrit din Abdera**, care a trăit între anii 460 și 370. După cum informează câțiva dintre biografii greci, printre care Diogenes Laërtius, Simplicius, Sextus Empiricus și Aetius, filozoful Democrit a călătorit foarte mult, ajungând până în Egipt, Babilonia și Persia. Se pare că a ajuns până la Marea Roșie și în Etiopia. Prin acele locuri, Democrit a intrat în legătură cu înțelepții din îndepărtata Indie. Ulterior, după cum ne informează Cicero, Democrit s-a întors la Atena, unde a dus o viață plină de privațiuni, iar la bătrânețe a orbit.

Orb fiind, Democrit afirma deseori că vederea împiedică agerimea minții; chiar dacă nu mai putea vedea, Democrit considera că poate face distincția între nedreptate și dreptate, dintre cinste și necinste, dintre bine și rău.

Democrit a scris mai multe cărți, printre care “*Marea cosmologie*”, “*Cosmografia*”, “*Despre planete*”, care, ulterior, s-au pierdut. În aceste cărți, Democrit afirma că principiile tuturor lucrurilor sunt atomii (gr. *atomos*: netăiat, indivizibil) și vidul (gr: *kena*). Diogenes Laërtius informează că Democrit era convins că “lumile sunt infinite ca număr, se nasc și pier. Nimic nu se naște din ceea ce nu este, nici nu piere în neființă”. După cum afirma scholiatul Simplicius, Democrit considera că “nașterea și contrariul ei, descompunerea, stăpânesc totul: ființe și planete. Totul este format din atomi, al căror număr este infinit. De la începutul veșniciei, atomii sunt înzestrați cu mișcare: ei se agață unii de alții, se îngrămădesc sau se disipează. Atomii sunt atât de mici, încât scapă simțurilor, spunea Democrit; atomii au diferite forme, diferite înfățișări și diferite mărimi. Sufletul, mai afirma Democrit, este format tot din atomi; el este muritor - dispare o dată cu trupul. Este interesant de remarcat că Democrit a fost primul filozof grec care a admis neființa (*to me on*) ca principiu. Până în acel moment, filozofii greci luaseră în considerare doar ființa (*to on*). Tot altfel, Democrit a introdus în filozofia grecească conceptul de “Ordine cosmică”, care este formată din legi cărora oamenii trebuie li să se supună.

O altă etapă a despărțirii de străvechea concepție promovată de *sophosi* a fost inițiată, destul de ciudat, de doi elevi ai lui Socrate, pe nume **Aristhenes** și **Aristip**, ale căror concepții s-au perpetuat, sub o formă sau alta, de-a lungul întregii antichității. Aristhenes a fondat “școala cinică”; membrii școlii sale au fost denumiți “cinici”. Aristip a inițiat școala filozofiei plăcerii. Urmașii cinicilor au fost stoicii, iar urmașii filozofilor plăcerii au fost epicurienii, al căror exponent de marcă a fost Epicur.

Filozoful **Epicur** (360-270 înainte de Iisus Hristos) a adoptat concepția atomistă a lui Democrit. Zeii există, afirma

Epicur, dar nu le aparține creația lumii; ei sunt ființe fericite, luminoase, care nu se preocupă de oameni. Scopul vieții oamenilor este fericirea, dar fericirea nu constă în plăceri nesfârșite. Epicur era, de altfel, un personaj sobru, scrupulos, “disprețuitor al plăcerilor”. Pentru Epicur, fericirea se află în liniștea și în pacea spiritului, care nu se lasă tulburat de pasiuni efemere, care nu se emoționează, nu se teme, nu se supără, nu dorește. Pentru aceasta este nevoie de un ascetism moral pe care epicurienii au căutat mereu să-l perfecționeze. (22)

La rândul lor, stoicii au promovat un ascetism accentuat. Ei considerau că omul înțelept trebuie să fie un supraom. Pentru aceasta, omul trebuie să se supună ordinii cosmice. Supunerea trebuie să se bazeze pe suprimarea pasiunilor - pasiunile fiind “boli ale sufletului”. Stoicii disprețuiau tot ceea ce considerau ca fiind întâmplare, iar ei numeau ca fiind întâmplător tot ce nu ține de voința oamenilor. Durerile și suferințele, la fel ca și plăcerile trupului trebuie tratate cu indiferență și cu liniște sufletească. “Abține-te și rabdă” - aceasta era maxima preferată a filozofilor stoici.

O altă maximă, “să trăiești potrivit naturii”, sintetizează concepția stoicilor cu privire la raporturile oamenilor cu cosmosul. Stoicii afirmă că lumea este alcătuită după legi stricte (concepție promovată de Leucipp și Democrit). Legile sunt suverane; când oamenii nu le respectă, au de suferit. De aceea, oamenii trebuie să respecte legile cosmosului și să trăiască în conformitate cu ele. Pentru a ajunge să trăiască în conformitate cu legile cosmosului, stoicii au formulat o serie de practici ascetice, care comportau rituri care pot fi denumite psihanalitice; practicile ascetice presupuneau trecerea de către neofiți a unor “examene de conștiință” ținute în fața unor profesori care erau denumiți “directori de conștiințe”. (22)

Promotorul concepției stoice a fost filozoful **Zenon**, care a deschis principala școală stoică la Atena, într-un loc

numit *Peciclu*. *Peciclu* era de fapt un portic, iar în limba greacă porticul era desemnat prin cuvântul *stoa* - de aici numele de stoic.

Stoicismul și epicurismul au devenit populare atât în epoca elenistică - cuprinsă între anul 331, anul cuceririi Greciei de către Alexandru Macedon și anul 31 înainte de Iisus Hristos, când Egiptul a fost cucerit de către romani -, cât și, ulterior, în cea romană, care s-a întins din anul 31 dinainte de Iisus Hristos până în al patrulea secol al erei creștine. De altfel, oamenii acelei epoci nu prea mai făceau deosebirea între stoicism și epicurism datorită faptului că ambele impuneau reguli severe de conduită. Seneca, de exemplu, care era un stoic fervent, cita la fel de des pe Epicur și pe Zenon, confirmând faptul, așa cum remarca Emil Faguet, că în fond, “epicurismul nu era decât un stoicism surâzător, iar stoicismul nu era decât un epicurism posomorât”. (22)

În cele din urmă, la fel ca și cuvântul *sophos* (și precum termenul mit) termenul “epicurism” a cunoscut o viciere semnificativă în epoca modernă, desemnând pe “cei dedați plăcerilor”, când, în fond, la origine, îi desemnau pe cei care nu se lasă seduși de pasiunile trecătoare și trăiesc conform Ordinii cosmosului.

La finele antichității, afirmațiile lui Homer au început să fie considerate fantezii, marii filozofi au fost uitați, iar multe dintre operele lor au fost pierdute. Ceea ce a parvenit până în zilele noastre este doar o palidă umbră. Cele câteva fragmente păstrate până astăzi se datorează marilor doxografi care au trăit în perioada de apus a filozofiei grecești.

O dată cu cucerirea Asiei de către Alexandru Macedon, concepția filozofilor greci la modă în acea epocă (stoicismul, epicurismul) a fost exportată în toate colțurile lumii, realizându-se un amplu sincretism greco-oriental. Cucerirea Egiptului, Feniciei, Persiei și a unei bune părți a Indiei de

armatele lui Alexandru Macedon s-a realizat pe fondul decăderii *polisului* grecesc. Cetățile grecești, odinioară puternice și strâns unite în jurul valorilor comune, au intrat în declin, iar deosebirea fundamentală, care era în vogă de-a lungul epocilor anterioare, dintre greci, ca oameni “civilizați”, și barbari, ca oameni de rang inferior - așa cum erau considerați membrii altor popoare - a început să se estompeze.

Schimbarea mentalității întregii epoci și, mai ales, conștientizarea plenară a acestui fapt poate fi regăsită într-o alocuțiune ținută de către Alexandru Macedon în fața comandanților oștirii sale, care se răsculară la Opis, pe motiv că popoarele cucerite - în special perșii, care erau considerați “barbari” - beneficiau de prea multe drepturi. “*I-ai făcut pe perși rudele tale*”, i-au reproșat lui Alexandru generalii armatei sale. “*V-am făcut pe toți rudele mele*” a fost replica lui Alexandru. De fapt, Alexandru Macedon s-a referit atât la greci, cât și la celelalte popoare deja învinse în campaniile sale militare. El a mai afirmat cu acel prilej că “*toți oamenii sunt fiii aceluiași tată*”. Alexandru avea credința de nezdruccinat că “*primise misiunea să devină Reconciliatorul Lumii.*” Alexandru dorea ca “*toate popoarele lumii să trăiască în armonie și în unire de inimă și de spirit*”. (2)

După epoca lui Alexandru, grecii au început să emigreze în toate colțurile lumii, iar cetățile lor să se deschidă influențelor străine. Prin emigrarea grecilor s-a produs unificarea civilizației de pretutindeni, iar limba greacă (greaca comună) a devenit treptat o limbă internațională. O dată cu limba greacă s-a răspândit educația de tip grecesc și a crescut valoarea învățaturii și a cărților. Destul de repede au apărut noi concepții sincretice - bazate în principal pe stoicism și epicurism. Noile concepții erau centrate în jurul ideii de libertate individuală și de bunăstare materială pentru toți oamenii - ceea ce a fost o premieră în istoria omenirii.

Filozoful Diogene (404-332 înainte de Iisus Hristos) se considera deja un *cosmopolites*, un “cetățean al lumii”, afirmând că toți oamenii sunt cetățeni ai aceleiași cetăți, cosmosul, oricare ar fi originea lor socială și țara din care provin. La rândul lor, stoicii visau la o lume nedivizată în state, care să formeze o Cetate uriașă, sub o singură Lege, unde oamenii să se poată ghida după principiul iubirii.

Deși admiteau existența zeilor, stoicii afirmau că universul, care de la Pythagoras era considerat un *kosmos* - o “lume organizată” -, funcționează în mod mecanic. Filozofii stoici afirmau că lumea a luat naștere în urma unei “epifanii primordiale”. Ei spuneau că, la începuturi, zeul suprem s-a manifestat ca un germen de foc. Omul și rațiunea sa sunt emanate, spuneau stoicii, dintr-o scânteie divină, drept pentru care oamenii înțelepți, filozofii, sunt datori să conștientizeze faptul că în sufletul lor există același *logos* ca și în cosmos.

Prin practicarea unui mod de viață adecvat, asemănător cu cel practicat de orfici, de pitagoricieni și de platonicieni, stoicii îi asigurau pe toți că sufletele oamenilor se pot elibera. Eliberarea presupunea atât elevarea spirituală, cât și anularea destinului post-mortem nefast menționat în mai toate concepțiile spiritualiste ale antichității.

PARTEA A DOUA
SOPHIA LA ANTIPOZI

PERSIA, ÎNTRE GAYOMART ȘI SAOSYANT

☞ Mezii și perșii ☞

O concepție spirituală autentică, originală și inedită a prins viață în Podișul iranian, un teritoriu de aproximativ trei milioane de km², ce se întinde între fluviile Tigru și Indus, Golful Persic și Oceanul Indian.

Autohtonii din Podișul iranian și-au denumit țara Iran - în traducere, “Țara arienilor”. Termenul *arian* provine din limbile persană veche și sanscrită, unde *arya* (*ārya*) avea sensul de “nobil”, “spiritual”, “onorabil”, “respectabil”.

În prezent, din considerente politice și ideologice, termenul *aryan* a ieșit în uz, fiind înlocuit cu termenul *indoeuropean*. Înainte de cel de-al doilea război mondial, termenul *arian* era folosit des de istorici, însă datorită folosirii sale excesiv ideologizate de către nașiști, a fost abandonat.

Termenul *indoeuropean* este folosit astăzi de etnologi și de lingviști pentru a indica pe de-o parte o etnie străveche, iar de cealaltă parte o limbă, din care s-a diferențiat apoi un grup masiv de limbi, din care fac parte, printre altele, engleza, greaca, hindi, româna etc.

Cercetări istorice de dată recentă precizează că indoeuropenii au apărut cu aproximativ șase sau șapte milenii înainte de Iisus Hristos, fie în steпа ponto-caspică (la nordul

Mării Negre), fie în zona Anatoliei. Istoricii afirmă că indoeuropenii sau, mai exact spus, proto-indoeuropenii au întemeiat o formă specifică de civilizație și cultură, denumită *Yamnaya*.

Într-un studiu recent, realizat în urma analizei a aproximativ 200 de seturi de cuvinte din 150 de limbi moderne, cercetătorii de la Universitatea Berkley au ajuns la concluzia că limba proto-indoeuropeană s-a format în jurul anului 6500 înainte de Iisus Hristos, în zona ponto-caspică. Ulterior, în jurul anului 4500, proto-indoeuropenii s-au dispersat, deplasându-se o parte spre Iran și India, iar o altă parte spre Europa, ajungând până în Germania și Spania. În migrația lor, proto-indoeuropenii au întâlnit populații autohtone, vorbitoare ale unor limbi și dialecte neindoeuropene. În urma contactului cu aceste populații, limba proto-indoeuropeană s-a diferențiat, formându-se mai multe ramuri.

Aspectele de ordin lingvistic au fost confirmate de cercetări genetice realizate cu sprijinul savanților de la universitățile Adelaide (Australia) și Harvard (SUA), care au analizat 69 de probe ADN ale unor proto-indoeuropeni care au trăit în urmă cu 8000 de ani în stepa ponto-caspică. Rezultatul a fost că ADN-ul proto-indoeuropenilor era diferit de cel al populațiilor autohtone ale Europei. ADN-ul recuperat de la locuitorii din stepa ponto-caspică (cultura *Yamnaya*) care au trăit acum 8000 de ani s-a dovedit a fi asemănător cu cel al unor indivizi care au trăit acum 4500 ani în regiunea Germaniei: concluzia este că acum 4500 de ani a avut loc o migrație masivă a populației proto-indoeuropene din stepa ponto-caspică în Europa.

În orice caz, trebuie remarcat cu luciditate că iraniienii din vechime nu știau atâta carte precum savanții din ziua de astăzi care preferă termenul indoeuropean, astfel că s-au

denumit *aryeni* și, mai mult decât atât, și-au denumit teritoriul cu numele Iran, adică “Țara aryenilor” - a oamenilor “spirituali” sau “nobili”.

Istoriografia confirmă că în a doua jumătate a mileniului al doilea înainte de Iisus Hristos, în partea de nord-est a Podișului Iranului și-au făcut simțită prezența triburi de păstori indoeuropeni nomazi; concomitent, în partea de vest și în partea centrală a Podișului iranian s-au stabilit triburi de perși și de mezi, înrudite etnic cu primii. Deși, de-a lungul timpului, perșii au dominat politic întregul teritoriu, numele ținutului a continuat să fie Iran. În zona de nord, Iranul se învecina cu ”Țara Turan”, ocupată de etnia turcică (turcii au fost denumiți turanieni).

Primele mențiuni scrise referitoare la Iran apar în analele asiriene; începând cu secolul al IX-lea înainte de Iisus Hristos, asirienii au purtat nenumărate campanii militare împotriva mezilor și perșilor, astfel că i-au menționat în anale. Începând cu sfârșitul secolului al VIII-lea, în partea de nord-vest a Iranului, denumită Media sau Madai, a început să se coaguleze Regatul mezilor. (1)

Inițial, Regatul mezilor a fost alcătuit din șase triburi, care locuiau un areal dominat de trei cetăți impunătoare: *Rhagae* (Teheran), *Aspadana* (Isfahan) și *Ecbatana* (Hamadan). În cetatea *Rhagae* locuia tribul a cărui castă sacerdotală a fost compusă din cei denumiți “magi”, care erau păstrătorii unei tradiții spirituale ancestrale, reformulată cel mai probabil în secolul al VI-lea de un mare reformator pe nume Zarathustra (denumit Zoroastru de greci). Iranienii au adoptat de timpuriu un monoteism strict, proclamându-l zeu principal pe Ahura Mazda. (2)

Regatul mezilor a atins apogeul de-a lungul secolului al șaptelea și, mai ales, al șaselea înainte de Iisus Hristos. În jurul anului 680, Regatul mezilor a trebuit să facă față unor invazii

în valuri ale unor triburi cimeriene, iar în jurul anului 660 a fost atacat de războinici sciți aliați cu cei asirieni. Apogeul a fost însă atins în timpul regelui Ciaxare, care a domnit între 630 și 584, când Regatul Mezilor a devenit o mare putere militară. În alianță cu regele Nabopalasar al Babiloniei, regele Ciaxare a nimicit Imperiul asirian, cucerind între 614 și 612 orașele Assur și Niniveh, înglobând totodată în regatul său teritoriile stăpânite de asirieni în podișul Anatoliei. *Ecbatana* (Hamadan), un strălucitor oraș din Anatolia, a devenit capitala Regatului Mezilor. Ultimul rege al mezilor a fost Astiage, fiul lui Ciaxare.

Nici perșii, a doua etnie care a populat Iranul în antichitate, n-au stat cu mâinile în sân. În jurul anului 700 înainte de Iisus Hristos, triburile perșilor s-au unificat sub domnia regelui Ahaimene, fondatorul dinastiei Ahemenizilor. Sub regii Cyrus I și Cambise I (600 - 559), Persia a trebuit să accepte suzeranitatea asirienilor și a mezilor, dar în anul 550 regele Cyrus al II-lea (supranumit “Cel Mare”) l-a înfrânt pe Astiage, fiul regelui Ciaxare, cucerind inclusiv capitala Ecbatana. Urmarea a fost că Regatul Mezilor și-a încheiat existența, devenind doar o provincie a Imperiului persan.

După cucerirea Mediei, Cyrus supranumit “Cel mare” (559 - 529 înainte de Iisus Hristos), personalitate exponențială a perșilor, a reușit să transforme Imperiul Persan în cea mai mare putere militară a antichității, luând locul Asiriei. Sub domnia lui Cyrus, în urma unor acțiuni militare de mare amploare, Imperiul persan a cucerit într-o perioadă destul de scurtă cam toată Asia mică până la Marea Egee, porțiuni însemnate din Asia Centrală, a ocupat Babilonul în anul 539, întinzându-și hegemonia peste multe cetăți din Siria, Fenicia și Israel, până la granițele Egiptului. Urmașul lui Cyrus I, regele Cambyses al II-lea (529-522) a cucerit Egiptul, transformându-l într-o satrapie. (5)

Sub domnia regelui Darius I “Cel mare” (522 - 486) Imperiul persan a ajuns să se întindă pe 5 milioane kilometri pătrați. Regele Darius I a reorganizat în mod radical imperiul, împărțind teritoriul în 20 de “satrapii”; de asemenea, Darius I a început construirea unei noi reședințe la Persepolis, construind un sistem monumental de drumuri ce legau cetățile principale; cel mai impresionant drum a fost cel ce lega Persepolis de Sardes, cu o lungime de 2400 km.

Totodată, regele Darius I a emis monedă de aur (dareicul), a impus plata unui impozit anual pentru fiecare locuitor, a reorganizat armata prin formarea unor unități de elită formate din cavalerie și, mai ales, prin încropirea unei gărzi imperiale formate din “nemuritori”, care număra 10000 de ostași, dintre care 1000 de ofițeri (“nemuritori” în sensul că, de-a lungul timpului, numărul lor a rămas fix); totodată, Darius I a promovat religia lui Zarathustra. Limba oficială a devenit aramaica, în timp ce persana veche nu a mai fost folosită decât sporadic.

La apogeul extinderii sale teritoriale, Imperiul Persan îngloba cu aproximație teritoriile actuale ale Iranului, Iraquelui, Afganistanului, Turciei, Uzbekistanului (Asia centrală), Siriei, Libanului, Israelului, Egiptului și Ciprului.

Totuși, în pofida uriașei sale forțe militare, incursiunile perșilor conduși de regele Darius I împotriva sciților de la nordul Mării Negre, când a fost înfruntat și de geții dobrogeni, s-au terminat fără un rezultat palpabil. Tot astfel s-a încheiat și tentativa de a cuceri Grecia, scopul militar principal al regilor Ahemenizi. În anul 490, Imperiul Persan a fost obligat să se incline în fața eroismului ostașilor greci pe câmpul de luptă de la Marathon.

Nici urmașul lui Darius I, regele Xerxes I (486 - 465) nu a reușit să cucerească Grecia, mai cu seamă datorită eroismului ostașilor din cetățile Atena și Sparta. În ciuda

victoriilor de la începutul campaniei militare împotriva grecilor, în principal în ciuda victoriei reputată în bătălia de la Cap Artemison, a asaltului de la Thermopile unde s-a evidențiat regele spartan Leonidas și în ciuda cuceririi și incendierii Atenei, regele Xerxes I nu și-a văzut împlinit visul de a zdrobi Grecia. Pavăza grecilor a fost de această dată generalul atenian Temistocle care a condus flota grecilor la victorie în marea bătălie navală de la Salamina.

Întors în Persia, regele Xerxes a avut parte doar de intrigi de palat, în urma cărora a și fost asasinat în anul 465. Începând cu urmașii lui Xerxes, Artaxerxes al II-lea (465 și 424) și, ulterior, Darius al II-lea (423 - 405), a început un declin lent dar inexorabil al Imperiului Persan. Între anii 431 - 404, regii ahemenizi s-au implicat în războiul peloponesiac dintre Sparta și Atena, iar apoi în războiul corintic (395 - 387). Pacea de la Susa din anul 387/386 a pus capăt ostilităților, consfințind suveranitatea perșilor asupra cetăților grecești din Asia Mică. (5)

Până în anul 334, istoria Imperiului Persan a fost presărată de domnii efemere, asasinate, uneori fraticide, între succesorii la tron. Ultimul rege ahemenid, Darius al III-lea (336-330) nu a reușit să țină piept armatei lui Alexandru Macedon, pierzând două bătălii decisive, cea de la Issos din anul 333, și cea de la Gaugamela din anul 331, fiind în cele din urmă asasinat de unul dintre generalii săi. După căsătoria cu Roxana, fiica unui nobil persan, Alexandru Macedon s-a încoronat rege al Imperiului persan. Uriașul imperiu al lui Alexandru Macedon, care a înglobat în cele din urmă Mesopotamia, Persia, Pakistanul, India și Egiptul nu a dăinuit decât până la moartea sa, la vârsta de 32 de ani.

După anul 323, generalii lui Alexandru, denumiți *diadohi*, au împărțit uriașul imperiu; astfel s-au format mai multe state elenistice care au început să se lupte între ele. Unul

dintre generali, pe nume Seleucos (Seleucos I supranumit *Nicator*: “Învingătorul”; 358-281 înainte de Iisus Hristos), a devenit rege al Imperiului persan, întemeind dinastia ce i-a purtat numele. Imperiul seleucid cuprindea Mesopotamia, Persia, Anatolia centrală și Pakistanul, până în Valea Indusului.

După o perioadă lungă de frământări politice și războaie duse cu îndârjire între foștii generali ai lui Alexandru deveniți regi ai statelor elenistice nou înființate, în jurul anului 250 s-a născut Imperiul Parth (Parția era o regiune situată în partea de sud-est a Mării Caspice), ai cărui conducători exponențiali, regele Arsaces I (decedat în jurul anului 211) și Mitridate (171-138 înainte de Iisus Hristos) au reușit să extindă aria de cucerire de la Eufrat până în estul extrem al Iranului. În anul 224, în arealul iranian a fost întemeiat Imperiul Sasanid, ultimul mare imperiu persan. În anul 651 era creștină, Imperiul Sasanid a fost cucerit de Califatul Rashidun, primul stat bazat pe principii islamice, care a fost întemeiat imediat după moartea profetului Mahomed în anul 632. (67)

De-a lungul istoriei sale, Iranul a fost condus în mod despotic de regi, care se considerau reprezentanții zeului suprem, Ahura Mazda, în lumea oamenilor. Regele deținea întregul teritoriu, din care dădea moșii oricui credea de cuviință. Regele era garantul dreptății în lumea oamenilor, el fiind supremul judecător și legiuitor. Sentințele sale erau notate de scribi în anale, pentru luare aminte. Una dintre inscripțiile regelui Darius suna astfel: “Eu am iubit dreptatea și am urât minciuna; am vrut să nu se facă nici o nedreptate văduvei și orfanului; l-am pedepsit cu asprime pe cel mincinos; dar pe cel care a muncit cinstit, l-am răsplătit.” (2)

Din punct de vedere administrativ, Iranul a fost împărțit în provincii denumite “satrapii”, fiind conduse de un “satrap”, în traducere “îngrijitorul țării”, care avea ca misiune

principală colectarea taxelor și impozitelor. Numărul satrapiilor a variat: pe timpul lui Darius existau 23 satrapii; ulterior au fost adăugate încă trei. Fecare satrapie avea un guvernator militar, care răspundea de recrutarea și echiparea ostașilor. În fiecare satrapie exista și un reprezentant direct al regelui, care-i verifica pe amândoi; de asemenea, exista și un corp de inspectori financiari care făceau controale pentru a se asigura că totul se desfășoară în cele mai bune condiții.

Iranienii erau împărțiți în patru mari clase sociale: clasa nobiliară (din care se recrutau funcționarii publici), în fruntea căroră erau șapte familii de nobili, clasa preoților, clasa militarilor și poporul, care era format din țărani, orășeni și meșteșugari. Nobilii excelau prin eleganța ostentativă afișată în orice împrejurare, ce presupunea purtarea unor veșminte somptuoase împodobite cu podoabe de aur masiv și pietre prețioase; nobilii nu neglijau igiena personală și aspectul fizic, prezentându-se mereu cu părul lung și ondulat, în “trend” cu barba lungă, cârlionțată și ondulată.

Armata era compusă dintr-un contingent masiv de cavalerie, formată din nobilime, care era echipată cu săbii drepte, buzdugane, securi, din arcași care trăgeau cu arcul din goana calului, inclusiv din arcașii ce luptau cocoțați în turnuri de lemn montate pe spinarea elefanților de luptă și din pedestrași, țărani simpli. Înaintea fiecărei bătălii, în prezența regelui aveau loc ceremonii de purificare rituală și de invocare a zeului principal, Ahura Mazda. Pentru a cunoaște numărul exact al celor uciși, înainte de bătălii, fiecare ostaș punea într-un coș o săgeată, iar la final supraviețuitorii își recuperau săgețile; săgețile rămase în coș erau apoi numărate. (5)

Poporul era alcătuit din perșii “puri” (cam jumătate de milion), care trăiau mai ales în provincia Fars, care erau scutiți de impozite, și din ... ceilalți. Țăranii plăteau taxe și biruri grele, fiind legați de pământ; de asemenea puteau fi vânduți

între proprietari o dată cu vânzarea suprafețelor de teren. Existau trei tipuri de proprietăți: ale regelui, ale templelor și ale nobililor. Abia în perioada seleucidă marile proprietăți au fost fracționate, astfel că mulți țărani au devenit arendași.

Economia perșilor era bazată pe producția de orz și grâu; terenurile agricole erau întreținute prin asanări și sisteme de irigații. De asemenea, iranienii au pus un accent deosebit pe creșterea măslinilor și a viței de vie. Țăranii creșteau vaci, capre, oi, cai, asini, catâri. Din Iran au fost aduse în Europa curmalul, smochinul, măslinul, lămâiul, pepenele galben. Datorită sistemului amplu de drumuri, schimburile comerciale au cunoscut un avânt considerabil; pe drumurile iraniene, mărfurile ajungeau cu ușurință și în condiții de siguranță din India până în Grecia și restul Europei. (1)

Sistemul educațional iranian era foarte avansat. După cei “șapte ani de acasă”, răstimp în care principalul profesor era mama, educația copiilor era preluată de tată, care se îngrijea nu numai ca aceștia să învețe scrisul și cititul, ci și să devină buni cetățeni și, mai ales, buni războinici. Încă de la o vârstă fragedă, copiii iranieni erau duși la munci agricole complexe, făceau marșuri lungi, învățau meseria armelor, învățau să călărească, să mânuiască sabia și buzduganul, exersau trasul cu arcul, participau la aplicații militare complexe, în care uneori erau obligați să străbată râuri înot, cu tot echipamentul militar din dotare. Copiii celor bogați își continuau educația în temple până la vârsta de 20 de ani sau chiar mai mult, unde, sub ochiul vigilent al preoților deveniți profesori, studiau textele istorice și religioase, se inițiau în tainele managementului public și administrativ sau în tehnica războiului. Grecii aveau o admirație nedisimulată față de sistemul educațional al perșilor. Herodot afirma în acest sens că “tinerii perși sunt învățați trei lucruri: să citească, să tragă cu arcul și să spună totdeauna adevărul”. (72)

Atât locuințele oamenilor simpli, cât și ale nobililor erau modeste; totuși, dacă locuințele oamenilor simpli erau din cărămidă nearsă fabricată din argilă amestecată cu paie, deasupra cărora erau așezate bârne din lemn peste care erau puse rogojini, nobilii aveau case din cărămidă arsă, amplasate în jurul unei curți interioare. Ulterior, nobilii și-au construit locuințe având ca model casele grecești, dotându-le chiar și cu recipiente pentru apă. În schimb, palatele regale excelau prin fast. Fiind construite din lemn de cedru și de chiparos aduse din țările învecinate, dar învelite la exterior cu plăci metalice, palatele regale erau adesea construite pe esplanade cu înălțimea cuprinsă între 6 și 15 metri.

Cel mai reprezentativ palat regal a fost cel al regelui Darius de la Persepolis (“Orașul perșilor” în limba greacă; autohtonii își numeau orașul “Tronul lui Dschamschid” - cu referire la un rege străvechi), care a fost construit pe o esplanadă lungă de 530 metri și lată de 330 metri. În palatul regelui Darius de la Persepolis se pătrundea printr-o scară de acces, largă de 7 metri, cu 106 trepte ce duceau la “terasa propileelor” și la “sala celor o sută de coloane”. Sala tronului era de formă patrată, cu laturile de 43,5 metri, tavanul din lemn fiind susținut, de asemenea, de coloane, fiecare având înălțimea de 20 metri și diametrul de 1,6 metri. Capitelurile coloanelor reprezentau partea superioară a doi tauri așezați spate în spate, de-a lungul coridoarelor erau dispuse bazoreliefuri, iar la intrări străjuiau statui uriașe de făpturi animaliere ce păzeau intrările.

În Iran nu au fost construite temple monumentale precum în Egipt sau Mesopotamia; iraniienii considerau că zeul Ahura Mazda nu trebuie slăvit în edificii somptuoase, astfel că lăcașurile de cult erau modeste. În lăcașurile de cult erau amplasate câte două altare; pe unul era întreținut focul sacru, iar pe celălalt erau aduse sacrificii.

❧ Zarathustra, alesul lui Ahura Mazda ❧

Majoritatea istoricilor consideră că concepția despre zeul suprem Ahura Mazda îi aparține unui mare înțelept, pe nume Zarathustra, care a trăit în secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos. Unii istorici afirmă însă că concepția despre Ahura Mazda a apărut cu mult timp înaintea nașterii lui Zarathustra, acesta fiind doar cel care a reformulat-o și sistematizat-o.

Cea mai veche reprezentare a lui Ahura Mazda a fost descoperită pe o inscripție asiriană ce datează din anul 717 înainte de Iisus Hristos. *Ahura* înseamnă “Domn”, iar *Mazda* înseamnă “Înțelept” - “Domnul Înțelept”. (2)

Scrierile persane afirmă că Zarathustra a provenit dintr-o gintă războinică înrudită cu familia regală; potrivit tradiției, Zarathustra a făcut parte din clanul *Spitama* (“cei străluciți în atac”). Aceeași tradiție persană afirmă că Zarathustra a manifestat caracteristicile unui *ales* încă din copilărie. Zarathustra și-a împlinit destinul la vârsta de 30 de ani, când a avut prima revelație. Plimbându-se pe malul unui râu, Zarathustra l-a văzut în “viziune” pe arhanghelul *Vohu Manah*, care avea o statură de nouă ori mai mare decât a unui om și care i-a spus că există un singur Dumnezeu, al cărui nume este Ahura Mazda, căruia Zarathustra trebuie să-i devină profet. Viziunile au continuat zece ani, răstimp în care Zarathustra i-a cunoscut pe toți arhanghelii lui Ahura Mazda. Zarathustra și-a formulat concepția chiar pe baza revelațiilor primite de la arhanghelii lui Ahura Mazda.

Totuși, în prima parte a existenței sale, Zarathustra nu a reușit să adune adepți, fiind considerat vrăjitor de tribul său și alungat, astfel că s-a refugiat în regiunea Bactria (Bactriana), în estul Iranului (Afganistanul de astăzi), la curtea unui rege pe nume Vishtaspa, unde a stat câțiva ani. Tradiția afirmă că

abia după ce Zarathustra i-a vindecat calul favorit, regele Vishtaspa, curtea sa și tot regatul au aderat la noua religie. Dacă Zarathustra a fost alesul lui Ahura Mazda, regele Vishtaspa a fost principalul său inițiat. Tradiția afirmă că regele Vishtaspa utiliza cânepa (denumită *bhang*) pentru a obține extazul.

Potrivit tradiției, Zarathustra a avut trei neveste și șase copii; a fost asasinat la vârsta de 71 de ani de un turanian (de neam turcic), chiar în timp ce se ruga la Ahura Mazda și îndeplinea ca *zaotan* (preot sacrificator) ritualul aprinderii focului sfânt. (2)

Doctrina lui Zarathustra și implicit cultul lui Ahura Mazda au cunoscut o dezvoltare amplă de-a lungul a mai multor secole, în mai multe etape. Prima etapă, denumită de istorici “timpurie”, a fost cea în care a fost promovată concepția originară a lui Zarathustra. Exegeza modernă a stabilit că concepția originară a fost redată în scrierea denumită *Gatha*, care reflectă chiar cuvintele lui Zarathustra.

Deși concepția originară s-a dezvoltat în timpul vieții lui Zarathustra, expansiunea mediatică maximă s-a produs în perioada imperiului Ahemenid, adică între anii 550 și 330 înainte de Iisus Hristos. Inițial, doctrina lui Zarathustra a fost îmbrățișată doar de medo-perși. A doua etapă a concepției lui Zarathustra, denumită “medie”, s-a consumat după cucerirea Imperiului Persan de către Alexandru Macedon și mai ales în perioada existenței Imperiului Part (250-224). Parții erau iranieni de neam scitic, fiind înrudiți cu medo-perșii. În perioada medie, din trunchiul originar al concepției lui Zarathustra s-a ramificat concepția “zurvanistă”. A treia etapă, denumită “clasică” de istorici, s-a dezvoltat în perioada cuprinsă între anii 224 și 651, anul cuceririi musulmane a Persiei, în special în timpul domniei dinastiei sassanide. În secolul al IV-lea a apărut cartea Avesta (*Zend Avesta*: Avesta

și Comentarii), care deși a preluat lungi fragmente din *Gatha*, scrierea originală a lui Zarathustra, a introdus elemente doctrinare noi. În secolul al treilea al erei creștine, din filonul original al doctrinei lui Zarathustra a mai apărut o derivație (sau mai degrabă o deviație); acesta a fost maniheismul, doctrina dualistă a lui Mani (216-277 după Iisus Hristos), care a fost combătut virulent nu numai de adepții lui Zarathustra, ci și de creștini și de musulmani. În fine, ultimul avatar al doctrinei lui Zarathustra a fost parsismul; parsismul a fost promovat de ultimii adepți iranieni ai lui Zarathustra, care, după invazia musulmană, s-au refugiat în India. Totuși, parsismul a devenit un produs mediatic diferit de concepția originală a fondatorului Zarathustra. (2)

Așadar, prima etapă a dezvoltării concepției despre Ahura Mazda a fost dominată de personalitatea lui Zarathustra. Concepția originală a lui Zarathustra a fost sintetizată într-o lucrare care s-a păstrat fragmentar, *Gatha*. Din punct de vedere lingvistic, textul *Gathei* indică o perioadă arhaică a evoluției limbii medo-perșilor. Ulterior, doctrina lui Zarathustra a fost reformulată în *Avesta*. *Gatha*, la fel ca *Avesta*, menționează în mod explicit faptul că Zarathustra a primit concepția ce-i va purta numele direct de la arhanghelii lui Ahura Mazda, fiind aflat în stare de extaz sau, mai exact spus, în stare modificată de conștiință. *Gatha* insistă asupra faptului că încă de la începutul existenței sale, Zarathustra a manifestat caracteristicile unui *ales*. Când mama sa a primit sufletul sau duhul lui Zarathustra, “timp de trei nopți, laturile casei păreau că ard.” Cu trei zile înainte de nașterea sa, satul a strălucit atât de tare încât locuitorii l-au părăsit pentru scurt timp. Atât înainte, cât și după nașterea sa, Zarathustra a fost atacat de demoni. (2)

Numele zeului suprem promovat de Zarathustra a fost Ahura Mazda (“Domnul Înțelept”). Despre Ahura Mazda,

scrierea *Gatha* și, apoi, *Zend Avesta* afirmă că a creat lumea “cu gândul”. Ahura Mazda, “care este bun și sfânt, cel dintâi și cel de pe urmă, începutul și sfârșitul a toate” este creatorul a tot ce există. Pe Ahura Mazda, Zarathustra l-a recunoscut în transele sale extatice ca fiind “Domnul cel Bun și Înțelept” al acestei lumi. “Cu toate că Tu ești Cel Dintâi, am înțeles că Tu ești pururi tânăr la minte, Tu ești cel Înțelept, atunci te-am perceput pe Tine printr-o viziune. Căci tu ești Tatăl cugetării celei bune, Creatorul real al adevărului și Stăpânul existenței”, spune Zarathustra în unul din imnurile din *Gatha*. (2)

În *Gatha*, Zarathustra mai afirmă că Ahura Mazda a creat *ab origine* două ființe de anvergură cosmică: Spenta Mainyu și Angra Mainyu. Cele două ființe, prin alegerea fiecăruia, au ales drumuri și orientări “ideologice” diferite: Spenta Mainyu a ales Binele, fiind numit “Duhul Binefăcător” (*spenta*: binele; *mainyu*: spirit, duh; grecizat: *Ormuzd*), iar Angra Mainyu a ales răul, devenind “Spiritul distrugător” (*angra*: rău, distrugere; grecizat *Ahriman*). Așadar, cele două ființe nu sunt unul bun și celălalt rău prin naștere, ci prin alegerea fiecăruia. Aceasta înseamnă că răul, ca esență ontologică, nu poate aparține lui Ahura Mazda, ci a fost statuat prin alegerea “Spiritului distrugător”, Angra Mainyu - Ahriman. Terenul pe care se înfruntă cele două ființe, Spenta Mainyu, “Duhul Binefăcător” și Angra Mainyu, “Duhul distrugător” este chiar lumea oamenilor - pământul material. În concepția lui Zarathustra, oamenii se pot alătura prin liberă alegere uneia dintre cele două forțe.

S-a spus adesea că doctrina lui Zarathustra este dualistă, ceea ce este inexact. Prin dualism se înțelege înfruntarea unui zeu suprem cu o ființă de aceeași natură ontologică, dar în concepția originară promovată de către Zarathustra, Ahura Mazda nu este confruntat cu un antizeu de aceeași valoare ontologică. Ahriman-Angra Mainyu nu s-a născut rău și nici

nu este egalul lui Ormuzd-Ahura Mazda. Pe de-o parte, Angra Mainyu este doar o creație a lui Ahura Mazda, iar pe de altă parte el a devenit rău în urma unei alegeri personale, nu a fost născut rău. La fel ca fratele său, Angra Mainyu s-a născut bun, dar *a ales* să devină rău. *Gatha* afirmă că Ahura Mazda a știut de la început despre viitoarea alegere a lui Angra Mainyu, dar a luat decizia de a acorda tuturor ființelor posibilitatea libertății, deci și a alegerii, astfel încât nu l-a împiedicat pe Angra Mainyu să facă ce voiește și să-și aleagă singur drumul. Așadar, concepția originară a lui Zarathustra nu este dualistă.

Zarathustra a respins venerarea ființelor denumite zei, purtând un război mediatic necruțător împotriva celor ce le-au promovat cultul în răstimpul existenței sale. Zarathustra afirma că, în ordine ierarhică, imediat sub Ahura Mazda, se află șase ființe de mare anvergură spirituală, denumite *Amesa Spenta* - formulare tradusă de exegeții din epoca modernă prin expresia “sfînți nemuritori”. Unii cercetători moderni au echivalat cei șase “sfînți nemuritori” cu arhanghelii din iudeo-creștinism. Așadar, “sfînții nemuritori” nu erau oameni divinizați post-mortem, ci ființe transfizice. Fiecare dintre *Amesa Spenta* desemnează atât o ființă, cât și un principiu spiritual; principiul se manifestă printr-o ființă. *Amesa Spenta* pot fi considerați ca fiind șase atribute prin care se manifestă Ahura Mazda. Trei *Amesa Spenta* au nume masculine, iar trei au nume feminine. *Amesa Spenta* cu nume masculine sunt *Aša* (Legea lui Dumnezeu și cunoașterea Legii), *Vohu-Manah* (Dragostea lui Dumnezeu sau Cugetul cel bun) și *Kșathra* (Slujirea iubitoare; versiune alternativă: Puterea Duhului). Cele trei ființe *Amesa Spenta* cu nume feminin sunt *Armaiti* (Evlavia sau Pietatea și Credința), *Haurvatat* (Plenitudinea; Desăvârșirea) și *Ameretat* (Nemurirea). (2)

Din punct de vedere ierarhic, sub cei șase *Amesa Spenta* se află ființele *Yazata*, adică “cei vrednici de închinare”, pe

care unii autori i-au identificat cu îngerii din concepția iudeo-creștină. Dintre cele 40 de denumiri de ființe Yazata enumerate în scrierile persane sunt menționați cu obstinație trei: *Sraoșa*, care este îngerul păzitor al oamenilor ascultători față de “Legea lui Dumnezeu”; *Ași Vanguhi*, care este “răsplătitoarea faptelor bune”. Cel mai puternic Yazata a fost considerat Mithra, “conducătorul oștirilor cerești”.

Dușmanul tuturor este Angra Mainyu, grecizat Ahriman, care la rândul său are în subordine o armată de demoni, dintre care cei mai agresivi sunt: *Aeshma* (sau *Aișma*), în traducere “mânia” (al doilea în rang după Ahriman), care “pângărește pământul și răspândește bolile și moartea”; *Aișma (Akem)* este “cugetul rău”, care se opune lui *Vohu Manah*, “mintea iubitoare”; *Druj* este “minciuna”, care se opune lui *Așa*, “legea, dreptatea”; *Dușkatra* este “lașitatea”, care se opune lui *Kșatra*, “slujirea iubitoare”; *Taromaiti* este “prefăcătoria”, care se opune lui *Armaiti*, “evlavie și credință”; *Avetat* este “mizeria” care se opune lui *Haurvatat*, “sănătatea și desăvârșirea”; în fine, *Merethyn* este “nimicirea” care se opune lui *Ameretat*, care este “nemurirea”. (2)

Concepția lui Zarathustra afirmă că omul, la rândul său, este alcătuit din două asepcte: un aspect de natură spirituală, denumit *menok* și un aspect de natură materială, denumit *getik*. Scrierea *Gatha* afirmă că Ahura Mazda a dat omului liberul arbitru; omul este liber să aleagă. Există două căi, iar omul se poate însoți fie cu Spiritul Binefăcător, Spenta Mainyu, fie cu Spiritul distrugerii, Angra Mainyu.

Fiecare dintre cele două duhuri se luptă între ele pentru tot ce există în lume: cuvinte, fapte, ființe. Zartahustra, care s-a declarat preot al lui Ahura Mazda, și-a îndeamnat semenii să aleagă și să se comporte în spiritul Duhului binefăcător, Spenta Mainyu. Modalitatea cea mai eficientă de alăturare la opera Spiritului Binefăcător și, implicit, la opera lui Ahura

Mazda, este *prefacerea existenței* sau *transfigurarea lumii*. “Haide să fim noi cei care vom tămădui lumea aceasta”, spune Zarathustra în *Gatha*. (2)

Cultul lui Zarathustra a fost închinat focului sacru. De fapt, Ahura Mazda a lăsat la libera alegere a lui Zarathustra tipul de cult pe care dorește să-l promoveze. Scrierea *Gatha* este explicită cu privire la acest subiect. Ahura Mazda l-a întrebat: “cui vrei să adresezi cultul tău”, la care Zarathustra a răspuns: “focului tău”, adăugând: “dând ofrandă de venerație, vreau să mă gândesc din toate puterile la Dreptate (Așa)”. Focul, pentru Zarathustra, era asociat cu lumina Soarelui. Soarele era la rândul său asociat fie cu Ahura Mazda, fie cu Spenta Mainyu, fiind “forma vizibilă a acestuia”. (2)

Zarathustra a asociat ritualului focului sacru cu recitarea (cântarea) *Gathei*. Ritualul aprinderii focului sacru, denumit *yasna*, asigură celui care-l practica starea de *maga* (în sens larg, de extaz mistic, pe care o putea avea doar un inițiat), printr-un fel de iluminare spontană, denumită *cisti*, care declanșa totodată desprinderea stării corporale, muritoare denumită *getik*, de ființa spirituală denumită *menok*. Ritualul aprinderii focului sacru era însă însoțit de cultul haomei, *haoma* fiind o băutură care a fost adesea comparată cu *ambrozia* grecilor sau cu *soma* hindușilor.

Haoma era obținută de preoții perși din planta cu același nume. Tradiția perșilor afirma că *haoma* a fost sădită pentru prima oară pe un pisc înalt chiar de către Ahura Mazda. O variantă alternativă preciza că *haoma* a venit la Zarathustra sub forma unei ființe, în timp ce acesta săvârșea ritualul focului sacru și i-a spus să o culeagă, să o sfârâme și să o pizeze pentru a obține băutura potrivită, menționând că primul om care a cules planta a fost un mare rege din străvechime, pe nume Vivahvant, care a primit ca răsplată nașterea unui fiu pe nume Yima, care a fost “cel mai religios dintre oameni”.

Scrierile persane afirmă că băutura denumită *haoma* era purtătoarea unei energii luminoase denumită *xvarenah*, care avea capacitatea de a declanșa extazul mistic prin simpla ei ingerare. De asemenea, perșii erau încredințați că practicarea cultului focului sacru ce include absorbția *haomei* asigură nu numai extazul mistic ce implică separarea părții spirituale a ființei omului, *menok*, de cea materială, *getik*, ci și “transfigurarea lumii”, denumită *fraso-kereti*. “Căci lumea aceasta, afirma Zarathustra, își va încheia într-o bună zi existența, fiind nimicită prin foc”. (2)

Istoria lumii în varianta lui Zarathustra are un început și un final; creația propriu-zisă a fost realizată *ab initio* de Ahura Mazda, pe care Zarathustra l-a desemnat de multe ori cu epitetul de “creator”. După ce a creat lumea perfectă, Ahura Mazda a creat primul om pe nume *Gayomart*; ulterior, au fost create mai multe perechi de oameni primordiali. *Gayomart*, primul om, a fost indus în eroare de Spiritul răului, *Angra Mainyu* (*Ahriman*), care l-a amăgit că el este adevăratul creator al lumii. Prin *Gayomart*, *Ahriman* și demonii lui au pătruns în lumea materială.

Prin pătrunderea lui *Ahriman* și a demonilor săi în lumea materială, creația perfectă a lui Ahura Mazda a fost infestată. Prin pătrunderea în lumea materială, forțele răului au căzut însă într-o capcană, rămânând captive pentru totdeauna în ea. Infestarea lumii de către *Ahriman* are însă și un *feedback*; cândva, în viitor, spre sfârșitul lumii, se va naște salvatorul lumii, pe nume *Saosyant*. De fapt, *Saosyant* este un nume generic, care are sensul de “salvator”. Zarathustra însuși s-a autoproclamat cu epitetul *Saosyant*. (93)

Finalul propriu-zis al lumii se va produce prin foc, mai precis printr-un incendiu cosmic denumit de greci prin termenul *apokatastasis*. Deși *Ahriman* și demonii săi vor fi nimiciti pentru totdeauna de focul purificator, lumea materială

va fi transfigurată prin aportul lui Ahura Mazda; toți oamenii vor învia, iar pământul va fi purificat. Informații detaliate de acest gen, dar mult mai ample, erau probabil incluse în ceea ce *Gatha* denumea “doctrina ezoterică”, care era transmisă doar inițiaților prin viu grai.

Și destinul sufletelor după moarte este amplu înfățișat de doctrina lui Zarathustra; imediat după moarte, sufletele defuncților rămân lângă trup un răstimp de trei zile, după care apare *daena* defunctului sub forma unei frumoase fecioare. *Daena*, conform concepției lui Zarathustra, este duhul omului. La scurt timp după deces, *daena* îi revelează defunctului adevărata sa natură: “eram vrednică de iubit - meditează *daena* unui defunct -, dar tu prin gândurile tale bune, prin cuvintele și faptele tale bune, m-ai făcut și mai frumoasă”. (2)

Traseul sufletelor în lumea de dincolo este următorul: mai întâi, defuncții trec Podul Cincivat, care face legătura dintre lumea de aici și lumea de dincolo. Pe Podul Cincivat are loc departajarea celor buni de cei răi, fiecare categorie luând-o pe drumul propriu.

Pentru sufletele celor buni, începe să adie un vânt parfumat din sud. Apoi sufletele celor buni traversează în patru salturi sferile cerești - “sfera stelelor”, adică a lumii mentale, “sfera lunii”, adică a cuvintelor frumoase, “sfera soarelui” adică a faptelor bune, pentru a ajunge în final în “sfera paradisului”, unde locuiesc “*luminile fără început*”. În “sfera paradisului”, sufletele sunt prezentate lui Ahura Mazda și pricipalelor duhuri ce-l însoțesc pe acesta. La porunca lui Ahura Mazda, sufletelor celor buni li se oferă “vântul primăverii”, care se constituie a fi chiar “hrana” acestora. În schimb, sufletele celor răi, care s-au însoțit cu Ahriman în timpul vieții fizice, întâlnesc “vântul de nord”, sub forma unei zmeoaice îngrozitoare, care le duce în ”lăcașul “beznelor”, unde Spiritul întunericului “ordonă să li se dea venin”. (2)

Calendarul persan avea 12 luni a câte 30 de zile, la care se adăugau 5 zile adiționale. Anul începea în luna martie. De-a lungul celor 12 luni, discipolii lui Zarathustra celebrau mai multe sărbători, cea mai importantă fiind sărbătoarea Anului Nou, denumită *Nawroz*. Sărbătoarea Anului Nou avea loc în prima zi a primei luni (denumită *farvardin*) a anului, când familiile se adunau la ospete bogate.

Pentru sărbătorirea Anului Nou, regele Darius I a întemeiat orașul Persepolis, oraș prin excelență “sacru”, care nu avea importanță politică, militară sau economică și nici măcar nu era cunoscut la acea vreme de alte popoare. Edificiile de la Persepolis erau închinat în exclusivitate lui Ahura Mazda, aspect confirmat de o inscripție dedicată chiar de către Darius, în care se afirma că Ahura Mazda este creatorul lumii, al cerului și al pământului precum și al omului. Ahura Mazda, era scris pe inscripție, l-a făcut pe Darius “rege peste mulți”, astfel că regele trebuia să fie păstrătorul dreptății în lumea oamenilor. (35)

O altă sărbătoare importantă era cea denumită *muktad*, adică sărbătoarea tuturor sufletelor, când în fiecare casă erau așezate pe un postament flori, fructe și apă pentru sufletele defuncților. În ziua a șasea a lunii *farvardin* era celebrată nașterea lui Zarathustra. De asemenea, persii au instituit atât sărbători la date fixe, denumite *jasane*, cât și sărbători sezoniere, denumite *gahambare*.

❧ Zurvan Akarana ❧

În perioada existenței Imperiului Parth (250-224), din trunchiul original al concepției lui Zarathustra s-a ramificat concepția “zurvanistă”.

Istoricii moderni consideră că zurvanismul a fost o reformă sacerdotală amplă, bazată în principal pe efortul

preoților din răsărit, numiți *athravan* și, ulterior, ai preoților din apus, *magii* mezi. Concepția zurvanistă a preluat doar câteva din temele principale ale doctrinei originare a lui Zarathustra, așa cum a fost prezentată de acesta în *Gatha*. Concepția zurvanistă a fost sintetizată în scrierea denumită *Marele Bundistan*. (2)

La originea cosmosului, afirmă magii zurvaniști, se află “Timpul infinit” (eternitatea atemporală; prezentul continuu), denumit *Zurvan Akarana* (de unde provine denumirea concepției). Din “Timpul infinit” s-a născut “Timpul îndelung autonom”, denumit *darego xvadhata*, adică timpul limitat, care după o perioadă de 12000 de ani se reîntoarce în “Timpul infinit”. Cei 12000 de ani ai timpului limitat, care circumscriu de fapt istoria lumii, au fost împărțiți de magii zurvaniști în patru cicluri de 3000 de ani; ciclurile din concepția zurvanistă sunt similare “erelor” din concepția mitică a grecilor, care considerau că a existat o eră de aur, o eră de argint, o eră de bronz și o eră de fier (perioada prezentă).

Magii erau încredințați că din Zurvan Akarena s-au născut două ființe antagonice: Ohrmazd, Spiritul Luminii, și Ahriman, Spiritul Întunericului. Ohrmazd a creat tot ce este bine, în timp ce Ahriman a creat tot ce este rău. După cum poate fi lesne remarcat, Ohrmazd, “Ființa veșnic bună” a zurvaniștilor pare a fi fost o sinteză între Ahura Mazda și Spenta Mainyu. Dar prin plasarea lui Ohrmazd pe același plan cu Ahriman, zurvaniștii au deschis calea către dualism, întrucât cele două ființe sunt situate pe același nivel ontologic.

Zurvaniștii precizau că “Ohrmazd, nesfârșit în Timp, este finit în Spațiu datorită acțiunii lui Ahriman. În schimb, Ahriman este mărginit în Timp, dar infinit în Spațiu, căci la un moment dat, va înceta să mai existe”. (2)

De asemenea, magii zurvaniști au prezentat în felul lor specific istoria spirituală a cosmosului, a pământului și a

oamenilor, care se dovedește pe de-o parte destul de complexă, iar de altă parte extrem de subtilă și implicit, greu de descifrat din punct de vedere materialist. Doctrina zurvanistă afirmă că Ohrmazd a făurit mai întâi lumea superioară, cerească, de natură spirituală, nemuritoare, numită *menok*, iar apoi a făurit lumea materială, numită *getik* - opinie prezentă și în scrierile *Gatha* și, respectiv, *Avesta*. Dar înainte de a transpune creația din starea spirituală în starea materială, Ohrmazd i-a întrebat pe *fravasi*, spiritele oamenilor care există din eternitate, dacă vor să se întrupeze în lumea materială. Fravasii au acceptat și, astfel, au dobândit trupuri materiale.

O inscripție din secolul al IV-lea prezintă astfel opinia unui spirit *fravasi* întrupat în lumea materială: “am venit din lumea cerească (*menok*) - afirmă acesta pentru posteritate -, dar începutul firii mele nu este în lumea pământească (*getik*). Am apărut prima dată pe lume în stare spirituală, starea pământească nu este condiția mea originară”. (2)

Marele Bundistan precizează că fără ajutorul ființelor *fravasi*, lumea materială s-ar fi scufundat în întuneric. Inamicii tuturor celor ce fac binele sunt *daeva*, demonii subordonați Spiritului răului, Ahriman. *Daeva* perșilor nu sunt alții decât zeii denumiți *devas* menționați în Vedele și Upanișadele indienilor. Interesant de menționat este că însuși Zarathustra s-a declarat de multe ori inamic al acestora.

Potrivit concepției zurvaniste, lumea durează mai multe epoci sau ere, fiecare având o durată de 3000 de ani. În prima eră a avut loc cosmogonia și antropogonia, precum și acțiunea distructivă a lui Ahriman asupra creației celei bune. În a doua eră a apărut primul om, denumit *Gayomart* (*gaya maretan*: “viață muritoare”), considerat de zurvaniști fiul lui Ohrmazd și al Gliei. Din primul om s-a născut apoi perechea primordială Masye și Masyăne, care la rândul lor au născut mai multe perechi de gemeni, care au devenit strămoșii de

facto ai umanității. Deși Gayomart este prima ființă care a primit revelația direct de la Ohrmazd, atât el, cât și, ulterior, urmașii săi, Masye și Masyăne, au fost amăgiți de Ahriman, pe care l-au confundat cu creatorul lumii. Apoi a urmat “era de aur”, când a domnit primul rege al oamenilor pe nume Yima. În “era de aur” răul nu macula existența oamenilor - nu exista nici măcar moartea. De aceea, “era de aur” a fost denumită “primăvara lui Yima”. Era de aur s-a încheiat printr-un nimicitor potop.

Magii afirmau că moartea a apărut pe lume datorită intervenției lui Ahriman. Totuși, Ahriman nu a reușit să cucerească niciodată sufletul oamenilor, ci doar gândirea. Eliberarea din mrejele lui Ahriman nu poate fi abolită decât prin exercitarea liberului arbitru. Prin libertatea de a alege, oamenii pot urma calea lui Ohrmazd - Domnul Binelui. Cel care va arăta calea va fi Saosyant, “salvatorul lumii”, care se va naște în lumea oamenilor pentru a răscumpăra creația.

Alegând binele prin exercitarea liberului lor arbitru, oamenii vor putea accede la nemurire, sperând să fie înviați la “sfârșitul timpului”, după ce va avea loc “marea judecată”. Primul om înviat va fi chiar Gayomart. Zurvaniștii erau de părere că Saosyant se va naște dintr-o fecioară, care se va scălda într-un lac în care subzistă “sămânța” lui Zarathustra.

Sacrificiul lui Saosyant va deschide calea învierii oamenilor, precum și “transfigurarea deplină a lumii” așteptată de Zarathustra și de discipolii săi; totodată, va anula toate păcatele strămoșilor căzuți sub puterea lui Ahriman.

La sfârșitul timpului se vor purta lupte teribile între oamenii care au ales calea binelui / luminii și oamenii care au ales calea răului / întunericului. Fiecare luptător va avea inamicul său dinainte stabilit. În final, lumea acesta va fi distrusă printr-un mare incendiu, iar Ahriman împreună cu cei care i-au urmat calea vor fi nimiciți; după o variantă

alternativă, Ahriman va fi obligat să se retragă prin “gaura de vierme” prin care a pătruns odinioară în lume. Finalul va fi apocaliptic: “incendiul sfârșitului lumii va disloca materia, metalele se vor topi sub acțiunea căldurii dogoritoare și vor curge precum fluviile de lavă inundând totul, munții se vor topi, găurile de vierme ce duc în lumile subterane se vor astupa; pământul va deveni plat, iar oamenii, reînviați în trupurile lor, vor trăi veșnic, în beatitudine”. (2)

Concepția magilor zurvaniști a cunoscut o largă difuziune în arealul mediteranean, fiind cunoscută și de filozofii Greciei. Astfel, un filozof pe nume Eudemos din Rodos care a trăit în secolul al IV-lea înainte de Iisus Hristos, sintetiza concepția magilor perși astfel: “magii numesc Totul unic și inteligibil când “spațiu” și când “timp”; din el s-ar fi născut Ohrmazd și Ahriman, Lumina și întunericul”. La rândul său, Plutarhos, care a prezentat sintetic doctrina “magului Zoroastru” în scrierea sa *De Iside e Osiride*, afirma că la originea lumii s-a aflat “Oromazdes, născut din cea mai pură lumină” și “Aremanos, născut din tenebre.” Între ei, Plutarh l-a situat pe “mijlocitorul” Mithra. (94)

În perioada Imperiului Sasanid, promovarea concepției zurvaniste a coincis cu răspândirea pe scară largă a cultului zeului Mithra și în special a Misteriilor sale. Istoricii moderni încă se întreabă dacă mitraismul a fost o derivație sau o deviație a concepției originare promovată de Zarathustra. În *Gatha* și implicit, în *Avesta*, rolul zeului Mithra nu era prea important, atenția lui Zarathustra fiind îndreptată, firește, asupra lui Ahura Mazda. În concepția lui Zartathustra, Mithra era considerat unul dintre îngerii (yazata) lui Ahura Mazda, dar rolul său nu a fost prea bine precizat. Ulterior, Mithra a devenit secundul lui Ahura Mazda. (98)

Astfel, scrierea *Mitr Yast* afirmă că Mithra este “Puterea Domnului cel Mare” - Ahura Mazda. “Când l-am creat pe

Mithra - spune Ahura Mazda în *Mitr Yast* - l-am făcut la fel de demn de venerație ca și pe mine însumi”. Pentru a accentua apropierea dintre cele două ființe, scrierea *Mitr Yast* folosește formula unificatoare Mithra-Ahura. “Ahura-Mazda a statornicit ca el să păstreze ordinea și să vegheze peste toată această lume mișcătoare”. *Mitr Yast* afirmă că Ahura Mazda a rămas în “cerul” său inaccesibil (denumit “Casa Cântărilor”), iar Mithra s-a înhămat la munca cea mai dură: lupta cu demonii *daeva* și cu celelalte forțe ale răului. De aceea, magii considerau că “locuința” lui Mithra este amplasată chiar la mijloc, între locuința transfizică inaccesibilă a lui Ahura Mazda și locuința lui Angra Mainyu - Ahriman. Scriitorul grec Plutarhos a confirmat aceste informații, afirmând că locuința lui Ormuz este “tot atât de departe deasupra Soarelui, cât de îndepărtat este Soarele de pământ”; la polul opus este lăcașul lui Ahriman, iar între cei doi, la nivelul aerului (văzduhului), este “lăcașul lui Mithra”. (36)

Deși scrierile persane l-au considerat pe zeul Mithra ca fiind “geniul luminii Soarelui”, mulți dintre istoricii moderni au tras concluzia că Mithra a fost personificarea astrului zilei. O opinie diferită a avut-o scriitorul francez Franz Cumont, care afirma că Mithra “apare înainte de răsăritul soarelui”, iar “în timpul zilei, el traversează cerul în carul său, iar când se așterne noaptea, el luminează în continuare suprafața pământului; “veșnic treaz, veșnic veghetor; cu ale sale sute de urechi și ai săi sute de ochi, Mithra aude tot, vede tot, știe tot: nimeni nu îl poate înșela”. (36)

Inițial, în arealul persan, cultul lui Mithra comporta doar sacrificii de vite și de păsări zburătoare, libații cu haoma și evident, rugăciuni specifice. Însă după epoca lui Alexandru Macedon, mithraismul a cunoscut o dezvoltare explozivă în toate statele elenistice nou formate - atât în cele din Orientul Apropiat și Mijlociu, cât și în cele din arealul mediteranean.

Și, evident, ulterior, în arealul roman. Pătrunderea mithraismului în acest areal imens a fost însă însoțită de o transformare aproape radicală a cultului inițial. Vârful de lance al promovării lui Mithra ca zeu de primă importanță a fost instituirea Misteriilor sale. Primul document ce atestă promovarea Misteriilor lui Mithra în arealul mediteranean datează din anul 67 înainte de Iisus Hristos. Dar între zeul Mithra din concepția lui Zarathustra și Mithra din Misteriile ce-i poartă numele e cale lungă. (2)

Principalul mit al misteriiilor afirma că Mithra s-a născut în ziua de 25 decembrie dintr-o stâncă sau, după o variantă alternativă, s-a născut într-o peșteră. Elementul esențial al misteriiilor a fost jertfirea rituală, chiar în peșteră, a unui taur de către Mithra, la porunca lui Sol, Soarele (*Sol invictus*). Bazoreliefurile îl prezintă pe Mithra ținând cu o mână taurul, iar cu cealaltă înfigându-i un cuțit între coaste. Scrierile persane afirmă că din trupul taurului sacrificat au ieșit toate ierburile și plantele bune. După uciderea taurului, Sol și Mithra s-au așternut la un ospăț ritual, consumând carnea acestuia chiar în peșteră. Ospățul ritual al celor doi zei era reluat de participanții la Misteriile lui Mithra; ospățul avea loc într-o peșteră, inițiatii purtând pe chipuri măști animaliere.

În Misteriile lui Mithra inițiatii parcurgeau șapte trepte; fiecare treaptă presupunea cucerirea unui grad inițiativ. Cele șapte grade inițiatice au fost denumite în felul următor: corb (corax), soție (nymphus), soldat (miles), leu (leo), persan (perses), sol (heliodromus) și tată (pater). Cele șapte grade inițiatice erau împărțite în două categorii: slujitori și, de la gradul de leu în sus, participanți. Fiecare grad inițiativ era pe de-o parte sub auspiciile unei planete, iar de cealaltă parte sub auspiciile unui metal. Din punct de vedere planetar, corbul (corax) era sub auspiciile lui Mercur, soția (nymphus) era sub auspiciile planetei Venus, soldatul (miles) era sub auspiciile

lui Marte, leul (leo) era sub auspiciile lui Jupiter, persanul (perses) era sub auspiciile Lunii; sol, evident, era sub auspiciile Soarelui, iar tatăl (pater) era sub auspiciile lui Saturn. Corespondența dintre gradele inițiatice persane și metale a fost dezvăluită de scriitorul Origene în scrierea sa *Contra Celsium*: plumbul corespundea corbului, cositorul corespundea soției, bronzul corespundea soldatului, fierul corespundea leului, aliajul corespundea persanului, argintul corespundea lui sol, iar aurul corespundea tatălui. (2)

Istoricii moderni au încercat să elucideze resorturile intime ale inițierii mithraice, dar nu au ajuns la un acord deplin. De exemplu, Mircea Eliade afirma că, spre deosebire de inițierile grecești, scenariul inițierii mithraice “nu comporta încercări evocând moartea și învierea; înaintea inițierii, postulanții se legau prin jurământ (sacramentum) să păzească secretul misterelor”, remarcând și faptul că inițiatului i se oferea la un moment dat o cunună pe care trebuia să o refuze, spunând că “Mithra este singura sa cunună”. La rândul său, istoricul francez Franz Cumont este de părere că inițierile mithraice presupuneau simularea unor înfruntări: “mystul trebuia să asiste la un omor simulat și i se arăta o spadă mănjită cu sângele victimei.” (2)

Mithraismul a cunoscut o răspândire explozivă în tot arealul mediteranean, situându-se la un moment dat în opoziție cu creștinismul. Oficial, mithraismul s-a încheiat în urma edictului împăratului Gratian din anul 382 era creștină.

❧ Artaban, al patrulea mag ❧

De-a lungul istoriei Iranului, principala castă sacerdotală a fost cea a magilor. Magii au devenit casta sacerdotală oficială încă din perioada dinastiei ahemenizilor. În principal, magii practicau cultul focului și cultul *haomei*.

După cum se știe, magii perși, propovăitori ai concepției lui Zarathustra, s-au prezentat în fața pruncului Iisus Hristos pentru a se închina: “Iar dacă S-a născut Iisus în Bethleemul Iudeii, în zilele lui Irod regele, iată magii de la Răsărit au venit în Ierusalim, întrebând: Unde este regele Iudeilor, Cel ce S-a născut ? Căci am văzut la Răsărit steaua Lui și am venit să ne închinăm Lui”. Acestea sunt versetele cu care începe Capitolul al II-lea din Evanghelia după Matei (cap 1; 1-4).

Totuși, în Evangheliile, magilor nu li se pomenește numele, nici că ar fi trei sau mai mulți, ci doar că au venit din Răsărit și că i-au adus Pruncului Iisus trei daruri; pentru faptul că au adus pruncului Iisus trei daruri - aur, smirnă și tămâie - cercetătorii moderni au dedus că au fost în număr de trei. În tradiția populară românească cei trei magi sunt denumiți “craii de la răsărit”; tradiția creștină menționează și numele celor trei magi: Melchior, Baltazar și Gaspar. Cele trei daruri ale magilor au valoare simbolică: aurul este simbolul regalității, smirna al sacrificiului, iar tămâia este simbolul spiritualității.

O istorie (considerată apocrifă) din secolul al VI-lea spune că aceste daruri au fost lăsate de Adam pentru a fi aduse lui Mesia când se va naște. La rândul ei, tradiția persană afirmă că, secole la rând, magii s-au tot rugat pentru a primi un semn care să le indice când se va naște Saosyant, Salvatorul Lumii. Și, iată, rugăciunile lor au primit un răspuns; înainte de Nașterea lui Iisus Hristos, a apărut pe cer o stea strălucitoare (“steaua magilor”), pe care magii au văzut-o. Călăuziți de stea, magii au ajuns la Bethleem, unde se născuse Iisus. Ceea ce înseamnă că magii au considerat că Iisus Hristos este chiar Salvatorul Lumii denumit Saosyant de magul Zarathustra.

Există însă tradiții alternative care menționează nu trei, ci patru magi. Cel de-a patrulea mag, pe nume Artaban, nu a ajuns la punctul de întâlnire cu ceilalți trei magi din cauza șchiopătării cămilei sale. Artaban voia să-i ducă Pruncului trei

pietre prețioase. Tradiția mai afirmă că periplul magului Artaban a durat de fapt 33 de ani, acesta ajungând de fiecare dată într-un loc la scurt timp după ce Iisus plecase de acolo. În acest răstimp, Artaban a împărțit cele trei pietre prețioase astfel: prima piatră a dăruit-o pentru salvarea unui copil din Bethleem, a doua piatră a dăruit-o unui bătrân aproape mort de foame, iar cu ultima a răscumpărat o tânără evreică. Artaban l-a găsit, în sfârșit, pe Iisus Hristos abia atunci când Acesta era răstignit pe cruce. Rușinat că nu mai avea ce să-i dăruiască, Artaban a fost mângâiat de Iisus Hristos, care a apreciat faptul că darurile au folosit ajutorării aproapelui.

Un calendar din Evul Mediu, tipărit la Köln, afirmă că magii s-au reîntâlnit la Sewa (Sebaste, în Armenia) în anul 54, pentru a sărbători Crăciunul. În calendar se mai afirmă că Melchior a murit la 1 ianuarie, în vârstă de 116 ani, Balthazar, la 6 ianuarie, în vârstă de 112 ani, și Kaspar, la 11 ianuarie, la 109 ani. Unii istorici afirmă că cei trei magi au murit în Persia, dar rămășițele lor au fost aduse de împărăteasa Elena la Constantinopol; nu se știe prin ce împrejurare, rămășițele lor au ajuns la Köln în jurul anului 1164.

Majoritatea istoricilor moderni au dedus că țara “aflată la răsărit”, de unde au venit cei trei magi sau “crai”, a fost fie Babilonul, fie Persia. O opinie diferită a avut-o scriitorul Adrian Ioan Popovici, care afirmă că magii au fost originari din orașul Petra, aflat pe teritoriul de astăzi al Iordaniei. Ipoteza scriitorului Adrian Ioan Popovici pornește de la premisa că tămâia era o mirodenie asupra căreia locuitorii Petrei aveau monopol comercial. Totuși, toate informațiile existente în prezent conduc însă la concluzia că magii erau originari din Persia, dar nu este exclus ca, în drumul lor spre Iudeea, să fi poposit la Petra.

De fapt, în antichitate, drumul tămâii începea din colțul sudic al Peninsulei Arabice (Yemenul de astăzi), trecea prin

Petra și de acolo se ramifica spre Ierusalim. În consecință, nu este exclus ca în drumul lor spre Iudeea, magii să fi poposit la Petra. Se știe că, în perioada nașterii lui Iisus Hristos, locuitorii Petrei aveau un nivel impresionant de civilizație și de cultură. În perioada nașterii lui Iisus Hristos, regele Petrei era Arethas al IV-lea Philopatris (care a domnit între anul 9 înainte de Iisus Hristos și anul 40 era creștină), care a fost considerat de istorici un protector al artelor.

În Vechiul Testament, orasul Petra a fost denumit Sela, care înseamnă “piatră”. Istoricul Iosif Flavius, în cartea “Antichități iudaice”, precum și scriitorul creștin Eusebiu din Cezareea afirmă că numele original al Petrei a fost *Rekem*, nume menționat și în Manuscrisele de la Marea Moartă. În alte scrieri antice, Petra a fost denumită fie *Rekem Geya*, fie *Kadesh*. Potrivit unei tradiții antice, în apropiere de Petra, Moise a lovit cu toiagul într-o stâncă, din care a ieșit apă; ulterior, acolo a fost săpată o fântână care există și în ziua de astăzi. Tot în împrejurimile Petrei se crede că a fost înmormântată Miriam, sora lui Moise.

Orașul Petra a fost redescoperit în 1812 de exploratorul elvețian Johann Ludwig Burckhardt, dar primele observații, analize și schițe au fost realizate în perioada 1878-1879 de cercetătorii R.E. Brunnow și Alfred von Domaszewski.

Istoricii moderni afirmă că primii locuitori ai Petrei s-au numit *horriți*, după termenul egiptean “khar”, care însemna “locuitori ai peșterilor”, care erau vestiți cioplitori în piatră. În jurul anului 1200 înainte de Iisus Hristos, Petra a fost cucerită de *edomiți*, o populație semitică, care a întemeiat un regat numit Edom (roșu). S-a format astfel un regat “roșu”, cu o capitală “roșie” la Petra, probabil pentru niște oameni “roșii” (cu tenul arămiu). Aceștia au avut ingeniozitatea de a capta apa ploii prin intermediul unor canale, bazine și cisterne din piatră. În anul 312 era creștină, Petra a fost cucerită de *nabateeni*, un

trib de origine semitică, veniți din partea de nord a Peninsulei Arabice, care i-au alungat pe *edomiți*. În anul 363, mare parte din edificiile impunătoare ale orașului au fost avariate de un cutremur violent, care a afectat inclusiv sistmul de captare al apei pluviale.

Petra este situată la poalele Muntelui Hor, de-a lungul părții de est a Văii Arbah (“Wadi Arabah”), o vale lungă care se întinde de la Marea Moartă și pâna la Golful Aqaba, Iordania. Intrarea în Petra se făcea printr-un defileu îngust de 1,2 km denumit astăzi Siq: “Săgeata”. Uneori defileul se îngustează până la 4 - 5 metri, alteori se lărgeste până la 12 metri; înălțimea sa depășește de multe ori 40 metri. Culoarea predominantă a canionului și a orașului săpat în stâncă este trandafiriul, motiv pentru care Petra a fost denumit “Orașul Trandafiriu”.

Chiar la ieșirea din defileu se înalță cel mai celebru edificiu din Petra: “Trezoreria” (*Al Khazneh*). Peretele de stâncă al templului a fost cioplit prin tehnici avansate, probabil de sus în jos cu ajutorul unor rampe mobile. Fațada rezultată, o sculptură de 43 metri înălțime și 30 de metri lățime, este spectaculoasă: o intrare impunătoare demnă de un uriaș. La etajul inferior se află șase coloane corintice, iar la etajul superior se află trei colonade și două nișe decorate cu statui de femei. Al doilea edificiu impunător, “Amfiteatrul”, a fost săpat tot în piatră. Inițial, “Amfiteatrul” putea asigura 3000 de locuri, însă extinderea lui ulterioară a permis accesul în incinta sa a peste 7000 de persoane. Nu departe de “Amfiteatru” se află *Nymphaeum*, “Fântâna publică”, dincolo de care se întinde un drum denumit “Strada Colonadelor” și o poartă impresionantă denumită “Poarta lui Temenos”. În partea dreaptă, pe etajele muntelui se află mai multe morminte regale. La capătul unei poteci ce urcă muntele este situat “Templul” (*Ad-Deir*) a cărui fațadă măsoară 50 metri în lățime

și 45 metri în înălțime. Ușa are o înălțime de 8 metri. Un loc important al Petrei este “Locul înalt al Sacrificiului”, unde se desfășurau diverse ritualuri.

Edificiile dezvăluie faptul că locuitorii Petrei au practicat o formă religioasă ce nu avea nimic în comun cu cultul focului închinat lui Ahura Mazda. Edificiile de la Petra au fost dedicate unor zei locali. Dintre zeii locuitorilor Petrei, ale căror chipuri s-au păstrat până astăzi imortalizate în sculpturi, pot fi enumerați zeul *Dushara* și trei zeițe ce par să fi avut un rol esențial în cult: *Uzza*, *Allat* și *Manah*; surse alternative afirmă că la Petra a fost venerată doar zeița *Uzza*, echivalentul zeiței *Isis* din panteonul egiptean. Un loc de cinste a fost asigurat de locuitorii Petrei regelui Obodas I, despre care istoricii afirmă că a fost “zeificat după moarte”.

Așadar, nici o șansă ca Petra să fi fost locul de origine al magilor. De fapt, Petra nu a fost însă singurul oraș al edomiților; al doilea oraș important a fost amplasat într-adevăr pe teritoriul Persiei, la Hegra, care se află la aproximativ 500 km nord de Petra. La Hegra (care se află în Arabia Saudită) - oraș denumit *Madain Saleh* de musulmani - edomiții au săpat aproximativ 600 de morminte în stâncile ce răsar parcă direct din deșert; dintre acestea se disting 11 morminte principale săpate direct în blocuri de gresie; alte 94 morminte au fost decorate spectaculos, păstrându-se până astăzi. Cel mai mic mormânt are o înălțime de 2,7 m, iar cel mai înalt are 21,5 m. Dacă majoritatea edificiilor de la Petra au fost construite la jumătatea primului secol de dinaintea erei creștine, edificiile uriașe de la Hijra au început să fie construite în primii ani ai erei creștine. De altfel, relațiile dintre locuitorii Petrei și perșii n-au fost dintre cele mai bune; în perioada regilor ahemenizi, perșii au purtat mai multe războaie împotriva acestora.

Buni negustori, dar și buni artizani, locuitorii Petrei au inaugurat “Drumul Balsamurilor” ce lega sudul Palestinei de

portul Gaza, de-a lungul căruia, la fiecare 40 de kilometri, au săpat puțuri pentru colectarea apei pluviale. De-a lungul acestui drum, locuitorii Petrei au transportat mirodenii, balsamuri, parfumuri, țesături și multe alte produse de lux, ceea ce probabil a stârnit invidia perșilor.

❧ Fravasi, oamenii cerului ❧

Faptul că Zarathustra a fost *alesul* lui Ahura Mazda este dincolo de orice îndoială; *Gatha* și *Zend Avesta* o demonstrează în fiecare fragment. Ambele scrieri precizează că informațiile ce au stat la baza concepției au fost obținute de Zarathustra în stare de extaz, direct de la arhangheliu lui Ahura Mazda.

Ulterior, concepția lui Zarathustra a fost continuată și aprofundată de discipolii și de inițiații săi denumiți *magi* în cadrul unor ritualuri ce presupuneau aprinderea focului sacru (*yasna*), recitarea unor formule din *Gatha* și consumarea băuturii *haoma*, care era purtătoarea unei energii luminoase denumită *xvarenah*. Procesul inițiativ al magilor perși presupunea atingerea stării de *maga*, extazul mistic, și iluminarea spontană, denumită *cisti*, ce permitea separarea părții spirituale de ființa trupească.

În acest fel, inițiații perși repetau modelul comportamental și trăirile *alesului* Zarathustra, convingându-se prin experiență personală de justetea concepției marelui înaintaș. Prin experiențele lor personale, magii perși și-au adus secole de-a rândul aportul la îmbogățirea concepției originale a alesului Zarathustra și, mai mult decât atât, și-au adus aportul la “transfigurarea lumii”, denumită *fraso-kereti*. “Căci lumea aceasta - i-a asigurat încă de la început Zarathustra pe discipolii săi - își va încheia într-o bună zi existența, fiind nimicită prin foc”. (2)

Nu este prea greu de remarcat că atât în doctrina originară a alesului Zarathustra, (prezentată în *Gatha* și în *Zend Avesta*), cât și în concepția zurvanistă prezentată în *Marele Bundistan* au fost elaborate extrem de explicit cele nouă paradigme ale unei concepții spirituale autentice. Prin conținutul ideatic, concepția lui Zarathustra se apropie foarte mult de concepția spiritualistă modernă, astfel că trebuie considerată o precursoră a acesteia. Deloc întâmplător, magii perși au fost primii care s-au închinat pruncului Iisus Hristos, fiind convinși că s-a născut cel pe care l-au numit, după exemplul marelui înaintaș Zarathustra, prin termenul *Saosyant*, adică Salvatorul Lumii.

În ceea ce privește prima paradigmă, concepția lui Zarathustra a promovat creația unui singur zeu, denumit Ahura Mazda, adică “Domnul Înțelept” sau “Domnul cel Bun”, care a creat cosmosul prin intermediul gândirii. Ahura Mazda, afirmă Zarathustra, “este bun și sfânt, cel dintâi și cel de pe urmă, începutul și sfârșitul a toate”.

A doua paradigmă este, de asemenea, configurată în mod remarcabil de concepția mazdeistă: cosmosul are o natură dublă: spirituală și materială. De fapt, concepția lui Zarathustra menționează două creații; prima creația a fost cea a lumii spirituale (a “cerurilor” - a palierelor cuantice superioare) denumită *menok*, iar a doua creație a fost a lumii materiale, denumită *getik*. Dar cel mai remarcabil element al concepției lui Zarathustra a fost menționarea existenței pe eșichierul cosmosului a celor două ființe primordiale care au ales drumuri și orientări “ideologice” diferite: Spenta Mainyu (*spenta*: binele; *mainyu*: spirit, duh) și Angra Mainyu (*angra*: rău, distrugere; *mainyu*: spirit, duh). Este important de remarcat că discipolii lui Zarathustra au conștientizat faptul că Angra Mainyu a ales răul prin alegerea proprie, nu datorită faptului că ar fi fost creat rău.

Lupta dintre bine și rău este elementul esențial al concepției discipolilor lui Zarathustra. Prin acțiunea sa distructivă, Angra Mainyu a infuzat răul în fiecare particulă a lumii, astfel că lupta dintre bine și rău s-a mutat în lumea oamenilor. Problema a fost rezolvată în mod optim de Zarathustra care a făcut apel la toți oamenii să se alăture binelui și să se însoțească cu Spenta Mainyu pentru a se opune maculării cosmosului de către Angra Mainyu. Zarathustra urmărea nu numai înfrângerea răului, ci și *prefacerea existenței sau transfigurarea lumii*.

La fel de remarcabil este concepția cu privire la ființa omului. Omul este alcătuit din două aspecte: un aspect de natură spirituală și un aspect de natură materială. Ahura Mazda a conferit omului liberul arbitru; omul este liber să aleagă. În funcție de modul în care folosesc liberul arbitru, oamenii - mai exact spus duhurile lor, denumite de perși *daena* - ajung după moarte fie în “lumile fără început” (sfera paradisului), fie în “lăcașul beznelor” stăpânit de Ahriman. Departajarea se face pe Podul Cincivat, care face legătura, precum un curcubeu, între lumea de aici și lumea cealaltă.

Cu adevărat excepțională este însă concepția referitoare la existența ființelor omenesti denumite *fravasi*. Spiritele *fravasi* au fost create în “lumea cerească” denumită *menok*, care a fost creată înaintea apariției lumii terestre, denumită *getik*. *Fravasi* au acceptat să se întrupeze în lumea materială (*getik*), pentru a participa la “transfigurarea” acesteia.

Câteva secole după moartea lui Zarathustra, magii perși au modificat concepția originară a acestuia; astfel a apărut concepția zurvanistă. Unii istorici consideră că prin modificările aduse de magi, sensurile inițiale ale concepției lui Zarathustra au fost alterate; de fapt, majoritatea istoricilor moderni consideră că concepția zurvanistă a fost o deviație a concepției originare a lui Zarathustra. Totuși, este evident că

modificările concepției originare a lui Zarathustra au fost rezultatul cercetărilor spirituale ale magilor perși, realizate prin *out of body experience*, *traveling clairvoyance*, cercetarea cronicii akasha și inducție spirituală sau, pentru a folosi terminologia persană, prin atingerea stării *maga* (extazul) și *cisti* (iluminarea spontană).

În orice caz, trebuie dedus că, în urma propriilor cercetări psihotronice și spirituale, magii zurvaniști au concluzionat că *la început* a existat Zurvan Akarena (“Timpul infinit”) din care s-au născut Ohrmazd, Spiritul Luminii, și Ahriman, Spiritul Întunericului. Magii zurvaniști afirmau că din Zurvan Akarena (“Timpul infinit”) s-a născut “Timpul îndelung autonom” denumit *darego xvadhata*, cu o durată de 12000 de ani. Apariția “Timpului îndelung autonom” a fost declanșată de acțiunea distructivă a lui Ahriman. De aceea zurvaniștii afirmau că Ahriman este finit în timp (durata acțiunii sale va dura doar 12000 de ani) dar infinit în spațiu (adică a maculat cu răul tot ce există ca spațiu / materie). În schimb Ohrmazd, este infinit în timp, dar finit în spațiu.

Magii zurvaniști mai afirmau că la începutul existenței lumii materiale a apărut primul om muritor, denumit *Gayomart* (*gaya maretan*: “viață muritoare”), fiul lui Ohrmazd și al Gliiei. Din coapsa lui *Gayomart* s-au născut Masye și Masyăne, care la rândul lor au născut mai multe perechi de gemeni, care au devenit strămoșii umanității prezente. Totuși, urmașii lui *Gayomart* nu trebuie identificați sau confundați cu *fravasi*, oamenii care s-au întrupat din cer.

Moartea, mai afirmă magii zurvaniști, a apărut în lume datorită acțiunii distructive a lui Ahriman, primul mort fiind de altfel *Gayomart*, cel despre care scrierile zurvaniste afirmă că, datorită unei erori de judecată, l-a confundat pe Ahriman cu Ohrmazd. Primii oameni au trăit însă o lungă perioadă de timp într-un mediu paradisiac, în “era de aur”

denumită “primăvara lui Yima” (Yima fiind primul rege), care s-a încheiat printr-un nimicitor potop. Au urmat era de argint, era de bronz și era de fier.

Magii mai afirmău că înaintea finalului lumii materiale, care coincide cu sfârșitul “Timpului îndelung autonom” denumit *darego xvadhata*, se va naște răscumpărătorul Saosyant dintr-o fecioară care se va scălda într-un “lac unde subzistă sămânța” lui Zarathustra. Saosyant va răscumpăra creația și va deschide calea învierii oamenilor și transfigurării lumii. De aceea, magii perși care s-au prezentat în fața pruncului Iisus Hristos erau convinși că s-a născut Saosyant, pe care strămoșii lor îl așteptau de atâtea secole.

Scrierile persane precizează că înaintea marelui incendiu de la sfârșitul lumii, se va da un război apocaliptic între oamenii ce au ales binele și cei care au ales răul. Incendiul cosmic va arde totul, răul va fi stârpit definitiv, iar oamenii răului vor fi nimiciți.

Ahriman însuși va fugi prin “gaura de vierme” prin care a intrat în cosmos. Lumea va fi transfigurată, pământul va deveni plat, iar oamenii vor fi înviați.

INDIA, ÎNTRE “KARMA” ȘI “NIRVANA”

❧ Civilizația harappiană ❧

În deceniul al treilea al veacului al XX-lea, în localitățile Mohenjo Daro (provincia Sind, India) și Harappa (provincia Punjab din Pakistanul de astăzi), au fost descoperite vestigiile arheologice ale unei civilizații străvechi, ce pare să fi atins apogeul la începutul celui de-al doilea mileniu înainte de Iisus Hristos.

Șocul descoperirii de către arheologii occidentali a orașelor de pe valea Indusului a fost destul de mare, mai cu seamă că, nu cu mult timp înainte - nu mai departe de sfârșitul secolului al XIX-lea - istoricii europeni aveau o opinie extrem de nerealistă (și de proastă) cu privire la cultura Extremului Orient și, mai cu seamă, a Indiei antice, pe care o considerau “castrată” și “imobilă”. Istoricii acelei epoci contrapuneau în mod artificial “castratei și imobilei civilizații orientale virila mobilitate occidentală”, specifică Europei și Americii. (2)

Istoricii occidentali de la sfârșitul secolului al XIX-lea, considerau că istoria Indiei a început în jurul anului 1500 înainte de Iisus Hristos, când triburile nomado-războinice de arieni, denumite *arya* (termen introdus prin anul 1819) sau, mai științific spus, de indoeuropeni, au invadat un teritoriu extrem de întins, care începea din vestul Europei și se sfârșea

în Extremul Orient. Cei mai mulți istorici consideră că locul de origine al triburilor indoeuropene a fost nordul Mării Negre. Analiza vocabularului triburilor indoeuropene a dezvăluit faptul că acestea s-a dezvoltat o lungă perioadă de timp într-un teritoriu cu climă temperată.

Descoperirile de la Mohenjo Daro și de la Harappa au demonstrat faptul că, cu mult timp înainte de invazia indoeuropenilor, în acele locuri se dezvoltase o civilizație comparabilă și, întrucâtva, similară cu cea din Mesopotamia și Egipt. Apărută brusc în jurul anului 2500 înainte de Iisus Hristos, civilizația de pe valea Indusului s-a dezvoltat cu precădere între anii 2300 și 1900. În jurul anului 1600 înainte de Iisus Hristos, așadar cu un secol înainte de invazia indoeuropenilor, civilizația străveche de pe Valea Indusului a intrat în declin datorită unor cauze necunoscute, astfel că rezistența autohtonilor în fața invadatorilor a fost minimă.

După invazia indoeuropenilor care se autodenumeau *aryeni*, civilizația de pe Valea Indusului a intrat într-un declin accelerat, astfel că s-a stins în jurul anului 1400 înainte de Iisus Hristos. Cauzele declinului nu au fost elucidate, cei mai mulți istorici atribuind extincția civilizației de pe Valea Indusului unor condiții climatice extreme.

La Mohenjo Daro și Harappa, precum și în alte aproape șaptezeci de locații de pe Valea Indusului risipite de-a lungul a aproape 800000 km pătrați (aproximativ 1800 km de la est la vest și 1300 km de la nord la sud), descoperirile arheologice au scos la iveală orașe străvechi cu o arhitectură foarte bine structurată, planificată urbanistic extrem de minuțios, cu străzi pavate și clădiri odinioară impunătoare, temple înconjurate de ziduri înalte, edificii civile cu unul, două sau chiar trei etaje, construite în jurul unei curți interioare, sisteme de canalizare, băi publice, hambare comune și cuptoare de pâine. Au mai fost descoperite sigilii de formă cilindrică pe care erau gravate

reprezentări animaliere și un scris ce nu a fost descifrat nici până în ziua de astăzi, precum și statuete ce reprezentau o zeiță-mamă și un zeu principal pe care unii istorici s-au grăbit să-l considere ca fiind prototipul zeului Shiva.

Locuitorii de la Mohanjo Daro, Harappa și din celelalte orașe care s-au dezvoltat pe Valea Indusului și a numeroșilor săi afluenți erau preponderent agricultori care cultivau grâu, orz, bumbac, orez, creșteau vite mari, ovine, porcine, foloseau în scopuri casnice cai, cămile și elefanți. Marile orașe aveau nu mai puțin de 30000 sau 40000 locuitori, întinzându-se pe o suprafață de aproximativ 80 hectare.

Ceea ce i-a frapat însă pe istorici la civilizația harappiană a fost faptul că orașele au fost construite în jurul unor edificii cu vădite scopuri religioase, ceea ce înseamnă că societatea era structurată după principii teocratice, fiind condusă de un conducător politic care îndeplinea și funcția de mare preot. Printre vestigiile odinioară impunătoare cu funcții religioase, descoperite de arheologi în citadelele de pe Valea Indusului, se numără fundația unui edificiu înalt de 9 sau 12 metri, ce avea în vârf un sanctuar asemănător unui ziggurat mesopotamian, la care credincioșii ajungeau urcând mai multe trepte. De asemenea, au fost descoperite vestigiile unor cercuri de piatră dedicate probabil cultului morților și o rețea de drumuri sacre, delimitate cu pietre albe. Expertiza arheologică a reliefat totodată că, în pofida grandorii lor, edificiile erau puțin și sporadic locuite, întărind concluzia istoricilor că au fost folosite doar pentru scopuri religioase. Aceste constatări l-au determinat bunăoară pe reputatul istoric Gordon Childe să concluzioneze că locuitorii din Harappa “nu se concentrau asupra lucrurilor acestei lumi”. (47)

Cucerind în valuri întreaga Vale a Indusului, indoeuropenii s-au delimitat de autohtonii pe care-i denumeau *dasa* sau *dassu*, atât prin organizare socială, cât și prin limbă,

concepții religioase și mituri. Valurile de invadatori indoeuropeni poziși la jumătatea celui de-al doilea mileniu de dinaintea erei creștine au ocupat inițial zona Punjabului, dar apoi s-au dispersat de-a lungul întregului subcontinent indian. Indoeuropenii practicau atât agricultura, cât și nomadismul pastoral; creșteau vite mari, oi, porci, domesticiseră calul. Deși aveau o structură patriarhală a familiei, indoeuropenii aveau o organizare militară eficientă, astfel că i-au supus într-o perioadă scurtă pe vechii locuitori al Văii Indusului. (5)

O altă caracteristică definitivă a indoeuropenilor este că nu aveau sanctuare; cultul, care consta în arderea unor ofrande pe un altar, se realiza într-o incintă consacrată, sub cerul liber. De asemenea, o lungă perioadă de timp, indoeuropenii și-au asumat interdicția de a folosi scrisul în cazul concepțiilor spirituale și religioase. Miturile erau transmise oral, astfel că s-a dezvoltat o bogată tradiție orală. (41)

Ulterior, triburile indoeuropene au migrat de-a lungul principalelor fluvii ale Indiei, cucerind în principal bazinul superior și mijlociu al fluviului Gange, dar și văile fluviului Yanmana, de-a lungul cărora au înființat sate, orașe și, în final, mici state, republici sau monarhii. Dacă monarhiile erau conduse de un rege ereditar, republicile erau conduse de un șef ales, denumit *ganapati*, care era ajutat de un “sfat al bătrânilor” și de o “adunare generală” a cetățenilor.

Inițial, în Valea Gangelui au fost întemeiate nu mai puțin de 16 state autonome (*mahajanapada*), dar ulterior numărul lor s-a mărit. Dintre acestea cele mai importante au fost regatul Kasi și, după anul 600, regatul Kosala. Ulterior, s-au dezvoltat statele Kuru-Pancala, Matsya, Kamboja și Asvaka. După întemeierea statelor, au început lupte pentru supermație, astfel că în secolele următoare cele mai puternice dintre ele au devenit puteri hegemonice. (5)

În prima jumătate a primului mileniu de dinainte de Iisus Hristos s-a impus sistemul împărțirii populației în patru caste: cea mai importantă castă a fost cea a *brahmanilor* (preoți și învățători), urmată de casta războinicilor denumită *kṣatriya*, de casta țăranilor, meșteșugarilor și negustorilor denumită *vaiśya* și de casta sclavilor (inițial, majoritatea de origine neariană), denumită *sudra*. Totodată, s-a dezvoltat cultura vedică și religia brahmanică.

Perioada de apogeu a statelor de pe Valea Gangelu a dăinuit aproximativ 1000 de ani, fiind caracterizată prin avânt economic, dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului, dar și prin ample mișcări sociale, politice și religioase. În această perioadă au apărut cele două mari epopei indiene, Mahabharata și Ramayana; de asemenea, au fost întemeiate cele două mari religii ce și-au pus amprenta în mod decisiv asupra locuitorilor Indiei și, ulterior, a Extremului Orient: buddhismul și jainismul. Cele două religii fondate de prințul Siddharta (560 - 480 înainte de Iisus Hristos), respectiv de Mahavira Vardhamana (549 - 477) s-au constituit a fi o reacție împotriva brahmanismului și a sistemului împărțirii oamenilor în caste. Totodată, influențele chinezești au devenit tot mai ample, atât la nivel economic, cât și la nivelul concepțiilor; astfel, concepția lui Confucius a cunoscut o largă promovare în subcontinentul indian.

Un pas decisiv l-a constituit ascensiunea fulminantă a regatului Magadha care, începând cu secolul al V-lea, sub domnia lui Bimbisara, a devenit putere hegemonică; regele Bimbisara a reușit să unifice statele mai mici din proximitatea fluviului Gange, să cucerească Delta Gangelui și, în final, să stăpânească comerțul din Golful Bengal. După ce partea de nord-vest a Indiei a fost cucerită în anul 519 de regele persan Darius și transformată într-o satrapie, urmașul regelui Bimbisara, pe nume Ajatasatru, a reușit, în urma unui război

de 16 ani, să supună regatele din jur și să ajungă până la poalele munților Himalaya. Regele Ajatasatru a impus un sistem economic și administrativ eficient, a organizat statul, întărind considerabil capitala Rajagrha. În timpul domniei sale a fost întemeiat fortul Pataliputra, care în secolele următoare va deveni cel mai exponențial oraș al Indiei. (5)

După încheierea campaniei militare (cam efemeră în ceea ce privește câștigurile politice) a lui Alexandru Macedon (327 - 325 înainte de Iisus Hristos), conducerea regatului Magadha a fost preluată un mare conducător pe nume Ciandragupta, întemeietor al dinastiei Maurya. După ce a izgonit garnizoanele lăsate de armata lui Alexandru Macedon, regele Ciandragupta a unificat mare parte din India, punând astfel bazele primului mare imperiu. Fiul său, Bindusara și, mai ales, nepotul său, celebrul rege Asoka (273-235), au consolidat imperiul care a ajuns să aibă peste 50 de milioane de supuși dispersați pe aproximativ 80 % din teritoriul actual al Indiei.

Ulterior, regele Asoka s-a convertit la buddhism, adoptând ca politică de stat principiul nonviolenței (*ahisma*). În timpul domniei sale, budhismul s-a răspândit rapid în tot Orientul îndepărtat. Un factor important în perioada domniei regelui Asoka a fost stabilirea unor contacte economice, comerciale și culturale cu tot mapamondul: cu China, cu statele din Orientul apropiat și cu Imperiul Roman. După moartea regelui Asoka, marele imperiu s-a destrămat. Regatele care s-au separat au continuat o perioadă de timp să supraviețuiască, dar cele mai multe dintre ele au fost cucerite de populațiile nomade venite din zoua centrală a Asiei.

Abia după cinci secole, statele indiene au fost reunificate sub înțeleapta cărmuire a dinastiei Gupta. Primul reprezentant al Imperiului Gupta, regele Ciandra Gupta I (320-335), a extins prin alianțe granițele imperiului, luându-și titlul de *maharajadhi raja* - “rege mai presus de toți regii”.

Regele Samudra Gupta, urmașul regelui Ciandra Gupta, a cucerit prin forța armelor întinse teritorii din India septentrională și de sud, extinzând Imperiul de la poalele munților Himalaya până la albia fluviului Narmada. Un alt urmaș, Ciandra Gupta al II-lea a extins imperiul, eliberând regatele din nord-vestul Indiei și Punjabul, ce-și pierduseră de câteva secole independența. În perioada domniei lui Ciandra Gupta al II-lea, imperiul indian se întindea de la poalele Munților Himalaya la Marea Arabiei și până la țărmurile Golfului Bengal. (5)

Epoca Gupta s-a caracterizat prin prosperitate materială, dezvoltarea urbanistică rapidă a orașelor, avântul fără precedent al artelor, literaturii, științelor și medicinei. Orașele imperiului au cunoscut o dezvoltare explozivă, iar capitala Pataliputra a devenit unul dintre cele mai strălucitoare orașe de pe mapamond. Construirea templelor a cunoscut un avânt fără precedent. În epoca Gupta s-a definitivat sinteza hinduistă, începută cu câteva sute de ani mai devreme, care a îmbinat brahmanismul cu elemente din concepția buddhistă.

Între anii 447 și 495, disputele dinastice și revoltele provinciilor ce-și doreau independența au dus la prăbușirea Imperiului Gupta, al cărui teritoriu a fost redus, ca de multe alte ori în trecut, la granițele aproximative ale regatului Magadha de odinioară.

❧ Shruti, concepția rishilor ❧

În cazul civilizației indiene - atât a celei draviene de pe Valea Indusului, cât și a celei indoeuropene - au fost construite mai întâi temple, iar apoi, în jurul acestora, au fost ridicate edificiile civile. Este evident însă că înaintea construirii templelor a fost definitivată o concepție specifică; concepția a stat la baza construirii edificiilor religioase.

Informațiile ce rezultă din cele mai vechi scrieri indiene indică faptul că inițial s-a format o concepție metafizică denumită *shruti*, care a fost bazată pe efortul inițiativ al unor personaje de înalt prestigiu spiritual, denumiți *rishi*, care au obținut cunoștințele transcendente în urma unei “audiții lăuntrice directe”. *Shruti* a fost transmis o lungă perioadă de timp doar pe cale orală, de la maestru la discipol.

India antică a devenit treptat creuzetul în care au fost elaborate, în urma unei îndelungate distilări, nenumărate metode de inițiere sau, în sens modern, de dezvoltare spirituală accelerată (i.e. de evoluție spirituală). Aceste metode de inițiere au fost desemnate ulterior prin termenul generic *yoga* (termenul *yuj*: “a uni” sau “a reuni”). La baza metodelor de inițiere din epoca arhaică a Indiei a stat însă *tapas*, asceza severă (*tap*: “a se încălzi”, “a fierbe”), despre care vechii înțelepți considerau că oferă cunoașterea transcendentă și accesarea aspectelor spirituale, transfizice, ale lumii.

Concepția *shruti* a început să se coaguleze începând cu anul 1600 sau 1400 înainte de Iisus Hristos, în textele denumite **Veda** - Veda provine de la “vid”, care în limba sanscrită înseamnă “vedere” sau “văz”; termenul desemnează, de fapt, cunoașterea revelată de către zei, considerată “sacră” care are un caracter eminentemente transcendent. De altfel, cel puțin până la un punct, cunoașterea *shruti* a vechilor *rishi* este similară concepției *sophia* (“sophia ca dar divin”) a grecilor.

După ce a fost perpetuată o lungă perioadă de timp doar pe cale orală, concepția *shruti* a fost redată în scris. Decizia de a transmite în scris cunoștințele inițiatice reunite sub termenul *shruti* s-a dovedit pe deplin întemeiată, acesta fiind și motivul pentru care concepția străveche a *rishilor* a străbătut timpurile și spațiile, perpetuându-se secole de-a rândul, într-o formă sau alta, uneori cu variații conceptuale semnificative.

Totuși, este de la sine înțeles că apariția Vedelor nu a presupus debutul concepției *shruti*, ci mai degrabă sfârșitul unor lungi eforturi inițiatice ce s-au perpetuat de-a lungul mai multor mii de ani. Vedele sunt, de altfel, chintesența concepției *shruti*, fiind formate din patru mari părți sau colecții de texte. Prima colecție este numită Rig Veda - “Veda regală” -, a doua poartă numele Yajur Veda - “Veda invocațiilor de sacrificiu” -, a treia a fost denumită Sama Veda - “Veda libașunilor sau a cântecelor rituale” -, iar a patra a fost denumită Atharva - “Veda descântecelor și a vrăjilor”.

Prima culegere de texte, **Rig Veda** - “Veda regală” sau “Veda cunoașterii regale”, denumită uneori și “Veda imnurilor” întrucât conține 1028 imnuri dedicate zeilor panteonului indian - a încercat să dezvăluie modul a început să existe cosmosul. De fapt, imnurile Rig Vedei tratează atât originea și alcătuirea cosmosului, cât și atribuțiile principalilor zei ai panteonului.

Vedele au făcut încă de la început deosebirea între *devași*, “zeii cei buni” și *asurași*, “zeii cei răi”, demonii. Cei mai importanți zei vedici au fost Agni (zeul focului), Soma (zeul băuturii sacrificiale), Surya (Soarele), Vayu (Vântul), Varuna, Mitra, Indra (zeul războiului), Vișnu (Întinderea spațială nesfârșită) și Rudra-Shiva (zeul distrugerii). Deasupra lor însă se află Purusha, considerat “spiritul universului”.

Printre conceptele fundamentale promovate în Rig Veda, trebuie menționate conceptul de *ordine divină* - care este deopotrivă cosmică, socială și morală -, desemnat prin termenul *rta* (“a se adapta”), termen înlocuit apoi cu cel de *dharma*, și conceptul de *iluzie cosmică*, desemnat prin termenul *maya* (*may*: “a schimba”). Deși înțelesul inițial a fost cel de *iluzie cosmică*, termenul *maya* are sensuri multivalente; există astfel o “maya creatoare”, folosită adeseori în procesul cosmogonic de zeii considerați cosmocreatori, după cum

există o “maya malefică” înțeleasă ca o alterare a ordinii cosmice. De asemenea, termenul *maya* are și un sens neutru de schimbare, de transformare sau de prefacere (“schimbare a schimbării” sau “prefacere a prefacerii”) ce însoțește procesele cosmice. Sensul principal a fost însă dezvoltat în scrierile denumite *Vedanta* (“sfârșitul Vedelor”) unde a ajuns să desemneze transformarea iluzorie a lumii.

A doua culegere de texte, **Yajur Veda** este un tratat al cunoașterii prin intermediul “simțului interior”. Cunoașterea prin intermediul simțului interior poate să fie de două feluri, o cunoaștere benefică, adică un “Yajur alb”, și o cunoaștere malefică, adică un “Yajur negru”. Cunoașterea benefică, albă, se conjugă doar prin intermediul verbului “a servi”, caz în care eforturile inițiaților se înscriu în “Ordinea cosmosului”, desemnată prin termenul *rita* (sau *dharma*). Cunoașterea malefică, neagră, se reduce doar la urmărirea scopurilor egoiste de obținere a fericirii personale, care este generatoare de *karma* (destin personal negativ). De aceea, pentru vechii înțelepți ai Indiei, *karma* a ajuns să semnifice opusul *dharmeri* - *karma* este rabatul de la respectarea ordinii cosmice.

A treia culegere de texte, denumită **Sama Veda**, descrie diverse modalități de evoluție spirituală, iar a patra culegere de texte, **Atharva Veda** a pus accent pe cunoașterea corespondențelor dintre palierele transfizice (considerate paralele) ale cosmosului și lumea fizică.

La cele patru Vede s-au adăugat ulterior alte două mari culegeri de texte, *Brahmana* și *Aranyakas* (Cărțile Pădurii), care explică principalele fundamente ale concepției *shruti*.

Textele **Brahmana** s-au axat pe aspectele ceremoniale ale cultului - pe sacrificiile magice, realizate în fața altarului focului, în care sacrificatorul se identifica cu “Domnul făpturilor” denumit *Prajapati*. Textele *Brahmana* precizează că *Prajapati* s-a sacrificat pe sine în momentul creației.

Totodată, textele Brahmana au evidențiat trecerea de la sacrificiul exterior la cel interior, în condițiile respectării stricte a liturghiei magice. Scopul consta în apropierea de zei a practicantilor. Pentru autorii textelor Brahmana, sacrificiul interior îi apropie pe oameni de zei și îi deschide marilor adevăruri ale științei revelate - *shruti*.

La rândul lor, textele **Aranyakes** (“Cărțile pădurii”) au pus un accent deosebit pe aspectul pragmatic, cotidian, al apropierii de zei prin sacrificiul interior, stabilind etapele pe care trebuie să le urmeze orice om care dorește transcenderea condiției profane. Sacrificiului interior se poate realiza doar în condițiile detașării de lumea materială. Textele Aranyakes îndeamnă oamenii ca, până la cincizeci de ani, să se ocupe de îndatoririle de familie, iar apoi să se retragă într-un *ashramas* - un loc retras, eventual într-o pădure -, unde trebuie să pună în aplicare principiile sacrificiului interior ce asigură cunoașterea marilor adevăruri ce țin de *shruti*. De altfel, chiar denumirea de Aranyakes (“Cărțile Pădurii”) este o invitație adresată oamenilor de a se retrage dincolo de tumultul existenței sociale, în *ashramurile* din pădurile Indiei.

Textele Brahmana și Aranyakes au evidențiat că atât la nivel cosmic, cât și la nivelul ființei omului există un element transcendent. La nivelul cosmosului, elementul transcendent este *Brahman*, “Spiritul universului”, iar la nivelul ființei omului elementul transcendent este *atman*, spiritul individual care există în fiecare om. Textele Brahmana au stabilit în plus o echivalență între *Purușă* din Rig Veda și *Brahman*. Dacă la nivel cosmic *brahman* este “spiritul universului” din care derivă totul, la nivel individual *atman* este spiritul individual al omului.

Deși Brahmanele au fost primele scrieri care au recunoscut explicit asemănarea de esență dintre *atman* și *Brahman*, o altă colecție de texte, denumite **Upanișade**, are

meritul de a fi recunoscut deplina lor identitate. Upanișadele (*upa*: aproape / *nishad*: așezat; “situarea cea mai aproape de adevăr”), au fost considerate ultima expresie a concepției *shruti* - revelația primordială. Upanișadele au primit și denumirea de **Vedanta** - “sfârșitul Vedelor”.

Dacă Brahmanele și Cărțile Pădurii au realizat trecerea de la sacrificiul exterior, care era un simplu act liturgic, la sacrificiul interior (prin asceză), stabilind principalele direcții de acțiune, Upanișadele au dat un imbold hotărâtor procesului de interiorizare. Pentru autorii Upanișadelor, sacrificiul magic, preamărit în Vede, nu avea nici un temei dacă nu era însoțit de o revoluție spirituală interioară a fiecărui practicant. Aceasta presupunea, în primul rând, unificarea propriei persoane ca spirit, ca *atman*. Unificarea însemna totodată integrarea lui *atman* în Ordinea divină și identificarea cu *Brahman*. Identitate dintre *atman*, spiritul individual, și *Brahman*, spiritul universului, a constituit piatra de temelie a Upanișadelor. Pentru autorii Upanișadelor, orice liturghie, chiar și sacrificiul exterior realizat în fața altarului focului, era considerată o faptă (karma).

Autorii Upanișadelor au stabilit că la baza karmei se află ignoranța (*avidya*), care generează iluzia cosmică (*maya*) și ciclul nesfârșit al transmigrației (*samsara*). Făptuind, oamenii acumulează karma, astfel că trebuie să se reîntrupeze la nesfârșit pe pământ. Este eliberatoare doar cunoașterea adevăratei identități dintre *Brahman* și *atman*.

❧ La început, pe când ființă nu era ... ❧

Concepția *shruti*, revelată de *rishi* în Vede, a pus un accent deosebit nu doar asupra activității zeilor ori asupra cunoașterii transcendentale, ci în primul rând asupra problemei principiului și, implicit, asupra cosmogoniei.

În Rig Veda există mai multe variante ale creației lumii. În prima variantă cosmogonică, principiu suprem a fost considerat “Embrionul de aur” denumit *Hiranyagarbha* (Rig Veda; cap X; 121); a doua variantă l-a promovat ca principiu pe zeul primordial Purusha (Rig Veda, cap X; 90); a treia variantă l-a promovat ca principiu pe “Unu”, în ființa căruia sunt “reunite ființa și neființa” (Rig Veda, cap. X, 129). Există însă și o a patra variantă cosmogonică care consideră că momentul creației lumii a coincis cu separarea cerului de pământ de către zeul Indra.

Prima variantă cosmogonică are ca principiu “Embrionul de aur” denumit *Hiranyagarbha* (Rig Veda; cap X; cântul 121). “Embrionul de aur a crescut dintru începuturi; născându-se, el a fost singurul stăpân al lucrurilor.” La început, afirmă Rig Veda, Embrionul de aur plutea deasupra apelor primordiale: “Când au venit Marile Ape, purtând universul ca pe un embrion, născătoare ale lui Agni, atunci cresc Unu, principiuul vieții zeilor”. (22)

Cântul 121 din din capitolul al X-lea al al Rig Vedei afirmă că numele zeului care s-a manifestat sub forma Embrionului de aur este Prajapati. Cu “puterile sale”, Prajapati “a îmbrățișat dintr-o privire Apele (primordiale), purtând energia, născând sacrificiul”. Prajapati a fost zeul care “a zămislit Cerul” și “a făcut marile, strălucitoare Ape”. Prajapati este “cel care a întărit vânjosul Cer și Pământul, cel care a așezat soarele, a așezat bolta cerească, cel care în văzduhuri cumpănește spațiul”. Prajapati, mai afirmă mitul, este cel care “cu puterea lui a ajuns singurul rege al lucrurilor însuflețite, a tot ce respiră sau zace în amorțeală”. Cântul 121 din capitolul al X-lea al Rig Vedei este de fapt un imn adresat lui Prajapati, astfel că se încheie cu un îndemn de a-i aduce ofrande: “o, Prăjapati, tu singurul ești, și nimeni altul, cel care cuprinzi toate făpturile acestea.” (2)

Al doilea mit cosmogonic din Rig Veda îl prezintă pe gigantul primordial Purusha care s-a sacrificat pentru a fi creată lumea. La început, afirmă Rig Veda în imnul denumit *Puruṣasukta* (Rig Veda; cap X, cântul 121), Purusha a creat energia creatoare feminină Viraj, iar apoi s-a născut din ea. Pentru a crea cosmosul, Purusha s-a sacrificat acceptând ca trupul său să fie tăiat în bucăți. “Când l-au împărțit pe Purusha, în câte părți l-au dezmembrat? Ce a ajuns gura lui, ce anume mâinile și ce coapsele, picioarele ?” - se întreabă retoric imnul *Puruṣasukta*. Și tot imnul răspunde: “Luna s-a născut din gândurile lui, din ochi a răsărit Soarele. Din gură (zeii) Indra și Agni, din răsuflare a ieșit Vayu (zeul vântului). Din buric a ieșit spațiul aerian, din cap s-a născut cerul, din picioare pământul, țările lumii din auzul lui”. Tot astfel, din Purusha s-au născut cele patru caste sociale (societatea indiană era împărțită în patru caste): “gura lui a ajuns brahmana (casta brahmanilor), din mâini s-a născut kṣatria (casta războinicilor), din coapsele sale s-au născut vaisia (meșteșugarii), iar din picioare a fășnit varna (slujitorii)”. (2)

A treia variantă a creației lumii a fost prezentată în celebrul *Imn al creației* din Rig Veda (cap. X, 129). Există mai multe traduceri diferite (cel puțin opt în limba engleză și cam tot atâtea în limba română) ale acestui text de căpătâi al Rig Vedei. Dată fiind complexitatea textului și existența unor diferențe esențiale de traducere din limba sanscrită, în continuare vor fi citate două.

Una dintre traducerile cele mai filozofice ale *Imnului creației* se prezintă astfel: “Atunci nici Neființă n-a fost și nici Ființă. Căci nu era nici spațiu, nici cer și nici stihie. Avea stăpân și margini pe-atunci Universul ? Avea adânci prăpastii? Dar mare? Nu se știe. N-a fost nici Nemurare, căci Moartea nu-ncepuse. Nu se născuse noapte, căci nu fusese zi. Nici vânt n-a fost să bată acele începuturi. Însa ceva în lume - Universul

- se ivi. Era-nvelit în noapte adâncă Universul: Ocean de întuneric pierdut în noaptea lui. Dar ca-ntr-o carapace, ascuns în învelișuri, Ceva-născu prin forță din chinul focului. Și iată cum, Întâiul-ivit din începuturi, un sâmbure: Iubirea- sâmbânță a lumii, pe care înțelepții-n inimă o găsiră, trecând din Neființă-n a Vieții rădăcini. Ei măsoară lumea în curmeziș cu sfoara. Ce-a fost acolo-n hăuri? Dar jos ce s-a-ntâmplat? Ca purtători de gemeni porniră oarbe forțe, care prin sine înseși de sus s-au scuturat. Dar care minte oare fu-n stare sa priceapă, creațiunea însăși de unde-a început ? Poate acolo zeii își zămisliseră neamul. Dar cine va să spună din cine s-au născut? Doar El, acela care porni creațiunea. El, cel ce-o privește din ceruri, numai El. El, cel care-a făcut-o, sau poate n-a făcut-o. El singur știe poate. Sau poate că nici El”. (73)

A doua traducere a *Imnului creației*, realizată de Teofil Simenski, este mult mai apropiată de textul original, scris în limba sanscrită: “Atunci nu era neființă, nici ființă; nu era văzduhul, nici cerul cel depărtat. Ce acoperea ? Unde ? Sub a cărui ocrotire erau apele ? Era oare un adânc fără fund ? Atunci nu era moarte, nici nemurire; semnul nopții și al zilei încă nu era. Liber sufla fără suflare acest Unu; mai presus de el nu era nimic altceva. La început era întuneric învăluit de întuneric; acest Tot era o întindere nedeslușită de ape. Germenul care era ascuns în haos, acest Unu s-a născut prin puterea căldurii. La început s-a ivit deasupra acestuia dorința, care a fost cea dintâi emanație a spiritului. Legătura cu ființa au găsit-o înțelepții în neființă cercetând cu înțelepciune în inima lor. Raza lor luminoasă era îndreptată de-a curmezișul; a fost oare un dedesubt ? a fost oare un deasupra ? Puterile creatoare erau; puterile primitoare erau; puterea pasivă era dedesubt, puterea activă deasupra. Cine știe într-adevăr, cine ar putea spune aici (pe pământ) de unde s-a născut, de unde-i această creațiune ? Zeii s-au născut după crearea acestei lumi;

atunci cine știe de unde s-a născut ? De unde s-a născut această lume, dacă a făcut-o sau nu. Cel care-i stăpânul ei în cerul cel mai înalt, numai acela o știe - sau nu o știe nici el.” (41)

Existența mai multor traduceri diferite ale *Imnului creației* din Rig Veda (cap X, cântul 129) se datorează, după cum remarcă scriitorul Teofil Simenschi (bun cunoscător al limbii sanscrite), “fie datorită obscurității textului original, fie din pricina interpretării greșite a unor pasaje (interpretări făcute uneori chiar de comentatorii indieni și bazate pe concepții filozofice mai recente), fie în sfârșit, din cauza redării prea libere, impusă traducătorului de cerințele ritmului și ale rimei”. (41)

Poate că, deloc întâmplător, tocmai datorită complexității textului ce suscită și în prezent lungi și savante discuții între traducători, sensul spiritual al *Imnului creației* din Rig Veda a fost redat cel mai bine de marele poet Mihail Eminescu, care, inspirându-se din traducerile germane care circulau la vremea sa, a început “Scrisoarea I” astfel: “Lanceput, pe când ființă nu era, nici neființă; Pe când totul era lipsă de viață și voință; Când nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns; Când pătruns de sine însuși odihnea Cel nepătruns. Fu prăpastie ? Genune ? Fu noian întins de apă ? N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă; Căci era un întuneric ca o mare fără-o rază; Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază. Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface; Și în sine împăcată stăpâna eterna pace ! Dar deodat-un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l; Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl ! Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii; E stăpânul fără margini peste marginile lumii; De-atunci negura eternă se desface în fășii; De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii. De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute; Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute.” (41)

Spus ceva mai prozaic, *Imnul creației* din Rig Veda afirmă “la început” nu exista nici ființa (în sanscrită: *sat*), nici neființa (în sanscrită: *asat*). Tenebrele ascundeau tenebrele. Nu existau nici timpul, nici moartea, nici ne-moartea. Nu exista decât marele principiu cosmic Unu, care “respira fără suflare”, fiind mișcat din sine însuși. Dincolo de Unu nu exista nimic altceva. Datorită Căldurii generată de asceza intensă (*tapas*), Unu a născut Dorința (în sanscrită: *kama*), care a fost “sămânța dintâi a conștiinței (*manas*)”. Din “sămânța dintâi” s-a născut un “sus” și un “jos”, un principiu masculin și un principiu feminin, din care, prin generări succesive, a apărut tot ce există.

Imnul creației - și Rig Veda în ansamblul ei - afirmă că zeii au apărut după misteriosul proces cosmic al transformării Neființei în Ființă, astfel că nu au luat parte la creația lumii. Creația lumii a fost realizată doar de Unu, desemnat prin termenul “Acela” (“Cel care există prin sine însuși”, desemnat prin termenul sanscrit *sat*: ființa). Zeii au fost născuți, mai afirmă Vedele, de cuplul Cer-Pământ, la fel ca și oamenii.

Oamenii au fost creați ceva mai târziu decât zeii. Strămoșul tuturor oamenilor a fost Manu. Imnurile Rig Vedei precizează că nu toți zeii sunt nemuritori, dar că unii dintre ei și-au câștigat nemurirea prin asceză sau prin săvârșirea unor sacrificii magice. Inițial, și oamenii au avut capacitatea de a deveni nemuritori, fie prin asceză severă, fie prin săvârșirea unor sacrificii cu caracter magic, dar, de-a lungul timpului, au pierdut această capacitate. Nemurirea, în cazul oamenilor, nu poate fi obținută decât după moarte, ca nemurire spirituală.

Primul zeu menționat în Vede - și cel mai vechi - a fost Dyaus, care desemna “cerul” și care era desemnat cu epitetul “zeul părinte” sau “zeul care știe totul”. Totuși, după cum afirmă Mircea Eliade, în perioada în care *rishii* au compus Rig Veda, Dyaus dispăruse din cult, devenind *deus otiosus*. (2)

Un rol extrem de important în panteonul vedic l-a avut însă zeul focului, Agni, fiul direct al lui Dyaus (precum zeul focului în variantă persană, era fiul direct al lui Ahura Mazda). Rig Veda afirmă că, fiind născut în cer, Agni a coborât pe pământ sub forma unui fulger. Agni a avut un rol decisiv în procesul cosmogonic datorită faptului că s-a manifestat în embrionul de aur, *Hiranyagarbha*, fiind denumit “embrionul apelor” sau *apam garbhah*. De fapt, Agni este creditat de unele imnuri ale Rig Vedei că ar fi fost cel care a fecundat apele primordiale. Uneori Agni a fost identificat cu Soarele (Surya, un alt zeu menționat în Vede), cu focul, cu inteligența și cu lumina. Fiind invocat în ritualul aprinderii focului sacru, Agni a devenit mesager și crainic al cerului. Despre Agni, Rig Veda afirmă că nu îmbătrânește niciodată întrucât renaște cu fiecare foc sacrificial. Agni este identificat atât cu focul și cu altarul, cât și cu preotul oficiant al ritualului aprinderii sale.

Altarul (*garhapatya*) pe care se oficia aprinderea focului sacru era construit în mod solemn pentru a putea primi manifestarea unui zeu de o asemenea anvergură. De fapt aprinderea solemnă a focului sacru pe altarul pregătit special pentru a-l primi pe zeul Agni sub forma limbilor de foc era primul ritual desfășurat de vechii indieni în cazul ocupării unui teritoriu, în cazul înființării unei așezări, în cazul construirii unei locuințe sau în cazul unor sărbători religioase. Aprinderea focului sacru în orice locuință apăra locuitorii de boli, de vrăji, de demoni și, implicit, aducea belșugul și bunăstarea tuturor participanților. (2)

Alături de zeul focului Agni, un rol foarte important în cadrul ritualurilor vedice l-a avut zeul Soma. Soma a fost atât un zeu, cât și o plantă din care s-a făcut băutura cu același nume. Rig Veda i-a dedicat *somei* un întreg capitol, accentuând importanța sa. Planta *soma*, afirmă Rig Veda (cap VIII; 100), a fost adusă de un vultur dintr-o “fortăreață de

bronz” aflată în cer; ea crește doar pe culmile munților, în “buricul pământului” (centrul lumii), acolo unde cerul se unește cu pământul.

La fel ca la perși, unde cultul *haomei* a avut un rol extrem de important - de asemenea, la fel ca la greci unde cultul *ambroziei* a cunoscut un succes meteoric și la fel ca la populațiile indeoeuropene unde cultul băuturii denumită *madhi* a fost foarte răspândită -, ritualul ingerării *somei* provoca participanților dezvoltarea psihomentală și spirituală accelerată. În afara beneficiilor trupești evidente, precum vindecarea unor boli, obținerea unei sănătăți de fier, vigoarea sexuală, exacerbarea curajului războinicilor, creșterea puterii fizice și longevitatea, licoarea *soma* asigură dezvoltarea sau “trezirea” gândirii, aprofundarea capacităților spirituale prin contactul direct cu zeii. Una dintre persoanele care ingeraseră *soma* se confesa astfel în Rig Veda (cap 8): “Am stăpânit cu statura mea cerul, am dominat întregul pământ. Voi izbi acest pământ cu lovituri teribile. Am proiectat o aripă de-a mea pe cer, cealaltă aici în lumea aceasta. Sunt mare, sunt mare, m-am înălțat până la nori - nu am băut eu oare *soma* ?” (2)

Un alt zeu care a dobândit o mare importanță în Vede a fost Varuna. Zeul Varuna a făcut parte dintre *asuras*, o categorie de zei foarte vechi care au stăpânit lumea în timpurile primordiale. De fapt, imnurile din Vede au lăsat să se înțeleagă faptul că, înaintea întocmirii actuale a lumii, a existat o altă întocmire, precosmogonică, denumită “epoca *asurasilor*”. Termenul *asuras* indică așadar o categorie sau o generație de zei “bătrâni”, care manifestau în exces și adeseori arbitrar capacități magice redutabile; ulterior, termenul *asuras* a devenit un epitet care desemna orice ființă zeiască care folosește puteri magice. Zeilor *asura* li s-au opus zeii din categoria *deva*, cu care au purtat lungi războaie; fiind înfrânți

de devas, asurașii au fost azvârliți în adâncurile întunecate ale pământului. Zeii deva, considerați tineri în raport cu asurașii, au împrumutat de la aceștia diverse capacități magice redutabile, pe care însă le-au folosit ponderat.

Este sugestiv și faptul că Vedele precizau că asurașii, în marea lor majoritate, au fost inițial șerpi. Unele texte afirmă că asurașii-șerpi au devenit devas “prin lepădarea pielii celei vechi”. Varuna nu face excepție; deloc întâmplător, imnurile vedice îl prezintă de asurasul Varuna sub forma unui șarpe, identificându-l adesea cu șarpele Vrtra. La fel de sugestiv este faptul că atât Vrtra, cât și alți șerpi menționați în Rig Veda, erau fiii unei zeițe-șarpe denumită Aditi - “Nelegata” sau “Libertina”. Toși zeii-șerpi erau, într-un fel sau altul, legați de apele primordiale - unii dintre ei au fost născuți chiar în abisul apelor primordiale. (2)

În India antică, cunoașterea despre zeii-șerpi era coagulată într-un corpus mitic denumit *sarpavidyā*, care avea un caracter demonic. Tot în acest sens mai poate fi menționat că zeul Varuna a fost considerat “stăpînul capacanelor”, în sensul că, prin “jocuri ale mayei” (“iluzia cosmică”), întindea oamenilor capace existențiale, motiv pentru care a fost adesea reprezentat ca fiind purtător al unei plase pescărești.

Varuna și-a pierdut treptat preeminența, fiind înlocuit cu zeul Indra, care a făcut parte din a doua categorie de zei, denumiți *devas*. Rig Veda (cap 1; 32) prezintă lupta dintre Indra și temutul șarpe al adâncurilor Vrtra, care “ținea captive apele primordiale în adâncul muntelui”. Pentru a-l înfrânge pe balaur, Indra a băut în exces *soma* pentru a-și face curaj, iar în momentul principal al luptei i-a crăpat țeasta cu redutabila sa armă *vajra* - fulgerul. Rig Veda (cap X; 113) afirmă că, după ce l-a înfrânt pe Vrtra, Indra a desăpărțit ceul de pământ, a creat cerul, soarele și dimineța. Aceasta a fost a patra variantă cosmogonică prezentată în Vede.

Un factor important luat în considerare de Vede a fost timpul; atât zeii, cât și oamenii, atât cerul, cât și pământul sunt supuși timpului necruțător. Astfel, un imn din Atharva Veda (cap XIX; 53) afirmă că, fiind așezat dinaintea existențelor, “timpul sălășluiește în cerul cel mai de sus. Existențele el le-a adus laolaltă și a dat ocol laolaltă existențelor. Fiindu-le tată, el a ajuns fiul lor. Timpul a zămislit acolo sus cerul, Timpul a zămislit tot astfel pământurile care sunt aici. Toate existențele sunt în Timp. În Timp este conștiința, în Timp este suflarea, Timpul a creat făpturile însuflețite.” (2)

❧ Manava Dharma Sastra ❧

O dată cu Upanișadele, concepția *shruti* a luat sfârșit. Tot ceea ce a urmat după acest moment a fost denumit *smrti*, “concepția tradițională”. Dacă *shruti* însemna concepția obținută în mod direct în urma unor revelații ale înțelepților denumiți *rishi*, doctrina *smrti* poate fi definită ca fiind o “repercepere a tradiției primordiale (*shruti*) printr-o revelație ulterioară, provocată de studierea primeia”. (48)

Una dintre cele mai importante scrieri *smrti* a fost *Manava dharma sastra*, cunoscută și sub numele *Manusamhita* sau *Manusmrti*, adică “Cartea Legii lui Manu”. Vechii indieni afirmă că Manu a fost “primul om” care a fost născut de zeul Brahma. (38)

Manava dharma sastra prezintă încă din primele capitole cosmogonia dezvoltată chiar de Manu principalilor înțelepți denumiți *maharishi*. Astfel, în timp ce Manu “stătea cu mintea ațintită asupra unui singur lucru” (concentrarea asupra unui singur punct: *ekagrata*), maharishii s-au prezentat în fața sa pentru a-i cere să le fie dezvoltate tainele creației lumii. Împlinindu-le dorința, Manu le-a spus maharishilor că în *primordium* “lumea văzută era o întunecime de neînțeles,

lipsită de însușiri deslușite și cu neputință de pătruns prin rațiune ori de cunoscut, și părea cu desăvârșire adormită”. Atunci, “Stăpânul, Cel care există în sine însuși și care nu poate fi perceput de simțuri, lăsând să se vadă această lume cu cele cinci forțe ale ei și cu celelalte principii în strălucirea gloriei celei pure, s-a arătat risipind întunericul. El, pe care numai spiritul îl poate înțelege, el care e mai presus de organele simțurilor și nu are părți văzute, el cel etern, suflet al tuturor ființelor, pe ca nimeni nu-l poate pricepe, și-a dat în vileag întreaga splendoare”. (38)

“Cel care există prin el însuși” a fost zeul Brahma. “Luând în cugetul său hotărârea de a face să porceadă fapte din propria substanță - afirmă Manu în fața maharishilor -, el a făcut întâi apele, în care a lăsat un germen. Germenul a devenit un ou ca aurul strălucitor, la fel de strălucitor ca astrul cu mii de raze, iar din acesta s-a născut el însuși, Brahma, strămoșul tuturor ființelor. Fiind făcute de Nara, apele s-au numit *naras*; și pentru că au fost locul dintâi al mișcării (*ayana*) lui Nara, s-a numit el însuși *Narāyana*”. (38)

Așadar, în *Manava dharma sastra*, Manu le-a spus maharishilor prezenți că Brahma în ipostaza *Narayana* a devenit “Cel care se mișca (sau umbla) deasupra apelor primordiale”. Totuși, le-a atras atenția Manu maharishilor, Brahma are o mulțime de ipostaze; a doua ipostază a fost Purusha. Manu a explicat acest aspect maharishilor astfel: “Prin Cel ce este, prin cauza sa impenetrabilă (nepătrunsă) și eternă, prin ființa și neființa sa, a luat naștere Purușa, celebrat în lume sub numele Brahma. După ce a locuit în oul acesta un an (al său), cu puterea cugetării sale Stăpânul a despiciat oul în două jumătăți și din cele două jumătăți a făcut Cerul și Glia (Pământul), așezând la mijloc între ele aerul (văzduhul), cele opt ținuturi cerești și genunea imobilă a apelor (“genunea apelor primordiale”; varia: “neschimbatul abis”)”. Astfel,

afirmă Manu, “din Sufletul preaînalt (*paraatman*) el (Brahma) scoase la iveală *cugetarea* (*manas*), cea care este și nu este (varia: “care există în sine și nu există pentru simțuri”), iar mai înainte de aceasta, *sinele* (eul: *ahamkara*, principiul individuației), cel care e a-toate stăpân și diriguiește totul. Iar înainte de *cugetare* (*manes*) și de *sine* (*ahamkara*), el smulse (scoase; despărți) *intelectul* (*mahat*) și tot ceea ce conțin cele trei însușiri, precum și cele cinci organe ale minții cu ajutorul cărora se percep lucrurile exterioare, ca și cele cinci organe ale acțiunii și particulele (atomii: *tanmatras*) celor cinci elemente (elementele de bază ale creației, adică focul, apa, aerul, pământul și eterul). Unind între ele particulele, de nepătruns pentru rațiune, ale acestor șase principii ce sunt înzestrate cu energie uriașă, el făcu toate ființele. Stihiile se uniră în aceasta (în forma văzută)”. (38)

Dar Manu nu s-a oprit la expunerea creației incipiente, ci le-a dezvăluit maharishilor și felul în care Brahma a făcut ființele - zei, duhuri și oameni. Brahma, afirmă Manu, “a dat naștere unui mare număr de zei (*devas*) înzestrați cu principii active și cu suflet, precum și unei mulțimi nevăzute de duhuri (*sadhyas*), și a rânduit sacrificii”. Apoi Brahma a făcut oamenii. După ce a făcut oamenii, Brahma a dat “un nume fiecărei făpturi, un rost și un fel de a fi, după cum mărturisesc cuvintele din *Veda*. Spre a înmulți neamul omenesc, din gura sa, din brațele sale, din coapsele și din picioarele sale el a făcut preotul (*brahman*), războinicul (*kṣatriya*), agricultorul (*vaigya*) și lucrătorul (*sudra*). Împărțindu-și trupul în două, Brahma “a devenit jumătate bărbat și jumătate femeie și, împreunându-se cu sine însuși, a dat naștere Cuvântului (*Viraj*)”. (38)

Din cele cinci elemente, mai precis spus din atomii (*tanmatras*) constitutivi ai acestora - focul, apa, aerul, pământul și eterul - Brahma a făcut tot ce există în lumea

văzută, adică “timpul și împărățiile lui, stelele, planetele, râurile, mările munții, văile”. Tot astfel, pentru ființe, Brahma a făcut “cucernicia aspră, cuvântul, pofta, dorința, mânia”, dar pentru a stabili o diferențiere între fapte, el deosebi dreptul de nedrept, și supuse fapăturile simțitoare plăcerii și durerii și celelalte stări sufletești potrivnice între ele”. De asemenea, Brahma “a hotărât la început fiecărei ființe o îndeletnicire oarecare și ființa o îndeplinește ori de câte ori vine pe lume. Oricare ar fi însușirea ce i-a dat-o moștenire în clipa creației, răutate sau bunătate, blândețe sau asprime, virtute sau viciu, iubire de adevăr sau strâmbătate, acea însușire o va găsi de la sine în viețile următoare”. (38)

Primul om făcut de Brahma a fost chiar Manu. Ca “om primordial” făcut de Brahma în urma unei asceze aspre, Manu a dat naștere neamului omenesc. Pentru aceasta, Manu a îndeplinit, la rândul său, practici ascetice deosebit de aspre. Mai întâi, Manu a produs (din sine) zece maharishi, care au devenit “domni peste fapături”. Aceștia au fost, în ordine: Marici, Atri, Anghiras, Pulastya, Pulaha, Cratu, Pracetas (Dașka), Vasișta, Brigu și Narada”. Acești maharishi, la rândul lor, au creat “alți șapte Manu, pe zei și locuințele lor și (alți) maharishi înzestrați cu foarte multă putere”. (38)

La rândul lor, maharishii au dat naștere tuturor ființelor. Dintre ființele create de maharishi se numără gnomii denumiți *yakșas*, care sunt păzitorii grădinilor; giganții denumiți *rakșasas*, care sunt genii răuvoitoare, dușmani ai zeilor și ai oamenilor, care adastă prin cimitire sau alte locuri rău famate; vampirii denumiți *piascias*, care se hrănesc cu sânge omenesc; *gandharba*, muzicanții cerești care cântă zeilor; nimfele denumite *apsaras*; zeii cei răi denumiți *asuras* (echivalenți titanilor din concepția grecilor); balaurii *nagas* cu cap de om și corp de șarpe ce locuiesc în infern; șerprii denumiți *sarpas* (inferiori balaurilor *nagas*), păsările zeești de tip *garuda*. De

asemenea, maharishii i-au făcut pe strămoșii denumiți *pitris*, al căror locaș este Luna. De asemenea, maharishii au mai creat o mulțime de ființe mișcătoare (animale domestice, animale sălbatice, păsări, târâtoare etc) și de ființe nemișcătoare (toate tipurile de vegetale), stabilind rânduile lor. *Manava dharma sastra* afirmă că toate ființele mișcătoare și nemișcătoare au o conștiință, simt “plăcere și durere”, fiind supuse transmigrației. Tot maharishilor le-a mai fost atribuită apariția fulgerelor, curcubeelor și fenomenelor meteorologice. (38)

Manu afirmă că însuși Brahma a întocmit textul cărții *Manava-dharma-sastra* și i-a poruncit să o comunice oamenilor: “după ce întocmi această carte a legii sale de la început, el (Brahma) îmi porunci să o învăț pe dinafară, iar la rându-mi l-am învățat pe Marici (primul maharishi) și pe ceilalți înțelepți”. (38)

După ce a dezvăluit maharishilor adunați în jurul său principalele etape ale cosmogoniei, Manu a cedat cuvântul unui alt maharishi, pe nume Brigu (care a fost, cronologic al nouălea maharishi din cei zece primordiali) care a dezvăluit concepția universului ciclic.

În expunerea sa, maharishi Brigi nu a uitat să precizeze că din Manu primordial, născut direct din “Ființa care există prin ea însăși” (Brahma), s-au născut alți șase care poartă același nume, iar pentru a fi deosebit de ceilalți, primul a primit numele Manu Svayambhuva. “Din acest Manu Svayambhuva, afirmă Brigu în fața maharishilor prezenți, se trag alți șase Manu și fiecare dintre ei a dat naștere unui soi de făpturi; acești Manu înzestrați cu un suflet nobil și cu o energie superioară sunt: Svarocișa, Ottomi, Tarnasa, Raivata, slăvitul Claiciușa și fiul lui Vivasvat. Acești șapte atotputernici Manu, dintre care Manu Svayambhuva este cel dintâi, au produs și cârmuit, fiecare în perioada sa (denumită *antara*), această lume alcătuită din ființe mișcătoare și nemișcătoare”. Așadar,

fiecare Manu a domnit câte o perioadă denumită *antara* (*manu-antara* sau “manvatara”). Al șaptelea Manu (al șaselea din cei făcuți de Manu Svayambhuva) denumit uneori “fiul lui Vivasvat”, altelei Vaivasvata, a domnit în timpul potopului, astfel că lui i-a revenit misiunea de a construi - la porunca lui Brahma transformat în pește - o corabie pe care a îmbarcat nu numai semințele tuturor plantelor, ci și pe ceilalți șase Manu; după potop, Manu Vaivasvata a primit poruncă de la Brahma să creeze din nou lumea.

Maharishi Brigi precizează în expunerea sa că cosmosul se manifestă ciclic, paradigma aceste manifestări fiind chiar alternanța ciclică noapte - zi din lumea materială. “Soarele - afirmă maharishi Brigu - stabilește împărțirea zilei și a nopții pentru oameni și pentru zei; noaptea este pentru somnul ființelor, iar ziua pentru lucru. Ziua corespunde cursului septentrional al Soarelui, iar noaptea cursului meridional. O lună a muritorilor este cât o zi și o noapte a pitrilor (strămoșii ce locuiesc pe Luna). Un an al muritorilor este cât o zi și o noapte a zeilor”. (38)

Apoi, Brigi a prezentat în fața maharishilor doctrina despre cele patru yuga (epoci). Prima epocă, era de aur, a fost denumită *krita*, a doua epocă, epoca de argint, a fost denumită *treta*, a treia epocă, cea de bronz, a fost denumită *dvapara*, iar a patra epocă, de fier, care este chiar epoca prezentă, a fost denumită *kali*. “Patru mii de ani zeiești - afirmă Brigi - alcătuiesc, după spusele înțelepților, epoca *krita*; amurgul ce-i premerge este de tot atâtea sute de ani, cel care-l urmează este tot astfel. În celelalte trei epoci, care sunt precedate și urmate de amurg, sutele și miile scad treptat cu o unitate. Suma anilor celor patru epoci, socotite la un loc, este de doisprezece mii de ani zeiești” - conchide Maharishi Brigi.

Transpus în ani solari, calculul dezvăluie că epoca *krita*, care are 4000 ani zeiești (un an zeiesc are 1.440.000 ani solari)

la care se adaugă două amurguri de câte 400 ani zeești (de două ori 144.000 ani solari), însumează în total 1.728.000 ani solari. Epoca *treta* are 3000 ani zeești, adică 1.296.000 ani solari. A treia epocă, *dvapara*, are 2000 ani zeești (plus două amurguri), adică 864.000 ani solari, iar a patra epocă, *kali* are 1000 de ani zeești și două amurguri, va avea în total 426.982 ani. Înțelepții au stabilit că epoca *kali* a început într-o zi de vineri, în anul 3101 înainte de Iisus Hristos. (38)

Totuși, i-a atenționat Brigu pe maharishi, “o mie de ani zeești fac doar o zi din viața lui Brahma”, iar noaptea lui Brahma “este tot atât de lungă ca și ziua”. O zi a lui Brahma, denumită *kalpa*, durează 100 de ani ai lui Brahma, adică 36000 zile zeești sau 4.320.000.000 ani solari. La sfârșitul fiecărei *kalpa* urmează o perioadă egală de disoluție denumită *pralya*, când lume este resorbită în “cauza primă”, pentru ca la debutul (aurora) unei noi zile să fie creată din nou. La finalul celor 100 de ani ai lui Brahma (3600 zile zeești sau 4.320.000.000 ani solari) va surveni *mahapralya* și sfârșitul “vieții lui Brahma”, dar și extincția universului. Actualmente, se desfășoară cel de-al 50-lea an al lui Brahma, deci ne aflăm la jumătatea vieții sale. De-a lungul fiecărei zile a lui Brahma se succed paisprezece *manvantare* (perioade de domnie ale unui Manu; *manu-antara*: epoca unui Manu). O *manvantara*, afirmă Maharishi Bigri, are “12000 ani cerești, care se repetă de 71 de ori”, la care se adaugă perioadele denumite aurore, ceea ce înseamnă nu mai puțin de 308.448.000 ani solari. La finalul fiecărei *manvantare* survine un potop.

În aurora fiecărui nou ciclu denumit *kalpa* are loc creația universului care urmează același “scenariu”: Brahma se trezește din somn, după perioada de nemanifestare denumită *pralaya*, fiind împins de dorința (*kama*) de a crea. Primul element al noului cosmos este eterul (*akasha*), care are “însușirea sunetului”; din eter se naște “aerul curat și plin de

putere, purtătorul tuturor mirosurilor, a cărui proprietate este că poate fi simțit”. Prin transformarea aerului se naște lumina, care are însușirea că poate fi văzută. După ce lumina risipește întunericul, se transformă în apă, care are însușirea de a fi gustată, iar din apă, în urma unei alte prefaceri, apare pământul care are însușirea de a putea fi mirosit.

Maharishi Brigu afirmă că în prima epocă a fiecărui ciclu, denumită *krita*, “dreptatea, în chipul unui taur, se ține tare pe toate cele patru picioare, adevărul împărățește și nici un bun dobândit de muritori nu are la temelie nedreptatea”. Dar în celelalte epoci, avetizează Maharishi Birgu, “din cauza dobândirii pe căi de neiertat a averii și a științei (de către oameni), dreptatea pierde câte un picior, și dobândirea cinstită pierde cu câte un sfert, luându-le locul furtul, strâmbătatea, înșelătoria”. Consecința este că, dacă în epoca *krita*, “oamenii nu sunt supuși bolilor, își văd dorințele împlinite și trăiesc până la patru sute de ani”, în epocile următoare viața se scurtează cu câte un sfert; “puterea ființelor aduc roade potrivite cu fiecare epocă, conchide Maharishi Birgu în *Manava-dharma-sastra*. (38)

În scopul dezvoltării optime a oamenilor chiar și în condițiile existenței în *kali yuga*, care a început în anul 3101 înainte de Isus Hristos, *Manava-dharma-sastra* prezintă detaliat legile după care trebuie să se ghideze fiecare din cele patru caste ale societății indiene.

❧ Markandeya ❧

Un alt corpus important de texte, **Purana**, a promovat preeminența zeului Vishnu asupra lui Brahma. Textele Purana îl consideră pe zeul Brahma mai mic ca importanță decât Vișnu. De fapt, Puranele i-au atribuit lui Brahma atribuțiile unui demiurg local, limitat în spațiu și timp.

Puranele afirmă că, deși Brahma trăiește o *mahakalpa*, viața sa este doar o clipire a zeului Vishnu. Deși la sfârșitul vieții unui Brahma se produce disoluția universului - *mahapralaya* - cosmosul continuă să existe datorită faptului că este susținut de zeul Vishnu, care în ciclul următor naște un nou Brahma.

Puranele afirmă că pentru a susține lumea în stare de funcționare, zeul Vishnu se întrupează la intervale mari de timp în lumea materială printr-un proces denumit *avatara*. Cele mai importante zece *avatara* ale zeului Vishnu sunt, în ordine, următoarele: *Matsya* sau “Peștele”, *Kurma* sau “Broasca țestoasă”, *Varaha* sau “Mistrețul”, *Narasimha* sau “Omul-leu”, *Vamana* sau “Piticul”, *Parasurama* sau “Ramacu-secură”, *Rama*, *Krshna*, *Buddha Maitreya* și *Kalki*. Ultimul avatar, *Kalki*, se va produce în viitor. (2)

Unul dintre cele mai importante mituri cosmogonice din corpusul Puranelor și de fapt din întreaga concepție spirituală indiană este mitul ascetului Markandeya care, pe de-o parte ilustrează capacitatea unor *rishi*, asceți sau înțelepți de a transcende aspectul fenomenal al lumii, inclusiv de a percepe istoria timpurie a creației, iar de cealaltă parte ilustrează modelul pulsatoriu al cosmosului care a fost specific cosmogoniei indiene.

Mitul lui Markandeya prezintă sfârșitul unei zile a lui Brahma. Precum a fost menționat, de-a lungul unei zile a lui Brahma se succed patru yuga (epoci). Dacă în perioada de apogeu, în *krita yuga*, era de aur, totul se desfășura sub auspiciile luminii (*sattva*) în sensul că oamenii respectau Dharma, regulile cosmosului și ale unei bune conviețuiri sociale, în epocile următoare - în *dvapara* (era de argint), *treta* (era de bronz) și mai ales în *kali* (era de fier) -, entropia cosmosului se manifestă tot mai acut, iar seva vitală ce susține cosmosul se diminuează sfert după sfert. Când procesul

entropic atinge apogeul, zeul Vishnu (considerat “suprem” în Purane), decide să absoarbă tot ce există în energia-substanță din care a provenit cândva, adică în propriul său suflet. Când universul este copt pentru distrugere, Vishnu își varsă energia în Soare, care se dilată, absorbind seva vitală din organismul cosmic. Apoi, Vishnu devine “vânt distrugător” care absoarbe aerul dătător de viață. Vântul se concentrează într-un ciclon ucigaș ce angrenează structura deja uscată a lumii într-un incendiu devastator. Apoi, sub forma unui nor gigantic, Vishnu lasă să cadă o ploaie purificatoare peste lumea incendiată, inundând tot ce există. Astfel, încetul cu încetul lumea revine la staza din care a apărut cândva: apele primordiale ale abisului. Astfel, la sfârșitul vieții lui Brahma, toate elementele ce au stat la baza existenței lumii sunt topite în creuzetul apelor primordiale. Oamenii, zeii - inclusiv Brahma -, sunt absorbiți în substanța primordială a abisului. Aceasta este, potrivit Puranelor, “stingerea finală” a lumii - preludiul nopții lui Brahma (*pralaya*). (48)

În răstimpul *pralayeri* (perioadă în care *Alaya*, “Sufletul universului” încetează să se manifeste), Vishnu doarme pe încolăciturile șarpelui Ananta, “Cel nesfârșit”. De jur împrejurul său adastă Tenebrele (abisul), trupul său fiind parțial cufundat în apele primordiale - “apele neființei”. La începutul *pralayeri*, Vishnu doarme fără să viseze (fiind cufundat într-un “somm fără vise”), dar apoi începe să viseze; în visul său începe să prindă contur viziunea ideală a universului ce se va manifesta în noul ciclu care va debuta la finalul *pralayeri*. În mod firesc, în visul lui Vishnu apar reminiscențe ale trecutului, ce conțin amintiri ale întocmirilor trecute ale cosmosului. Totul este însă înăuntrul său, precum un făt nenăscut este în pântecul mamei. Amintirile trecutului, ființe și întocmiri din ciclurile anterioare, devin astfel preludiul conceperii arhitectonicii cosmosului în noul ciclu.

Amințirile lui Vishnu sunt însă la fel de vii ca niște holograme, astfel că nu ar trebui să fie surprinzător (deși este !) că o ființă omenească pe nume Markandeya, un ascet rătăcitor, ajunge să le contemple.

Datorită faptului că Vishnu dormea cu buzele întredeschise, respirând cu un șuierat prelung și ritmic, din “nebăgare de seamă” (așa cum se întâmplă cu orice ascet sau *rishi* care își respectă prea mult blazonul și nu este atent pe unde calcă, căci ochii minții îi sunt îndreptați spre cele atemporale), ascetul Markandeya a făcut un pas greșit, astfel că a alunecat prin gura deschisă a lui Vishnu și s-a prăbușit în apele primordiale (abisul).

Inițial, Markandeya a fost șocat de modul în care se prezintă lumea; nu mai există munți sau câmpii, nu există luna sau stelele. Peste măsură de surprins, Markandeya a fost învăluit într-o groază adâncă în timp ce înota disperat în apele întunecate ale oceanului primordial; în timp ce înota, Markandeya a văzut silueta, gigantică ca un munte, a lui Vishnu care doarme, parte afundat, parte plutind pe oceanul întunecat al abisului. Surprins, observându-i strălucirea ce emana din trupul său adormit (ca și cum ar fi avut un neon aprins în interior, am spune noi astăzi), Markandeya a dat să întrebe cine este, dar când să deschidă gura, fără zăbavă zeul Vishnu l-a înghițit. Așa s-a făcut că Markandeya s-a trezit iarăși în mediul familiar al visului lui Vishnu, continuând să contemple întocmirile ideale ale lumii ce va să vină.

Dar ca orice ascet sau *rishi* care își respectă blazonul ori de câte ori dorește, după o altă lungă și atemporală plimbare printre întocmirile ideale ale noului cosmos din visul lui Vishnu, Markandeya a mai căzut încă o dată prin gura sa întredeschisă. După ce și-a reamintit că, undeva - cândva, a mai avut o experiență asemănătoare, dar și după ce groaza adâncă a pus din nou stăpânire pe el în timp ce înota disperat

în apele primordiale, Markandeya a avut o viziune - efect al al mayei lui Vishnu, “iluzia cosmică”, după cum s-a încredințat singur. În viziune, lui Markandeya i-a apărut un copil care se juca vioi pe întinderea nesfârșită a oceanului primordial. La un moment dat, copilul, care radia din ființa sa o lumină intensă, i s-a adresat blând lui Markandeya, chemându-l pe nume, urându-i bun venit și sfătuindu-l să nu se teamă. “Bun venit Markandeya ! Nu fi speriat copile ! Nu te teme ! Vino aici ! - i-a spus copilul care nu era altul decât Vishnu. (48)

Uitând pentru moment de situația deloc confortabilă în care se află și de groaza pe care o resimțea plutind chiar pe apele întunecate ale abisului (“apele neființei”), Markandeya a fost stupefiat să audă cum cineva i se adresează în mod irevențios și chiar îl numește “copile”. Riposta mândioasă a lui Markandeya a fost rapid spulberată de zeul Vishnu-copil care s-a revelat pe sine astfel: “Copile, eu sunt strămoșul, părintele și mai marele tău, ființa primordială care dăruiește întreaga viață. De ce nu vii la mine? L-am cunoscut bine pe tatăl tău. A practicat ascetisme de o mare asprime în vremurile de demult, ca să dobândească un fiu. Mi-a câștigat bunăvoința. Încântat de sfințenia lui desăvârșită, i-am făgăduit un dar, și el mi-a cerut ca tu, fiul său, să fii înzestrat cu o putere de viață nesecată și să nu îmbătrânești niciodată. Tatăl tău își cunoștea miezul tainic ai existenței, și tu ai răsărit din acest miez. De aceea ai acum privilegiul de a mă contempla, așa cum stau culcat pe apele cosmice primordiale și atotconținătoare și jucându-mă aici ca un copil”. “Sunt Omul Cosmic Primordial, Narāyana, l-a asigurat apoi zeul Vishnu pe Markandeya. Eu sunt Ființa Primordială și Refugiul Suprem”. (48)

După aceste cuvinte Vishnu l-a înghițit iarăși pe Markandeya. De data aceasta însă, Markandeya nu a mai rătăcit pe cărările întortochiate ale cosmosului conținut în visul lui Vishnu, ci s-a așezat în colț retras pentru a medita

asupra respirației șuierate, dar ritmice a lui Vișnu pe care o auzise când a alunecat prin gura sa. “Eu sunt Stăpânul, eu sunt Gâscanul (*Ham-sa*). Eu zămislesc universul în esența mea”, îi spusese Vishnu lui Markandeya, care la rândul său, eliberat de lanțul renașterilor (*samsara*), dar și de *maya*, “iluzia cosmică”, s-a dedicat exercițiilor respiratorii (*pranayama*) după același model, atingând în cele din urmă nivelul de “gâscan” (*hamsa*) sau de “gâscan suprem” (*parahamsa*).

Exercițiile respiratorii de tip *pranayama* experimentate de Markandeya presupuneau inspirația și expirația ritmică dublată de producerea unor sunete sau, mai exact spus, a unei melodii: inspirația produce sunetul *Ham*, iar expirația produce sunetul *Sa*, adică *Hamsa*. Fiind totodată numele zeului suprem al Puranelor (sau al uneia dintre multiplele sale manifestări), numele *Hamsa* este format din două silabe care au o semnificație specială: *Ham* înseamnă “acesta”, iar *Sa* înseamnă “eu”. “Eu sunt acesta” era sensul nerostit al respirației ritmice a zeului Vishnu care dormea pe apele neființei în răstimpul perioadei de nemanifestare a cosmosului, iar înțelepții, de la Markandeya până în prezent, care repetă ca pe o mantră cele două silabe ating cunoașterea faptului că sinele lor (*atman*) este identic cu cel al lui Vishnu.

Cele două silabe pot fi rostite fie sub forma *Ham-sa* cu sensul “Eu sunt acesta” ori sub forma *Sa-Ham* cu sensul “Acesta sunt eu”, dar indiferent cum ar fi rostite în cadrul exercițiilor respiratorii, într-un final practicantii devin “gâscani”. Precum gâscanul capabil să se manifeste pe pământ, în aer, în apă sau chiar sub apă, tot astfel înțelepții deveniți “gâscani” (*Hamsa*) sunt capabili să cunoască toate aspectele lumii.

Dacă mitul lui Markandeya a început cu perioada de disoluție a lumii la finalul unui ciclu al cosmosului, sfârșitul este dedicat remanifestării la debutul unuia nou. Aurora

cosmosului începe când Vishnu începe să agite apele primordiale până când între două valuri mai mari apare o încrețitură. În încrețitura formată între două valuri a apărut un spațiu care este fapt prima manifestare a eterului (*akasha*) din lumea aceasta. Caracteristica principală a eterului este sunetul. Sunetul s-a propagat în tot acel spațiu, astfel că a produs aerul sub forma de vânt. Din amestecul dintre ape și vânt a luat naștere focul, care a devorat mare parte din apă. Apa devorată a născut un vid în interiorul căruia s-a născut cerul, sfera superioară a lumii. Ulterior, prin puterea concentrării, Vishnu a făcut să apară un lotus luminos, ca de aur, din trupul său ce plutea pe apele primordiale, iar în mijlocul lotusului de aur s-a născut Brahma. Din petalele lotusului s-a născut tot ce există, lotusul fiind denumit “cea mai înaltă formă de manifestare a pământului”. (48)

Din lotusul lui Brahma s-au născut Kalyasa, Vindhya, Himalaya și ceilalți munți sacri, inclusiv vârful Meru, acolo unde zeii și duhurile și-au făcut reședințe, fluviile sfinte, precum Gangele și multe alte forme de relief.

☞ **Tat twa asi: Acesta ești tu** ☞

Începând cu textele denumite Brahmana și, mai ales, cu Upanișadele s-a produs o schimbare radicală în ceea ce privește cunoașterea inițiaților indieni. Dacă Vedele au pus accentul asupra cunoașterii cosmosului și, implicit, asupra activității zeilor, Brahmanele și Upanișadele s-au aplecat cu precădere asupra cunoașterii ființei umane; chintesența acestei noi orientări s-a concretizat în stabilirea identității dintre *Brahman* și *atman*.

Inițial, Vedele au desemnat principiul suprem prin termenul “Unu” (genul neutru). Ca principiu ce stă la temelia existenței lumii, “Unu” este identic deopotrivă cu Parajapati,

cu Purusha și cu Brahman. Trebuie precizat însă că Brahman nu trebuie identificat cu zeul Brahma; în timp ce primul are genul neutru, Brahma este un zeu care are genul masculin. Atât Brahmanele, cât și Upanișadele (există 108 Upanișade) au precizat în repetate rânduri că Brahman este deopotrivă transcendent, adică nu se află în această lume (este “dincolo” de lume), și imanent în sensul că “circumscrie lumea întreagă”.

În Upanișade, Brahman este comparat cu un mare foc care aruncă scânteii pe tot cuprinsul cosmosului; scânteile sunt chiar spiritele oamenilor, denumite *atman*. Așadar, ca esență (dar și ca potențial), *Brahman* și *atman* sunt identice. Scrierile Brahmana afirmă explicit că “purusha de aur” (adică *atman*) aflat chiar în inima omului, “deși este mic cât un grăunte de orez sau de mei, este mai mare decât cerul, eterul, pământul și toate lucrurile” (Letapatha Brahmana; X, 6;3). La rândul lor, Upanișadele exprimă aceeași opinie: “*atmanul* din inimă este mai mic decât o sămânță de orz, decât un grăunte de muștar și totuși mai mare decât tot pământul, mai mare decât atmosfera, mai mare decât aceste lumi; acesta este *atman*, acesta este Brahman” (Chandogya Upanishad; III, 14, 2).

Pentru a defini fundamentul existenței oamenilor în lumea materială atât textele Brahmana, cât și Upanișadele au introdus cinci termeni cheie; aceștia sunt *karman*, *maya*, *samsara*, *avidya* și *mokṣa* (*samadhi*). (41)

Dacă, inițial, în textele Brahmana, termenul *karman* desemna doar destinul pozitiv, benefic, obținut doar de cei care aduceau jertfe în cadrul ritualurilor (prin “sacrificiu”), începând cu Upanișadele prin *karman* a început să fie desemnate orice fel de fapte - bune sau rele. La moartea omului rămâneau așadar “roadele” faptelor (bune sau rele) din timpul vieții; acestea devin cauze ce generează, la rândul lor, efecte. Efectele trebuiau să se realizeze fie în lumea de dincolo

(în medii mai plăcute denumite “ceruri” sau în medii mai puțin plăcute denumite “infernuri”, în funcție de faptele bune sau rele), fie într-o nouă existență terestră. Astfel, ca efect al karmei deja acumulate, spiritele individuale (*atman* sau *purusha*) trebuie să se reîntrupeze în lumea materială; tocmai acest proces generat de *karman* a fost denumit în Upanișade prin termenul *samsara* (metempsihoză, transmigrație sau palingenezie). Pentru a se elibera de ciclul nesfârșit al *samsarei* (transmigrației) generată de *karman*, spiritele individuale (*atman*) trebuiau să facă eforturi susținute pentru a se elibera; tocmai eliberarea era desemnată de vechii indieni prin termenii *mokṣa*, *mukti* ori *samadhi*.

Totuși, după cum afirmau Upanișadele, eliberarea nu se poate produce prin contactul cu zeii, nici prin ritualuri ce presupun sacrificii și nici măcar prin asceză și *tapas* (precum afirmau Vedele și textele Brahmana), ci printr-o formă de cunoaștere de ordin mai special, cunoașterea metafizică cu caracter ezoteric și transcendental, denumită *vidya* sau *jnana*. Această formă de cunoaștere avea rolul de a elimina “ignoranța metafizică” denumită *avidya*. Upanișadele au concluzionat că *avidya* (ignoranța) este cea care generează *karman* (indiferent dacă este bună sau rea) care la rândul ei produce întrupări succesive - *samsara*. Eliberarea (*mokṣa*) constă așadar în cunoașterea spiritului propriu, *atman* și în recunoașterea faptului că acesta este identic cu *Brahman*, “Spiritul universului”. Prima etapă a acestui proces constă în perceperea experimentală a luminii ce strălucește în inima omului: “lumina care strălucește dincolo de cer, dincolo de tot, în lumile cele mai înalte, dincolo de care altele nu mai există, este într-adevăr aceeași lumină care strălucește în interiorul omului” - afirmă Chandogya Upanishad (cap III; 13,3).

După recunoașterea luminii ce strălucește în inimă, cei care caută eliberarea trebui să recunoască faptul că aceasta

este identică cu Brahman: “această ființă senină, ridicându-se din trupul său și atingând cea mai înaltă lumină, apare în forma sa proprie. Ea este atman. Este nemuritorul, cel ce nu se teme. Este Brahman” - afirmă Chandogya Upanishad (cap VIII; 3; 4). Concluzia Upanișadelor a fost formulată într-o expresie devenită celebră: **Tat Twa asi** - “Acesta ești tu”; spiritul *atman* este același cu spiritul universal, Brahman. (65)

Deși cele 108 cărți ce formează Upanișadele au conchis că spiritul universal Brahman se manifestă în mod binar, pe de-o parte ca lume, iar de cealaltă parte ca *atman*, nu au reușit să ajungă la o formulare optimă a modului în care s-a produs aceasta. Pentru a lămuri subiectul, Upanișadele au introdus în ecuație termenul *maya*, “iluzia cosmică”, pentru a explicita modul în care Brahman face să existe lumea; lumea, cosmosul, nu este altceva decât o emanație a ființei supreme, un “joc” - denumit *lila* - al *mayei*.

Iluzia cosmică, *maya*, este reală; doar în raport cu Brahman este “iluzorie”. Brahman este imuabil, dar cosmosul este într-o continuă transformare, prefacere sau schimbare. Acesta este, de altfel, sensul exact al termenului *maya* - “transformare”, “prefacere a prefacerii” sau “schimbare a schimbării” - generată de “Cel ce nu se schimbă”, Brahman. Doar *avidya*, ignoranța metafizică, îi determină pe oameni să considere că “jocul” (*lila*) *mayei* pus în scenă de Brahman este real.

❧ Samkhya-Yoga ❧

Ecuața existenței propusă în Upanișade a fost rezolvată ulterior de concepția denumită **samkhya**. Samkhya a făcut parte din cele șase școli filozofice considerate “tradiționale”.

Cele șase școli tradiționale au fost: *mimamsa*, *vedanta* (prin Vedanta, adică “sfârșitul Vedelor”, se înțeleg de fapt

Upanișadele), *nyaya*, *vaișeșika*, *samkhya* și *yoga*. *Nyaya* s-a ocupat cu precădere de logică, *vaișeșika* a prezentat o concepție atomistă asupra lumii, *mymamsa* și *samkhya* s-au ocupat de ontologie, iar *yoga* a încercat să descopere cele mai elevate metode de dezvoltare spirituală. Cele șase școli tradiționale au fost denumite *darsana* (termen ce desemnează o doctrină, un punct de vedere, o concepție sau un *zeitgeist*; de la rădăcina *drx*: a vedea, a înțelege, a contempla).

Darsana samkhya are la bază scrierea **Samkhya Karika**, care conține 72 de aforisme (*slokas*). În prima sa formă, *darsana* samkhya (samkhya înseamnă: “număr”, “enumerare”) a fost elaborată, conform tradiției, de înțeleptul indian Kapila, iar apoi a fost rezumată în forma actuală de înțeleptul Isvarakṛṣṇa în primele secole ale erei creștine - cel mai probabil în primele două secole ale erei creștine. În orice caz, textul deja circula în forma finală în secolului al VI-lea.

După cum aprecia Sergiu Al George, traducătorul român al textului sanskrit, fiecare dintre cele 72 de aforisme scurte ale Samkhyei Karika “este perfect inteligibil și relativ lipsit de ambiguitățile pe care le implică de obicei redactarea laconică a textelor de bază într-o formă mnemotehnică, inerentă unei tradiții filozofice orale”. (42)

Samkhya Karika afirmă că la temelia cosmosului există două elemente principale: spiritul, denumit “*pursha*”, și “*natura*”, desemnată prin termenul “*prakriti*”; așadar, pentru doctrina samkhya, spiritul și natura au valori ontologice egale. Termenul “*prakriti*” a fost tradus uneori prin “*materie*”, ceea ce este incorect datorită faptului că “*prakriti*” desemnează atât materia fizică, cât și materia subtilă, astfel că termenul “*natură*” propus de Sergiu Al George este mult mai potrivit.

Darsana samkhya prezintă o concepție emanaționistă bazată pe existența a 24 de principii fundamentale ale cosmosului, denumite *tattvas*. Cele 24 de principii-tattvas

pornesc, în mod ierarhic, prin emanație succesivă din “Cel nediferențiat”. Prima manifestare a “Celui Nediferențiat” este chiar *prakriti* (“natura nediferențiată”). Împreună, cele 24 de principii alcătuiesc lumea, ceea ce înseamnă că lumea se prezintă ca un fel de proiecție holografică a acestora. Samkhya afirmă că atâta timp cât “natura-prakriti” rămâne în staza nediferențiată (“Natura primordială” sau “Cel nemanifestat”), cosmosul nu se poate manifesta. Dar în urma unirii cu *purusha* (spiritul), “natura-prakriti” iese din starea de nediferențiere, dezvoltându-i potențialitățile.

Potențialitățile naturii-prakriti au fost denumite *guna*, termen tradus adesea prin “tendințe”. Tendințele”, *guna*, sunt în număr de trei. Prima *guna* este denumită *sattva*, adică “luminozitatea”, a doua este denumită *rajas*, “activitatea”, iar a treia este denumită *tamas*, “inerția”. “Cel Manifestat - afirmă Samkhya Karika - are o cauză (care-l produce), este neetern, nepătrunzător, activ, multiplu, dependent, semn, alcătuit din părți, subordonat. Cel Nemanifestat este invers. Cel Manifestat (este alcătuit) din cele trei “tendințe” (*guna*), este nedeosebit, este obiect (al cunoașterii), comun, lipsit de gândire, are virtuți genezice”. (42)

Totuși, după ce iese din starea de nemanifestare, “natura-prakriti” se prezintă ca o masă energetică denumită *Mahat* (“Cel Mare”) sau *Buddi* (“Mentalul cosmic”). În procesul autodezvăluirii sale, *Mahat* dobândește conștiința că este un “ego” sau că are “ego” - dobândește “principiul de individuație” denumit *Ahamkara* (*aham* înseamnă “ego”). Apoi, procesul se bifurcă în exterior, prin producerea fenomenelor din natură (în funcție de “tendință”), și în interior, ca activitate psihomentală a ființelor.

Traducătorul textului sanscrit în limba română, Sergiu Al George, comentează acest proces subtil în felul următor: “prin acțiunea celor trei tendințe (*guna*), procesul manifestării

și al diferențierii va continua plecându-se de la *ahamkara* în trei serii distincte. Prin precumpănirea tendinței *sattva*, vor lua naștere cinci forțe ale cunoașterii localizate în cele cinci organe de simț, precum și în simțul intern (*manas*). Prin precumpănirea tendinței *rajas* se vor diferenția cele cinci forțe ale acțiunii localizate în mâini, picioare, în organele fonației, excreției, precum și în organele sexuale. În sfârșit, prin precumpănirea tendinței *tamas* se vor manifesta și cele cinci elemente subtile, aspectul ultrafenomenal al celor cinci elemente sensibile”. (42)

Samkhya Karika afirmă că cele cinci elemente subtile sunt în ordine următoarele: sunetul (*sabda*), tactul (*sparsa*), culoarea (*rupa*), savoarea (*rasa*) și mirosul (*gandha*). Cele cinci elemente subtile au generat la rândul lor, cele cinci elemente sensibile după cum urmează: spațiul eteric (*akasha*), vântul (*vayu*), focul (*tejas*), apa (*ap*) și pământul (*prthivl*).

Așadar, la nivelul lumii (“naturii”), ordinea apariției elementelor creației este următoarea: primul element este “spațiul eteric” denumit *akasha*, al doilea este “vântul” sau “aerul” denumit *vayu*; urmează în ordine “focul” denumit *tejas*, “apa” denumită *ap*, și “pământul” denumit *prthivl*. Acestea sunt cărămizile de bază ale lumii, care au ca origine “Natura nemanifestată” (*mahaprakriti*). Totuși Samkhya Karika nu uită să precizeze că *prakriti* (“natura”) există doar pentru spirit (*purusha*) - pentru ca acesta să se autocunoască; ceea ce înseamnă că *prakriti* are un “instinct teleologic”.

Comentând acest aspect, Mircea Eliade remarcă că, de fapt, Sămkhya-Yoga “reduce infinita varietate a fenomenelor la un singur principiu, materia (*prakrti*), și derivă universul fizic, viața și conștiința dintr-o singură matrice”. Samkhya postulează însă “pluralitatea spiritelor” (*purusha*), care “prin natura lor acestea sunt esențialmente identice”. Fiecare spirit (*purusa*) este total izolat, neavând contact nici cu lumea, nici

cu celelalte spirite. “Cosmosul este populat cu acești *purusa* eterni, liberi, imobili; monade între care nici o comunicație nu e posibilă”. În aceste condiții, singura cale de salvare pentru orice ființă omenească este de a-și cunoaște spiritul. Cunoașterea spiritului poate fi obținută, afirmă autorul citat, “printr-un fel de revelație”; în realitate spiritul nu este decât “spectator”, tot așa cum “eliberarea (*mukti*) nu este decât o luare la cunoștință a libertății sale eterne”. Aceasta este starea eliberatului în viață, denumit *jivanmukta*. (44)

Filozofia *samkhya* a fost preluată ca fundament filozofic și doctrinar de yoga. Yoga este un ansamblu de tehnici, consemnate pentru prima oară în celebra scriere *Yoga Sutra* de Patanjali, un autor care a trăit cu ceva timp înainte de nașterea lui Iisus Hristos (după unele surse Patanjali a trăit în secolul al doilea, după altele a trăit în secolul al cincelea înainte de Iisus Hristos). Ansamblul de tehnici reunite sub denumirea yoga (*juj*: “a uni”) permit practicantilor să urce treptele ce duc la “cunoașterea adevărată”; evident “cunoașterea adevărată” nu poate fi decât cunoașterea lui *purusha* - a spiritului personal de către fiecare practicant.

Totuși, Patanjali afirmă că yoga începe acolo unde se termină *Sāmkhya*. Patanjali nu crede că *cunoașterea metafizică* ar putea să-l ducă pe om la eliberare. Cunoașterea nu face decât să pregătească terenul în vederea eliberării: aceasta se poate obține doar prin intermediul unor tehnici ascetice și a unor metode de meditație. Patanjali considera că doar cunoașterea teoretică a celor 24 de principii denumite *tattvas* nu este suficientă, iar accentul trebuie pus asupra tehnicilor ce permit parcurgerea în sens invers a celor 24 de principii, începând de la cele mai grosiere către cele mai subtile. Cu alte cuvinte, practicantii trebuie să sfâșie voalul *mayei*, iluzia cosmică, să renunțe la ignoranța metafizică (*avidya*) și să-și descopere spiritul, *purusha*.

Treptele antrenamentului inițiativ de tip yoga sunt în număr de opt și poartă numele de *astanga*. Aceste sunt: abstența (*yama*), respectarea regulilor (*nyama*: înfrânările), posturile corporale (*asanas*), tehnicile respirației (*pranayama*), interiorizarea simțurilor (*pratyahara*: abstragerea de la obiectele lumii materiale), concentrarea (*dharana*), meditația (*dhyana*) și starea finală, adică “eliberarea”, denumită *samadhy*. La baza tehnicilor yoga stă însă “concentrarea asupra unui singur punct”, denumită *ekagrata*. Scopul tehnicilor yoga a fost prezentat într-o singură frază de Patanjali chiar la începutul tratatului *Yoga Sutra*: “*yogas citta vritti nirodha*”. În traducere: “yoga împiedică conținutul mental (*citta*) să ia forme variate (*vrittis*). Atunci (în timpul concentrării), cel care veghează (spiritul: *purusha* sau *atman*) se găsește în starea sa proprie (nemodificată).” (*Yoga Sutra* I; 1-3)

Swami Vivekanada, unul din comentatorii moderni ai textului lui Patanjali, compară *chitta* cu un lac, iar *vrittis*-urile cu valurile ce îl brăzdează neconținut. Yoga constă, afirmă autorul citat, în liniștirea valurilor (*vritti*) pentru ca omul să poată observa fundul lacului (*chitta*). Pe fundul lacului se află *purusha* (denumit *atman* în Upanișade) în starea sa proprie (“nemodificată”); omul trebuie așadar să elimine toate gândurile (*vrittis*) din mental (*chitta*) pentru a-și cunoaște spiritul (*purusha* / *atman*). Obținând liniștirea valurilor printr-un proces anevoios pe care Patanjali îl prezintă sintetic în *Yoga Sutra* de a lungul a 195 de *slokas* (aforisme scurte), oamenii ating eliberarea (*moska*), care este scopul final. (57)

Pentru a explica Yoga, continuatorii lui Patanjali au acordat o atenție deosebită noțiunilor de “fiziologie” aurică. În fiziologia aurică, un rol important îl au energiile denumite prin termenul generic de *prana*, canalele subtile prin care circulă energia, denumite *nadis* și centrele energetice

denumite *chakra*. Scopul consta în ridicarea energiei *Kundalini*, care dormitează, în stare latentă, în *chakra* situată la baza coloanei vertebrale (*muladhara*) către creștetul capului, acolo unde se află *chakra* cu o mie de petale (*sahasrara*). Pentru Patanjali, scopul final al tehnicilor yoga este atingerea stării *kaivalya* (“realizarea de sine”) de către spirit (*purusha*); Patanjali afirma că *kaivalya* este “starea lui *purusha* în propria sa natură”. (68)

Interesant de menționat este faptul că, spre deosebire de *samkhya*, yoga lui Patanjali este teistă. Patanjali menționează un zeu suprem, denumit *Ishvara*, care însă nu are nimic de-a face cu Dumnezeu din concepția iudeo-creștină. Unii comentatori moderni sunt de părere că *Ishvara* este mai degrabă un “mare maestru” al yoghinilor. Patanjali afirmă că “*Ishvara* este un *Purusha* special, pe care nu-l atinge nici suferința, nici activitatea, nici rezultatele acestora, nici plăcerile sau dorințele.” Patanjali afirmă că “el este maestrul, chiar și pentru vechii maeștrii, el fiind deasupra timpului. Cuvântul pe care el (*Ishvara*) îl manifestă este *Aum* (Om)”. (Yoga Sutra cap 1; 24-27)

Pentru a intra în rezonanță cu *Ishvara*, afirmă Patanjali, precaticanții trebuie să repete (*japa*) neîncetat silaba (*mantra*) *Aum* (“Om”). Prin repetarea mantrei *Aum* (“Om”), Patanjali afirmă că practicantul “câștigă (cunoașterea) introspecțiunii și învingerea obstacolelor”. Dar pentru aceasta este nevoie de practicarea concentrării (*dharana*), meditației (*dhyana*) și contemplării (*samyama*). (Yoga Sutra cap 1; 27)

❧ Marile epopei indiene ❧

Începând cu secolul al șaselea înainte de Iisus Hristos, au apărut patru corpusuri de scrieri denumite generic *Sutras* (*sutra*: “fir conducător”), menite să asigure continuitatea

tradiției revelate prin aforisme ușor de memorat, un fel de formule mnemotehnice, care conțineau, sintetic, învățătura Vedelor, Brahmanelor și Upanișadelor, cu comentariile aferente. Cele patru sutras au fost: *Crauta Sutras*, *Grihya Sutras*, *Clipa Sutras* și *Dharma Sutras*. Cele patru *sutras* au sintetizat practicile liturgice, rituale, morale, juridice și doctrinare necesare perpetuării concepției vedice.

Cam în aceeași perioadă au apărut cele două mari epopei epice, Mahabharata și Ramayana. Mahabharata este de opt ori mai lungă decât *Iliada* și *Odiseea* lui Homer la un loc; ea conține aproape două sute de mii de versuri (1, 8 milioane cuvinte). Savanții moderni sunt de părere că Mahabharata a fost scrisă între secolul al V-lea înainte de Iisus Hristos și secolul al IV-lea era creștină, iar Ramayana a fost scrisă prin secolul al III-lea înainte de Iisus Hristos, dar este foarte probabil ca înaintea transpunerii în scris cele două epopei să fi fost transmise oral o lungă perioadă de timp.

Mahabharata descrie lupta urmașilor lui Bharata, strămoșul prinților din nordul Indiei, pentru ocuparea scaunului domniei. De-o parte a baricadei s-au situat descendenții lui Kuru conduși de Dhrtarăștra, iar de cealaltă parte cei cinci descendenți ai lui Pandu. Pandu era fratele mai mic al lui Dhrtarăștra. După moartea lui Pandu, domnia a revenit regelui Dhrtarăștra, care dorea regatul doar pentru fiul său, Duryodhana și pentru urmașii săi.

Despre Duryodhana, fiul regelui Dhrtarăștra, textul epopeei afirmă că este avatarul demonului Kali, iar despre cei cinci descendenți ai lui Pandu (și anume: Yudișthira, Arjuna, Bhâma, Nakula și Sahadeva) afirmă că sunt fiii zeilor Dharma, Văyu, Indra și Asvini (care erau în număr de doi). După o serie de evenimente dramatice, în care Duryodhana, fiul regelui Dhrtarăștra, a încercat fie să-i înșele, fie să-i asasineze pe cei cinci Pandu, a izbucnit războiul. Războiul a durat optsprezece

zile, iar pierderile au fost uriașe. Cei care au reușit să supraviețuiască au avut ulterior parte de evenimente dramatice, care în final le-au adus moartea.

La treizeci și șase de ani după războiul de optsprezece zile, descendentul lui Pandu, Yudhișthira, a lăsat domnia strănepotului său, pe nume Parikșit, care deși s-a născut mort, a fost înviat de zeul Krishna. Însoțit de un câine, care era de fapt zeul Dharma, după cum ne asigură epopeea, Yudhișthirase s-a îndreptat apoi spre Himalaya. După moarte, Yudhișthira a coborât în infern, iar apoi a urcat la cer.

Zei n-au fost însă străini de declanșarea războiului dintre descendenții lui Kuru și descendenții lui Pandu, însuși Brahma fiind cel care a decis războiul; motivul a fost “înmulțirea în exces a populației”. Comentând debutul acestui război, Mircea Eliade afirma că “Brahma a cerut unui mare număr de zei și de demoni să se întrupeze în vederea declanșării unui îngrozitor război de exterminare”. Aceeași idee a fost împărtășită și de Georges Dumézil, care considera la rândul său că Mahābhārata “este transpunerea epică a unei crize eshatologice”. (2)

De fapt, Mahābhārata descrie sfârșitul unui ciclu cosmic (*yuga*), care invariabil este urmat de *pralaya* (disoluția cosmosului) și de apariția unei noi lumi. Ceea ce înseamnă că evenimentele descrise în epopee reflectă ceea ce s-a petrecut în ciclul cosmic (*yuga*) anterior.

Un loc aparte între scrierile indiene îl ocupă **Bhagavat Gita** (“Cântecul Preafericitului”), care a fost alipită Mahabharatei (cântul al șaselea). Unii istorici au inclus Bhagavat Gita în categoria Upanișadelor. De fapt, în Bhagavat Gita este expusă o doctrină sincretică care reunește deopotrivă fundamentele concepției promovată în Upanișade (Vedanta), principalele linii directoare ale filozofiei samkhya și o parte din tehnicile de dezvoltare spirituală de tip yoga.

Bhagavat Gita sau, pe scurt, Gita, descrie modul în care Krishna (Kṛṣṇa), unul din avatarurile zeului Vishnu, îi oferă prințului Arjuna o lecție prin prezentarea celor mai importante tipuri de yoga: yoga acțiunii (*karmayoga*), yoga cunoașterii (*jnanayoga*), yoga devoțiunii (*bhaktiyoga*) etc. Prințul Arjuna era unul dintre cei cinci fii ai regelui Pandu, care au pornit război împotriva verilor lor, fiii regelui Dhrtarāṣṭra, care le-au uzurpat puterea. Chiar înaintea declanșării luptei, prințul Arjuna era indecis, astfel că înclina să refuze să se arunce într-o luptă fraticidă. El considera că are libertatea de alege între obligația de oștean și legea morală, care-i interzice crima fraticidă. Decât să-și încarce conștiința, prințul Arjuna hotărăște să se lase ucis. Dar, chiar în momentul în care prințul Arjuna scapă arcul din mână și se prăbușește copleșit de gânduri negre în carul de luptă, intervine zeul Krishna.

Zeul Krishna, care este un avatar al zeului Vishnu, se manifestă ori de câte ori necesitatea o cere și în care *dharma*, Ordinea lumii, este în pericol. De aceea, în timpul războiului de optsprezece zile dintre descendenții lui Kuru și descendenții lui Pandu, zeul Krishna s-a manifestat sub forma umană a conducătorului carului de luptă al prințului Arjuna.

Extrem de binevoitor, zeul Krishna i-a reamintit prințului Arjuna că opoziția dintre moarte și viață este doar aparentă (idee promovată în Upanișade), avertizându-l totodată că renunțarea la “legea proprie” și la îndatoririle ce-i revin înseamnă de fapt “renunțarea la demnitate”, fiind echivalente cu “pierderea numelui” și cu acumularea de karma nefastă. “Legea proprie, chiar și imperfectă, este mai bună decât Legea altuia, chiar desăvârșită” - l-a asigurat zeul Krishna pe prințul Arjuna. Libertatea individuală, i-a explicat în continuare zeul Krishna prințului Arjuna, nu presupune abandonarea acțiunii la care te obligă “legea proprie” și îndatoririle ce revin fiecăruia, ci desprinderea interioară de

actele făptuite. Faptele aparțin trupului, Naturii și celor trei tendințe (*gunas*) care o alcătuiesc. “Nimeni - afirmă zeul Krishna - niciodată, nu stă măcar o clipă fără să săvârșească fapte. Adevărata nefăptuire nu este imobilitatea exterioară, ci liniștea interioară; simpla imobilitate este prefăcătorie” - afirmă zeul Krishna. Prințul Arjuna află astfel că Natura impune necesitate și determinism (faptă - efect), iar “legea proprie” presupune asumarea propriilor acte din viețile anterioare. “Natura ta te va sili” căci “ești legat de fapta născută din firea ta”, iar ceea ce “nu dorești să făptuiești, vei făptui silit” - spune Krishna (Bhagavat Gita; III, 22-35).

Ieșirea din determinismul Naturii nu este posibilă decât prin raportare la modelul transcendent al zeului Vishnu, care afirmă că “deși eu sunt făptuitorul acestora, să știi totuși că sunt neclintitul nefăptuitor”; “pentru mine - afirmă zeul Vishnu - nu mai există nimic de înfăptuit în cele trei lumi, nimic nedobândit care să trebuiască a fi dobândit, și totuși mă aflu în acțiune; creez mereu din nou această mulțime a ființelor, de nevoie, prin forța Naturii”. Altfel spus, pentru prințul Arjuna orice faptă trebuie să se transforme într-un sacrificiu de sine lipsit de finalitate personală, în care făptuitorul nu trebuie să fie implicat. Renunțarea la roadele faptelor va conduce în cele din urmă la ieșirea din ciclul încarnărilor (*samsara*), întrucât acestea nu mai au cum să declanșeze noi potențialități karmice. (Bhagavat Gita; III, 35).

După cum observa Sergiu Al George (traducătorul textului din limba sanscrită), Bhagavat Gita consideră că “sacrificiul este singurul gest liber care dizolvă actul, pentru că oricare act în afara celui sacrificial înlănțuiește conștiința. De aceea, zeul Krishna îl învață pe Arjuna să dea un sens sacrificial actelor sale”. (42)

A doua mare epopee indiană, **Ramayana** prezintă istoria eroului Rama. Prima versiune a Ramayanei, scrisă de

poetul Valmiki în secolul al IV-lea înainte de Iisus Hristos, conținea 24000 de versuri. Versiunea actuală datează din primele secole de dinaintea întrupării lui Iisus Hristos.

Epopoeea Ramayana descrie viața prințului Rama care, datorită geloziei uneia dintre soțiile tatălui său, decide să se retragă în codru împreună cu soția sa Sita și cu fratele său Laksmana. Dar nici în adâncul codrilor prințul Rama nu reușește să-și găsească liniștea întrucât este descoperit de o principesă văduvă care se îndrăgostește de el. Fiind ofensată de refuzul lui Rama, principesa văduvă pune la cale răpirea Sitei. Executant a fost fratele acesteia, Ravena. Pentru a-și găsi soția, Rama apelează la regele maimuțelor, Gurgi-va. Totuși, chiar și după găsirea Sitei, prințul Rama bănuiește că aceasta nu i-a fost credincioasă. Jignită de acuzații, Sita urcă pe rug pentru a fi arsă de vie, dar flăcările nu-i fac nici un rău. Chiar dacă recunoaște că a greșit, Rama o expulzează pe Sita, care însă îi rămâne fidelă. După mulți ani, în cadrul unei ceremonii, Sita își jură din nou nevinovăția în fața lui Rama, după care dispare pentru totdeauna. (73)

În secolul al șaselea înainte de Iisus Hristos au apărut în India două concepții noi, promovate de doi reformatori prestigioși: budhismul și jainismul. Buddhismul a fost întemeiat de Gautama Buddha, iar jainismul de Mahavira. Cele două concepții au fost considerate eretice de concepțiile bazate pe Vede și pe Upanshade, deși ambele și-au declarat apartenența la *shruti*, “cunoașterea revelată”.

Întemeietorul buddhismului a fost un prinț din clanul Sakya, pe nume Siddhartha, care a trăit în secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos. Potrivit obiceiurilor acelor vremuri, la vârsta de 16 ani, Siddhartha s-a căsătorit cu două prințese și avea hărăzită o existență lipsită de griji în palatul regal, înconjurat de afecțiune și bunăstare. Dar, destinul a făcut ca prințul să iasă de patru ori din palat. În primele trei escapade,

prințul a aflat despre existența celor trei mari rele ce afectează condiția umană: boala, bătrânețea și moartea. În cea de-a patra, prințul a întâlnit un ascet, astfel că a înțeles faptul că cele trei rele pot fi înfrânte definitiv prin meditație și contemplație. La următoarea ieșire din palat, prințul Siddhartha a fugit din cetatea părinților săi, s-a dedicat ascezei și și-a schimbat numele în Gautama. Totuși, după un timp, prințul a înțeles că nici asceza nu duce la un rezultatul dorit, astfel că a renunțat la asceza severă, s-a așezat sub un smochin și a decis să nu se mai ridice până în momentul în care nu va obține “iluminarea”. După ce a învins toate atacurile “celui rău” - denumit Mara -, prințul Gautama a devenit Buddha, “Iluminatul” sau “Trezitul”.

În decursul meditației sub smochin, Gautama a înțeles cele patru adevăruri fundamentale. Primul adevăr: totul este suferință. Al doilea adevăr: originea suferinței stă în dorință. Al treilea adevăr: prin suprimarea dorinței, este suprimată suferința. Al patrulea adevăr se referă la descoperirea Căii de mijloc (“Calea cu opt ramuri”), singura care poate duce la suprimarea suferinței. Cele opt ramuri sau etape ale Căii de mijloc sunt următoarele: opinia, gândirea, cuvântul, acțiunea, mijloacele de existență, efortul, atenția și contemplarea.

Buddha a respins concepția vedică a spiritului propriu, *atman* (*purusha*), lăsând să se înțeleagă că totul, inclusiv cosmosul, este rezultatul “ignoranței” (“avidya). De fapt, Gautama Buddha a considerat că interiorul se reflectă în exterior, după o schemă ierarhizată de principii deopotrivă cosmice și psihice, ce are la bază “ignoranța”. Astfel, “ignoranța” produce “informația înăscută” (*samskara*), “Informația înăscută” naște “conștiința”, care produce “numele-forme”, iar “numele-forme” produc cele șase organe ale simțurilor. Acestea din urmă produc “contactul”, care la rândul său produce “senzația”. “Senzația” produce “dorința”,

care produce “atașamentul”. “Atașamentul” produce “existența”, care, la rândul ei produce “nașterea”. “Nașterea” produce bătrânețea și, în final, moartea. Remediul tuturor este, evident, încetarea stării de “ignoranță”. (65)

Cele patru adevăruri fundamentale au fost expuse de Buddha în prima sa predică, la Benares, în fața primilor săi discipoli. Treptat, de-a lungul vieții lui Buddha, numărul discipolilor a crescut simțitor, ajungându-se la o comunitate relativ numeroasă, care cuprindea chiar și regi. Răspândirea budhhismului în Asia s-a datorat împăratului Ashoka, care a trăit între anii 274 și 236 înainte de Iisus Hristos.

După moartea lui Buddha, discipolii săi nu s-au înțeles între ei, astfel că au generat mai multe schisme. Cea mai importantă schismă s-a produs la începutul erei creștine, între anii 100 și 250, când s-au format două doctrine principale: *Hinayana*, “Micul Vehicul” și *Mahayana*, “Marele Vehicul”.

Ceea ce deosebește cele două doctrine nu este însă concepția în sine, ci “idealul de desăvârșire”. Pentru adepții *Hinayanei*, idealul de desăvârșire consta în atingerea definitivă a stării de *nirvana*, adeptul devenind în acest caz un *arhat*. În schimb, pentru adepții *Mahayanei*, idealul de desăvârșire constă în atingerea stării de *Boddisattva*. Un *Boddisattva* era considerat acel adept care, după ce a atins “trezirea”, nu dorește să pătrundă definitiv în starea de *nirvana*, ci rămâne în lume pentru a ajuta toate celelalte ființe omenești să se trezească. Un *Boddisattva* este un adept care-și sacrifică iluminarea, din milă pentru cei aflați în procesul de neoprit al reîncarnărilor - *samsara*.

Concepția *mahayanei*, singura care a supraviețuit de-a lungul secolelor, se bazează pe gnoza transcendențială denumită *Prajna Paramita*. Despre *Prajna Paramita* există informații în cărțile unei celebre călătoare europene a secolului al XX-lea, Alexandra David Neel, care afirma că prin gnoza *Prajna*

Paramita se poate pătrunde chiar în esența lucrurilor. “*Samsara* (ciclul reîncarnărilor) și *nirvana* (eliberarea) sunt același lucru văzut sub două aspecte diferite”, afirma Alexandra David Neel. Aspectul văzut prin ignoranță (*avidya*) este *samsara*. Aspectul văzut prin cunoaștere este *nirvana*. Cunoașterea este, desigur, *Prajna Paramita*”. (74)

A doua mare religie contemporană, ca apariție, cu buddhismul a fost jainismul. Jainismul a fost întemeiat de un alt mare reformator religios, Mahavira (“Marele Erou”), pe numele său adevărat Vardhamana. La fel ca Buddha, Mahavira a trăit prima parte a vieții într-o familie princiară, unde s-a bucurat de o existență fericită, iar apoi s-a dedicat ascezei severe. Iluminarea sa a survenit sub un arbore *sal*, într-o noapte de vară, pe malul unui râu. Mahavira a atins *kevalajnana*, adică “cunoașterea desăvârșită” cu privire la ceea ce a fost, este și va fi în toate universurile. Discipolii săi afirmă că, la vârsta de 72 de ani, Mahavira a intrat în *nirvana*. (14)

Concepția lui Mahavira, desemnată prin expresia *Triratna* (“Trei Giuvaeruri”), are la bază o serie de legăminte pe care trebuie să le încheie orice credincios. Aceste legăminte sacre se referă la nonviolență, la cinste, la sinceritate, la abținerea de la raporturi sexuale și la renunțarea la acumularea de bogății. Unii asceți jainiști practicau nudismul ritual - “cei îmbrăcați în cer”. Ei erau interesați de protejarea tuturor ființelor vii, inclusiv a micilor vietăți de tipul gândacilor și de urmarea unor lungi liste de renunțări mentale și verbale.

Începând cu secolul al VI-lea și mai ales al V-lea, precum în Grecia antică, și în India s-a declanșat o amplă trecere de la concepțiile de tip *sruti* (revelația primordială a rishilor) la concepțiile de tip *smrti* (“repercepere a tradiției primordiale printr-o revelație ulterioară), iar apoi la concepțiile de tip *philosophia*. Trecerea de la *smrti* la *smrti* s-a realizat destul de brusc, cu toate că multe dintre scrierile

post-upanishadice și-au asumat o filiație spirituală ce se pierde în negura timpului. Nu este exclus, evident, ca multe scrieri apărute în epoca post-upanishadică să fi fost doar reformulate și adaptate, iar variantele originale să fi fost concepute cu mult timp înainte; trebuie ținut cont și de faptul că mulți dintre autorii acestora au fost considerați reîncarnări ale unor *rishi*.

În schimb, trecerea de la concepțiile de tip *smṛti* la concepția de tip *philosophia* s-a desfășurat într-o perioadă mult mai lungă de timp. Primii autori ai acestei treceri au fost o categorie aparte de practicanți sau psedopracticanți ai unor tehnici de autoîmbunătățire, care au deformat conținutul conceptual al *darsanelor* (*darsana*: concepție, punct de vedere sau *zeitgeist*) deja considerate tradiționale. Printre aceștia se numără diverși “asceți rătăcitori” denumiți *parivrâjaka*, vrăjitori și *sramana* (trad: “cei care se ostenesc”, cu referire la practicarea unor forme de asceză). Ei s-au diferențiat de marea masă a celor care, începând cu jumătatea primului mileniu de dinainte de întruparea lui Iisus Hristos, au ales să se retragă din societate în păduri sau în locuri izolate. (2)

Spre deosebire de asceții tradiționali (*muni*) care cel mai adesea se retrăgeau în *ashramuri* unde aveau parte de condiții de trai cât de cât decente pentru acele timpuri, “asceții rătăcitori” de tip *parivrâjaka* și *sramana* se dedicau unor forme uneori aberante de practici ascetice ce presupuneau mortificarea trupului.

După cum afirmă Mircea Eliade, unii alegeau să stea în picioare un an de zile, până li se atrofia mușchii, alții se hrăneau doar cu coji de copaci; alții trăiau goi, hrănindu-se cu urină și bălegar de vacă, alții locuiau în cimitire; alții se distingeau prin părul încâlcit și hainele zdrențuite. Chiar și în Rig Veda (cap X; 136) există referiri la un ascet cu părul foarte lung, “îmbrăcat în jeg”, încins doar cu “o cingătoare de vânt “(nudism ritual), în care intră zeii (posedare directă), care

afirmă că, fiind prieten cu zeul Vayu (Vântul), poate să străbată văzduhul “încălecând pe vânt” (*traveling clairvoyance*). (2)

Concepțiile promovate de asceții *parivrâjaka* și *sramana* erau nu numai derivate din *darsanele* tradiționale, ci și, de cele mai multe ori, erau deviații ale acestora, fiind bazate pe răstălmăciri. Astfel, unele concepții aveau un caracter sofist, fiind asemănătoare cu pseudoraționamentele omologilor din Grecia antică, altele erau materialiste, fiind influențate de școlile filozofice *cārvāka* și *lokāyata* (care promovau o teorie a atomilor asemănătoare cu cea a lui Leucipp și Democrit), iar altele - mai ales cele derivate din buddhism și jainism - erau de-a dreptul nihiliste

Un exemplu de concepție elaborată în acea perioadă a fost cea promovată de un oponent direct al lui Gautama Buddha, pe nume Maskārin Gosāla, care a fost discipolul lui Mahāvāra și fondatorul sectei denumită *ajāvika*. Maskārin Gosāla a fost de fapt unul dintre cei mai înverșunați inamici ai lui Gautama Buddha. După ce a practicat asceza o lungă perioadă de timp, Maskārin Gosāla a dobândit puteri magice (*siddhis*), devenind un temut vrăjitor. Surse antice lasă să se înțeleagă că Maskārin Gosāla a murit în jurul anului 485 înainte de Iisus Hristos, în urma unei întreceri magice cu maestrul său, Mahāvāra (sau în urma blestemului acestuia).

Membrii grupării (sectei) lui Maskārin Gosāla practicau nudismul ritual, cerșeau hrana și, după cum afirmă Mircea Eliade, “mulți dintre ei își puneau capăt vieții, lăsându-se să moară de foame”. În cadrul inițierii, “neofiții trebuiau să-și ardă mâinile strângând un obiect fierbinte”; uneori, erau îngropați până la gât și li se smulgea părul, fir cu fir”. Spre deosebire de toate celelalte concepții indiene, la baza concepției lui Maskārin Gosāla a stat fatalitatea (*niyati*); “străduința omului este zadarnică” - era esența mesajului său.

După cum afirma Mircea Eliade, Maskărin Gosăla afirma că nu există cauzalitate sau karma, că ființele sunt decăzute fără cauză, iar la finalul unei ere cosmice (*mahakalpa*) ființele vor obține mult dorita eliberare tot fără cauză, în mod spontan; “toate ființele, toți indivizii, toate fapăturile, toate lucrurile vii sunt fără voință, fără putere, fără energie, ele se manifestă prin efortul destinului, prin jocul contingentelor.” (22)

Concepției promovată de Maskărin Gosăla i s-a adăugat neconținut multe altele de aceeași factură, care deși au preluat fragmentar diverse idei conținute în scrierile de tip *smṛti* sau *shruti*, le-au deformat într-un asemenea mod încât le-au caricaturizat. Astfel, un autor pe nume Brahmajāhmitta, a prezentat o listă a concepțiilor apărute în acea perioadă: “unii speculează asupra ciclurilor trecute, afirmând eternitatea Sinelui și a lumii; alții afirmă când o eternitate când o noneternitate, opunând, de pildă, eternul Brahman creațiilor sale impermanente. Alții identifică sinele cu corpul. Unii admit infinitatea, alții finitudinea lumii. Agnosticii evită toate problemele.” (2)

Toate aceste concepții derivate sau deviate din concepțiile tradiționale bazate pe Vede și Upanishade au deschis calea spre *philosophia*, care este doar “o pretinsă înțelepciune”, pur omenească, care s-a substituit “adevăratei înțelepciuni”.

EXCURSUS THEOS, HAOS, KOSMOS

☞ Pratiloman: “în răspăr” ☞

Concepția materialistă, îndrăgostită iremediabil de termenul “evoluție”, consideră că atât istoria oamenilor cât și istoria concepțiilor pe care aceștia le-au promovat de-a lungul timpului au avut un caracter evolutiv; pe măsură ce au “evoluat” oamenii, au “evoluat” și concepțiile.

Totuși, cercetarea nepărtinitoare și nepreconcepută a evenimentelor istorice indică contrariul. Cele mai “evolute” concepții au apărut chiar la începutul istoriei umanității, nefiind rezultatul unei “evoluții” intelectuale, mentale sau culturale. Grecia, Persia și India sunt doar trei exemple care demonstrează acest aspect. În acest context trebuie precizat că tocmai concepția materialistă a apărut târziu în “evoluția” concepțiilor ce s-au succedat de-a lungul timpului; oricum, așa cum este înțeleasă în prezent, concepția materialistă nu era cunoscută în antichitate, iar materialismul atribuit de unii istorici moderni unor *philosophosi* este discutabil.

Încă de la început, atât în Grecia, cât și în Persia și India, adică la antipozi, au apărut în mod independent concepții care au fost adoptate de mari mase de oameni și care apoi s-au perpetuat în timp. Destul de repede, aceste concepții au devenit *zeitgeisturi*, adică “atitudini conceptual formulate”.

Pecum a fost menționat, aceste concepții devenite *zeitgeisturi* au fost elaborate de o categorie ilustră de persoane: *sophosi* la vechii greci, *magi* la vechii perși, *rishi* la vechii indieni. Modalitatea prin care (în mod independent unii de alții) *sophosii*, *magii* și *rishii* au obținut informațiile ce au stat la baza coagulării concepțiilor pe care le-au promovat a fost contactul spiritual (psihotronic) cu zeii - cu tot ce derivă din aceasta: inducția spirituală, accesul la memoria lumii imprimată în “cronica akasha”, voiajul extracorporeal în palierale și sferale transfizice etc.

Astfel, *rishii* indieni au menționat în scrierile pe care le-au lăsat posterității că la temelia lumii se află cinci elemente: pământul, apa aerul, focul și eterul. Dintre toate, eterul este cel mai subtil. În textele indiene eterul a fost denumit *akasha*.

Una dintre cele mai importante scrieri indiene, *Samkhya Karika*, afirmă că *akasha* se manifestă ca o “calitate inerentă a spațiului” care umple și pătrunde tot cosmosul, fiind suportul de bază al vieții și al sunetului din lumea materială. *Samkhya Karika* precizează că din *akasha* s-au format celelalte patru elemente: focul, aerul, apa și pământul. Cu alte cuvinte, spus în limbaj modern, *akasha* este o energie modulată informațional care umple tot cosmosul. O caracteristică esențială a *akashei* este că are capacitatea de a reține *impresiile reziduale* ale istoriei lumii. (42)

De fapt, *Samkhya Karika* afirmă negru pe alb că în *akasha* sunt înregistrate toate evenimentele istoriei lumii, atât cele care s-au desfășurat la nivelul aspectului văzut (palierul material), cât și cele care s-au desfășurat la nivelul aspectului nevăzut (palierale transfizice). *Akasha* este, deci, “memoria reziduală” a lumii, idee destul de modernă dacă ne gândim că în epoca contemporană universul este comparat adesea cu un megacalculator; ca orice calculator (fie el și “mega”), universul trebuie să aibă un constructor, un hard, un soft și o

memorie. *Rishii* Indiei antice afirmau așadar cu mai bine de două milenii și jumătate în urmă că *akasha*, care se manifestă ca o “calitate inerentă a spațiului”, se comportă precum memoria unui megacalculator, care are caracteristica de a reține, sub forma unor imagini holografice, evenimentele istoriei lumii.

Deși “memoria reziduală” este imprimată sub forma unor imagini holografice (precum videoclipurile), suportul energetic este sunetul (denumit de vechii indieni *sabda*) - ceea ce, evident, este un paradox. *Akasha* se manifestă ca sunet, iar acest aspect a fost confirmat chiar de Patanjali care, în tratatul *Yoga Sutra*, a prezentat mai multe modalități de accesare inițiativă a “memoriei reziduale” a lumii. Patanjali afirma că pentru a accesa *akasha*, inițiatii trebuie să se dedice unei forme speciale de concentrare-meditație-contemplare denumită *samyama*. Patanjali afirmă că “prin *samyama* asupra legăturii dintre ureche și *akasha* survine auzul divin” (transfizic sau transcendental). Tot astfel - afirma Patanjali - “dacă se face *samyama* asupra luminii strălucitoare (din inimă) survine cunoașterea subtilului, ascunsului și îndepărtatului; dacă se face *samyama* asupra soarelui (survine) cunoașterea lumii; dacă se face *samyama* asupra lunii (survine) cunoașterea multitudinii de stele; dacă se face *samyama* asupra stelei polare (survine) cunoașterea mișcării stelelor”; dacă se face *samyama* asupra luminii care emană din vârful capului survine vederea *siddhasurilor*. Din toate acestea derivă auzul, pipăitul, vederea, gustul și mirosul (transfizice, transcendente).” (*Yoga Sutra* 3; 34 - 38).

Aceste capacități spirituale au fost considerate de Patanjali “puteri magice” - denumite *siddhis*. Despre *siddhisuri*, același Patanjali afirma textual (*Yoga Sutra* 4:1) că “se obțin fie la naștere, fie prin anumite substanțe chimice, fie prin repetarea unor cuvinte, fie prin austeritate (asceză) sau

prin concentrare.” Totuși, atrăgea atenția Patanjali, puterile magice (*siddhis*) sunt obstacole în calea *samadhi*-ului (eliberării finale), dar în stadiul lumesc, ele sunt puteri.” (68)

Scrierile provenite din arealul panindian afirmă că procesul de conectare la “memoria lumii” conținută în *akasha* se realizează dinspre momentul prezent spre trecut, motiv pentru care vechii inițiați indieni l-au desemnat prin termenul sanscrit *pratiloman*, adică “în răspăr” sau “în sens invers”. Pentru a accesa *akasha*, experimentatorul trebuie mai întâi să se dedice unor exerciții meditative (*samyama*) care-l ajută să-și rememoreze evenimentele vieții proprii dinspre prezent spre momentul nașterii, iar apoi, printr-o “ruptură de nivel” realizată prin intermediul unor imagini mentale cu valoare de simbol, să se conecteze la “memoria lumii” - *akasha*.

Deși suportul energetic al *akashei* este sunetul, “memoria reziduală” poate fi accesată de inițiați sub forma unor imagini holografice. Referitor la acest paradox, Rudolf Steiner - creatorul antroposofiei moderne și întemeietorul Școlii Waldorf - afirma că cercetarea *akashei*, a energiei informaționale reziduale în care este imprimată memoria universului, se poate face gradual. Prima etapă a cercetării memoriei cosmice, numită de Rudolf Steiner “cunoașterea prin intermediul imaginilor”, se reduce la percepția unor imagini. Aceste imagini, afirma Rudolf Steiner, sunt ca o scriere care, la început, este greu de înțeles. A doua etapă, care se cucerește prin antrenamente spirituale mult mai aprofundate, denumită “cunoașterea prin inspirație”, presupune descifrarea imaginilor percepute în prima etapă. În fine, a treia etapă, denumită de Rudolf Steiner “cunoașterea intuitivă”, permite studierea în detaliu a memoriei reziduale conținută în *akasha*. Dacă în prima etapă are percepția unor imagini holografice cam dezlânate și uneori fără noimă, în a doua etapă - ce corespunde cu învățarea alfabetului de un

școlar - experimentatorul învață să pună ordine în fluxul informațiilor și să înțeleagă la ce se referă. Abia în a treia etapă, imaginile holografice dobândesc sens și coerență. (49)

Cu timpul, modalitățile de accesare a memoriei lumii conținută în *akasha* s-au pierdut în negura timpului, dar încă mai există persoane care pot accesa acest “depozit” informațional. Parapsihologia modernă include această capacitate inițiatică în categoria “obținerii psihotronice de informații din trecut”, desemnând-o prin formulările destul de pretențioase de “retrocogniție”, “regresie temporală” sau “aport exogen de informații”. Cel mai mediatizat caz de persoană din epoca modernă care a reușit să acceseze memoria lumii conținută în *akasha* a fost americanul Edgar Cayce, ale cărui “lecturi” au generat multe valuri în mass-media. “Lecturile” lui Edgar Cayce nu erau obținute în stare de veghe, ci în răstimpul în care era adormit; el afirma că în timpul somnului pătrunde într-o uriașă bibliotecă unde are posibilitatea de a “răsfoi” *cronica akasha*. (58)

Totuși, se poate pune întrebarea (pentru unii foarte dificilă) ce s-a obținut în mod concret de-a lungul timpului în urma experimentelor inițiatice de conectare la “memoria lumii” conținută în *akasha*. Răspunsul este la îndemână, nefiind chiar atât de misterios, din moment ce figurează în toate concepțiile mitice, în toate relatările *sophosilor, magilor, rishilor*, inițiaților în Misterii și înțelepților antichității (și nu numai ai antichității, după cum se poate remarca din analiza lecturilor lui Edgar Cayce). Răspunsul este prin accesarea “cronicii akasha” au fost obținute informații valoroase referitoare la cosmogonie, teogonie și antropogonie - sau, altcumva spus, cu privire la istoria lumii și a zeilor.

Toate concepțiile mitice ale antichității (care în prezent sunt considerate fantezii de “specialiști”) cu caracter cosmogonic, teogonic și antropogonic sunt dovada faptului că

au fost scrise pe baza unor informații obținute de persoane care au accesat într-un fel sau altul “memoria lumii” conținută în *akasha*. Aceasta înseamnă, nici mai mult nici mai puțin, că concepțiile mitice și relatările *sophosilor*, *magilor*, *rishilor* și inițiaților din antichitate nu numai că reflectă un “sâmbure de adevăr”, precum afirmă uneori ironic istoricii materialişti, ci reflectă mult mai mult adevăr decât sunt înclinați aceștia să creadă. Cu singur amendament însă; fiecare dintre *sophosii*, *magii*, *rishii* și inițiații din antichitate a prezentat cosmogonia, teogonia și antropogonia în funcție de nivelul său de dezvoltare intelectuală, mentală și spirituală și, nu în ultimul rând, în funcție de specificul epocii în care a trăit, precum și în funcție de specificul seminției, etniei, tribului sau, în sens larg, a populației din care a făcut parte.

Trebuie reiterat însă că, precum afirma Patanjali, conectarea la “memoria lumii” conținută în *akasha* și implicit accesarea psihotronică a unor informații de natură transcendențială poate fi obținută nu numai prin *samyama* (concentrare-meditație-contemplare), ci și prin ingerarea unor substanțe, prin repetarea unor cuvinte cu valoare de *mantra* sau prin asceză severă, denumită *tapas*. Printre substanțele ingerate de experimenterii în antichitate se numărau diverse poțiuni ori licori considerate “mitice”, precum *nectarul* sau *ambrozia zeilor* la vechii greci, *haoma* la vechii perși sau *soma* la indieni.

Mai mult decât atât: Patanjali afirma că există posibilitatea ca aceste capacități spirituale să fie dobândite de unii oameni la naștere. Faptul că aceste capacități spirituale pot fi dobândite la naștere se datorează unor “puteri” (*siddhis*) dobândite în existențele anterioare (antecedente karmice). În această ultimă categorie a fost inclus înțeleptul indian *Kapila*, autorul concepției Samkhya, care a fost considerat de contemporanii săi reîncarnarea unui *rishi* din străvechime.

Totuși, pentru clarificarea subiectului, trebuie subliniată o diferență fundamentală care a fost prezentată extrem de clar în scrierile antice care i-au avut ca autori direcți pe înțelepții de genul *sophosilor*, *magilor*, *rishilor* și *inițiaților*. Astfel, unele scrieri antice abundă în descrierea unor imagini vizuale, ca și cum autorul ar descrie un film sau un videoclip video pe care-l văzuse cu o seară înainte. Alte scrieri par a fi scrise după dictare, ca și cum autorul ar fi audiat anterior o expunere. În fine există scrieri ce combină imaginile vizuale cu explicații ce nu puteau fi obținute decât în urma audierii unor expuneri. Sursa expunerilor - și, implicit, a explicațiilor lămuritoare - nu puteau fi decât zeii înșiși - aspect reliefat *ad litteram* în scrierile respective, din moment ce autorii acestor scrieri au pus explicațiile chiar în în gura zeilor.

O altă modalitate de accesare a memoriei lumii conținută în *akasha* consta în conexiunea psihotronică a fiecărui ales sau inițiat în parte cu zeul patron; zeul permitea și facilita *aleșilor* și inițiaților săi accesul la memoria sa personală. Zeul se dezvăluia *aleșilor* și inițiaților săi ca *nume* și ca *aspect* (ca imagine); totodată, *aleșii* și inițiații percepeau istoria zeului sub forma unor imagini holografice (în mișcare). Uneori, imaginile holografice nu erau suficiente, astfel că zeul însuși oferea explicații directe. Gândurile zeului erau reflectate în mintea inițiatului, ceea ce înseamnă că se forma o *inducție spirituală* între zeu și alesul său.

Firește, astfel de fenomene spirituale (denumite astăzi paranormale) nu s-au produs doar în arealul indian, ci și în cel persan, atât în cazul lui Zarathustra, alesul zeului Ahura Mazda, cât și în cazul urmașilor săi, magii.

Cosmogonia, teogonia și antropogonia prezentate de Zarathustra în scrierea *Gatha* sunt extrem de elaborate, cu multe explicații suplimentare; aceasta indică faptul că, în urma contactului spiritual (psihotronic) cu zeul Ahura Mazda,

Zarathustra a vizualizat imagini akashice și simultan, a primit explicații lămuritoare pe care altfel nu avea cum să le deducă. Scrierea *Gatha* prezintă atât descrierea unor imagini vizuale, cât și explicații lămuritoare. La rândul lor, ca demni urmași ai lui Zarathustra, magii perși s-a inițiat folosind metodele lăsate moștenire de acesta. Printre acestea se numără ritualul aprinderii focului sacru, prepararea și ingerarea *haomei*, repetarea unor formule ceremoniale, în urma cărora magii atingeau extazul mistic (*maga*) ce permitea separarea părții spirituale (*menok*) de ființa trupească (*getik*).

Chiar dacă nu mai are un caracter ceremonial și ritual precum la vechii perși, un procedu similar se folosește în prezent, fiind denumit de parapsihologia modernă “ieșire voluntară în afara trupului” (*out of body experience*). “Ieșirea în afara trupului” presupune părăsirea trupului de sufletul sau de “dublul eteric” al experimentatorului și voiajarea acestuia fie în “lumea de dincolo”, fie la nivelul lumii materiale, în locuri depărtate de perimetrul unde se află trupul. Printre cei care, în epoca modernă, au realizat ieșiri voluntare în afara trupului se numără francezul Marcel Forhan (cunoscut sub pseudonimul YRAM), americanul Robert Monroe, românul Iliei Cioară și mulți alții. (76)

Contactarea zeilor prin inducție spirituală a fost folosită cu succes și de *sophosii* vechiilor greci, care au reușit astfel să dobândească “înțelepciunea zeilor”, *sophia*. Totuși, destul de rar *sophosii* grecilor s-au conectat în mod direct la zeii Olimpului. Bunăoară, cei doi *aezi* ai grecilor, Homer și Hesiod, afirmă că au obținut informațiile prin intermediul Muzelor, care erau ființe intermediare între zeii Olimpului și oameni. Muzele erau considerate “fiicele” lui Zeus.

Un caz cu totul remarcabil a fost cel al lui Homer, despre care biografia antică afirmă că a fost orb. Istoricii moderni sunt nedumeriți de faptul că un orb a reușit să conceapă

poeme atât de elaborate, astfel că multe analize referitoare la Homer și la opera sa extrem de vastă au fost superficiale. În orice caz, informația că Homer a fost orb este considerată de mulți istorici total necredibilă, deși biografiile grece din vechime nu aveau nici un dubiu cu privire la acest aspect.

Totuși, din punct de vedere spiritual, atât informațiile prezentate în *Iliada* și *Odiseea*, cât și faptul că Homer a fost nevăzător prezintă credibilitate. Homer a primit informațiile de la Muze, iar modul în care sunt narate evenimentele (bogăția de detalii vizuale; de exemplu, descrierea scutului lui Ahile) demonstrează faptul că, precum în cazul altor înțelepți (*sophosi*) din antichitate, Muzele i-au transmis lui Homer, prin inducție spirituală, atât imagini vizuale, cât și explicații auditive suplimentare. Cu alte cuvinte, Muzele i-au transmis lui Homer imagini vii (holografice) conținute în memoria reziduală a lumii, denumită *akasha* de indieni, pe care acesta le-a narat apoi prin viu grai sub forma unor cânturi sau poeme celor din confreria *Homeridae*, iar aceștia, la rândul lor, le-au transmis mai departe în timp și spațiu până când au fost transpuse în scris. Aportul decisiv al lui Homer a fost prezentarea în cuvinte omenești a conținutului informațional recepționat vizual și auditiv de la Muze. Muzele i-au oferit lui Homer darul *sophiei*, dar nu i-au impus cum să comunice informațiile. Acesta este motivul pentru care opinia majorității istoricilor care afirmă că Homer a sintetizat teme mitologice străvechi este cel puțin naivă. Aportul lui Homer a fost decisiv, astfel că tot ce a reușit să transmită compatrioților săi i-a aparținut în exclusivitate. *Iliada* și *Odiseea* sunt opere originale, nu compilații.

Tot astfel, nu este un neadevăr faptul că Homer a fost orb. Deși istoricii moderni privesc această informație cu suspiciune, majoritatea doxografilor grece din antichitate au confirmat, într-un fel sau altul, acest aspect. Ceea ce au înțeles

vechii istorici, biografi și doxografi ai gecilor n-au înțeles istoricii moderni, cu toate că există cel puțin un caz relativ similar în epoca modernă. Acest caz este cel al clarvăzătoarei moderne Vanga.

Astfel, după cum informează biografa sa, Krasimira Stoianova, Vanga (1911-1996) a orbit la vârsta de 11 ani în timpul unei furtuni; în timpul furtunii extrem de violente, Vanga a fost luată pe sus și purtată prin aer o distanță destul de mare; datorită faptului că ochii îi erau plini de praf, micuța Vanga nici nu mai putea să-și ridice pleoapele, astfel că în scurt timp a orbit. Dar înainte de a orbi, Vanga a visat un înger care a întrebat-o dacă dorește să-și recapete vederea fizică ori dacă dorește să dobândească “vederea spirituală”. (51)

Datorită faptului că a ales a doua variantă, Vanga a devenit clarvăzătoare și tămăduitoare. Clarvederea dobândită i-a permis Vangăi posibilitatea de a descrie evenimente desfășurate în trecutul umanității (de exemplu, informații referitoare la traci); analiza chiar și superficială a informațiilor prezentate de biografa sa, Krasimira Stoianova, indică faptul că deși Vanga a recepționat *imagini akashice* din trecut, nu a primit întotdeauna și explicații auditive amănunțite, acest ultim aspect rezultând din faptul că explicațiile sale erau deseori sărace, fiind asemănătoare cu cele ale unei persoane care vede selectiv un film mut sau, mai degrabă, un videoclip fără sonor. De asemenea, Vanga a prezentat informații (destul de selective) referitoare la viitorul umanității, iar în timpul celui de-al doilea război mondial a oferit informații cu privire la cei plecați pe front și mai cu seamă cu privire la cei decedați.

Vanga anunța cu precizie rudele care veneau să o chestioneze cine este viu și cine este mort, afirmând totodată că are capacitatea de a intra în legătură cu sufletele celor decedați pentru a obține informații referitoare la modul în care au murit și, eventual, la locul unde se află cadavrul. Vanga a

murit în anul 1996, nu înainte însă de a face preziceri cu privire la data decesului său. Mai trebuie consemnată faptul că Vanga vorbea cu persoanele din lumea cealaltă în limba spiritelor. (51)

Vanga este doar un exemplu (printre altele) al unei persoane care a primit de la o ființă transfizică un *dar spiritual*. În antichitatea grecească *darurile spirituale* erau primite de oameni de la zei, iar în epoca creștină darurile spirituale sunt primite de oameni de la îngeri sau, după caz, de la Iisus Hristos și de la Fecioara Maria. Este evident că există asemănări, dar și deosebiri între cazurile din antichitate și cele din epoca creștină, dar acestea din urmă nu au de ce să constituie un impediment major în înțelegerea fenomenului.

Homer a fost un caz relativ similar (cu limitărie de rigoare) cu cel al clarvăzătoarei Vanga. Homer a fost un *ales* al zeilor - a fost o persoană de contact care a primit un *dar spiritual* - astfel că a fost capabil să recepționeze, prin inducție spirituală, informații trimise de zei prin intermediul Muzelor; aceste informații au fost deopotrivă vizuale și auditive, astfel că nu trebuie să existe nici un dubiu că cele prezentate de Homer în *Iliada* și *Odiseea* au reflectat adevărul zeilor. *Iliada* și *Odiseea* lui Homer trebuie considerate opere originale, nu compilații după surse documentare mai vechi, chiar dacă prezintă multe similitudini cu acestea. Ar fi fost chiar culmea ca *Iliada* și *Odiseea* să nu prezinte similitudini cu sursele documentare mai vechi, dat fiind faptul că și acestea, la rândul lor, au fost redactate de *sophosi*, care, într-un fel sau altul, au avut acces la *cronica akasha* prin intermediul Muzelor.

Deloc întâmplător, un *scholiast* (comentator, analist) care a trăit în secolul I, retorul Herculit (altul decât Heraclit din Efes), l-a denumit pe Homer “marele hierofant al cerului și al zeilor, cel care a deschis sufletelor oamenilor cărările cerești care până atunci le erau inaccesibile și închise”. Acesta

era convins că concepția lui Homer a stat la baza formulării misteriiilor grecești, insistând asupra faptului că “doar hierofantul este cel care cunoaște rațiunea celor ce se întâmplă și o explică cui dorește”. (22)

Precum a stat la baza formulării misteriiilor grecești, concepția lui Homer a stat și la baza apariției *philosophiei* în prima sa formă. În arealul grecesc, trecerea de la *sophia* la *philosophia* s-a produs desul de lent. Precum a fost menționat, *philosophii* nu au fost nici aleși ai zeilor, nici inițiați, astfel că nu au manifestat nici “sophia ca dar divin”, nici “sophia dobândită”, ci doar - uneori parțial - “sophia dorită”. Cu toate acestea, unii dintre filozofi, nu foarte mulți însă, au manifestat caracteristicile unor *sophosi*. Printre aceștia trebuie enumerați (dintre cei mai mediatizați) pe Socrate, Empedocles și Pytagoras, iar dintre cei despre care biografiile greci au oferit doar informații fragmentare pe Abaris Hiperboreul, Epimenides din Creta, Aristeu din Proconessos și Hermotimus din Clazomene. Dat fiind faptul că există prea puține referințe concrete și la obiect în scrierile biografilor greci, nu este evident dacă ultimii menționați pot fi incluși în categoria celor care au obținut “sophia ca dar al zeilor” sau în categoria celor care au obținut *sophia* în urma unor inițieri (“sophia dobândită”). Cert este faptul că au devenit renumiți datorită unor aptitudini ieșite din comun.

Astfel, dacă Socrate era în contact permanent cu *daimōnul* său (“am darul - afirma Socrate - de a vedea cu duhul atât doar cât am eu trebuință”), Empedocles era vestit pentru călătoriile sale extracorporale (*out of body experience*) pe care le realiza după ce intra voluntar în starea de catalepsie (denumită de greci *apnous*). De asemenea, Empedocles era renumit pentru prezicerile sale referitoare la producerea unor evenimente viitoare, precum cutremurele, dar și pentru faptul că putea stăpâni fenomenele meteorologice - vântul și ploaia.

Empedocles era desemnat de contemporanii săi cu epitetul *alexandemos*, adică “cel ce alungă vântul”, datorită faptului că avea capacitatea de a domoli furtunile și, uneori, “de a închide vântul în burdufe de piele”. Tot astfel, despre Pythagoras biografii săi afirmă că este capabil să stăpânească vântul, furtunile și valurile mării. Pythagoras era totodată capabil să înțeleagă limbajul naturii, astfel că nu li s-a părut ieșit din comun contemporanilor săi să afirme că, într-o împrejurare a vieții sale, Pythagoras a fost salutat cu voce omenească de duhul unui râu. Precum Empedocles, Pythagoras era capabil să-și reamintească viețile anterioare. (46)

Un alt călător “pe aripile vântului” a fost Abaris (secolul al VI-lea înainte de Iisus Hristos), despre care biografii antichității afirmă că a fost inițiat de zeul Apollon în Hiperboreea. Aceiași biografi afirmă că zeul Apollon i-a dăruit lui Abaris o săgeată cu ajutorul căreia acesta a călătorit în jurul lumii. Firește, săgeata a fost un dar primit de Abaris de la zeul său, dar este de la sine înțeles că împreună cu săgeata fizică primită în dar, Abaris a dobândit și capacitatea spirituală denumită de parapsihologia modernă *out of body experience*; tocmai experiențele în afara trupului și capacitatea de călători în duh (capacitate denumită de parapsihologia modernă *traveling clairvoyance*) de-a lungul și de-a latul pământului pe o săgeată i-au adus lui Abaris Hiperboreul o mare faimă în epocă.

Și filozoful Hermetimus din Clazomene (activ în jurul anului 595 înainte de Iisus Hristos) a fost renumit pentru călătoriile sale extracorporale. Despre Hermetimus, Aristotel afirmă că a fost primul înțelept care a afirmat că lumea a fost creată de Nous. Ultima călătorie extracorporală a lui Hermetimus i-a adus moartea datorită faptului că a fost trădat chiar de soția sa, care i-a predat trupul aflat în stare de catalepsie dușmanilor săi, care l-au ars.

La rândul său, filozoful Aristeu (Aristeas) din Proconessos, despre care *Lexiconul Suda* afirmă că a trăit în jurul anului 650 înainte de Iisus Hristos, a devenit faimos datorită faptului că avea capacitatea de a “călători prin aer”, prin aceasta înțelegându-se, evident, că avea capacitatea de a experimenta călătorii extracorporale în condițiile în care trupul său intra în stare de catalepsie.

Un alt filozof despre care contemporanii afirmau că avea obiceiul de a călător “pe aripile vântului” a fost Epimenide din Creta (activ în 595 înainte de Iisus Hristos); despre Epimenide, biografiile antichității afirmau că a dormit o perioadă îndelungată în peștera Ida din Creta, locul unde s-a născut Zeus. În timpul somnului său îndelungat în peștera lui Zeus, Epimenide a avut posibilitatea de a vizita în duh locuințele zeilor și de a le asculta conversațiile, pe care apoi le-a reprodus contemporanilor într-o carte, astăzi pierdută, intitulată *Geneza kai Theogonia*, motiv pentru care, precum afirmă biograful Diogenes Laërtius, a dobândit reputația unui “om drag zeilor” care a învățat “lucruri divine în cunoașterea inspirată și inițiatică”. (23)

La “cunoașterea inspirată și inițiatică” au avut acces și inițiații, în special cei care au participat la Misteriile de la Eleusius. Imnul dedicat zeiței Demeter de Homer este elocvent: “fericit acela dintre oamenii de pe pământ care a văzut aceste misterii. Dar cel care nu a fost inițiat și nu a luat parte la rituri nu va avea parte, după moarte, de toate splendorile lumii de dincolo”. Câteva secole mai târziu, Sofocle afirma: “o, de trei ori fericiți sunt acei muritori, care după ce au contemplat aceste Misterii au plecat la Hades; numai ei vor putea trăi; pentru ceilalți totul va fi suferință”.

Cât despre ceilalți filozofi greci, acești nu erau contact spiritual cu nimeni; mulți dintre ei nici nu mai credeau în zei, astfel că criticau concepțiile lui Homer și Hesiod.

☞ “Cel care întemeiază tot ce există” ☞

Datorită faptului că au fost bazate pe obținerea unor informații prin mijloace psihotronice, concepțiile *sophosilor*, *magilor* și *rishilor* au avut un caracter eminentemente spiritual. Acesta este motivul suficient pentru care aceste concepții pot fi considerate precursorile concepției spiritualiste moderne.

Fiecare dintre concepțiile *sophosilor*, *magilor* și *rishilor* a oferit răspunsuri adecvate la toate paradigmele ce trebuie să definească o concepție spirituală autentică: principiul are o natură spirituală; cosmosul are o natură duală: spirituală și materială; ființa omului are de asemenea o natură duală, fiind alcătuită dintr-un element material, trupul și dintr-un element necorporal, spiritul sau sufletul; cunoașterea are o natură duală, astfel că poate fi focalizată atât asupra aspectelor materiale, cât și, în anumite condiții, asupra aspectelor de natură spirituală; această ultimă formă de cunoaștere a fost denumită în antichitate “inițiatică”, iar în epoca modernă “paranormală”. Printre aspectele de natură spirituală asupra cărora “cunoașterea inițiatică” a fost focalizată în antichitate se numără cosmogonia, teogonia, antropogonia, destinul post-mortem al oamenilor și “geografia” lumii de dincolo.

Mai trebuie menționat că, în mod firesc, problema principiului este legată de cosmogonie și de teogonie; cosmogonia implică definirea elementelor cosmogonice (aer, eter, pământ foc etc), iar teogonia implică cunoașterea istoriei zeilor; din acest punct de vedere, cosmogonia se identifică cu teogonia, zeii fiind considerați tocmai “stăpânii” elementelor cosmogonice. De aceea, *sophosii* greci, *magii* perși și *rishii* indieni au luat în considerare atât existența ființelor din lumea materială, cât și a ființelor transfizice (zeii). Acesta este motivul suficient pentru care istoria lumii nu trebuie redusă doar la istoria materială, ci trebuie să cuprindă și istoria

ființelor transfizice (zeilor), precum și lupta dintre bine și rău. Și nu în ultimul rând, *sophosii*, *magii* și *rishii* au dezvoltat metode specifice de dezvoltare spirituală.

Așadar, fiecare în felul ei și în mod independent una față de cealaltă, concepțiile formulate de *sophosii*, *magii* și *rishii* din Grecia, Persia și India au tratat în mod optim toate paradigmele ce trebuie să definească o concepție spirituală autentică. Cu o singură excepție însă, iar aceasta se referă la problema principiului.

Precum a fost menționat, nu este suficientă doar constatarea cu caracter general că la temelie cosmosului se află un principiu de natură spirituală; principiul (“Cauza Primă” sau “Cel care întemeiază tot ce există”) trebuie identificat și definit în termeni optimi. În timp ce concepțiile *sophosilor*, *magilor* și *rishilor* au considerat că *principiul* este fie o stare primordială denumită Haos, fie un zeu oarecare, concepția spiritualistă modernă afirmă că principiul, “Cel care întemeiază tot ce există”, este Dumnezeu. Pentru concepția spiritualistă modernă, Dumnezeu este creatorul absolut al “cerurilor” și al “pământului” -, iar acest aspect a fost mărturisit încă din antichitate de o categorie aparte de înțelepți care pot fi desemnați prin termenul de *profeți*; profeții au fost desemnați în limba ebraică fie prin termenul *nabi*, fie prin termenul *roeh* (*ro'eh*), adică “văzători”.

Dacă *sophosii*, *magii* și *rishii* din Grecia, Persia și India și-au elaborat concepțiile în urma contactului cu zeii, profeții (*nabi*) și văzătorii (*roeh*) și-au elaborat concepțiile în urma contactului spiritual cu Dumnezeu (cu tot ce derivă din aceasta: inducție spirituală, accesul la cronică akasha sau voiajul extracorporal în palierele transfizice etc.). Deși, în mod aparent, metodele de accesare a informațiilor de natură spirituală ale celor menționați au fost cam aceleași, sursa conectării a fost diferită. Este vorba deci despre o diferență

esențială. Evidențierea acestei diferențe esențiale nu poate surveni decât în urma analizei, chiar și sumare, a concepțiilor celor mai importanți profeți (*nabi*) și văzători (*roeh*) care au mărturisit în scrierile lor că Dumnezeu este “Cel care întemeiază tot ce există” : Enoch și Moise. Cei doi profeți au afirmat la unison că Dumnezeu, care este Unul, este mai presus de toți zeii, astfel că nu trebuie confundat sau identificat cu niciun zeu - acesta a fost mesajul transmis contemporanilor și generațiilor viitoare de cei doi mari profeți.

Concepția lui Enoch a fost consemnată într-o serie de cărți care îi poartă numele, iar Moise și-a consemnat concepția în primele cinci cărți ale Vechiului Testament. Dat fiind faptul că a trăit în perioada antediluviană, patriarhul Enoch a fost anterior sau cel puțin contemporan cu unii dintre *rishii* Indiei antice. La rândul său, Moise care a trăit în jurul anului 1500 înainte de Iisus Hristos sau, după o altă cronologie, în jurul anului 1250, și-a elaborat concepția înaintea *sophosilor* greci și a *magilor* perși, fiind oarecum contemporan cu apariția primelor scrieri indiene din categoria *smrti*: Vedele.

Așadar, deși mulți istorici “evoluționiști” afirmă contrariul, poate fi remarcat că concepțiile lui Enoch și Moise au fost fie anterioare, fie relativ contemporane cu concepțiile promovate de *sophosii*, *magii* și *rishii* din Grecia, Persia și India. Astfel, nici în acest caz nu stă în picioare opinia că atât istoria oamenilor cât și istoria concepțiilor pe care aceștia le-au promovat au avut un caracter “evolutiv”. Concepțiile promovate de Enoch și Moise (dar și de alți proroci) au apărut încă de la începutul istoriei oamenilor, astfel că nu sunt rezultatul unei presupuse “evoluții” spirituale, mentale sau culturale; ele au fost fie anterioare (în cazul lui Enoch), fie relativ contemporane cu concepțiile promovate de *sophosii*, *magii* și *rishii* din Grecia, Persia și India. Totuși, trebuie remarcat cu luciditate că datarea cu exactitate a apariției unor

concepții este relativă. Trebuie ținut cont de faptul că datarea unui document scris ce atestă o concepție nu corespunde cu perioada elaborării acesteia. Multe concepții au fost transmise o perioadă de timp pe cale orală, astfel că transpunerea în scris s-a realizat multe secole după elaborarea lor, astfel încât datările pot părea uneori hazardate.

Cronologic, patriarhul antediluvian Enoch a fost primul autor atestat documentar care a dezvăluit că Dumnezeu este “Cel care a întemeiat tot ce există”. Patriarhului Enoch îi sunt atribuite mai multe cărți, dintre care cele mai importante sunt *Cartea lui Enoch* (varianta etiopiană) și *Cartea secretele lui Enoch* (varianta slavonă). Fiind ales de Dumnezeu, Enoch a călătorit la ceruri (“a fost ridicat” la ceruri) printr-un procedeu relativ asemănător (dar nu identic) cu ceea ce parapsihologia modernă denumește *out of body experience*. În cărțile ce-i poartă numele, Enoch a precizat pentru toți cei care au urechi de auzit și minte să înțeleagă că a călătorit la ceruri în duh: “duhul meu s-a ascuns și și-a luat zborul spre ceruri”. Așadar, este total exclusă interpretarea hazardată, puerilă și chiar penibilă a unor cercetători moderni care afirmă că Enoch a fost ridicat la ceruri cu o navă extraterestră.

De-a lungul călătoriei sale în duh la ceruri, Enoch a fost însoțit de doi ghizi spirituali - “de doi oameni extrem de mari, ale căror fețe străluceau ca soarele, cu ochii ca două lumini aprinse”. Fiind însoțit de ghizi, Enoch a vizitat succesiv “cele zece ceruri suprapuse”, a văzut cu proprii săi ochi “cohortele nesfârșite de îngeri”, iar în al zecelea cer s-a prosternat în fața Scaunului de Domnie al lui Dumnezeu. Enoch l-a văzut în mod direct pe Dumnezeu. Însuși Dumnezeu i-a dezvăluit lui Enoch marile taine ale creației Sale. După călătoria sa la ceruri, Enoch a scris 365 de cărți în care a împărtășit contemporanilor săi marile taine ale creației lui Dumnezeu. Concepția prezentată de Enoch în cărțile ce-i poartă numele a

prezentat toate paradigmele unei concepții spiritualiste autentice, astfel că poate fi considerată o precursoră directă a concepției spiritualiste moderne.

În ceea ce privește descrierea palierelor cosmosului spiritual (aspectul “nevăzut” al lumii), descrierile lui Enoch s-au bazat atât pe ceea ce a observat cu ochii duhului (dacă se poate spune astfel), cât și pe explicațiile primite de la ghizii spirituali. De fapt, cărțile ce-i poartă numele au precizat textual că Enoch și-a întrebat ghizii spirituali cu privire la semnificația celor observate cu ochii duhului. Totuși, în cazul descrierii cosmogoniei de către Enoch poate fi remarcată o diferență esențială. Descrierea creației lumii de-a lungul celor șase etape cosmogonice denumite “zile” a avut la bază explicațiile primite de Enoch direct de la Dumnezeu. În acest caz, aportul vizual al lui Enoch a lipsit cu desăvârșire. În cărțile lui Enoch, Dumnezeu Însuși a prezentat procesul creației lumii la Persoana I, ceea ce este un fapt unic. Așadar, Enoch nu a văzut cu ochii duhului procesul creației lumii, astfel că a redat în cărțile sale doar ceea ce i-a spus Dumnezeu. Dacă descrierea palierelor cosmosului spiritual (cerurilor) a abundat în imagini vizuale, descrierea creației lumii s-a bazat în mod exclusiv pe explicațiile primite auditiv de Enoch chiar de la Dumnezeu.

Cartea lui Enoch precizează că, înainte de a crea lumea, Dumnezeu a umblat prin “cele nevăzute”. “Toate pe care le-am creat - i-a spus Dumnezeu lui Enoch -, le-am făcut din *nimica* și lucrurile văzute din *cele nevăzute*”. Dumnezeu i-a spus lui Enoch că mai întâi a conceput creația în *Gândiea Sa*, iar apoi făcut totul prin intermediul *Poruncii Sale*. Primul element creat a fost *lumina*: “Și mi-am amplasat pentru mine tronul Meu și m-am așezat pe el și am zis luminii: Așează-te sus deasupra tronului și fii întemeierea cea mai înaltă ! Căci deasupra luminii nu este nimic altceva.” Apoi Dumnezeu a

luat din lumină și a făcut *apa* (adică “adâncimile”), pe care a întins-o deasupra întunericului. Apoi Dumnezeu a despărțit *lumina* de *întuneric*. “Am zis luminii - i-a explicat Dumnezeu lui Enoch - să fie ziua și întunericului să fie noapte. Și a fost noapte și a fost ziua, *prima zi*”. Apoi Dumnezeu a făcut “ca apele de jos care sunt dedesubtul cerului, să se adune la un loc într-un întreg, iar apoi *haosul* s-a uscat. Și uscatul s-a numit *pământ*, iar mijlocul pământului l-am numit *abis*, adică adâncimile și am adunat marea într-un loc”. În ziua a doua, Dumnezeu a “tăiat din stâncă un foc mare”, din care a creat “legiunile cerești de îngeri”. Dar unul dintre îngeri s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, atrăgând-i și pe alții. Dumnezeu i-a alungat pe cei răzvrățiți din înălțimi și aceștia au zburat prin aer până în “adâncimile cele mai de jos.” În ziua a treia, Dumnezeu a creat Paradisul, iar în ziua a patra a făcut firmamentul și luminătorii: “în ziua a patra, afirmă Dumnezeu, am poruncit să fie mare lumină peste cercurile cerești. În primul, cel mai de sus cerc, am pus stelele, Kruno, iar în al doilea Afrodit, iar al treilea Aris, în al cincelea Zeus, în al șaselea Ermis, în al șaptelea cea mai mică, Luna și le-am împodobit cu stelele cele mici, luminători ai nopți. Mai jos am așezat soarele, pentru a da lumină ziua și luna și stelele, pentru a lumina noaptea”. În ziua a cincea, Dumnezeu a creat peștii, păsările și viețuitoarele, iar în ziua a șasea a făcut o grădină (Eden) în care i-a făcut, succesiv, pe primul om, Adam și pe femeia acestuia, Eva. Fiind ispitiți de satan (“spiritul rău al locurilor de jos”), Adam și Eva au fost izgoniți din Eden. În ziua a șaptea, Dumnezeu s-a odihnit. Actualmente, afirmă Cartea lui Enoch, ne aflăm în ziua a opta, considerată de Dumnezeu “prima-creată după creația Mea”. (75)

Așadar, în cărțile ce-i poartă numele, Enoch a abordat toate cele șapte paradigme și, mai ales, problema principiului. Enoch a fost primul înțelept atestat documentar care a definit

în mod fericit problema principiului: Dumnezeu este “Cel care a întemeiat tot ce există”. Dumnezeu este unicul creator al cerurilor și al pământului.

Aceeași abordare a problemei principiului și a istoriei creației lumii a fost prezentată de Moise în Geneza, prima carte a Vechiului Testament. Informațiile ce au stat la baza istoriei creației lui Dumnezeu prezentate în Geneza au fost obținute de Moise în urma unei *Revelații Dumnezeiești*, adică a unei *Descoperiri* din partea lui Dumnezeu.

Totuși, Moise nu a precizat modul în care s-a produs *Revelația Dumnezeiască*, dar este de presupus că aceasta a implicat atât imagini vizuale, cât și explicații auditive suplimentare. Moise a prezentat istoria celor șapte zile ale creației lui Dumnezeu ca și cum ar fi vizionat un videoclip. Dacă în cazul Cărții lui Enoch, istoria creației a fost prezentată direct de către Dumnezeu la Persoana I, Moise a folosit Persoana a III-a când s-a referit la Dumnezeu, ca și cum ar fi văzut un videoclip. Așadar, pentru a descrie modul în care a avut loc creația lumii, Moise s-a conectat prin inducție spirituală la Memoria Personală a lui Dumnezeu și a vizualizat imagini specifice. Memoria Personală a lui Dumnezeu nu trebuie însă confundată cu *cronica akasha*, fiind superioară acesteia. S-ar putea afirma că în Memoria Personală a lui Dumnezeu se află înregistrat doar ceea ce făcut Dumnezeu, dar acest aspect delicat și subtil va fi evidențiat doar în urma analizei chiar și sumare a textului Genezei.

În Geneza, Moise a dezvăluit modul în care Dumnezeu a creat lumea. Creația lumii a debutat, afirmă Moise în Geneza, “la început”, când “Dumnezeu a făcut cerurile și pământul. Iar pământul era nevăzut și neorânduit, întuneric deasupra genunii și duhul lui Dumnezeu se purta peste apă. Și Dumnezeu a zis: “Să fie lumină.” Și a fost lumină. Și a văzut Dumnezeu că lumina era bună. Și a despărțit Dumnezeu între

lumină și întuneric. Și a numit Dumnezeu lumina zi și întunericul noapte. Și a fost o seară și a fost dimineață: ziua dintâi.” În ziua a doua, Dumnezeu a făcut o “tărie”, despărțind, la mijloc, “apa de sub tărie de apa de deasupra tăriei. Și Dumnezeu a numit tăria cer.” În ziua a treia Dumnezeu a făcut uscatul și vegetația: “Apa de sub cer s-a strâns în locurile lor de strângere și s-a văzut uscatul. Dumnezeu a numit uscatul pământ, iar mulțimea apelor a numit-o mări.” În ziua a patra, Dumnezeu “a făcut cei doi luminători mari, luminătorul mare stăpân peste zi, și luminătorul mic, stăpân peste noapte, și stelele. Și le-a așezat Dumnezeu în tăria cerului, ca să lumineze pe pământ, să stăpânească zilele și nopțile și să despartă între lumină și întuneric”. În ziua a cincea Dumnezeu a făcut păsările și peștii. În ziua a șasea Dumnezeu a făcut viețuitoarele de la suprafața pământului (vitele, târâtoarele, fiarele pământești). Tot în ziua a șasea Dumnezeu a creat primul om, Adam, după chipul și asemănarea Sa. În ziua a șaptea, Dumnezeu și-a sfârșit Lucrarea și “S-a odihnit”. (2)

Așadar, atât Enoch în perioada antediluviană, cât și Moise la vremea sa, au menționat principalele elemente ale creației lumii într-un mod relativ asemănător *sophosilor* greci, *magilor* perși și *rishilor* indieni. Precum *sophosii* și *rishii*, Enoch și Moise au menționat existența Haosului - abisului -, apariția apei și a pământului, creația cercurilor cerești, implicite a duhurilor stăpânitoare ale acestora. Excepție au făcut magii perși, pentru care Haosul a fost un element inexistent, astfel că aceștia au identificat principiul cu zeul Ahura Mazda. Spre deosebire însă de *sophosi*, și *rishi*, Enoch și Moise au precizat că sursa creației este Dumnezeu. Enoch și Moise au afirmat că principiul care a întemeiat tot ce există este Dumnezeu.

Întrebarea este cum a fost posibilă această neconcordanță esențială, din moment ce toți au avut acces la

forme asemănătoare de cunoaștere inițiativă. Iar pentru a elucida această neconcordanță esențială trebuie pornit de la premisa că, în formularea concepțiilor pe care le-au promovat (și care au devenit ulterior *zeitgeisturi*), toți cei menționați (pe de-o parte *sophosii*, *magii* și *rishii*, iar de cealaltă parte Enoch și Moise) au spus adevărul. Totuși, trebuie ținut cont de faptul că fiecare dintre înțelepții menționați a spus adevărul propriu sau, mai exact spus, a spus ceea ce a văzut el însuși.

Criteriul de departajare este nivelul până la care s-au înălțat în demersurile lor inițiatice sau, altcumva spus, cât de mult s-au întors în trecut pe firul istoriei lumii. Precum a fost menționat, termenul sanscrit *pratiloman* (“în răspăr”) definește chiar procesul inițiativ de întoarcere în trecut pentru a cunoaște principiul - “punctul zero” al creației.

În cazul *sophosilor* și *rishilor*, întoarcerea în trecut a avut ca punct terminus Haosul și, eventual, zeul cosmocreator ieșit din acesta. Astfel, în urma contactului spiritual cu Muzele, *sophosii* greci Homer și Hesiod au afirmat la unison că la început a existat Haosul din care s-au născut în mod succesiv Kronos (Timpul), Uranos (Cerulea), Gea (Pământul) și mai multe generații de zei, cel mai important fiind Zeus. O opinie asemănătoare au promovat-o *rishii* indieni care au afirmat că la început a existat “Oceanul primordial”, care este doar o altă denumire a Haosului. Primul element cosmogonic, denumit “Embrionul de aur” (*Hiranyagarbha*), a apărut chiar în “Oceanul primordial”. Chiar și ascetul Markandeya l-a văzut în viziunile sale pe zeul Vishnu plutind pe “apele primordiale”. De fapt, *rishii* au avut o dilemă serioasă cu privire la problema principiului, astfel că s-au întrebat (deloc retoric) ce a fost mai întâi: “ființa sau neființa”.

Așadar, atât *sophosii* greci, cât și *rishii* indieni au afirmat la unison că elementele fundamentale ale manifestării lumii au fost, în ordine, **Haos**, **Theos** și **Kosmos**. *Haosul* este

elementul stihial primordial cu valoare de principiu; *Theos* este zeul cosmocreator (indiferent ce nume a primit) născut din *Haos* (sau cosubstanțial cu acesta), iar rezultatul procesului cosmogonic este *Kosmosul*. În sensul promovat de Pythagoras, prin *Kosmos* se înțelege o lume ordonată, bazată pe legi stricte de funcționare. Pythagoras considera că *Kosmosul* este opusul *Haosului* (*Haosul* este caracterizat prin dezordine extremă sau printr-o ordine diferită de cea a *Kosmosului*), elementul de legătură fiind chiar *Theos* (zeul considerat cosmocreator sau mai exact spus demiurg). Același Pythagoras mai afirma că *Kosmosul* se desăvârșește ca fiind Unu (“Uni-vers”) prin acordul principiilor contrare.

Deloc întâmplător, cele trei elemente - **Haos**, **Theos**, **Kosmos** - au fost menționate atât de Enoch, cât și de Moise, dar într-o altă succesiune. Bunăoară, în urma *Revelației Dumnezeiești*, Moise s-a întors în trecut pe firul istoriei lumii și a văzut, la rândul său, Haosul (abisul sau genunea). Totuși, Moise a văzut mult mai mult decât *sophosii* greci și *rishii* indieni. Moise a văzut că “Duhul lui Dumnezeu” se mișca deasupra Haosului (abisului sau apelor primordiale).

Nici *sophosii* greci, nici *rishii* indieni n-au văzut Duhul lui Dumnezeu mișcându-se deasupra Haosului. Ei au avut capacitatea spirituală de a vedea Haosul, dar n-au avut capacitatea de a vedea ce se află *deasupra* Haosului, astfel că nu au văzut Duhul lui Dumnezeu și, deci, nu au fost conștienți de existența Sa. *Sophosii* și *rishii* i-au văzut doar pe zeii care s-au născut din Haos și au crezut că au văzut totul. Acesta a fost așadar ultimul nivel pe care l-au văzut *sophosii* și *rishii*. Ceea ce înseamnă că cunoașterea lor a fost limitată și, deci, incompletă în ciuda faptului că s-a bazat pe inducție spirituală și pe cercetarea cronicii akasha.

Cât despre zeii născuți din Haos, aceștia n-au fost alții decât fiii Haosului sau, altcumva spus, “emanații” ale

elementelor stihiale sau cosmogonice (cerul, pământul, eterul, aerul, focul, apa etc), cărora în mod eronat *sophosii* greci și *rishii* indieni le-au atribuit caracteristici cosmocreatoare. Unii dintre acești fii ai Haosului au fost desemnați ulterior de concepția creștină prin apelația de demoni; îngerii menționați de Enoch și Moise au fost desemnați prin apelația de “Fiii ai Luminii”, iar zeii au fost desemnați prin apelația de „fii ai haosului” (“fii ai întunericului”).

Deasupra Haosului s-a aflat însă Duhul lui Dumnezeu. Enoch și Moise au precizat pentru cei care au urechi de auzit și minte de înțeles că, *la începutul primei zile a creației*, Dumnezeu a creat Lumina. Lumina fost creată de către Dumnezeu deasupra și în afara Haosului (“genunii” sau “abisului”). Așadar, Dumnezeu nu a interacționat cu Haosul, ci și-a stabilit Tronul de Domnie în Lumină, deasupra căreia “nu este nimic altceva” - precum afirmă Enoch.

Este de la sine înțeles că Lumina creată de Dumnezeu chiar în prima zi a creației nu este aceeași cu lumina emisă de Soare. Lumina creată de Dumnezeu *în prima zi* este în mod evident diferită de lumina Soarelui, apărută abia *în a patra zi*.

Așadar, Moise și Enoch au restabilit adevărul. Ordinea manifestării nu pot fi decât: **Theos, Haos, Kosmos**. Adevăratul **Theos** este **Dumnezeu**, principiul existenței lumii.

Dumnezeu, “Creatorul cerurilor și al pământului”, este “Primul Motor”, “Cauza Primă”, “Cel care întemeiază tot ce există”.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Ovidiu Drâmba: Istoria culturii și civilizației vol1; Ed. Șt și Enc; 1985
2. Mircea Eliade: Istoria ideilor și credințelor religioase vol1; Ed. Șt și Enc; 1986
3. Alexandru Tănase: O istorie a culturii în capodopere; vol 1 Ed. Univers; 1984
4. Victor Kernbach: Dicționar de mitologie generală; Ed. Științifică și Enciclopedică; 1989
5. Horia C. Matei; O istorie a lumii antice; Ed Albatros; 1984
6. Homer; Iliada; trad. G. Murnu, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă; 1955
7. Andrei Cornea: Scriere și oralitate în cultura antică; Ed. C. Românească; 1988
8. Gheorghe Vlăduțescu: Introducere în filozofia Orientului antic; Ed Științifică și Enciclopedică; 1980
9. Gheorghe Vlăduțescu: Filozofia în Grecia veche; Albatros; 1984
10. Platon: Opere; Vol 1-7 (selectiv); Ed. Științifică; 1983- 1993 (vol. I: Apararea lui Socrate, Protagoras; vol. II: Euthyphon; vol. III: Cratylus; vol. IV: Phaidon, Phaidros; vol. V: Republica; vol. VI: Parmenide, Sofistul; vol. VII: Timaios, Critias)
11. Ionathas Barnes: Aristotel; Ed. Humanitas; 1996
12. Aristotel: Metafizica. Ed. IRI; 1996
13. Septuaginta vol 1. Serie coordonată de C. Bădiliță; Ed. Polirom; 2004
14. Mircea Eliade & Ioan Petru Culianu: Dicționar al religiilor; Humanitas; 1995
15. Cosmin Dumitrescu: O istorie a înțelepciunii din Creta minoică până în vremea lui Platon. Ed. Universitatea București; 2009
16. Paul Faure: Viața de toate zilele în Creta lui Minos; Ed. Eminescu; 1977
17. N. A. Kun: Legende și miturile Greciei antice; Ed. Lider; 1996
18. Erwin Rohde: Psyche; Ed. Meridiane; 1985
19. E.R. Dodds: Dialectica spiritului grec; Ed. Meridiane; 1983
20. Dicționar de filozofie; Ed. Scrisul Românesc; 1946
21. Felix Buffiere: Miturile lui Homer și gândirea greacă; Ed. Univers; 1997
22. Ion Banu: Filozofia greacă până la Platon; vol 1, part 1-2; Ed. Șt. și Enc.; 1979
23. Diogenes Laërtius; Despre viețile și doctrinele filozofilor; Ed. Polirom; 1997
24. GRS. Mead: Orfeu. Teogonia și misteriiile orfice; Ed. Herald; 2012
25. Maurice Brillant: Misteriile de la Eleusius; Ed. Herald; 2009
26. Costas Martin: Grecia parthenonului; Ed. Prietenii cărții; 2000
27. Eschil, Sofocle, Euripide: Perșii, Antigona, Troienele; Ed. Tineretului; 1968
28. Hesiod, Orfeu: Poeme; Ed. Minerva (BPT); 1987
29. Homer: Odiseea; Ed. Univers; 1971
30. Hesiod: Munci și zile; Ed. Științifică; 1957
31. Rene Guenon: Simboluri ale științei sacre; Ed. Humanitas; 2008
32. Rene Guenon: Omul și devenirea sa după Vedanta; Ed Antet; 2001
33. Lieta Stoianovici: Mitul vârstei de aur în literatura greacă; Ed Scrisul Românesc; 1981
34. Constantin Daniel & Ion Acsan: Täblițe de argilă. Scrieri din Orientul antic; Ed. Minerva (BPT); 1981

35. Ch Autran: Istoria ariană a creștinismului: Zarathustra, Mithra; Ed. Antet; 1995
36. Franz Cumont: Misteriile lui Mithra; Ed. Herald; 1995
37. Jean Filliozat: Filozofiile Indiei; Ed Humanitas; 1993
38. Manava Shastra Dharma sau Cartea Legii lui Manu; Ed Aldo Press; 2001
39. Radu Bercea; Cele mai vechi Upanishade; Ed. Științifică; 1993
40. Paul Deussen: Filosofia Upanishadelor; Ed. Herald; 2007
41. Teofil Simenschi: Cultură și filozofie indiană în texte și studii; Ed Șt. și Enciclopedică; 1978
42. Sergiu Al George: Filozofia indiană în texte (Bhagavad Gita & Samkhia Karika & Tarka Samgraha); Ed Științifică; 1971
43. Mircea Eliade: Yoga, libertate și nemurire; Ed. Humanitas; 1993
44. Mircea Eliade: Patanjali și Yoga; Ed. Humanitas; 2013
45. Mircea Eliade: Psihologia meditației indiene; Ed. Jurnalul literar; 1992
46. Ioan Petru Culianu: Călătoria în lumea de dincolo; Ed. Nemira; 1994
47. Jean Marie Cassel: Civilizația Indusului și enigmele ei; Ed. Meridiane; 1978
48. H. Zimmer: Introducere în arta și filozofia indiană; Ed Meridiane 1983
49. Rudolf Steiner: Treptele inițierii; Ed. Princeps; 1992
50. Rudolf Steiner: Din cronica akashică; Ed. Univers Enciclopedic; 1997
51. Krasimira Stoianova: Vanga; Ed. Star Traffic; 1989
52. Constantin Daniel: Orientalia Mirabilia; Ed. Șt. și Enciclopedică; 1976
53. Mircea Eliade: Tratat de istoria religiilor; Humanitas; 1992
54. Jean M. Riviere: Istoria doctrinelor ezoterice; Ed. Symposion; 1996
55. Cartea secretelor lui Enoch. Ed Firul Ariadnei; 2007
56. Cartea lui Enoch - apocriful etiopian; Ed Miracol; 1997
57. Swami Vivekanada: Comentarii la Yoga Sutra; Samisdat; 1991
58. Dorothee Koechlin de Bizemont: Universul lui Edgar Cayce; Sagittarius; 1995
59. Phillipe Gaudin; Marile religii; Ed. Orizonturi; 1994
60. Pierre Riffard: Dicționarul esoterismului; Ed. Nemira ; 1998
61. Pierre Grimal: Dicționar de mitologie greacă și romană; Saeculum IO; 2003
62. Xenofon: Amintiri despre Socrate; Ed. Univers; 1987
63. Dicționar de filozofie; Ed. Politică; 1978
64. Leon Robin; Platon; Ed. Teora; 1996
65. Ernest Stere: Din istoria doctrinelor morale; Vol 1; Ed.Șt.; 1975
66. Emil Faguet: Inițiere în filozofie. Ed. Casa Școalelor; 1938
67. G. W. Hegel: Prelegeri de filozofie a religiei; Ed. Academiei; 1969
68. Patanjali; Yoga Sutra (trad. Constantin Făgețan; G. Jurj); Ed. Informația; 1993
69. Constantin Daniel: Gândirea feniciană în texte: Ed. Șt. și Enciclopedică; 1979
70. Xenophon: Amintiri despre Socrate; Ed. Hyperion; 1990
71. Anton Dumitriu: Istoria logicii; Ed. Didactică și pedagogică; 1975
72. Herodot: Istorii; ediție bilingvă; Ed. Teora; 1998
73. Valmiki: Ramayana; Editura pentru literatură; BPT; 1968
74. Alexandra David Neel: Cu mistici și magicieni în Tibet. Ed Europolis; 1992
75. Victor Kernbach: Miturile esențiale; Ed Șt. Și Enciclopedică; 1978
76. Adrian Pătruț: De la normal la paranormal; vol 1; Ed. Dacia 1991

CUPRINS

EXORDIU

“STĂPÂNITORII DE ADEVĂR” / 7

- ❧ Iatromanții și aezii ❧
- ❧ Sophia în Persia și India ❧

PARTEA ÎNTÂI

“SOPHIA CA DAR AL ZEILOR”

ODISEEA GRECILOR - ÎNAINTE ȘI DUPĂ ODISEU / 25

- ❧ Creta regelui Minos ❧
- ❧ Micene, cetatea lui Perseu ❧
- ❧ Nașterea democrației ❧
- ❧ Agora ❧
- ❧ Secolul de aur ❧
- ❧ Atena Parthenos ❧
- ❧ Teatrul lui Dionysos ❧

“VIERSUL DIVINELOR IMNURI” / 74

- ❧ “Teogonia” ❧
- ❧ Prometeu la Mykone ❧
- ❧ Apollon la Delphi ❧
- ❧ Dionysos Eleutherius ❧
- ❧ Orfeu, fondatorul inițierilor ❧
- ❧ Misteriile de la Eleusius ❧

DE LA SOPHIA LA PHILOSOPHIA / 120

- ❧ Cei șapte înțelepți ❧
- ❧ Întemeietorii filozofiei clasice grecești ❧
- ❧ Socrate, fiu de moașă și sculptor de suflete ❧
- ❧ Platon - Ospățul de cuvinte ❧

V-AM FĂCUT PE TOȚI RUDELE MELE / 171

- ☪ Homer, hierofantul zeilor ☪
- ☪ “Cosmopolites”

PARTEA A DOUA

SOPHIA LA ANTIPOZI

PERSIA, ÎNTRE GAYOMART ȘI SAOSYANT / 191

- ☪ Mezii și perșii ☪
- ☪ Zarathustra, profetul lui Ahura Mazda ☪
- ☪ Zurvan Akarana ☪
- ☪ Artaban, al patrulea mag ☪
- ☪ Fravasi, oamenii cerului ☪

INDIA, ÎNTRE “KARMA” ȘI “NIRVANA” / 228

- ☪ Civilizația harappiană ☪
- ☪ Shruti, concepția rishilor ☪
- ☪ La început, pe când ființă nu era ... ☪
- ☪ Manava Dharma Sastra ☪
- ☪ Markandeya ☪
- ☪ Tat twa asi: Acesta ești tu ☪
- ☪ Samkhya-Yoga ☪
- ☪ Marile epopei indiene ☪

EXCURSUS

THEOS - HAOS – KOSMOS / 282

- ☪ Pratiloman: “în răspăr” ☪
- ☪ Cel care întemeiază tot ce există ☪

CRISTIAN GĂNESCU UN ALT FEL DE CURRICULUM VITAE

Consider expresia “**experiență de cunoaștere**” cât se poate de potrivită pentru a desemna ansamblul de trăiri și de cunoștințe asimilate și metabolizate de conștiința unui om. Nu este o

noutate pentru nimeni faptul că prin asimilarea și metabolizarea unor trăiri și informații noi, proces ce presupune mai mult decât o simplă acumulare, orice ființă omenească se modifică din punct de vedere psiho-mental, sufletesc și spiritual. În contextul dat, termeni precum *asimilare* și *metabolizare* au același

sens ca în biologie, deși sunt aplicați la nivelul psiho-mental, sufletesc și spiritual. Schema modificării este destul de simplă:

trăirile și experiențele noi penetrează conștiința, fiind refulate în ceea ce putem desemna prin termenul de subconștient, adică în suflet (de fapt, strict

vorbind, ceea ce poartă numele de subconștient este doar o mică parte a sufletului). În subconștient are loc un proces de asimilare și de metabolizare a trăirilor, experiențelor,

informațiilor. Firește, nu toate experiențele pot fi asimilate și metabolizate rapid în suflet. Uneori procesul este rapid, alteori este lent. După asimilare și metabolizare are loc o defulare: experiențele și informațiile revin la nivelul conștientului,

manifestându-se apoi în viața de zi cu zi, atât în actele comportamentale, cât și în realizarea unor producții materiale și spirituale - de exemplu, în realizarea unor cărți etc. În cazul producătorilor de bunuri materiale și spirituale, asimilarea unor noi experiențe de cunoaștere se reflectă în calitate. O dată cu sporirea experienței de cunoaștere, bunurile materiale și cele spirituale cresc calitativ - devin din ce în ce mai bune. Creșterea calității are, firește, o limită și, dacă ar fi să dăm crezare celebrei legi ale lui Murphy, fiecare om crește calitativ până ce atinge "nivelul optim de incompetență". "Nivelul optim de incompetență" este, în opinia lui Murphy, punctul maxim până la care poate crește calitativ un om (atât din punct de vedere psihomental, cât și social). Este totuși mai confortabil să credem că nici un om nu

poate atinge, de-a lungul vieții sale, un "nivel optim de incompetență" decât în cazul în care se complăce în stagnare. Procesul creșterii calității poate fi urmărit în cazul scriitorilor, la fel ca în cel al muzicienilor, al pictorilor etc.

Dacă în cazul unui scriitor nu se observă o creștere de calitate de la o carte la alta, care să indice asimilarea și metabolizarea experiențelor de

viață, înseamnă că respectivul are o problemă serioasă: nu este capabil să învețe din experiențele vieții. Se spune

adesea că, oricât de prolific ar fi, un scriitor nu scrie decât o singură carte - cel mai adesea, pe prima. În restul cărților, nu face altceva decât să repete, sub o altă formă, ceea ce deja a spus.

Există însă și excepții de la regulă: scriitorii - este drept, destul de puțini -, care reușesc să nu se repete și să aducă ceva nou în fiecare carte.

Același lucru se poate spune - poate surprinzător - și despre cititori.

Foarte mulți cititori au citit în esență doar o singură carte, deși în mod

real au citit zeci sau chiar sute. În cazul cititorilor, procesul este similar celui din cazul scriitorilor. Cândva, încă din perioada copilăriei sau a adolescenței, fiecare cititor a descoperit “cartea” și, firește, subiectul cu care este în rezonanță. Cărțile citite ulterior nu fac altceva decât să repete ceea ce cititorul a găsit în prima carte; subiectul este cam același, diferă doar gradul de complexitate al prezentării, al elucidării sau, adeseori, al mistificării sale. Toate cărțile citite ulterior sunt variațiuni pe aceeași temă. Excepțiile de la regulă, ce apar atât în cazul scriitorilor cât și în cel al cititorilor, apar doar în urma efortului fiecăruia de a metaboliza experiențele de cunoaștere. Întotdeauna, o

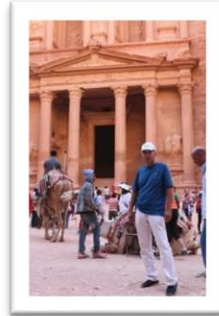

un om citește doar lucrări științifice (de popularizare a științei) ce reflectă concepția materialistă. La un moment dat, omul în cauză are o criză existențială, indiferent de ce natură - criza existențială poate să fie generată de o boală, de un deces al unui membru al familiei, de o

decepție etc. După o anumită perioadă de timp scursă de la acel eveniment dramatic, omul se schimbă: începe să citească și alt tip de lucrări, iar cele ce-i hrăniseră ființa interioară până în acel moment nu mai prezintă nici un interes. Le consideră, dintr-o dată, puerile. Același fenomen se petrece, dar la un nivel mult mai profund, la persoanele care trec prin accidente ce presupun moartea clinică. Dacă, anterior, au fost materialiste convinse, după producerea accidentului astfel de persoane încep, dintr-o dată, să fie interesate de religie, de parapsihologie, de aspectele spirituale ale vieții etc. În acest context, poate că ar fi util pentru orice cititor să-și reamintească ce evenimente din existența sa l-au determinat să fie interesat de anumite subiecte sau, eventual, ce evenimente

experiență nouă de cunoaștere presupune o “ruptură de nivel”. Orice rupătură de nivel presupune producerea unui eveniment dramatic. Un exemplu elocvent: o lungă perioadă de timp,

dececepție etc. După o anumită perioadă de timp scursă de la acel eveniment dramatic, omul se schimbă: începe să citească și alt tip de lucrări, iar cele ce-i hrăniseră ființa interioară până în acel moment nu mai prezintă nici un interes. Le consideră, dintr-o dată, puerile. Același fenomen se petrece, dar la un nivel mult mai profund, la persoanele care trec prin accidente ce presupun moartea clinică.

Dacă, anterior, au fost materialiste convinse, după producerea accidentului astfel de persoane încep,

l-au determinat să schimbe subiectul preferat de lectură (aceiași lucru poate fi spus despre emisiunile TV, despre filme, despre ziare etc). Va remarca, poate nu fără surprindere, că nu cu mult timp înaintea schimbării subiectului preferat s-a produs un eveniment atipic – uneori, un eveniment dramatic. Evident, va remarca și faptul că experiența de cunoaștere generată de evenimentul respectiv a fost refulată, asimilată și metabolizată la nivelul sufletului - sau al subconștientului. Ulterior, după o perioadă de timp mai lungă sau mai scurtă, rezultatul asimilării și al metabolizării a defulat la nivelul conștientului, manifestându-se în existența cotidiană prin schimbarea comportamentului, a subiectului preferat de lectură.

Sucesiunea, de-a lungul vieții unui om, a tuturor experiențelor de cunoaștere poate fi desemnată prin expresia “biografie spirituală”. Biografia spirituală a unui om se îngemănează, pe baza relației cauză-efect, cu biografia materială, dar nu poate fi redusă, într-un mod simplist, la ea. Biografia spirituală a unui om reprezintă *un alt fel de curriculum vitae*. Un *curriculum vitae* care, din păcate, nu figurează în nici un dosar

oficial. Revenind la subiectul propriu-zis, se cuvine spus că un astfel de eveniment s-a produs și în cazul autorului acestor rânduri. Noi experiențe de cunoaștere au generat, în mod cumulativ, un anumit tip de mentalitate, un anumit tip de comportament și, în cele din urmă, realizarea unui tip particular de producții materiale și spirituale. Pentru autorul acestor rânduri, biografia spirituală ("un alt fel de curriculum vitae") sau, mai exact spus, acumularea unei experiențe de cunoaștere de ordin spiritual a început destul de devreme și a continuat toată viața. Tocmai cunoștințele acumulate de-a lungul acestei căutări îndelungate i-au folosit semnatarului acestor rânduri la scrierea unor cărți; ele formează “experiența sa personală de cunoaștere”.

**CĂRȚI DE
CRISTIAN GĂNESCU**

*

FORȚĂ CONTRA FORȚĂ

*

OMUL ÎN AFARA TRUPULUI

*

UN MARE MISTER: OMUL CETĂȚEAN AL COSMOSULUI

*

ÎN FAȚA ETERNITĂȚII

*

KOSMOS

*

JOCURILE SORȚII - VIAȚA ȘI MOARTEA

*

TRIUMFUL LUMINII

***

TAINELE INIȚIAȚILOR VECHIULUI EGIPT

*

GARDIANUL MARI PIRAMIDE

*

ȚINUTUL OAMENILOR CERULUI

*

ROHMANII DIN OSTROAVELE ALBE

*

DACIA PRIMORDIALĂ

*

ISTORIA CRUCILOR DE PE DEALURILE AMARADIEI

*

CRAIOVA – PERLA VALAHIEI

*

DINASTIA NEGRU VODĂ

*

EXCALIBUR – IEȘIREA DIN MATRIX

*

EXAMPAEOS - CĂILE ZEILOR DIN ORIENTUL ANTIC

*

AGORA - DE LA SOPHIA LA PHILOSOPHIA

*

EXCELSIOR - MOȘTENIREA LUI ENOCH

CĂRȚI DE CRISTIAN GĂNESCU

